

**Doktori (PhD)
értekezés**

**SZAKRÁLIS KISEMLÉKEK
A HAJDÚSÁG ÉS A NYÍRSÉG HATÁRVIDÉKÉN**

Buczó József

**DEBRECENI EGYETEM
TÖRTÉNELEM - NÉPRAJZ DOKTORI ISKOLA**

Debrecen, 2025

**SZAKRÁLIS KISEMLÉKEK
A HAJDÚSÁG ÉS A NYÍRSÉG
HATÁRVIDÉKÉN**

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
néprajzi és kulturális antropológia tudományágban

Írta: Buczkó József okleveles néprajzkutató
Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi doktori iskolájának
Néprajz doktori programja keretében

Témavezető: Dr. Bartha Elek DSc egyetemi tanár

Az értekezés bírálói:

Dr. P. Szalay Emőke PhD habil. kandidátus

Dr. Dobos András PhD teológiai főiskolai tanár

Védési bizottság:

Elnök:

Tagok:

.....

.....

NYILATKOZAT

„Én Buczkó József, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljeseek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Debrecen, 2025. 07. 10.

Buczkó József

Tartalom

I. BEVEZETŐ	6
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	8
III. KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS, SZAKNYELVI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK	9
1. A szakrális táj.....	11
2. Szakrális kisemlékek, típusai a szakirodalom tükrében	13
3. Vidékünk szakrális kisemlékeinek állapotáról	24
3/a <i>Egy különleges paraliturgikus temetői hagyomány</i>	27
III. ÚJFEHÉRTŐ	28
1. Temetői feszületek	28
1/a <i>Görögkatolikus feszületek</i>	28
1/b <i>Római katolikus feszületek</i>	31
2. Városszéli feszületek.....	34
3. Úti feszület.....	42
4. Templomkertekben álló feszületek, és egyéb szakrális kisemlékek.....	45
5. A KOSZISZ Szent István Gimnázium szakrális emlékjelei.....	55
6. A Köztemető szakrális emlékei	60
7. Úti ikon a Köztemető bejáratánál.....	64
8. A Mályvás-kerti református harangláb	66
9. Külterületi feszületek (voltak)	67
IV. TÉGLÁS	69
1. Fafeszület.....	69
2. Templom előtt, illetve templomkertben álló feszületek	71
V. KÁLMÁNHÁZA	76
1. Határban álló és út menti feszületek	76
2. Templomkerti feszület és más szakrális kisemlékek.....	85
3. Temetői feszületek, harangláb, Szűz Mária szobor	90
3/a <i>Harangláb a Petőfi-tagban</i>	98
3/b <i>Az egykori nagyszegedyházi harangláb</i>	99
VI. HAJDÚDOROG	102
1. Temetői feszületek és harangláb.....	102

<i>1/a A Keleti temető fészületei</i>	106
<i>1/b Gáti, vagy Kukuca temető fészületei</i>	111
<i>1/c A Nánási úti (Telekhegy-tizedi) temető fészülete</i>	115
<i>1/d A Köztemető fészületei</i>	118
<i>1/e Harangláb</i>	126
2. Városszéli fészületek	127
3. Úti fészületek	137
4. Úti ikonok	145
5. Képes fák	148
6. Templomkerti fészületek	152
7. A római zarándoklat emlékműve	160
8. A római katolikus fészület	162
VII. HAJDÚNÁNÁS	164
1. Temetői fészület	164
2. Határbéli fészületek voltak	166
3. Emlékkereszt a Tedeji Templomdombon	178
4. Városszéli szakrális kisemlékek	180
5. Templomkerti szakrális emlékjelek	185
<i>5/a A római katolikus templom kertjének emlékjelei</i>	187
VIII. KERESZTTTEL KORONÁZOTT SÍRKÖVEK HAJDÚDOROGON	205
1. A temetőkről előzetesen	205
2. A Kukuca temető sírkövei	209
3. A Köztemető sírkövei	225
IX. MELLÉKLET	247
A szakrális kisemlékek katalógusa	247
X. ÖSSZEGZÉS	253
XI. SUMMARY	254
XII. ADATKÖZLŐK	256
XIII. IRODALOM	257
XIV. HIVATKOZOTT TÉRKÉPEK	270

I. BEVEZETŐ

Disszertációmban öt település (Újfehértó, Téglás, Kálmánháza, Hajdúdorog és Hajdúnánás) szakrális kisemlékeit mutatom be. Két „rendező elv” mentén kerültek egymás mellé: egyrészt azért, mert a római katolikusság tekintetében legalábbis, valamennyien az újfehértói plébánia filiái, másrészt pedig szomszédok is.

A reformációt megelőző időben ezek a települések egységes felekezeti arculatot mutattak. A 17. század elejétől azonban fokozatosan árnyaltabbá, sokszínűbbé vált vallásfelekezeti összetételük. Előbb görögkeleti (rác) etnikai csoportok települtek (1605-öt követően Hajdúdorogon, 1630-ban Újfehértón), de Erdély felől görögkatolikus románok, Kárpátaljáról ruszinok is érkeztek, (Hajdúdorog, Újfehértó). Ez a folyamat a későbbiekben sem szakadt meg, ugyanis a 19. század derekától az egri érsekség területéről, szintén belső migráció keretében nagy számban telepedtek meg főként római katolikus vallású családok, akik leginkább a települések határában vertek tanyát. (Újfehértó, Hajdúdorog, Hajdúnánás.) Kálmánházán a településszerveződés idején, a 20. század elejétől az evangélikus vallásuk mellé a szomszéd és távolabbi településekről görög és római katolikusok, illetve reformátusok is települtek. Ez a betelepülési folyamat Tégláson is lezajlott a település határában létrehozott mosógépgyár, a Hajdúsági Iparművek hatására, ugyanis a távolabbról itt munkát vállalók közül sokan végleg megtelepedtek, s ezzel a többséget képező reformátusok mellett tovább árnyalták a felekezeti arányokat.

Mindösszességében tehát a vallásfelekezeti összkép végérvényesen vegyessé változott azzal együtt, hogy két település, Hajdúdorog zömmel görögkatolikus, Hajdúnánás pedig döntően református vallású maradt.

A katolikus közösségek vallásos hagyományai alapvetően meghatározták szakrális térhasználatukat. A szűkebb és tágabb környezetükben állított fészületek és egyéb szakrális kisemlékek szerves tartozékai lettek ezeknek a közösségeknek. Hitük, lelkük kivetülései a térben, út mentén, határban, templomkertben vagy éppen temetőben. Éppen ezért vallásos értékrendjükben, vallásos cselekedeteikben is meghatározó szerepet töltöttek be. Közeliükben különféle szokáscselekedeteket hajtottak végre (keresztvetés, kalapemelés, fohász, könyörgés, stb.), miközben szakralizálták is az utcát, teret, tájat, minden olyan pontot, ahol ezeket elhelyezték. Különösen is igaz ez a fészületekre, hiszen ezek, szemben az egyéb szakrális

kisemlékek többségével, „elhagyták” a templomkertet.

Ma talán kissé nehéz elképzelni, de még nem is olyan régen fa fészületek, és fakeresztek is ékesítették egy-egy település temetőit, a templomok kertjét. De a szó szoros értelmében olykor a határbéli dűlőutakat is. (Lásd később a hajdúdorogi példát.)

Ezeket természetesen java részben elemésztette az idő. Közülük csupán azok maradhattak fenn, amelyek kiállták az időjárás és a felejtés próbatételeit.

Igaz mindez a temetői sírjelekre is. Katolikus és református temetőinkben elenyésztek már a fából készült fejfák. Helyüket elfoglalták az időt állóbb anyagból, kőből, műkőből készült alkotások.

Vidékünkön, a Hajdúság és Nyírség találkozásánál, ahol például a síremlékek faragásához alkalmas kőféleség egyáltalán nem található, a 19. század végén mégis megjelentek például Hajdúdorog temetőiben olyan sírkövek, amelyek nem csupán állítatónik anyagi helyzetéről, hanem izléséről is tanúságot tesznek. Ezek az úgynevezett kereszttel koronázott táblás sírkövek javarészből ma is állnak, s a temetői fészületekkel együtt környezetformáló szereppel is bírnak. Egyszersmind meghatározói ma is a temetői összképnek.

Ez tette indokolttá, hogy ezeket szakrális kisemlékeink mellett mutassam be, felhívva a figyelmet megmentésükre is.

Munkám során a néprajztudomány módszereivel kutattam a dolgozat témáját. Egy teljességre törekvő néprajzi dokumentáció létrehozása volt a célom. Éppen ezért szem előtt tartottam a folklór hagyományok feltárását, a szójhagyomány útján megőrződött ismeretek összegyűjtését. Az élő emlékezet megszólaltatása végett előszeretettel alkalmaztam a kikérdezés módszerét. Hasznos segédletet jelentettek a plébániák, parókiák iratanyagai. Elenyésző sikerrel ugyan, de figyelemmel voltam a korabeli újságok közleményeire is. Mindezekon túlmenően megvizsgáltam a különféle katonai és kataszteri térképeket, hiszen ezek is hasznos, nélkülözhetetlen ismereteket hordoznak szakrális kisemlékeinket illetően, különösképpen is a keresztek, fészületek tekintetében. Sőt, azok anyagára vonatkozóan is. Ahol erre lehetőségem volt, korábbi és mai fényképek egymás mellé helyezésével előszeretettel alkalmaztam az összehasonlítás módszerét is. Ennek előnye abban áll, hogy ezek segítségével szembevetővé válik a változás maga, amely lehet pusztulás vagy éppen megújulás, esetleg stílusbeli módosulás. (Például a lemezkorpuszok újrafestési gyakorlata.)

Végezetül szólnunk kell a vizsgált szakrális kisemlékek időbeli behatárolásáról. A ma is létező tárgyi emlékek tekintetében a 19. század végéig, állításuk idejéig tekintettünk vissza, a már nem létezőket illetően pedig a 18. század második feléig. Eddig tudjuk ugyanis realisan

nyomon követni levéltári források, valamint katonai térkép felvételezések alapján egy-egy szakrális kisémlék egykori létét. Vizsgálódásunk a mában fejeződik be.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom mindenk előtt Dr. Bartha Elek professzor úrnak, aki útmutatásaival, szakmai tanácsaival segítette feltáró munkámat. Hasonlóképpen köszönetet mondok a Bíráló Bizottságnak, valamint főtisztelendő Palánki Ferenc Debrecen – Nyíregyházi megyéspüspöknek, aki megtisztelt a témához fűzött gondolataival, valamint Ft. Juhász Imre címzetes kanonok, plébános úrnak, aki mindvégig figyelemmel kísérte és támogatta munkámat. De köszönetem fejezem ki az érintett települések egyházi vezetőinek is, akik lehetővé tették az irattáraikban való kutatótevékenységet.

III. KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS, SZAKNYELVI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

Szagrális kisemlékeink vizsgálatát illetően nem csupán idehaza, hanem a környező országokban is hosszú időn át leginkább a művészeti-, illetve építészettörténeti szempontok szem előtt tartása számított vezérlő gondolatnak.¹ A népművészet szemszögéből tekintve ezeket az alkotásokat, mindenek előtt *Malonyay Dezső* A magyar nép művészete című köteteiben csillantotta fel a temetőkről szóló fejezetekben.² A kisemlékek szerepét, feladatát egy közösség életében, illetve azok hiedelmi hátterét illetően *Valkai Aurél* munkásságát kell kiemelnünk.³

Önkéntelenül vetődik fel a kérdés, hogy mi történt e tekintetben a szocializmus idején? Zajlottak-e a szagrális kisemléket érintő kutatások? A válasz erre az, hogy csak mérsékelt. A fennálló kommunista hatalom ugyanis nem tűrte az efféle vizsgálódásokat, ezért nem biztosított elegendő teret ezek számára. Azt is mondhatnánk, ha csak tehette, akadályozta. De ezzel együtt gátolta a szagrális kisemlékek közterületeken történő elhelyezését is, sőt mi több, a meglévők karbantartását, felújítását is megnehezítette. Így aztán ezek magukra maradottságukban lepusztultak, némelyikük - különösen is a feszületek -, megsemmisült. Ezzel magyarázható, hogy új út menti feszületek nem is készültek, de az egyéb szagrális kisemlékek is legfeljebb a templomok kertjében épülhettek. (Újfehértó, Téglás, Kálmánháza.)

Mindezek kutatását illetően természetesen akadtak kivételek. Ilyen volt mindenekelőtt a vallásos néprajz kiváló tudósa, *Bálint Sándor*, aki 1977-ben például az ilyen irányú szakmai munkára hívta fel a figyelmet. „*A hazánkban található barokkos templomi és útmenti keresztek változataival, rendeltetésével művészettörténeti és néprajzi kutatások behatóan még nem foglalkoztak. Ez utóbbinak legfeljebb a temetői fejfák, sírkeresztek számbavételére volt gondja. Rendes számbavételük, méltatásuk még az eljövendő folklór, illetve népművészeti kutatás feladata.*”⁴

Figyelmeztetései követőkre is találtak. Legelőbb is *Olasz Ferenc* személyében, aki az esztétikum szemszögéből vizsgálta a szagrális kisépítményeket.⁵ Ezek történeti kutatására és

¹ Lásd: Barna G. 2021. 11.

² Malonyay D. 1907, 1909, 1911, 1912, 1922.

³ Valkai A. 1939, 1942.

⁴ Bálint S. 1977. 345.

⁵ Olasz F. 1975, 1978, 1989.

szakszerű leírásukra hívta fel a figyelmet Réthelyi Jenő,⁶ Fekete János,⁷ és Szilágyi István⁸.

A Vajkai Aurél által felvetett szakmai szempontok további gazdagításában Varga Ferenc⁹, Tüskés Gábor¹⁰, Knapp Éva, illetve Lengyel Ágnes¹¹ és Limbacher Gábor¹² nevét kell kiemelnünk.

Hazai szakirodalmunk mára már bővelkedik az idevonatkozó kutatási eredményekkel. Az építmények funkcióját, a közösségekben betöltött szerepét, a vallásos hiedelemmel kapcsolatos hátterüket, azok vizsgálatát illetően Gunda Béla¹³, Liszka József¹⁴ munkásságát kell kiemelnünk.

A szakrális kisépítmények, mint tájformáló objektumok szerepének tekintetében Bartha Elek tudományos tevékenysége hangsúlyozandó, aki az elméleti jellegű alapvetések a semleges térben megjelenő vallásgyakorlás szempontjából különös jelentőséggel bíró pontokra hívja fel a figyelmet. Azokra a helyekre, ahol maga a szent megnyilatkozik. Ez a hely pedig nem feltétlenül maga a templom. Éppen ezért szól hangsúlyozottan arról, hogy „a vallásosság térbeli tagolódása állandó függésben áll a szakrális tér objektumaival, egyben hatással is van a hitélet alakulására.”¹⁵

Mindösszességében azt mondhatjuk, hogy a nyilvános tereken, tehát a templomon kívül elhelyezett szakrális kisemlékek kutatása mind a mai napig nagy népszerűsége tett szert. A fenti nevek mellett sok fiatalabb kutató munkálkodása fémjelzi a mába nyúló kutatási folyamatot. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a közelmúltban jelent meg egy nagyszabású áttekintés Liszka József tollából, amely a Monumentumok. Szakrális (vagy „szakrális”) kisemlékek a Kárpát-medencében címet viseli.¹⁶

Hangsúlyozottan kell szólnunk Grynaeus Tamás idevonatkozó munkásságáról is. A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén Köztéri szakrális kisemlékek címmel a 2003-2004-es tanévben tartott egy féléves kurzust egyetemi hallgatói számára. Ennek tudományos jelentőségű hozadéka az volt, hogy hallgatóival

⁶ Réthelyi J. 1984.

⁷ Fekete J. 1984.

⁸ Szilágyi I. 1980, 1995.

⁹ Varga F. 1985.

¹⁰ Tüskés G. 1980, Tüskés – Knapp 1988.

¹¹ Lengyel Á.– Limbacher G. 1997.

¹² Limbacher G. 1991, 1994, 2001.

¹³ Gunda B. 191958, 1961.

¹⁴ Liszka József 1993, 1994, 1995, 2000, 2002.

¹⁵ Bartha E. 2019. 53.

¹⁶ Liszka J. 2021.

esettanulmányokat készítettett, mégpedig saját lakóhelyük szakrális kisemlékeit illetően. Ezek önálló kötetben is megjelentek¹⁷, s a szakrális kisemlék-kutatás tekintetében egyfajta alapműnek is tekintendők.

Mindezek figyelembe vételével említést kell tennünk arról is, hogy egyre gyakrabban születnek olyan összegző munkák is, amelyek a közterületeken álló szakrális kisemlékek tekintetében leginkább a számbavételre, egyfajta katalógus-készítésre fókuszálnak. Ilyen mindenk előtt a 2021-ben napvilágot látott Váci keresztek című album¹⁸, valamint a Székesfehérvár szakrális kisemlékeit bemutató két kötetes alkotás is.¹⁹

Az utóbbi különösen is figyelemre méltó, hiszen a szerző a szakrális kisemlékek körét kiterjesztette például a temetőkre, illetve különféle vallási vonatkozású emléktáblákra, emlékjelekre, templomi mozaikképekre, freskókra, üvegfestményekre, harangokra, templomi zászlókra, valamint az oltárookra is. Ezzel pedig jócskán kitágította a szakrális kisemlékek körét, mindenekelőtt abban a tekintetben, hogy a szerző nem csupán a szabadterben álló, hanem a templomban elhelyezett alkotásokat is bevonta kutatási körébe.

1. A szakrális táj

Mielőtt közelebbről is szemügyre vennénk szakrális kisemlékeinket a szakirodalom figyelembevételével, vessünk egy pillantást magára a tájra, arra a környezetre, amelyben elhelyezték azokat.

„A szakrális építmények eredetét kutatva – írja Barna Gábor, - valószínűleg az őskori halottkultuszig kell visszanyúlnunk, amelynek keretében az ember elhunytjára, önmagára és a halálra emlékezik és állít jelet. S ennek során találkozik a szenttel, a numinózussal.”²⁰

Nos, a szent, a mindenek feletti megmutatkozhat a természet tárgyaiban, konkrét helyszíneken. Ez lehet egy fa, lehet forrás, barlang, stb., de maga az ember is állíthat emléket a szenttel való találkozásnak. Nem más ez ebben az esetben, mint a szenttel való találkozásra adott cselekvő válasz.²¹ Azáltal pedig, hogy ezek a kisépítmények megjelennek a tájban, részévé is válnak annak, mindenekelőtt azáltal, hogy szakralizálják azt. Ezzel egyetemben állandóan jelenlévő tájformáló elemekké is válnak, térszerkezeti elemekként jelennek meg

¹⁷ Grynaeus T. 2008.

¹⁸ Szabó A. – Zomborka M. 2021.

¹⁹ Frigyi K. 2023. I-II.

²⁰ Barna G. 2021.14.

²¹ Welker 1999. 183.

előttünk. „A táj képét jól látható módon formálják az utak mentén, a határban álló szakrális építmények: kereszték, képoszlopok, kápolnák, haranglábak, vagy akár a mindenütt kultuszhoz kapcsolódó temetők – hangsúlyozza Bartha Elek.”²²

Létük arról tanúskodik, hogy egy adott közösségnek milyen hangsúlyos szakrális pontjai találhatóak a természeti tájban. A vallásos ember számára ezek a pontok természetesen a szent megnyilatkozásának helyei, ezáltal az imádság, az áhítat színterei.²³

Az idézett szerzők a szakrális kisemlékek tekintetében a rendszerszerű szervezetséget hangsúlyozzák. Kiváló példát szolgáltatnak erre a vidékünkön is kialakult zarándokutak, a via sacrák. A Hajdúnánásról, Hajdúdorogról Újfehértón át Nagykállón keresztül Máriapócsra vezető utat a fészületek állításával éppen maguk tették szent úttá. Olyan úttá, melyen bizonyos távolságonként fészületek emlékeztetnek a gyalogos vagy szekeres zarándoklat vezeklés jellegére, s hívnak a szent hely melletti imádkozásra, a vezeklés részeként. Az út maga ezáltal via pulgativává, vezeklő úttá válik, melynek szakralizáltságát tovább fokozzák az útba eső templomok, valamint az úti ikonok, amelyek ugyancsak az imádság helyei.²⁴

Ezek a kisemlékek egyben emlékeztették és emlékeztetik ma is az előtte leborulót Jézus értünk hozott áldozatára, valamint az Istenszülőre.

Más pontjait szentelik meg a térnek, a természeti tájnak az útkereszteződésben, veszélyes kanyarulatban, településszélen vagy éppen a határban álló szakrális jelek. Vidékünkön mindenekelőtt a fészületek. Szolgálhatnak határjelként, de állhattak földparcellák végében is, állandóvá téve a szent jelenlétét, oltalmazó erejét. Különösen is nagy hagyománya volt e tekintetben a görögkatolikus hajdúdorogiak vallásosságában, akik saját földjükre állítottak keresztet, vagy éppen fészületet, leginkább fából. Ezek a szakrális jelek az elvégzett munkát óvták, miközben „ellátták” a tulajdon védelmét, azaz Isten oltalmába ajánlották a termést.

Természetesen ezek állításában rendszerszerűséget nem lehet kimutatni, amint a balesetek helyein állított szakrális jelek, sőt, a hálafészületek tekintetében sem. Ezeket ugyanis ott emelték, ahol a kegyeleti emlékezés lelki parancsa megnyilvánult. Mindez azonban a szent helyek jelentőségére hívja fel a figyelmet. Éspedig arra a jellemzőre, amely az egyént és a közösséget a tér egy adott pontjával összeköti, ahol Isten mindenkor felismerhető, ahol

²² Bartha E. 2019. 53-54.

²³ Bartha E. 2019. 53., Welker 1999. 184.

²⁴ Barna G. i.m. 14., Buczkó J. 2022. 34.

megnyilvánul, s ahol kifejezhetjük imádatunkat.²⁵

A kisépitmények szakrális jelentőségén túl hangsúlyoznunk kell tájértékű szerepüket is. Ezek ugyanis kivétel nélkül esztétikai értéket is hordoznak. Így tehát ebben a tekintetben is formálják a tájat. Hozzáadnak annak tartalmához és nem elvesznek belőle. Tehát közvetítenek a tájban, mert emberi üzenetet hordoznak.

2. Szakrális kisemlékek, típusai a szakirodalom tükrében

Mivel ebben a dolgozatban ezek bemutatása, számba vétele a célunk, ezért a témánkat érintő szakirodalom segítségével tekintsük át mindenenek előtt azt, **mit ért a szakirodalom szakrális kisemlékek alatt?**

Jelenleg is folynak szakmai viták, hogy valójában milyen objektumok tartoznak a szakrális kisépitmények, illetve kisemlékek közé. *Liszka József* például morfológiai szempontok alapján állított fel különféle kategóriákat, az egyszerűbb formáktól az összetettebbek irányába haladva. Ez már csak azért is érdekes, mert ezáltal valamiféle fejlődési sor is megrajzolható.²⁶

Figyelembe véve *Liszka József* kutatási eredményeit, a szakirodalom idesorolja azokat a szabadban álló, ember által alkotott szakrális, tehát vallási indíttatású kisépitményeket, amelyeket – függetlenül megjelenési formájuktól, - vallási célzattal állítottak, az egyház pedig felszentelte azokat. Egyszerűen fogalmazva azt is mondhatnánk, ideértendő minden olyan szakrális építmény, melyek kisebbek a templomnál. Ebben az értelemben *a keresztek és feszületek, haranglábakat, képoszlopokat, szoborfülkéket (Mária-fülkéket, úti ikonokat), kápolnákat, szentek szobrait, kálváriákat, Lourdes-i barlangokat, mezei oltárokat, képes fákat* sorolhatjuk ide. Korukat illetően lehetnek ugyan különbözőek, ám közös bennük az, hogy kultikus céllal születtek, s ez össze is kapcsolja őket.²⁷

Legkorábbi megjelenésüket illetően az ország egyes vidékein az ellenreformáció időszakától kezdve tűnnek fel jelentősebb számban. Virágkorukat egyébként a 18-19., illetve a 20. század első felében élték. Ezek legkedveltebb típusa a kereszt és a feszület volt, melyek vidékünkön is meghonosodtak.²⁸

²⁵ Lásd még *Barna G.* 2021. 15.

²⁶ *Barna G.* 2021. 15.

²⁷ Lásd *Liszka J.* 2021. 86.

²⁸ *Bartha E.* 2001. 23.

A vizsgált öt településen az egyéb szakrális kisemlékek közül a kálvária, a kápolna és a mezei oltár kivételével valamennyi megtalálható, vagy megtalálható volt. Közös jellemzőjük, hogy kettőt leszámítva (a hajdúnánási református városszéli jelkép és az újfehértói református gyülekezeti ház udvarán álló harangláb) valamennyit katolikus (római és görög) közösségek állítottak, tehát ezekhez az egyházakhoz kötődnek. (A szakirodalom egyébként első renden csak a katolikus kisépitményeket sorolja a szakrális kisemlékek csoportjába.)²⁹

Hangsúlyozottan kell szólnunk arról, hogy ezek ugyanúgy hozzátartoznak a települések arculatához, mint a világi építészet alkotásai. Közös jellemzőjük, hogy egyenként is jelek. Mivel kultikus rendeltetéssel bírnak, ezért egy-egy közösség üzenetei, jelzései a külvilág felé. Így hát részét képezik a helyi hagyományvilágnak, a helyi értékeknek, az épített örökségnek.

Az ilyen vallásos indíttatású kisemlékek kutatásával az utóbbi időben számos tudomány foglalkozik: építészet, művészettörténet, településtörténet, néprajztudomány, stb. Természetesen mindegyik a maga szemszögéből közelít az adott kisemlékekhez.

A fentiek értelmében tehát disszertációmban - követve a szakmai szempontokat - az utak mentén, településszéleken, templomkertekben, temetőkben felállított, fából, kőből, műkőből, vasból készült feszületeket, kereszteket vesszük sorra. De figyelmünket kiterjesztettük az egyéb szakrális kisemlékekre, a templomkerti szobrokra, Mária-fülkékre, Lourdes-i barlangokra és az utak mentén, vagy éppen romatelepen felállított úti ikonokra és a temetők, imaházak haranglábaira is. Kutatásaim során azonban figyelemmel voltam a korábbi idők szakrális kisemlékeire is, melyeket elmosott már az idő, ám levéltári forrásokban megőrződtek, illetve az élő emlékezet többit ma is számon tart közülük. Az előzőre jó példát szolgáltatnak a fából készült feszületek, melyek a mai kőfeszületek elődei voltak, az utóbbira pedig a képes fák emléke. Álltak ilyenek Hajdúdorog délkeleti határában, ahol egy-egy testes fára helyezett Mária-kép szolgált egészen az 1970-es évek derekáig az arra járók, a tanyán lakók imahelyéül.

A felsorolt építmények együttesen a szakrális kisemlékek csoportjába tartoznak. Szándékosan nem fogjuk használni az „objektumok”, „tárgyak” kifejezéseket, hiszen ezek mögött, mint lényegi megnyilvánulásokban közösségi, vagy éppen egyéni szenvedések, sors- illetve természeti csapások, vagy életveszedelem, halál torkából történő megmenekülés, háborúból való sikeres hazatérés, vagyis az e fölötti öröm, az ezért való hálaadás nyilvánul meg. De ezen túlmenően sugározzák az állítatók áhítatát is. Mindez leginkább a dolgozatban

²⁹ Liszka J. 2021. 89.

szereplő feszületekre igaz elsősorban, de felfedezhető ezen indíttatások némelyike az egyéb szakrális kisemlékek háttérében is.³⁰

Képes fák

Vidékünkön a képes fák emlékét a hajdúdorogiai emlékezete őrizte meg, s ennek alapján képet formálhatunk ezek egykori létéről is. Az 1970-es évek elejéig ezek a határban, legfőképpen erdőszélen álló szakrális jelek ugyanúgy hozzátartoztak a vallásos néplélek tárgyi megnyilvánulásához, mint például a feszületek.

Nos, képes fáknak nevezzük azokat a szakrális kisemlékeket, amelyek a hívek buzgalmából feszületet, szentképet tartalmaznak. Vagyis, a hívek magát az élő fát ruházzák fel vallásos tartalommal. Az ilyen szent fák aztán a közösség, különösen is a határ távolabbi helyein élő tannyi népesség hitéletének részévé váltak, amelyek egyszerre szolgáltak pihenő és imahelyként.

A hajdúdorogiai két képes fa emlékét őrizték meg. Az egyiket, amely a délkeleti határrészen, a *Ló kert* és a megyehatár melletti akácerdő északnyugati sarkán állt, az 1941. évi kataszteri térkép is feltüntette. A másik ugyancsak ennek az erdőnek az ölelésében létesült, annak déli oldalán, ám annak is csupán az emlékezete maradt fenn.

A határbéli kápolna szerepét töltötték be, s olykor papi vezetéssel szentmisét is mutathattak mellettük. A hozzájuk fűződő ismeretanyagot a Hajdúdorog szakrális kisemlékeiről szóló fejezetben mutatjuk be részletesebben.

Keresztek, feszületek

„A keresztállítás szokása Európa-szerte a középkor évszázadaira nyúlik vissza, de állításuk mind a mai napig megmaradt” – hangsúlyozza Barna Gábor.³¹

Mivel **szakrális kisemlékeink döntő többsége feszület, illetve részben kereszt**, ezért legelőbb is szólnunk kell néhány szót az ezek közötti lényegi különbségről. Mindkettő a szakrális kisemlékek alapformája. Azt is mondhatjuk, hogy a legtipikusabb elemek³².

A rómaiak, mint kivégzési eszközt, a gyalázat fajaként emlegették az éppen róluk

³⁰ Lásd még ehhez: Liszka J. 2020. 7.

³¹ Barna G. 2021. 16.

³² Liszka J. 2020. 440.

elnevezett római keresztet. Krisztus keresztre feszítése után azonban ez az eszköz az idők folyamán a kereszténység tiszteletének tárgya lett. Nyilvános „diadala” a 4. századtól vette kezdetét. „A VII. századig a kereszt üres, legfeljebb a bárány van alatta. A trullai zsinat (692) rendelte el, hogy a báránykép helyett Krisztus emberi alakját kell ábrázolni a kereszten.”³³ Látványosabb elterjedésük a 18. században történt. Ennek köszönhető, hogy nem csupán nálunk, hanem „az egész katolikus Európában is nagy számban álltak útszéli keresztek” - írja *Bálint Sándor*, a szakrális néprajz kiváló kutatója.³⁴

Mindezek fényében feltehetjük a kérdést: mi lehetett a legfőbb indítéka a keresztek, illetve feszületek állításának? A válasz erre az, hogy a katolikus vallásban, annak gyakorlásában a feszület hordozza a legmélyebb vallási tartalmat. Ebben kereshetjük a magyarázatot arra, miért kell jelen lennie a hitét gyakorló és megvalló hívő ember életében, azaz lakásában, háza oromzatán, lakhelye környezetében is. Mindennek lelki, hitbéli elmélyítésében azonban meghatározó szerepe volt és van az egyházaknak.

Ez rávilágít arra is, hogyan képzelte el századokon keresztül egy-egy hagyományos vallásos közösség azt a teret, amelyben élt. Mai világunkkal ellentétben ugyanis egy mindenki által érthető szakralizált térben léteztek, ilyennel vették körbe magukat. *Limbacher Gábor* írja, hogy „az archaikus világban, ahol a tér életre kel, lélekkel van felruházva és minőségében heterogén. Az archaikus tudat nem tesz különbséget tér és idő között...”³⁵

Így érthetjük meg, hogy a feszület mindenekelőtt a földi élet megszentelése, az isteni erő minél teljesebb aktivizálása az emberi környezetben. Egyszersmind az Isten által teremtett világot megújító Jézus megváltási helyszíneinek mikrokozmosz szintű megjelenítése. De ezen túlmenően a települési tér szakralizációjának, vallásos tartalommal való megtöltésének igénye is, melynek eredményeként a feszülettől „a közösség életének oltalmazását, biztonságát, a sikeres gazdálkodást remélték. Ugyanakkor ezek a feszületek a rituális és paraliturgikus cselekmények térbeli csomópontjait, illetve szerkezetét is megjelenítették”.³⁶ A vallásos lélek szerint a feszület és a kereszt egyaránt Krisztus halál feletti győzelmének szimbóluma, így tehát egyszerre halál- és életjelkép is.³⁷

E szakrális kisemlékek jelentősége nyilvánvalóan a közösség vallásgyakorlatában

³³ Lásd ehhez: Körmeny J. 1980. 147.

³⁴ Bálint S. 1977. I. 348-349.

³⁵ Limbacher G. 2014. 325.

³⁶ Limbacher G. 2018.. 115.

³⁷ Lásd még uo.

mutatkozott, illetve mutatkozik meg igazán. Egy ilyen jelkép a falunak, tehát a lakott helynek, mint kultikus térnek a kijelölési eszköze. Olyan határpont, ahol a katolikusok számára egy megszentelt, azaz szent tér veszi kezdetét.³⁸ Találón jegyzi meg erre vonatkozóan *Bartha Elek*, hogy „a vallás a maga képeire formálja a teret, amelyben létezik”.³⁹ Egy feszület ugyanakkor tájékozódási pont is, nem csupán a lélek, hanem a szem számára is. Mert a feszület által szakralizált tér legfőbb jellemzője az is, hogy látszik, azaz láttatja, mutatja magát. Nem csupán a vallásos, hanem a nem vallásos emberek számára is. Ez tehát nem lehet véletlen. *Limbacher Gábor* említi, hogy ezeket a jeleket a települések természetfeletti jellemzőkkel bíró pontjain, magaslatokra, községi határnál, útkereszteződésekben állították, „mert a metszéspontból ered a bűnerő”, melynek legyőzésében segíthet az ilyen jel. De, ahogy a későbbiekben erre is láthatunk majd példákat, a szőlőbirtokok szélére, azok határára, földparcellák végébe is felállíthatták azokat – mégpedig az elemi csapások kivédése végett.⁴⁰ Természetes hát, hogy hozzájuk vallásos cselekedetek, különféle rítusok szövődtek.⁴¹

A feszületek tehát lelki eligazodást nyújtanak a térben, miközben hosszú, függőleges szárukkal az ég felé mutatnak, azaz összekötik a mennyet a földdel. Így hát a kereszt és a feszület egyaránt a világ egzisztenciális középpontja.⁴²

Sokrétű feladatukat illetően egyébként első- és másodlagos funkcióról is beszélhetünk. Az előző az állítató szándékát tükrözi (fogadalom, vezeklés, köszönet, stb.), de szerepe következhet abból is, hogy a település mely részén állították (temető, település széle, útkereszteződés). Az utóbbi, tehát a másodlagos feladat arra utal, hogy például egy határbéli feszület (amilyenre Hajdúnánáson az Agócs-keresztet illetően példát is találtunk) egyben betölti a templom szerepét is. De valami hasonlóval találkozunk akkor is (lásd például az újfehértói és kálmánházi Lourdes-i barlangokat), amikor egy-egy úrnapi körmenet alkalmával ezek mellé oltárok települnek. Ilyenkor ezek a szakrális kisemlékek új feladatot is kapnak tehát.⁴³

Talán az előzőektől is különlegesebb szerepük van a temetői feszületeknek. Őrködnek a halotti világ nyugalma felett, miközben képviselik magát a templomot is. Mégpedig attól kezdve, hogy különvált egymástól templom és cinterem, azaz a temetők a lakott helyek peremére vándoroltak. Ezek olykor valóságosan is betöltötték a templom szerepét, hiszen

³⁸ Niczky E. 2014. 703.

³⁹ Bartha E. 2017. 18.

⁴⁰ Limbacher G. 2009. 145.

⁴¹ Bartha E. 2017. 18.

⁴² Limbacher G. 2010. 18.

⁴³ Lásd még ehhez: Liszka J. 2021. 93.

például halottak napján mellettük állva végzett liturgikus cselekedetek a papság a halottaikat meglátogatók körében.

Településeinken a régi, ma már nem létező, fából ácsolt feszületek készítői a 19. század elejéig, derekáig főként helybéli mesteremberek, molnárok voltak, akiket nemigen befolyásoltak a különféle központi minták.⁴⁴ Munkájukat bognárok, majd bádigosok, ácsok segítették. A kőfeszületek megjelenésével pedig a kőfaragók, kőművesek végezték ezek állítását. A rajtuk elhelyezett korpuszokat pedig, ha azokat görögkatolikusok készítették, valamilyen helybéli vagy vándor festő "remekelte". A 20. században leginkább a hajdúnánási *öreg Szilágyi Lajos*, aki főként Hajdúdorog számára festett Krisztusképeket.

A kőfeszületek vidékünkön is a 19. század második felétől jelentek meg, mégpedig legelőbb a temetőben (Lásd Hajdúdorog). Ezek már leginkább központi gyártóműhelyek termékei voltak, s megjelenésükkel egyfajta egyöntetűséget sugalltak, illetve sugallnak ma is. Igaz ez a helyi kőfaragó, műköves mesterek által készített feszületekre is, hiszen ők is a nagy cégek hatása alá kerültek, s ezek mintájára készítették saját terméküket.⁴⁵

Ezek a feszületek egészen a közelmúltig megőrizték a följük boruló bádog esővédőt. Az ilyeneknek különösebb jelentősége már nincs, hiszen a kő elemek nem igényelnek védelmet az időjárás ellen. Ám mégis továbbéltek, ami egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a fakereszteknek is szerves tartozékai voltak. Meggyőzhet bennünket erről a Tégláson még ma is álló egyetlen fafeszület, valamint a kataszteri térképek is, melyeken a fakeresztet bádogtetővel, esőfogóval is ábrázolták. Ezek a bádogtetők elődeink értékes népművészeti alkotásai voltak, melyek a feszületekhez fűződő hitvilág kifejezői lettek. A patkóív vagy félkör formájú bádoglemezek szélei különösen is érdekes, ősi egyszerűségű díszítőelemeket őriztek meg: félkörívek, háromszögek, amelyek ritmusosan váltogatják egymást. Ezek a Krisztus feje fölött látható dicsfény megismétlői a patkóívvvel együtt. A Mennysorság kárpitját idézik, melyek itt a földön boltozzák be Krisztus keresztjét.⁴⁶

Ahogy jeleztük, ezeket a régi formai elemeket a kőfeszületek is megőrizték, s néhány szép példa mindmáig fennmaradt településeinken. De megőrződött az a hagyomány is, illetve annak emléke, hogy az elkorhadt fakeresztet, ha az már nem tölthette be feladatát, az új feszület előtt, annak lábánál elföldelték. Ez a szokás egyébként a sírkerezttek tekintetében mindmáig fenn is áll. Amikor ugyanis kidőlt a régi fakereszt a síron, azt a sírba ássák, hiszen az a halotté.

⁴⁴ Liszka J. 2020. 448.

⁴⁵ Liszka J. 2020. 447.

⁴⁶ Limbacher G. 2009. 148., valamint Liszka J. 2021. 122.

Nem viszik tehát haza, nem tüzelik el.⁴⁷

A vallásos szokásvilág miatt nem is cselekedhettek egyébként másként a régi, elpusztult fészületekkel. Már csak azért sem, mert hozzájuk vallásos szokások fűződtek itt vidékünkön is. A mellettük való elhaladáskor például megérintették, ha tehették, megcsókolták, különösen a lábak sebeit. Tették ezt azért, mert Krisztus sebeitől a betegségük enyhülését, gyógyulást vártak. Olyan jelenség ez, mint a Pócsi Szűzanya kegyképének megcsókolása a búcsúk alkalmával.

A korpuszok megjelenítését illetően különbséget kell tennünk a görög- és a római katolikusok szokásai között. Vidékünkön ugyanis a görögkatolikusok kizárólag lemez, azaz „bádog Krisztust” helyeztek a keresztekre, míg a római katolikusok minden esetben testábrázolásút, s ezeket a korpuszokat egészen a közelmúltig testszínűre is festették. Mindez leginkább a kőből készült keresztekre igaz, ugyanis a források alapján úgy tűnik, hogy a korábban állított fakeresztekre nem minden esetben helyeztek festett bádog korpuszt.

A római katolikus fészületek korpuszai leginkább előre gyártott műkő vagy vasöntvények. Közös jellemzőjük, hogy Krisztus lábfejei egy szöggel vannak rögzítve, így összesen három szög rögzíti a kereszthez. Ezzel szemben a görögkatolikus fészületek lemez korpuszain Krisztus lábfejei egymás mellett vannak felszögezve, azaz négy szög látható a testen. Ennek hagyománya a görögkeleti ábrázolásmódokban keresendő. Közvetlen mintául szolgálhattak a helybéli, vagy vándor mesterek számára a templomokban látható festmények is, melyeken a keresztre feszített Jézust éppen így ábrázolták. Vidékünkön mintaként szolgálhattak például az ikonosztázok csúcsán elhelyezett fészületábrázolások, vagy a templomterek más festményei is, amilyenekkel Hajdúdorogon, vagy Újfehértón is találkozhatunk. És akár a festett körmeneti keresztek is.

Első pillantásra is érzékelhető, hogy a Krisztus-test realiztikus ábrázolású. Egészen bizonyos tehát, hogy az ilyen körmeneti keresztek is mintául szolgálhattak a fészületállítások során, a naiv felfogású lemez korpuszok megfestéséhez, hiszen ezeket egy-egy egyházi eseményen a hívek közössége maga előtt látta, s nem csupán annak elő-, hanem hátoldalát is. Az utóbbi egyébként abban tér el az előoldali, az élő Krisztust ábrázolótól, hogy itt már a kereszten a meghalt Krisztus képe jelenik meg.

⁴⁷ Lásd még Limbacher G. 2009. 152.



*A 18. század második felében készült körmeneti kereszt, elő- és hátlapja
(Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza)*

Hasonló jelenséget tapasztalhatunk a római katolikus feszületeket illetően is. Ezek közvetlen előzményei is egyrészt a templomi feszületek ábrázolásmódjában, tehát történelmi előzményekben, valamint a képzőművészetben lelhetők fel. Gondoljunk csak például Munkácsy Mihály egy-egy alkotására.⁴⁸

E gondolatkör zárásaként érdemes még felhívni a figyelmet néhány feszület oszloppal tagolt talapzatára. Ezeknek a széleit ugyanis egy-egy szépen kimunkált oszlop, vagy fél oszlop keretezi. Két ilyen áll például Kálmánházán, illetve egy Újfehértón. Meglehet, hogy a készítő csupán díszítőelemként alkalmazta ezeket, mert elfelejtődött már a hozzájuk kapcsolódó bibliai háttér. Pedig az oszlop-ábrázolásoknak igencsak szerteágazó jelképrendszere volt. Mindebből a páros oszlopoknak a szakmai szem számára ma még érthető jelentése maradt meg. E tekintetben a szálak Salamon király jeruzsálemi templomáig (Kr. e. 800 körülre) vezetnek. Annak két bronz (vagy réz) oszlopa (Jáchin és Boáz) az ég és a föld szövetségét jelképezte. Ezek a szimbolikus elemek a mai zsinagógákban is megfigyelhetők, hasonlóan szimbolikus jelentéssel. De ehhez fogható jelenséggel találkozunk a keresztény templomaink bejáratú ajtaja mellett álló páros, sőt a karzatokat tartó, rendszerint kettős oszlopokat illetően is. Láthatunk ilyeneket iskolaépület főbejárata előtt, valamint parasztházaink tornácoszlopai között is. (Hajdúnánás, Újfehértó, Hajdúdorog.)⁴⁹

⁴⁸ Lásd még ehhez: Liszka J. 2021.271.

⁴⁹ Lásd ehhez: Liszka J. 2021. 124., valamint 1. Kir. 7.15-22.

Kereszt vagy feszület?

A hazai kutatás első időszakában, sőt, még a közelmúltban is leginkább a kereszt megnevezéssel illették ezeket a szakrális emlékeket, függetlenül attól, hogy azokon volt-e korpusz, vagy nem. De az is jellemző volt, hogy felváltva használták a kereszt és a feszület megnevezést. Az egyes szerzők, sőt, a kutatók zöme a két fogalmat, a két típust szinonimaként használta, illetve használja manapság is, éppen ezért írásaikban tetszés szerint keverik is ezeket.⁵⁰ Minden bizonnyal a köznyelvi megnevezés is serkentette ezt a névhasználatot, hiszen a feszület és kereszt lényegében véve ugyanazt jelenti a népi vallásosságban.

Itt kell kitérnünk a kereszt és feszület közötti különbségtétel tekintetében egy nagyon fontos adalékra. Említettük, hogy még a szakirodalomban is összemosódik e két fogalom. A hajdúdorogi egyházi iratok között rendkívül érdekes, egyben eligazító ismeretanyag bukkant elő e tekintetben. Egy 1861. évi dokumentum feszülettel (korpusszal) is ellátott keresztet *feszületi keresztként* említ.⁵¹ Egy évtized múltán, az 1871. szeptember 20-án kelt **Canonica visitatio** jegyzőkönyvéből még pontosabb különbségtételről olvashatunk. (Ez az irat Pankovics István munkácsi püspök látogatása, azaz Canonica visitatioja, ellenőrző körútja alkalmából készült.)⁵² Ebben ugyanis, amikor sorra vették az egyház temetői és városszéli, illetve úti feszületeit, egyértelműen különbséget tettek a kereszt és a feszület között, ami az akkori köznyelvben is általános lehetett. Itt ugyanis az áll, hogy az egyház a temetőkben jó karban lévő kőkeresztekkel rendelkezik, s azokon **lemezre festett feszületekkel**. A sírkertek című fejezetben ez áll például: „Az egyháznak két temetkezési helye van. A keleti oldalon van egy most is jó karban lévő kőkereszt, elavult, festett feszülettel. A nyugati oldalon a Nánási út mentén lévő temetőben van egy használatba nem tudni mikor vett, még jó karban lévő kőkereszt.” Az utóbbin tehát ekkor már nem volt feszület, azaz korpusz. De ugyancsak beszédes az akkori új temető (a város nyugati szélén) keresztjének számba vétele is, melyről feljegyezték, hogy „jó karban lévő, feszülettel ellátott kőkereszt” áll benne.⁵³

A fentiek alapján egyértelmű tehát, hogy a 19. második harmadáig még különbséget tettek a kereszt és a feszület szó között éspedig oly módon, hogy az utóbbi alatt csupán a megfeszítettet ábrázoló korpuszt értették. A megfeszített szó ebben az esetben azonos a

⁵⁰ Limbacher G. 2009. 145-192

⁵¹ GKPL IV-2-a. 15. d 93/1861

⁵² Lásd ehhez: B. Papp J. 1996.35.

⁵³ GKPL. I-1.f. 11. lap

feszülettel, mint végső cselekedettel, azaz a megfeszítéssel, melyet a rómaiak követtek el Krisztus keresztre szegezésekor. (Lásd ennek megerősítésére a Magyar Katolikus Lexikon feszület címszavát. Feszület – megfeszített jelentése: tágabb értelemben a megfeszített Krisztus bármilyen ábrázolását jelenti. Szűkebben pedig a keresztet a korpusszal.)⁵⁴

Ennek ellenére az egyház – vidékünkön legalábbis -, a 19. század végétől a kereszt megjelölést használta például a fakereszteket (vagy éppen fafeszületeket) felváltó kő feszületekre is. Egy 1890. évi irat például az ekkor felszentelt új kő feszületet Hajdúdorogon új keresztként⁵⁵, egy 1909. évi pedig az ebben az évben állított szintén új kő feszületeket kőkeresztként említi.⁵⁶

E tekintetben, a későbbi forrásokban egyszerűsödik a kép, hiszen az új, már kőből készült feszületekre egyértelműen a kereszt, kőkereszt megjelölést alkalmazzák, holott rendelkeznek korpusszal is. Úgy tűnik, ekkorra természetessé vált ezeknek a használata. Tehát a feszület és kereszt közötti kategorikus különbségtétel feloldódik.⁵⁷ Jó példa erre, hogy a megnevezés a Görög Katolikus Szemlében olykor egy íráson belül is felváltva fordul elő.⁵⁸

Ami a szakrális kisemlékek összességét illeti, mindmáig megfigyelhető itt is a kettősség. Barna Gábor említi, hogy „*mi magyarok is – a német példák: Kleindenkmale, Kleinbautan alapján – váltakozva használjuk a „kisemlék”, „kisépitmény” terminust. A magyar köznyelv út menti vagy út széli keresztekről beszél, gyakran egybeírva, ezt használta Bálint Sándor is. De ezek a „keresztek” általában feszületek, hiszen Krisztus testét is hordozzák, azaz a kereszten korpusz van. S ekkor a neve már feszület.*”⁵⁹

A szakirodalom alapján úgy tűnik tehát, - Barna Gábor és Limbacher Gábor terminológiai értelmezése szerint -, hogy az olyan kereszt megjelölésére, melyen korpusz is látható, a feszület megnevezés kezd általánossá válni. Éppen ezért e tanulmányban is egyértelmű különbséget teszünk e két fogalom tárgyi megnyilvánulása között.⁶⁰

Mára, a szakirodalmi szóhasználattal párhuzamosan az látszik, hogy a köznyelvben is árnyalódik a kép, hiszen a hátköznapi szóhasználat is különbséget tesz a korpusszal ellátott szakrális kisemlék, azaz a feszület és a korpusz nélküli keresztek között.

⁵⁴ Magyar Katolikus Lexikon, 1997. III. k.

⁵⁵ GKPL IV.-2-a.12. cs.

⁵⁶ GKPL IV-3-7.d. 1.cs. 1909. A rá vonatkozó részleteket lásd később a temetői feszületeknél

⁵⁷ GKPL IV-2-a 27. d. 39. 1890.,IV-3-7.d. 1.cs.1909.

⁵⁸ Lásd például GKSz 1929. 5. sz. 2.

⁵⁹ Barna G. 2021. 13.

⁶⁰ Lásd még Liszka J. 2020. 439.

Amint a korábbi sorokból is érzékelhető, az egyházak saját tulajdonuknak tekintették, így tartották nyilván a közterületeken, vagy éppen a templomkertekben, temetőekben elhelyezett keresztek, feszületeket, holott ezeket a hívek állították. Felszentelésük pillanatától azonban egyházi tulajdonná váltak, miközben fenntartásukról az állítatók, vagy alapítványtevők, illetve az alapítványok hozadékából az egyházközségek tagjai gondoskodtak.

A már többször hivatkozott hajdúdorogi *Canonica visitatioban* a temetőn kívüli keresztek is számba vették. Ekkor öt ilyen állt az utak mentén, illetve a templom kertjében. A feltűnő ezek felsorolásakor az, hogy egyik esetben sem említették, hogy feszülettel, azaz korpusszal is rendelkeznek. De azt sem, hogy ezek kőből készültek volna. Csupán azt jegyezték fel, hogy valamennyi jó karban van, s mindegyikhez tartozik egy-egy alapítvány is.



Mivel tehát nem említették meg, hogy milyen anyagból készültek, így joggal feltételezhetjük, hogy mindet fából ácsolták. Ennek alapján érthető, hogy a 19. század utolsó éveitől, amikorra ezek elavultak már, miért állítottak mindegyiknek a helyére újat, mégpedig kő keresztek lemez korpusszal, mai szóhasználat szerint feszületeket.

Itt fel is vetődik rögtön a kérdés, hogy milyen faféleséget használhattak a régi keresztek anyagául? Nos, leginkább tölgyfát, a 19. században pedig az itt is meghonosított akácot, amely szívóssága miatt tartósnak, hosszú életűnek bizonyult.

Ezeket a fakereszteket, olykor korpusszal ellátott feszületeket településeinken a 19. század végén, illetve a 20. század elején váltották fel a kőből készült alkotások. Ez a feszületállítási folyamat a két világháború közötti időben töretlenül folytatódott. Részben azt követően is, ám kivétel nélkül temetőben, illetve templomkertekben (Téglás, Hajdúdorog). A folyamat a rendszerváltozást követően nyert újabb lendületet közterületeken, templomkertekben, temetőben egyaránt.

Fentebb részleteztük, hogy a vallásos lélek miként igyekezett körülvenni magát különféle vallásos tárgyakkal. Fából készült asztali és fali feszületekkel, szentek festett gipsz vagy éppen porcelán szobrocskáival. Ezeket leginkább máriapócsi búcsú idején szerezték be, ki-ki olyat, amelyet a pénztárcája megengedett. Ezeket a szakrális tárgyakat otthonaikban a komódon, mint házi oltáron helyezték el vagy fölötte a falra akasztották. Számunkra most

kiemelt jelentőséggel bírnak a fából készült talpas feszületek. Az előző oldalon közölt fényképen három asztali, egykor házi oltáron álló talpas feszületet mutatunk be.

A két bal szélső a Hajdúdorogi Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona, a jobb oldali pedig a szerző gyűjtése. A formai jegyek alapján úgy tűnik, ezek mintául szolgálhattak a közterületen, temetőben, templomkertben állított kőfeszületekhez, hiszen szerkezeti felépítésük rendkívüli módon hasonlít egymáshoz. A keresztszárak ezeken is szépen tagolt talapzaton állnak, abból nőnek ki. Minden bizonnyal nem állunk messze a valóságtól, ha azt állítjuk, ezek nem mások, mint a kőfeszületek előfutárai.

3. Vidékünk szakrális kisemlékeinek állapotáról

Magukra hagyott feszületek

Mielőtt ezekről is szót ejtenénk, vessünk egy újabb pillantást arra is, milyen sors jutott osztályrészül a korábbi generációk által állított kőfeszületeknek?

Ahogy fentebb már utaltunk rá, magukra maradtak. A régi fenntartási alapítványok erejüket veszítették, a fogyatkozó létszámú vallásos közösségeknek pedig nem volt anyagi erejük arra, hogy ezeket felújítsák. Ennek következtében az egyébként is mállékony anyagból készült alkotások egy része (Hajdúdorog, Újfehértó) elveszítették a talapzatukra vésett szövegmezőket, letöredeztek a kőkorpuszok végtagjai, keresztszárak, vagy éppen elmosta az idő a fölējük helyezett bádogtetőt is. De hasonló sors jutott a bádogkorpuszoknak is. A vaslemezre festett Krisztusképek a rozsdásodás miatt lekoptak, „megvakultak”, ahogy a közvélemény jellemezte ezeket. Kifejezetten igaz mindez a temetőkben állított feszületekre. Legfőképpen az elhagyott, felszámolt temetők feszületei váltak kiszolgáltatottá. Együtt pusztulnak ma is a sírjelekkel, hiszen meglazult már a fölējük irányuló rokoni figyelem, rokoni kötelék. (Lásd később Újfehértó, Hajdúdorog példáját).

A fenti helyzetelemzés végső soron igaz az út mentén álló feszületekre is. Azokat szintén kikezdte az idő, s csak a rendszerváltás után terelődhetett ismét a közfigyelem rájuk, egy-egy ma is használatban lévő temető feszületének felújításával. Ebben a tekintetben nagyszabású rekonstrukciók, illetve újraállítási folyamatok zajlottak világi, illetve egyházi kezdeményezésre. Sajnos több esetben szakszerűtlen beavatkozások is történtek, melynek eredményeképpen alapvetően megváltozott a feszületek arculata, hiszen teljesen idegen, cementhabarcsos vakolással vonták be a kőelemek felületét. (Például Hajdúdorogon.)

Szerencsésebb megoldást eredményezett a kőfaragó mester (Újfehértón Török József) közreműködése, mert minden ilyen felújítás során megmaradt a kő természetes hatása, maga az eredeti feszület, ha annak állapota ezt lehetővé tette, de a helyükre állított újak is minden tekintetben hagyománytisztelő módon valósultak meg. Anyag, forma, díszítettség vonatkozásában egyaránt. (Lásd Újfehértó, Kálmánháza, Téglás feszületeit.)

Megújuló lemez korpuszok

Érdekes jelenséggel állunk szemben a görögkatolikus Pléhkrisztusok, azaz lemez korpuszok felújítását illetően is. Amint a későbbiekben látni fogjuk, ezek realiztikus ábrázolások voltak, a maguk naivitásával együtt. Azaz, magukon hordozták a „népi festő” stílusát. Egyik plasztikusabb, testszerűbb, a másik síkszerű megjelenítést hordozott. Nem volt közöttük két egyforma, mert maga a „mester” (általában egy helybéli ügyes asszony) sem igen tudott két ugyanolyat készíteni. A rendszerváltás idejére tehát ezeket a „Krisztusképeket” zömmel lemarta az idő. A feszületek kő eleminek felújításával együtt természetes módon vetődött fel újrafestésük is. Újfehértón, és Hajdúdorogon figyelhető meg az a jelenség, hogy a festőművészek (ikonfestők) által elkészített alkotások már nem igazodnak a régi hagyományokhoz. Az új lemez korpuszok ugyanis az ikonfestés szabályai szerint készülnek. Ennek nyomán az a furcsa jelenség áll elő, melynek nyomán az eredeti latin keresztre Jézus ikonikus ábrázolása kerül, amely diszsonanciát szül az ilyen szakrális objektumok vizuális megnyilvánulásában.

Állapotváltozásuk dokumentálása végett, ahol csak tehettem, igénybe vettem a korábban készült fényképeket, melyek alapján nem csupán a romló állapotokról, hanem például a szakralitást érintő átalakulásról is képet formálhatunk. Módomban állt néhány esetben fényképekkel szemléltetni a régi stílusú lemez korpuszok „átírását”, újrafestését vagy újakkal való kicserélését az ikonfestés szabályai szerint készült ábrázolásokkal.

A feszületek megnevezése vidékünkön

Mielőtt zárnánk a feszületekkel kapcsolatos fejtegetéseinket, szólnunk kell még arról is, miként nevezték, hogy forgott és forog manapság is közszájon megnevezésük. A leggyakrabban a feszület szóhasználat jellemző, hozzátéve esetleg a hely megjelölését is. *Keresztúti feszület* (Kálmánháza), *Dorogi úti feszület* (Újfehértó) vagy éppen *templomkerti feszület* minden

településen. Az is gyakori, hogy a fészületre „ráragasztották” az állítató család nevét, ami ugyancsak a pontosabb helymegjelölést szolgálta. (Márton fészület Kálmánháza, Mosolygó fészület Újfehértó, stb.) De felbukkan a *Jézuska* megnevezés is. Hajdúnánáson például a határban álló fészület neve leginkább így forgott közszájon, de templom mellett álló Jézuskát, azaz fészületet is emlegettek az emlékezők.

Az egyéb szakrális kisémlékek sorsa, számbavételük

Ami az egyéb szakrális kisémlékek állapotát illeti - melyeket kivétel nélkül a helyszínen szemrevételeztem -, azok szerencsésebb helyzetben voltak. Időt állóbb anyagukat nem kezdte ki annyira az idő (kő, műkő), az újabbak pedig (Mária-fülkék, úti ikonok, szobrok, műkő és fa emlékjelek, haranglábak) éppen új állapotuk miatt igényes, művészi igényű színfoltjai a templomkerteknek, hiszen ezek zömmel ott állnak.

Fentebb utaltunk rá, hogy szakrális kisémlékeink között tartjuk számon a *haranglábakat* is. Ezekről most előzetesen annyit, hogy helyük, elsődleges feladatuk jelentős változáson ment keresztül. A 20. század derekáig leginkább tanyai iskolák, esetleg templomkertek „kellékei” voltak. A rajtuk elhelyezett „érchangszerek” szolgáltak istentiszteletre hívó harangként, tanórák kezdetének és végének jelzéséül, templomkertben pedig igazi lélekharangként. A szocialista rendszer hajnalán ezektől a feladataiktól jórészt megfosztották valamennyit. Jobb esetben az egyházak tulajdonaiként vártak sorsukra egy félre eső helyen, vagy éppen eladták őket. Ahol megőrződtek (Újfehértó, Hajdúdorog) istentiszteletre hívó „csengettyüként”, vagy temetői lélekharangként szolgálnak. A rendszerváltást követően vett újabb lendületet a haranglábak állítása, ám ezek már temetőkbe kerültek, hogy szavukkal elkísérjék utolsó földi útján a halottakat. Itteni megjelenésüknek oka lehet az is, hogy a temetők egyre messzebbre kerülnek a templomoktól, így a harangok szava, a kíséző, amely a gyászszertartás végén szól, azaz elkíséri a halottat a sírig, már nem hallik idáig. Ez a feladat a temetői lélekharangra hárul, amelynek szavát nem csupán hallja, de érti is mindenki. Mindezt talán az *átlényegülés* jelenségével jellemezhetjük legpontosabban.

A gyűjtőmunka során olykor előbukkan a kutatótevékenység egy-egy nem várt hozadéka is. Valami olyan, amit nem lehet előre bekalkulálni. Ez esetenként egy új szó, egy fogalom, egy jelenség is lehet, vagy éppenséggel valami olyan emlékanyag, amely a legidősebbek emlékeztének mélyén lappangott.

3/a Egy különleges paraliturgikus temetői hagyomány

Nos, a Teremtő most is megajándékozott egy ilyennel, amikor hajdúdorogi gyűjtéseim során idős asszonyok a temetőlátogatások szokásaival kapcsolatban a „rózsalátás”-hoz, „rózszászórás”-hoz, „rózsa hullás”-hoz kapcsolódó hagyományok elmesélésével olyan, századokat átívelő szakrális néphagyományról számoltak be, amelynek párhuzamai leginkább a csíksomlyói pünkösdi búcsúk csángó szokásai között lelhetők fel. (Napfelkelte várása pünkösdvásárnap hajnalán a Kis-és Nagy Somlyó közötti nyeregben.) Az antikvitásban, közelebbről a latinitásban, a rózsza a hajnali fényt jelképezte. A hozzá fűződő szokások, hagyományok, ünnepek (Florália, Flóra, a virág, a tavasz istennőjének ünnepe április 28-május 3-a között, a késő-római halotti megemlékezés Rosalia ünnepe, amely a rózsává változott halottakkal való kommunikáció is volt) szétterjedtek az egykori Római Birodalom területén, s mint szimbólum az ortodox pünkösdben, illetve a keresztény apokrif világban őrződött meg. A csodavárás, a csoda alakzatát testesítette meg.⁶¹ Ez a május elseje pirkadatján zajlott szokáscselekedet, amely minden esetben temetői fészületekhez kötődik - amelyek tövében várták a hajnali fény érkezését, az abban megnyilvánuló isteni üzenettel -, néprajzi irodalmunkban feltáratlan, azzal együtt, hogy mindez egy görög katolikus „szigeten”, a Kárpát-medence belsejében őrződött meg, s csupán a közelmúltban (az 1970-es évek első felében) kopott ki a népi vallásosság hagyományvilágából. Éppen ezért ez a rendkívül értékesnek ígérkező téma, maga a rózsza és május, illetve a napkelte-várás és a temető, temetői fészület kapcsolta, amelynek száalai az antik kultúrákba, illetve a balkáni és keleti szláv népek hagyományvilágába vezetnek, mielőbbi mélyebb tudományos igényű vizsgáldást igényel. (A helyi emlékezetet illetően további adalékok a Hajdúdorog cím alatt a Keleti és a Kukuca temetőről szóló fejezetekben.)

⁶¹ Géczi J. 2011. 117.

III. ÚJFEHÉRTÓ

1. Temetői fészületek

Újfehértón, a település hosszan elnyúló szerkezete miatt, a 18. század végétől külön temetőkeretet jelöltek ki az Oláh-végen, vagyis az északi oldalon lakó és külön a Magyar-végen, a déli településrészen élők számára. A felekezetek temetői egymás mellett helyezkedtek el. Még a görög és a római katolikusok is elkülönülten temetkeztek. Nem állítottak azonban külön-külön fészületet sírkertjeikbe, hanem egy közös Krisztus-keresztet emeltek, amely vagy az egyik, vagy a másik temetőrészben kapott helyet, leginkább természetes magaslaton.

Az emlékezet megőrizte, hogy a régi Krisztus-keresztek még fából készültek, ám ezeket a 19. század végén, a 20. század elején sorra felváltották a kő (főként riolittufa) fészületek.

A két katolikus egyház fészületei között a lényegi különbség a korpusz megjelenítésében van. Míg a görögök minden esetben síkfelületen, vaslemezzel festve ábrázolják a megfeszített Krisztust, addig a római katolikusok kizárólag plasztikus, tehát testszerű módon. (Öntöttvas, kő, műkő.)

1/a Görögkatolikus fészületek

A Bem apó utcai fészület

(A Mosolygó fészület)

Állításának ideje: 1912.

Anyaga: riolittufa.

Állapota: lepusztult

GPS koordináták: 47°48'36.7"N 21°40'11.0"E

A Mosolygó család II. Ferdinánd magyar királytól nyert nemesi címet, melynek tagjai századokra visszamenően a görög katolikus egyházközség egyik legnagyobb jótévedői voltak. Soraikból jeles személyiségek sora emelkedett ki. Egy nemes Mosolygó Mihály (1796-1863) nevet viselő katona ős például a Szent Ilona szigetére száműzött Napóleon őrzésére rendelt őrsereg egyik tagja volt.



A ma már nem használt Bem apó utcai temető fészülete 1995-ben és 2022-ben.

(Fotó: Buczkó József)

Unokája, nemes Mosolygó Ferenc (1859-1910) a 20. századforduló idején Szabolcs vármegye alispánja volt, aki kapcsolatai révén közreműködött az újfehértói Községháza megépítésén.

Az ő fia az a Mosolygó Ferenc (1886-1933), aki jelentős anyagiakat fordított sok egyéb mellett temploma szószékének elkészíttetésére. De ő a fészület állíttatója és névadója is, melynek tövében nyugszik atyjával együtt.⁶²

Az arccal délre tekintő fészület keresztszárainak vége lóhere motívum kiképzésű. Ez egyben a görög katolikus keresztek legfőbb ismertető jegye is. Felül bádogtetővel rendelkezett, amely az időjárás áldozatául esett. A vaslemezre festett Krisztus ábrázolása realiztikus, naiv festő munkája. A talapzaton látható mélyített szövegtábla a kőzet anyagából van kiképezve, éppen ezért annak sérülékenysége miatt a vésetek egy része olvashatatlan már. Az idő romboló hatását jól érzékelteti a két fénykép is.

Mivel ebbe a temetőbe már nem temetkeznek, így a fészület magára maradt, sorsa a lassú enyészeté.

⁶² Lásd ehhez: Buczkó J. 2019. 22-24.

A talapzatán olvasható szöveg:

Isten dicsőségére

s szülei emlékére

állíttatta

MOSOLYGÓ FERENC ENDRE

1912.

A Köztemetőben álló feszült (Dorogi út)

Állításának ideje: 1998-ban. Anyaga: műkő.

Készítője: Török József helybéli kőfaragó mester.

Állapota: jól karbantartott.

GPS koordináták: 47°48'18.9"N 21°39'17.3"E

A feszület szárvégeinek lóherés kiképzése követi a görögkatolikus formai jegyeket. A műkő lépcsőkre állított talapzat kettős tagolású. A szövegtáblát hordozó elem (a lábazat) az alsó, párkányos kiképzésű posztamensen pihen. A felületkiképzés egyedi, újszerű, a megszokottaktól eltérő. Ez ugyanis fehér színű műkő téglával burkolt, ami ritmikus felületet kölcsönöz a talapzatnak, ezzel növeli annak formagazdagságát is. Szép példája annak, miként lehet újszerű elemekkel modern, esztétikus hatást teremteni. Mivel ebben a temetőben ez az első feszület, így a kőfaragó mester szabadon megvalósíthatta a maga és a készítő elképzelését.

A *Bádogkrisztust*, ahogy a népnyelv nevezi, Főt. Kiss Andor címzetes esperes, parókus készítette, ám az emlékezet nem őrizte meg az alkotó nevét. 2012-ben, tekintettel arra, hogy az eredeti korpusz a rozsdásodás miatt teljesen megkopott, az egyházközség új korpuszt készíttetett helyette. Ennek alkotója *Janka Gábor* festőművész. Megfestési módja teljesen eltér a megszokottól. A realiztikus ábrázolást a keleti, ortodox stílus váltotta fel, amely a későbbiekben más görögkatolikus feszületeken is általánossá lett.

Nem hagyhatjuk szó nélkül a feszület állíttatóját, *Hermann Gusztáv* (1926-1995) tüdőgyógyász főorvost, aki évtizedeken át szolgált az újfehértóiakat. 1961-től élete végéig vezette a Tüdőgondozó Intézetet, s küzdött mindvégig a hosszú időn át népbetegségnek számító TBC ellen. A „*fehértóiak tüdőorvosa*” volt, aki élete utolsó üzenetében is az maradt. Halála előtt ezt írta nekik: „*Ez a város volt az életem, nyugalmam! Itt tudtam csak pihenni!*”

Több ízben is voltam beteg, komoly beteg is, itt találtam gyógyulást, hogy újra dolgozhassam.”



A Köztemetőben álló feszület 2008-ban és 2022-ben.

(Fotó Hőgye Lajos 2008, Buczkó József 2022.)

Bár teste Budapesten pihen, a Szent Gellért Kápolna falában, ám emlékét a róla elnevezett városi kitüntetés, a *Herman Gusztáv Közegészségi Díj*, valamint ez a feszület is őrzi, melynek állításáról még az 1990-es évek derekán feleségével együtt rendelkezett.

1/b Római katolikus feszületek

Dorogi úti vagy Ménes-kúti feszület

Állításának ideje: 1907.

Anyaga riolittufa, betonhabarcs vakolással.

Állapota: kissé elhanyagolt.

GPS koordináták: 47°48'10.6"N 21°39'38.6"E

Azt a helyet, ahol áll, mint a település közvetlen környékének legmagasabb pontját,

Méneskút-hegynek nevezi a köznyelv. Innen a temető és a fészület népnyelvi változata is. (Helyi tájszóval: *Míneskút-hegy*). A temető helyén ugyanis századokon át legelőt (belső legelő) tartott fenn a település, amelyen a szilaj tartású lovakat legeltették. Természetesen ásott kút is szolgálta a jószágokat. Ezzel pedig készen is állunk a név eredetének megfejtésével.

A 20. század elején jelölték ki temetőhelynek, s nyugati szárnyába még az 1970-es években is temetkeztek. Mára teljesen elhagyatott már. A természet lassan visszaveszi azt, ami egyébként is az övé volt. Az egykori föld sírhantokat benőtte a bozót, közöttük lehetetlen már közlekedni. És a múlandóság áldozatai lettek a fából készült sírkeresztek is. Csupán a kő sírjelek dacolnak még az idővel.

Az itt álló fészület, amely a sírkert legmagasabb pontján áll, minden eleme átesett már valamilyen felújításon az elmúlt évtizedek során. Ennek következtében leginkább szakszerűtlen javítgatások történtek, melyek átmenetileg javítottak a köelemek állagán, ám esztétikailag sokat ártottak ezek a beavatkozások. Ilyen például a köelemek csonkulása a keresztszárakon, illetve ezek végein.



*A Dorogi úti Régi Római Katolikus Temető fészülete.
(Fotó: Hőgye Lajos, 2008, Buczkó József, 2022.)*

Mindenekelőtt azért, hogy nem pótolták a leszakadt, félkör formájú elemeket, melyeket három félkörből formáltak ki a hármastagozású, azaz háromlevelű végződéshez. Ennek következtében például a vízszintes keresztszárak megrövidültek. Így aztán nem csodálkozhatunk azon, hogy a műkőből öntött korpusz kezei túlérnek a kereszten, ráadásul a test maga nem is illeszkedik már a síkfelülethez. Idegen testként hat, melynek az lehet az oka, hogy a teljesen elporladt kő korpusz helyett műkőből készített újat az egyház, s ennek az arányai nem egyeznek meg a régivel.

Érdekes lehet számunkra Krisztus fejtartása is. A balra (szemből nézve jobbra) lebillent fej ugyanis a halott Krisztust jeleníti meg. Ez az ábrázolásmód teljesen eltér a többi feszületétől, azokon ugyanis rendre az ellenkező oldalra hajlik le a Megváltó feje.

Az állítató családról, a Brutóczki famíliáról annyit tudhatunk, hogy egyházukért minden áldozatra készek voltak. Ezt a feszületet hálából, köszönetképpen állították annak emlékezetére, hogy Brutóczki János épen, egészségesen hazatért a Nagy Háborúból

A temetőrészen, ahol áll, magára hagyott már, ide nem temetkeznek. A feszület azonban továbbra is vigyázza a halottak álmát, miközben maga is pusztul az ott állított sírjelekkel együtt.

Mályvás-kerti vagy Magyar-végi temető feszülete

Állították 1907-ben.

Anyaga: riolittufa.

Állapota: elhanyagolt.

GPS koordináta: 47°46'45.3"N 21°40'39.4"E

A Magyar-vég annak emlékét őrzi, hogy a református, azaz „magyar vallású” lakosság a település déli felét népesítette be. A Malývás-kert pedig kedvelt virágokra, a házaik ablakában díszlő muskátlira, népi nevén mályvára utal.

A Debreceni úttól mindössze ötven méterre álló feszület keletre, tehát a temetőbe térőre tekint. Mint minden feszületnek, itt is a keresztszárak végei adnak egyedi arculatot az alkotásnak. Ezek ugyanis lilium végződésűek.

Különös jelentőséggel bír a korpusz maga is. A rendkívül egyszerű, összefogott vasöntvény a halál előtti pillanatokban ábrázolja a szenvedő Krisztust, aki felfelé, az egekbe, azaz az Atyára tekint, mintha azt mondaná, Uram, bevégeztetett, legyen meg a Te akaratod.



A Mályvás-kerti temető feszülete. (Fotó: Buczkó József, 2022)

A szövegmező szokásos helyén, a talapzat elülső részén van kiképezve. A betűket azonban magába a kőfelületbe vésték, így az anyag természetéből eredően ki van téve az idő, mindenekelőtt a csapadékvíz romboló hatásának. A sokszor javított, kiigazított szövegmező ennek ellenére még olvasható:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÁLLÍTTATTA
JUHAY ANDRÁS
ÉS FELESÉGE
ANDIRKO ANNA 1907

2. Városszéli feszületek

A katonai térkép felvételezések idején Újfehértót is felmérték, ám a 18., illetve 19. századi ábrázolásokon nem tűnik elő feszület vagy keresztábrázolás.

Ennek oka az lehet, hogy a fából készült kereszték, illetve feszületek nem emelkedtek

ki környezetükből annyira, hogy térképészetileg-katonailag tájékozódási pontot képviseltek volna. De az is meglehet, hogy nem is álltak még ilyenek az utak mentén.

Térképi ábrázolásuk először 1941-ben tűnik fel, mégpedig egyszerre kettőé is. Egy a település nyugati, egy pedig az északi - északkeleti oldalán. Az előző görögkatolikus, az utóbbi római katolikus.



Városszéli fészületek (Magyarország Katonai Felmérése (MKF) 1941.)

Szigeti vagy Nagydorogi úti (Kossuth utcai) görögkatolikus fészület

Állításának ideje: 1895.

Anyaga: a régi fészületé riolittufa volt. Az újé műkő.

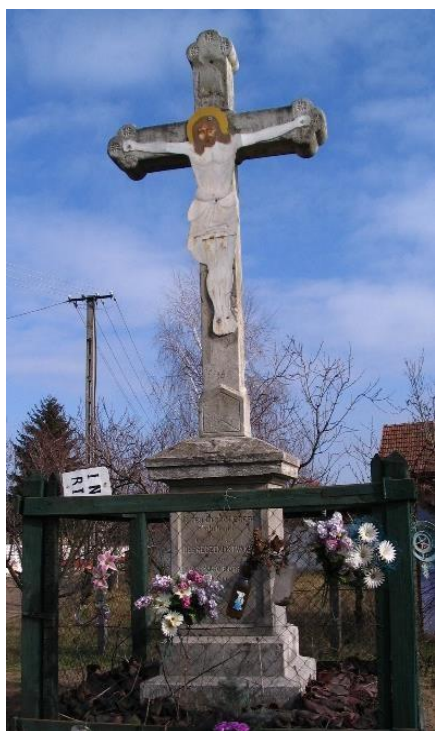
Állapota: kifogástalan.

GPS koordináták: 47°48'04.0"N 21°39'55.9"E

A fentiek közül való a régi nevén Szigeti-feszület, a Dorogi út végén. Arról van szó, hogy az a háromszög formájú településrész, melyet a Kossuth (Nagydorogi) – Bajcsy-Zs. (Kisdorogi) – Obsitos utcák határolnak, temetőkert volt, ott még a 20. század elején is temetkeztek. Neve onnan ered, hogy magas vízállások idején a Szilas „tengere” teljesen körbe

vette ezt a magaslatot, mint *sziget* (*Kender sziget a 19. századi katonai térképeken*), melyet olykor csak csónakkal lehetett megközelíteni. Volt idő, amikor így szállították ide még a halottakat is. Az idősek emlékezete az 1990-es évek derekán még őrizte, hogy az ilyen nagy áradások idején a települést, amely maga is egy nagy sziget, azaz kiemelkedés, homokhát, szintén körbe lehetett csónakkal járni. (Fehér Antal elbeszélése 1995.)

Nos, ebben a temetőben állítottak aztán előbb minden bizonnyal fából, majd 1895-ben kőből készült feszületet. Ezt azonban már úgy helyezték el, hogy a Krisztuskép a településre érkezőre, azaz nyugat felé tekintsen. Éppen ezáltal faluszéli feszületté vált, azaz kilépett a korábbi temetői feszület szerepköréből. Ettől kezdve már nem csupán a halottak birodalma, hanem az élők, az úton járók felett is őrködik. Amint a fényképek szemléltetik, az eredeti kőfeszületet felváltotta egy új, műkő alkotás. A régi korpusza lemezre festett, realiztikus ábrázolás volt. Alkotója ismeretlen. Az új feszület korpuszát Janka Gábor festőművész készítette.



A település nyugati peremén, a Kossuth (Nagydorogi) út végén álló feszület 2008-ban és 2022-ben. Az új korpuszt festette Janka Gábor. (Fotó: Hőgye Lajos és Buczkó József)

Az egykori fa feszület hagyományait követve ezen is volt lemez boltív, amiről a keresztszárak végén látható fúratok árulkodtak. A kereszt szárainak végződése is a már

megszokott háromlevelű vagy hármás karéjú kiképzés. Az egyházáért oly sok áldozatot hozó Mosolygó család női sarja állította, s ez volt az első ilyen irányú jótéteménye. Ahogy fentebb láttuk, példáját az utódok is követték.

A talapzat előlapjának szövege:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
állította
DEBRECZENI ISTVÁNNÉ
szül.
MOSOLYGÓ BORBÁLA 1895.

A fészületet elbontásáig egy faoszlopos drótkerítés övezte, amely az egykori temető megszűnését követően, az 1950-es években készült. Amíg a fészület a kerített temető része volt, erre nem volt szükség, ám attól kezdve, hogy szabadon álló lett, ki volt téve az előtte elhaladó csordajárások kártételeinek. Fennállásának utolsó szakaszában, amikor az állatoktól már nem kellett tartani, változatlanul megtartották. Ily módon az utolsó pillanatig emlékeztetett a fészületeket övező kerítések rendeltetésére.

A fényképről érzékelhető, hogy ezt a kerítést gondozták, mégpedig a közelben lakók. Ha kellett, átfestették, rendben tartották a zárat, stb. De a kertcskét ellátták virágokkal is. Régebben természetes virágokat hoztak az arra járók, később ezeket felváltotta a művirág, amely ugyancsak a hála, a köszönet kifejezője. Virágot leginkább halottak napjára hoztak az emberek, legfőképpen idősebb asszonyok.

Mivel ez a fészület a település nyugati kijáratánál állt, hozzá a kezdetektől különféle szokások, vallásos cselekedetek fűződtek. A férfiaknak, akik előtte elhaladtak, csakúgy, mint minden fészület előtt, kalapot illett emelniük. Fehérnépnek, gyermeknek pedig keresztet kellett vetnie.

Ezen túlmenően különleges szerepet töltött be a határba dolgozni indulók és onnan visszatérők életében. Férfiak kalapemelés közben ezzel a mondattal a szájukon haladtak tovább: „*Uram segíts, én Istenem!*” Ezt hallottam nagyapámtól és édesapámtól is, amikor elmentünk mellette lovas szekéren, vagy éppen kerékpárral. Visszafelé ugyanez zajlott le. A köszöntés pedig így szólt. „*Köszönöm Istenem, hogy megsegítettél.*”

Egyébként a Hajdúdorogra igyekvők vagy onnan érkezők is hasonlóképpen cselekedtek.

Ez a feszület a Hajdúdorog felől Máriapócsra tartó zarándoklatok első megálló helye is volt. A szekeres fogatok általában itt kanyarodtak le ugyanis az „országútról”, hogy a legrövidebb úton a görögkatolikus templomhoz érjenek. Ilyenkor mindenki leszállt a szekerekről, körbevették a feszületet, s papi vezetés mellett közös imádsággal köszöntötték a Megfeszített Jézust, erőt kérve az út további megtételéhez.

De itt pihent meg először az a magányos zarándok is, aki Hajdúdorogról indulva végigénekelte és imádkozta már az utat. *Szabados Györgynek* hívták. Kezében fakereszt volt, rajta egy fakeretbe foglalt Mária- képpel, melyet még fiatalabb korában maga eskábált össze. A hátán batyuját cipelte, amiben pléd, ruhanemű, meg étel volt. Gyermekkoromban sokat láttam ezt a jelenetet, s azt is, amikor végigvonult a településen messze zengő énekhanggal. Hajnalban indult lakóhelyéről, s estefelé érkezett meg Máriapócsra, a Könnyező Szűz Anya lábához, különleges „terhével”. Amolyan szent ember volt. Az újfahértóiak és mindenhol, ahol ismerték, *Szent Gyuriként* emlegették.

Az új feszület

A kétezres évek elejére annyira megromlott már az állapota a régi feszületnek, hogy az egyház egy teljesen új állításáról döntött. Amint látni fogjuk, ebben az időben született újjá a Szent István úti régi feszület is.

Az új alkotás elkészítésére Török József kőfaragó mester kapott megbízást, aki szép munkákkal bizonyította már hozzáértését az ilyen feladatok elvégzéséhez.

Formailag, arányaiban lényegében hasonlatos a régihez. A keresztszárak megőrizték a háromlevelű formai elemeket, ám a rajta lévő véseteket, a rozettákat már nem. És új stílusú korpusz is készült a régi Bádokkrisztus helyére. Ennek alkotója Janka Gábor ikonfestő művész. A kép ábrázolásmódja teljesen eltér a régi hagyományoktól, amely az ikonfestés szabályai szerint készült.

Talapzatán a következő szöveg olvasható:

E feszület elődjét állíttatta:

DEBRECZENI ISTVÁNNÉ

szül.

MOSOLYGÓ BORBÁLA 1895.

Helyére az újat az áldozatos hívek adományából
állíttatta az újfahértói görögkatolikus egyházközség

2012.

A Szent István út végén álló római katolikus feszület

Állításának ideje: 1922.

A régi és a felújított feszület anyaga egyaránt riolittufa.

Kovácsoltvas kerítése eredeti.

GPS koordináták: 47°48'42.6"N 21°42'06.8"E

Ez a feszület állításának idején még korántsem olyan veszélyes csomópont mellett kapott helyet, amilyenné a későbbiek folyamán vált ez a hely. Akkor ez a terület még a település északi szélének számított. Ebből eredően azt is mondhatnánk, akkor ez egy tipikus faluszéli feszület. Ami igaz is, ám ettől jóval többről van szó. Az állítatók szándéka leginkább az volt, hogy a faluszélen álljon egy olyan feszület, amely elbúcsúztatja a Máriapócsra igyekvő zarándokokat, ugyanakkor köszönti is a hazatérőket.

Éppen ezért különleges szereppel rendelkezett. De nem csupán a római, hanem a görögkatolikus hívek tekintetében is, hiszen számukra a zarándoklatok során ugyanazt a szerepet töltötte be.

Mielőtt erről bővebben is szólnánk, megváltozott szerepét is ki kell hangsúlyoznunk. Arról van szó, hogy amikor az 1960-as évek elején itt vezették el a 4-es számú főutat Nyíregyháza felé, az így kialakult veszélyes útkereszteződésben álló feszület ettől kezdve a hely veszélyességére is figyelmeztetett. Szakrális szerepe tehát megnőtt, valóban az arra járók felett őrködő Megfeszített Krisztus vált jelenvalóvá.

A rendszerváltást követően nem csupán a tágabb, de a szűkebb környezete is megváltozott. A rendkívüli módon megnövekedett gépjármű forgalom, valamint a mellette kiépített építőanyag ellátó telep (TŰZÉP) miatt egyrészt nem lehetett biztonságosan megközelíteni, másrészt a feszülethez méltatlanná is vált az őt övező, beszűkült tér.

Bár az egyház vezetése 2002-ben felújította ezen a helyen, ám a fenti okok miatt végül új, méltóbb, ligetes, megnyugtatóbb helyre telepítették. Új helyét a régitől száz méterrel délkeletre jelölték ki. Mégpedig az ekkor kialakított körforgalommal egy időben, hiszen ennek megépítésével végleg lehetetlenné vált a megközelítése, a rendkívüli módon megnövekedett balesetveszély miatt.



*A Szent István út (régi Vasút utca), Nyíregyházi út kereszteződésénél álló feszület
korábbi és új helyén.*

(Fotó: Hőgye Lajos, 2008, Buczkó József, 2022.)

A munkálatokat Török József kőfaragó mester végezte.

Talapzatának felirata, amely emlékeztet a múltra és a közelmúltra egyaránt:

E KERESZT ELŐDJÉT

Isten

dicsőségére állíttatták

TRUNGEL MÁTYÁS

és neje

NOVÁK MÁRIA

1922.

A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ

ÚJJÁÉPÍTETTE 2002-ben.

Ahogy fentebb jeleztük, mindkét katolikus egyház híveinek életében meghatározó szerepet töltött be ez a feszület. Így hát nem csupán a római, hanem a görögkatolikusok is

magukénak vallották.

Lássunk is néhány példát arra, hogy a zarándoklatok során milyen szokások kapcsolódtak ehhez a szakrális jelhez.

„Az 1960-as évek elejéig – mondja a római katolikus Papp Jánosné Lovas Julianna, 1946 -, kisbúcsú (szeptember 12-e) előtti reggel indultunk Máriapócsra szekérfogatokkal. De a többi búcsúra is. 6 órakor a templomban átvettük a vállra vehető Mária-szobrot, a lobogókat, meg a kisbúcsús keresztet. A fehér ruhába öltözött szoborvivő lányok, a Mária-lányok vállukra vették a szobrot a tartó rudak segítségével és a mozgékonyabb zarándokok kíséretében, elől haladva gyalogosan elvonultunk a 4-es számú főút melletti fészületig. Ott átadtuk a szekereseknek, akik a kegyszobrot beletették egy faládába, ami külön erre a célra készült. Itt aztán mindenki felült a szekérrre. Ekkorra ideértek a görög fogatok is, akikkel összecsatlakoztunk és együtt folytattuk az utat.”

Természetesen eddig a pontig a görög zarándokok is vállon hozták a Mária-képet.

A visszafelé vezető utat a két egyház zarándokai szintén együtt tették meg. Amikor a település határában álló fészülethez értek, a szobor-, illetve képvivő lányok ismét vállukra vették a Mária-képet (szobrot), s így vonultak a templomhoz. És történt ekkor még valami más is. Lássuk csak: *„Amikor a fészülethez értünk leszálltunk a szekérről, mi, a szoborvivő lányok és a közeli házakban átöltöztünk fehér ruhába.”* (Papp Jánosné Lovas Julianna elmondása.)

Ez a hely azonban nem csak a búcsúba indulók, és az onnan érkezők számára bírt kiemelt jelentőséggel, hanem az eléjük, a fogadásukra érkezett hívek számára is. Ilyenkor a két templomtól egy-egy pap vezetésével népes közösség, prosció kelt útra templomi lobogókkal és kereszttel, hogy fogadja a Máriapócsról érkezőket. Felemelő érzés volt maga a gyalogos út a fészületig és vissza. Magam, gyermekként édesanyám, nagymamám mellett haladva többször is megéltem. A gyermeki fül számára varázslatos volt az énekhang, és soha nem feledhető az út mentén álló, minket köszöntő emberek látványa. Na és a rövid várakozás a búcsúsokra és a találkozás. Itt, a fészület lábánál ölelkeztek össze a rokonok, szomszédok, akik elhozták Mária csókját, melyet ott rögtön át is adtak a jelenlévőknek. Meg a búcsús ajándékot, különösen a gyerekeknek. És jutott ilyenkor néhány mezei virág a Krisztus-keresztre is, melyeket az út mentén szedegettek a Máriától érkezők.

A fészület ezt a régi, ősi szerepét ma is betölti. A ligetes környezetben, különösen a Dorog felől érkező gumis kocsis fogatosok pihennek meg néhány percre, akik az utóbbi években elevenítették fel ezt a régi szekeres zarándoklati formát.

3. Úti feszület

Homoki vagy Szent István úti görögkatolikus feszület

Állításának ideje: az 1920-as évek.

A régi feszület anyaga riolittufa.

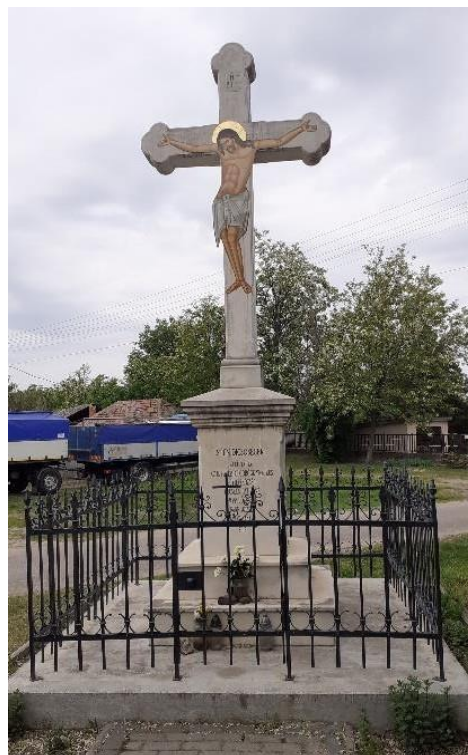
Az újé műkő.

Az újat készítette: Török József kőfaragó mester, 2015-ben.

Állapota kifogástalan.

GPS koordináták: 47°48'14.8"N 21°41'19.1"E

A régi feszületnek különös történet jutott osztályrészül. A mélyen vallásos Áncsán család (Áncsán János és felesége, Novák Julianna) állíttatták az egykori Indóház utca derekán elterülő szőlőskert sarkára, mindössze 150- 200 méterre az új, a jelenlegi feszülettől. Mivel egy szabadon álló homokos terület, az egykori Vásártér északi peremén állt, a köznyelv ráragasztotta a Homoki nevet.



A Szent István út menti feszület 2008-ban és új helyén, 2022-ben.

Az új korpust festette: Janka Gábor. (Fotó: Högye Lajos és Buczkó József)

A település fokozatos terjeszkedése miatt a szőlőkertet kiosztották építési telkeknek, így a magaslaton, egy természetes domborulaton álló fészület alól, és a környezetéből szép lassan elhordták a földet az építkezésekhez.

„Az 1940-es évek végén, úgy tudom, 1949-ben a fészülettel majdnem szemben lakó görögkatolikus vallású Verdes Mihály megmentette a ledőléstől és beszállította a kertjébe, ahol felállították újból, mégpedig a ház elé – mondja Dobrosi Károlyné. Azt hallottam még, hogy a háború is kárt tett benne. Ezt a Szent István út 129. számú házat, amelynek a tulajdonosai elhaltak, és amelynek az előkertjében állt, a fészülettel együtt évtizedekkel ezelőtt megvásároltuk, és ugyanúgy, mint az előző tulajdonosok, mi is gondoztuk. Pedig nem volt alapja, csak úgy a föld színére állították, de nem dőlt le soha.”

Nos, az emlékezet úgy őrizte meg tehát, hogy a fészületet jóval a második világháború után szállították új helyére. Ennek azonban ellentmond az, hogy Magyarország 1941. évi katonai térképén nem tüntették fel. Mivel pedig egy ilyen, ráadásul forgalmas út mentén álló „műtárgy”, mint „tereptárgy” katonai értelemben jelentőséggel bírt, hiszen ez is tájékozási pontként szolgálhatott, ezért valószínű, hogy a Verdes család már a háború előtt, vagy annak az elején bevitte az udvarába.

A fészület rövid előtörténetéhez hozzátartozik még kiemelt jelentősége a pócsi zarándoklatok idején, hiszen a zarándokút mentén állt, s a templomok után ez volt az első fészület, ami útba esett Máriapócs felé. Amíg előző helyén pihent, előtte a szekeres zarándokok is megálltak, rövid imát mondtak, majd szekerre szállva folytatták tovább az utat.

Új helyén is számon tartották, szerepe ugyanaz maradt, mint korábban. Az 1960-as években például a búcsúsok elé igyekvő hívek közössége is megállt előtte, s a pap vezetésével, énekszóval, imával köszöntötték a Megfeszített Jézust.

De később is fontos szerepe volt az erre járók életében. *„Amikor elmentek előtte, a férfiak kalapot emeltek, a gyerekek meg keresztet vetettek”* – folytatja Dobrosi Károlyné.

Ezt a fészületet még gyermekkoromból én is számon tartottam. A lelkembe zártam, mert számomra kissé misztikus volt a kerítés mögötti „megbúvása”, a nagy fák alatti sejtelmes megjelenése.

A régi talapzaton olvasható szöveg:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE

ÁLLÍTTATTA

ÁNCsÁN MIKLÓS

és neje

NOVÁK JULIANNA

A keresztszárak háromkaréjú végződése a rajtuk lévő furatok alapján arról árulkodtak, hogy eredetileg bádogtetővel rendelkezett. Ezt azonban elmosta az idő, minden bizonnyal még a második világháború viharában semmisült meg.

Megmaradt azonban a feszületet övező kovácsoltvas kerítés, melyet a Verdes család szintén betelepített a feszülettel együtt, s fel is állította köré.

Az új feszület

A görögkatolikus egyház a 2010-es évek derekán úgy döntött, ismét közterületre állítja a „rejtőzködő feszületet”. Tehetős támogatók által ez a szándék 2015-ben meg is valósult.

Az új helyszín pontosan szemben van a korábbival, azaz a 129. számú családi házzal, amelynek kertjében állt. Mivel a feszület anyaga teljesen megromlott már, tehát nem volt alkalmas az újbóli áttelepítésre, ezért egy teljesen új alkotás létrehozásáról döntöttek. A kőfaragó munkálatok elvégzésével Török Józsefet bízták meg, aki az új formai elemek tekintetében követte a régieket.

Talapzatán két szövegvetést kapott helyet. Egyik az északi oldalon, amely az egykori állíttatókra utal, az út felőli oldalon pedig az új állíttató és a támogatók neve szerepel.

Szöveges feliratok:

Oldallap:

A KERESZT ELŐDJÉT, MELYET EGYKOR ÁNC SÁN MIKLÓS
ÉS NEJE NOVÁK JULIANNA ÁLLÍTTATTAK, JÓ SZÁNDÉKÚ
EMBEREK A HÁBORÚ ELŐL SAJÁT UDVARUKBA
MENEKÍTETTÉK ÉS BECSÜLETTEL GONDOZTÁK.
KÉSZÍTETTE KOCSIS ANTAL PARÓKUS IDEJÉN TÖRÖK
JÓZSEF KŐFARAGÓ.

Előlap:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÁLLÍTTATTA AZ ÚJFEHÉRTÓI
GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG KECSKÉS GYULÁNÉ
PAPP JÓZSEFNÉ PAPP JÓZSEF TÁMOGATÁSÁVAL

2015.

Az állítatók régi hagyományt követtek, amikor a feszület köré visszahelyezték a vasrács kerítést, melyet a Dobrosi család mindvégig megőrzött. Felújítását követően állították fel újból. A munkálatokat Árva András kovácmester végezte.

4. Templomkertekben álló feszületek, és egyéb szakrális kisemlékek

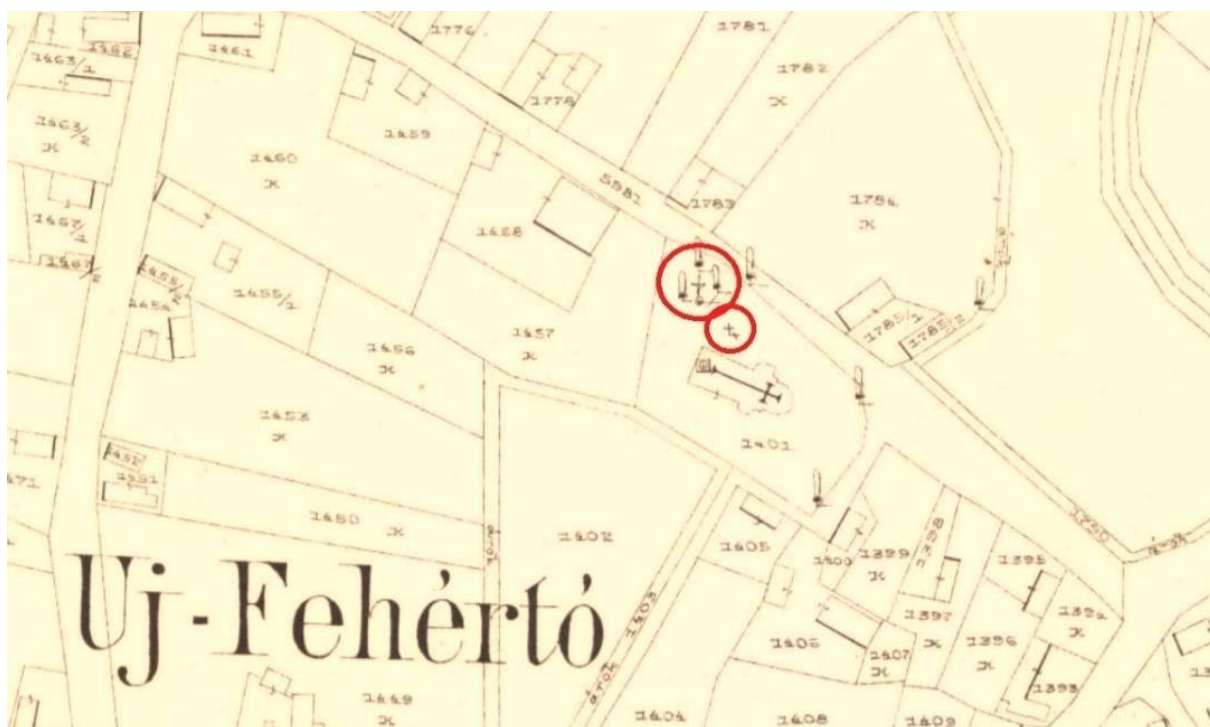
A görögkatolikus templom kertjének feszülete

Állításának ideje: 1898.

Anyaga: riolittufa.

Állapota: kifogástalan.

GPS koordináták: 47°48'12.6"N 21°41'04.7"E



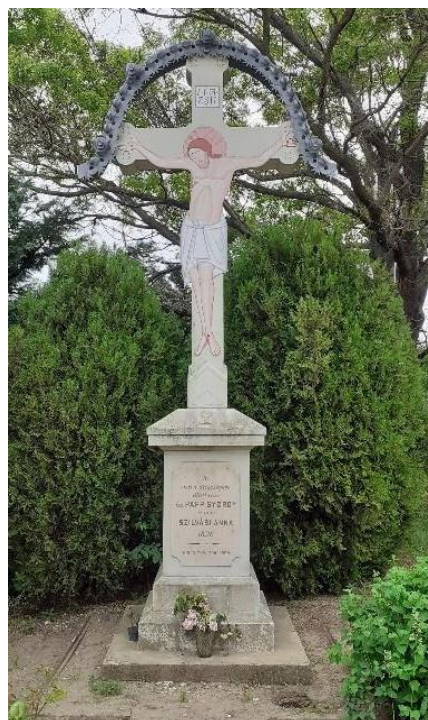
A görögkatolikus templom kertjének feszülete a temetővel, 1870-ben.

Habsburg Birodalom - Kataszteri térkép XIX. század (KT)

Az 1870. évi kataszteri térkép érdekes adatot szolgáltat a templomkertről. Amint

látható, az északkeleti szegletben áll egy kereszt, talán feszület. Közelében, kissé közelebb a templomhoz, aprócska keresztjel is látható, ami a jelkulcs alapján temetőre utal. Eredendően ez a hely cinterem, azaz temetkezési hely volt. Az 1870-es években itt már nem temetkeztek, ám ápolták a leszármazók a ruszin ősök emlékét, akik a mai templom helyén építették fel a maguk fatemplomát, s amely düledező állapotban ugyan, de a kőtemplom felépítéséig fennállt. Mivel tehát a templomkertet temetkezésre is használták az elődök, ezért az itt állított szakrális jel temetői kereszt volt, s egészen bizonyosan fából készült.⁶³

Az 1898-ban állított kőfeszület ezzel átellenben, a templomkert főbejáratának közelébe került, amely ma is áll. Ezt is két fényképen mutatjuk be. Arról van szó, hogy ezt a régi Krisztus-keresztet is kikezdte az évszázadnyi idő, ám az egyházközség bölcs döntéssel nem újat készítettett, hanem felújította az eredetit



Balra a régi, mellette a felújított változat. (Fotó: Hőgye Lajos, 2008, Buczkó József, 2022.)

Újfehértó feszületei közül ez az egyetlen, amely megőrizte bádoglemez fedelét. Stílusával, gazdag kiképzésével a 19. század végéről hoz üzenetet. Abból az időből, amikor ügyes kezű bádogos mesterek a régi fafeszületek bádoglemezei, azaz dicsfényei alapján

⁶³ Schematismus, 1816. In. Nyirán J. 2017. 102.

készítették az újakat is. Minden bizonnyal régi szokást követve helyezték erre a kőkeresztre is a bádogtetőt. Amíg azokon elengedhetetlen volt, például az elemek romlékonysága miatt is, addig a kőkeresztek már nem igényelték az ilyen védelmet. Ám a szokás, a hagyomány nagy úr. Különösen, ha annak vallásos mélysége is van. Márpedig a bádog dicsfénynek, amit a régiek még értettek is, van.

Az ív maga Jézus dicsfényét szimbolizálja, mintegy megismétli a feje körül látható aranyszínű dicsfényt. A díszesen csipkézett lemezíven öt rózsza is helyet kapott, melyek Krisztus öt sebére utalnak. Ez ugyanolyan vallásos szimbólum, mint a húsvéti pászkán elhelyezett öt tészta rózsza.

De szépen kimunkáltak a keresztszárak végei is, ahol mindegyik ívecskén egy-egy vésett rozetta látható.

Van ezen a feszületen egy olyan szimbólum is, amellyel eddig nem találkoztunk. Ez pedig a kehely féldomborműves ábrázolása a talapzat vízvetőjén. A kehely, amely itt az utolsó vacsora kelyhe, Krisztust szimbolizálja, egyben az oltáriszentségre, illetve magára az eukarisztiára utal. Egy hagyomány szerint az utolsó vacsora kelyhében fogta fel Arimateai József a keresztről levett Jézus véréét.⁶⁴

A feszületet évtizedeken át egy drótfonatú kerítés övezte, melynek oszlopait egy-egy vaskereszt díszítette. Ez az új feszület mellől már hiányzik, ami nem is baj, hiszen az előző is csupán a régi hagyományt követve készült, ám különösebb feladata már nem volt.

A felújítás során, melyet Török József kőfaragó mester végzett, igyekeztek megmenteni az eredeti formajegyeket, illetve magát a bádogívet is. Szerencsés, hogy nem pótolták az egyik hiányzó lemezrózsát, mert így a bádogos munka, egységes megjelenésű maradt. Olyan, amilyen 1898-ban volt.

Megváltozott azonban a lemezre festett Krisztus-ábrázolás stílusa. Ez is az ikonfestés szabályai szerint született újjá. Alkotója Maklár Zsolt ikonfestő művész.

Újraírták a talapzaton elhelyezett szöveget is, ami szükségszerű volt.

Ennek tartalma:

AZ ISTEN DICSŐSÉGÉRE

ÁLLÍTTATTA

fsz. PAPP GYÖRGY

és neje

⁶⁴ Római Katolikus Lexikon kehely, oltáriszentség, eukarisztiá címszavak

SZILVÁSI ANNA

1898.

FELÚJÍTVÁ

2009-BEN.

A római katolikus templom kertjének szakrális kisémlékei

Feszület

Állításának ideje: 2012.

Anyaga: műkö (beton), valamint dísztéglá.

Készítője: Török József kőfaragó mester

Állapota: kiváló.

GPS koordináták: 47°47'54.1"N 21°40'58.4"E

Amint az 1870. évi térképen látható, ebben az időben már állt feszület a templom kertjében. Mégpedig kőből, a templom északi oldalánál. Megérte a 20. század derekát. Amikor a főtér rendezése miatt az egyháznak kertrészt kellett átadni közterület céljára, elbontották, s a templom déli oldalánál építettek helyette másikat.



A római katolikus templom kertjének kőfeszülete

a Habsburg Birodalom Kataszteri térképén (KT), 1870.

Az emlékezet megőrizte, hogy a régi feszület anyagát már nem tudták felhasználni, mert az nagyon szétporladt. Ez azt jelenti, hogy homokkőből készülhetett. Nem csupán a talapzat, hanem a kereszt is tönkre ment, csupán a rajta lévő öntöttvas korpuszt sikerült megmenteni, melyet aztán az új feszületen helyeztek el. Sajnos, nem maradt fenn az egyházi iratokban az állítató neve, így nem tudható, hogy pontosan ki állította és mikor.

Az itt közölt fényképek ugyanazon a helyen két feszületet ábrázolnak. Egy korábbi, (amely az 1970-es években nyerte el formáját) és a 2012-ben állított újat.

Ránézésre a régi és az új feszület meglehetősen hasonlít egymáshoz. Különösen a keresztszárak, illetve a korpusz. Míg az előző tekintetében valóban nincs lényegi eltérés, hiszen mindkettő klasszikus római kereszt, addig a korpusz vonatkozásában a legfőbb változás, hogy amíg a korábbi feszületen Jézus feje balra billen halála pillanatában, addig az újon éppen ellenkezőleg. De az is változás, hogy az előzőn Krisztus ujjai csaknem becsukódtak, míg az új feszületen a tenyerek nyitva vannak, mintha éppen áldást osztanának.

A látványos és lényegi eltérés a talapzat kiképzésében nyilvánul meg. Az ugyanis egy tagoltabb, ritmikusabb felületű, hiszen fehér színű dísztéglából emelték. Ezzel a megjelenésével hasonlatos a Köztemetőben állított görögkatolikus feszülethez.



A beton (műkő) feszület 2008-ban és az újjáépített 2022-ben.

(Fotó: Hőgye Lajos és Buczkó József)

A régi feszületen csupán egy egyszerű kőtábla állt, rajta ezzel a vésettel:

DICSÉRTESSEK

A JÉZUS

KRISZTUS

Az új feszületen fekete márványra fehér színnel kihúzza írták fel az alábbi szöveget:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE

ÉS A TEMPLOM FELSZENTELÉSÉNEK

200. ÉVFORDULÓJA TISZTELETÉRE ÁLLÍTTATTÁK

AZ ÚR 2012. ESZTENDEJÉBEN

AZ ELSŐ ÁLDOZÓ ÉS BÉRMÁLKOZÓ GYEREKEK SZÜLEI.

Szent László király szobra

Állításának ideje: 2018.

Anyaga: műkő.

Készítette: Török József kőfaragó mester, Újfehértó.

GPS koordináták: 47°47'54.1"N 21°40'58.4"E

Ebből a szent lovagkirályt ábrázoló alkotásból kettő készült az újfehértói plébániához tartozó területen. A másik Hajdúnánáson áll, ugyancsak a templom kertjében.

A talapzat és a ráhelyezett lábazat 160 centiméter magas, amely fehér színű dísztéglából készült, s így stílusában összhangban áll a tőle néhány méterre álló feszülettel.

Tájékoztatóként, legfőbb nézetével keletre, azaz a főutcára tekint. Különös jelentőséget kölcsönöz a szobornak, hogy állítására a Családok Évében, 2018-ban került sor. A kezdeményezés mögött ugyanis az újfehértói római katolikus családok állnak, akik ily módon kívánták kifejezni egyházuk, s a szent király iránti tiszteletüket. Felszentelte Ft. Palánki Ferenc, megyéspüspök.

A lábazatán elhelyezett fekete színű márványra a következő szöveg szerepel:

SZENT LÁSZLÓ

KIRÁLY (1046-1095)

SEGÍTSD PLÉBÁNIÁNK HÍVEIT ÉS CSALÁDJAIT

HITÜKBEN NÖVEKEDNI!

ÓVD MEG VÁROSUNKAT MINDEN TERMÉSZETI
CSAPÁSTÓL ÉS PUSZTÍTÓ JÁRVÁNYTÓL!
VÉDELMEZD HAZÁNKA IDEGEN NÉPEK
ELLENSÉGES HADAITÓL!
KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK!
ÁLLÍTTATOTT EGYHÁZMEGYÉNK ALAPÍTÁSÁNAK
25. ÉVFORDULÓJÁN,
VÉDŐSZENTJÉNEK TISZTELETÉRE,
A CSALÁDOK ÉVÉBEN



Szent László király szobra a templomkertben. (Fotó: Buczkó József).

A lourdes-i barlang

Állításának ideje: 1958.

Anyaga: formátlan vulkanikus kőzet, andezit, beton kötőanyagban.

Állapota: jól karbantartott.

GPS koordináták: 47°47'54.1"N 21°40'58.4"E

Hogy ennek a barlangnak az elkészítését, illetve létrehozásának okát megértsük, tekintsünk vissza időben a 19. század derekáig.



A kertben, a templom déli oldalánál épült lourdes-i barlang. (Fotó: Buczkó József)

1858. február 11-ét írtak. Délnyugat-Franciaországban, a Pireneusok lábánál a Lourdes nevű település közelében egy sziklafal mélyedésében csodálatos látomás történt. Egy Bernadett nevű kislánynak ugyanis megjelent Szűz Mária. Hófehér ruhát és rajta vakító fehér köpenyt viselt, derekán égszínkék öv volt, kezében rózsafüzér, lábánál aranyrózsa.

A Szűzanya önmagát „Szeplőtelen Fogantatásnak” nevezte, s a későbbiekben összesen 18 jelenésben tűnt még fel a kislány előtt.

A hír hatására a kis település lassan Európa egyik leghíresebb zarándokhelyévé vált. A lourdes-i megjelenés ünneplését X. Piusz pápa 1908- tól, az ötvenedik évfordulót követően az egész egyházzra kiterjesztette. Emléknapja természetesen február 11-e lett.⁶⁵

Mivel Magyarországon mindig is nagy volt a Mária- tisztelet, így a Lourdes-i Szűzanya kultusza is könnyen gyökeret eresztett a lelkekben. Egyre több helyen épültek a jelenés

⁶⁵ Magyar Katolikus Lexikon Lourdes címszó

helyszínére emlékeztető barlangok. Ez a folyamat igazán látványossá az első jelenés 100. évfordulójára vált. Az országban, ebben az időben, tehát az 1950-es évek végétől, sok helyen építettek lourdes-i barlangot, így Újfehértón is. Hogy itt is megvalósult, azon nem is nagyon csodálkozhatunk, hiszen a templom maga is a Szűzanya-tisztelet kifejezője, titulusa ugyanis Magyarok Nagyasszonya.

Dr. Kárpáti József (1890-1964) plébános úr, aki ebben az időben vezette az egyházközséget, s maga is elhivatott Szűzanya-tisztelő volt, nagy- nagy szervezőmunkával, lelkesedéssel állt a mozgalommá terebélyesedett „építési hevület” élére, melynek eredménye ez az építmény lett.

Az építőköveket a Zemplénből, Rudabányácskáról rendelték Forgó András egyháztanácsstag közreműködésével. *„Amikor a kövek, egy egész vagonnal megérkeztek, a vasútállomáson gyerekek rakták ki kézzel. Mégpedig tehénszekerekre, amelyek beszállították a templom kertjébe”* – mondja az egykori szemtanú, akkor még gyermek Karikó Jánosné Forgó Jolán, 1947-)



A lourdes-i barlang szentelésének ünnepe 1958-ban. Balról Dr. Kárpáti József plébános.

(A fényképet megőrizte Karikó Jánosné)

Az emlékezés fonalát Gönczi Lászlóné Hilóczki Katalin (1945-), göngyölíti tovább: *„Dr. Kárpáti József plébános úr hozatott Lourdesből, a barlangtól egy követ, amit beépített az építménybe. Ezt annak idején nekünk, gyerekeknek is megmutatta.”*



Nos, ez a kődarab (dolomit) ma is megvan, sikerült rálelni, mégpedig az építmény csúcsán, a zárókő alatt. Lapjával kifelé tekint, s rajta egy kőbe vésett kereszt látható. Mellette balról az 1858-as évszámot, jobbról pedig az 1958. évet vésték fel. E két dátum egyértelműen jelzi az állítás évét, amely tehát a lourdes-i jelenés századik évfordulóján történt. Hatása, léptéke tényleg egy valóságos barlangot idéz, amelyben természetes helyzetben tűnik elő a fehér ruhába öltözött Szűz, aki előtt

térdepelve imádkozik a kis Bernadett.

Az építmény költségeit és a festett gipsz szobrok árát a hívek adományából fedezték, ami nem is volt olyan egyszerű, hiszen nagyon nagy nehézségekkel küzdött az 1956-os forradalom után is az egyházközség népe. A felszentelés 1958 nyarán történt. A barlang tetejét fenyőágakkal borították, a bejáratot a gyerekek által készített vatikáni zászlócskák ékesítették.

Erről az eseményről fennmaradt egy fénykép is, amely éppen az ünnepi pillanatot szemlélteti. A fehér ruhát viselő gyerekek, illetve szüleik, nagyszüleik karájában, a rózsafüzérrel ékesített Szűzanya szobra előtt állnak, középen a szabadtéri oltár, tőle kissé balra, a leánykák között pedig Dr. Kárpáti József plébános, a mögötte látható Mária-lobogóval.

Az ünnepi eseményre egyébként alkalmi vers is született, melyet minden gyermek megtanult, s annak megfelelően is viselkedett a barlang közelében. Ez pedig így hangzott:

*„Iskolába, mikor megyünk,
Ide mi is beköszönünk.
Kérve-kérünk Szűz Anyánk,
Segíts egész éven át.
Megígérjük most Neked, hogy
Jobbak, szorgalmasabbak és
Engedelmesebbek leszünk már, hogy
Örülj velünk Édesanyánk.”*

Ezt a versikét Karikó Jánosné Jolánka (1947-) emlékezete őrizte meg a fényképpel együtt, melynek a hátuljára is felírta.

A gyerekeknek egyébként nem jelentett különösebb terhet „beköszönni” iskolába menet a barlanghoz, hiszen az egykori katolikus („római”) iskola éppen a templommal szemben

állt, melyet 1949-50-ben államosítottak ugyan, ám a tanulók zömmel ezt követően is a katolikusok köréből kerültek ki.

A barlang kétszárnyú, drótrács kapuja a későbbi években, Gondos István plébános úr idején valósult meg. Az egyházközség egyik tagja, Buczkó József (1935-1995) kovácmester (e sorok írójának édesapja) készítette a Szűzanya iránti tiszteletből.

Az építmény nem csupán rendkívül érdekes színfoltja a templomkertnek, hanem a szabadtéri liturgikus események szerves része is. Körmenetek alkalmával előtte is megáll imádkozni a hívek közössége. Különös jelentőséggel bírt a Szűzanyához imádkozó felnőttek számára, s az idősebbek olykor még ma is letérdepelnek előtte. Az 1960-70-es években változatlanul ide vonultak ki hálaadó imára az elsőáldozós gyerekek, s a pászkaszentelések idején is itt állt a szabadtéri oltár. De központi szerepet töltött be a templombúcsúk idején is.

5. A KOSZISZ Szent István Gimnázium szakrális emlékjelei

Az 1965-ben épített közép fokú intézmény, amely az Eötvös József utca 25. szám alatt áll, 2012-től a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia által alapított KOSZISZ (Kolping Oktatási és Szociális Intézményfenntartó Szervezet) részeként végzi tevékenységét. Ekkor választotta védőszentjéül Adolf Kolping mellé Szent István királyt. Ezzel azt az üzenetet fogalmazta meg, hogy a gimnázium a keresztény szellemiség jegyében része kíván lenni annak az apostoli munkának, melynek célja a felnövekvő nemzedékek oktatása mellett hitbéli megerősítésük is.

Mindezt szakrális emlékjelek állításával is hangsúlyozni kívánták, melyek az iskola épülete előtt, az ott kialakított parkban kaptak helyet. Jelenlétükkel nem csupán az itt tanuló növendékekre sugározzák ki szakrális hatásukat, hanem tágabb környezetükre, az utcán járókra is.

Szent István király mellszobra

Állításának ideje: 2014. szeptember 19.

Anyaga: bronzírozott műgyanta (kompozit).

Állapota: újszerű.

Alkotója: Szabó Sándor szobrászművész.

Talapzat: Török József kőfaragó mester

GPS koordináta: 47°47'43.9"N 21°40'51.8"E

Az iskola névadását, valamint ennek a műalkotásnak az elkészítését a tantestület felhatalmazásával, az intézmény vezetése kezdeményezte. A szent király alakját példaként kívánták a fiatalság elé állítani. De az iránta érzett hála is vezérelte az állíttatókat, amiért az 1961-ben alapított gimnáziumot a viszontagságos idők ellenére mindmáig megtartotta. Az itt folyó oktató-nevelő munka sikere érdekében azóta is napi imáikban kérik István király közbenjárását az Atyánál.



Szent István király mellszobra az intézmény előtt. (Fotó 2014.)

A süttöi mészke talapzatra helyezett mellszobor arccal kelet felé tekint. Mintegy szemmel kíséri az előtte elhaladót, legyen az iskolai diák, pedagógus vagy éppen hétköznapi járókelő.

Az alkotás egy dús, hosszú üstökű, nagybajuszú, szakállas férfit mintáz, fején abroncs koronával, melyet öt latin-kereszt ékesít.

Szabó Sándor szobrászművész így összegezte alkotói szándékát: *„Mindenki a saját szemüvegén keresztül látja a világot. Magam is úgy ábrázoltam Szent István királyt, ahogy én látom, a róla felmerülő gondolataim alapján. Koppány legyőzésével lett az utolsó fejedelmünk*

(Vajk) egyben az első királyunk (Szent István). Ám alakjában benne él Vajk és István is: az ősi kultúránk és az adott kor viszonyait és kihívásait felismerő, azokra válaszokat adni képes „modern” uralkodó. Aki nem csak uralkodói jelképeket viselő személy, hanem cselekvő, az egész Kárpát-medencére kiterjedő erős, európai nemzetet és államot alapító, azt védelmező, erős, bölcs férfi. Valódi király. Így látom én Szent Istvánt. Ezért nem a Szent koronával, hanem egy egyszerű koronával a fején (cselekvő, valódi király), szakállal (erős, bölcs, férfi), pajzsra emlékeztető mellvérttel (védelmező) ábrázoltam.”

A nagyszabású avatási ünnepség fénypontjaként az alkotást Ft. Bosák Nándor debrecenyi-iregyházi megyéspüspök szentelte fel.

Fából készült feszület

Állításának ideje: 2021.

Anyaga: fenyőfa, műkő talapzaton.

Készítette: Tordai Mihály

GPS koordináta: 47°47'43.9"N 21°40'51.8"E

A feszületet a 2012-től itt állt Kendős lány nevet viselő, egész alakos kőszobor talapzatára állították. A szakrális jel szellemisége teljes harmóniában van az intézmény hitvallásával. Szent István király mellszobrával együtt mintegy kiegészíti, teljessé teszi, egyben szakralizálja is azt a teret, melynek eddig a szobor volt a meghatározó eleme.

A Krisztuskereszt állításának gondolata a helyi Keresztény Értelmiségiek Szervezetének csoportvezetőjétől, Gyermánné Szabó Katalintól származik, aki így összegezte célkitűzéseit:

„A 2021-ben Budapesten megrendezett Eucharisztikus Világkongresszusról hoztam haza azt a szándékot, hogy Újfehértón ennek az eseménynek az emlékére méltó emlékjelet kell állítani. Az általam vezetett helyi csoport támogatásával és Dr. Hosszú József polgármester úr partnerségét élvezve, a gimnázium előtti parkot jelöltük meg a készítendő feszület helyéül. Azért itt, mert ennek a középfokú intézménynek vállalt keresztényi küldetése van. Úgy gondoltuk, a feszület teljessé teheti azt a vallásos üzenetet, melyet eddig Szent István király szobra képviselt. A szándékkal az iskola vezetése is azonosulni tudott, ezért tervünket megvalósíthattuk. A kereszt faanyagát Tréfa Mihály fakereskedése biztosította, az asztalosmunkát pedig a szintén újfehértói Tordai Mihály végezte. A bronzírozott műgyanta (kompozit) korpusz felhelyezésére Török József kőfaragó mestert kértük meg, melynek alkotója Ekker Róbert szobrászművész. Ennek az

emlékjelnek a legfőbb üzenete így hangzik: Krisztus közöttünk.”



A fából készült feszület a gimnázium épülete előtt. (Fotó: Buczkó József)

Felállítása végül 2022 őszén történt meg. A talapzatára helyezett fekete színű márványlapon olvasható szöveg:

AZ EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS
TISZTELETÉRE ÁLLÍTOTTA
ÚJFEHÉRTÓ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
ÉS A KERESZTÉNY ÉRTELMISÉGIEK
SZÖVETSÉGÉNEK ÚJFEHÉRTÓI SZERVEZETE
2021.

Kettős kereszt a Nemzeti Emléparkban

Állításának ideje: 2013.

Anyaga: műkő.

Készítője: Török József kőfaragó mester.

GPS koordináta: 47°47'43.9"N 21°40'51.8"E

A fentebb már vázolt keresztény oktatási szellemiségnek van még egy megnyilvánulása a gimnázium udvarán. Ez nem más, mint egy apostoli kettős kereszt, amely III. Béla király közvetítésével került az állami jelképeink közé. Először 1190 körül jelent meg korabeli pénzérmeken, illetve pajzsokon.



A Nemzeti Emlékpark látványa az iskola udvarán a középen álló kettős kereszttel.

A hagyomány azonban úgy tartotta, ilyen bizánci gyökerekkel rendelkező keresztet kapott István király II. Szilveszter pápától, az apostoli kormányzás jogával, melynek értelmében a pápához hasonlóan püspököket nevezhetett ki és püspökségeket alapíthatott. Természetes hát, hogy ez a jelkép a keresztény hit felvételének, az abban való megmaradásnak, az apostoli királyságnak a kifejezője is.⁶⁶

Ez a szakrális jel a Nemzeti Emlékpark meghatározó részeként jelenik meg. A kereszt és az emlékmű-együttes a magyar nemzet három tragikus történelmi eseményére emlékeztet. Az aradi vértanúinkra, a trianoni ország csonkításra, valamint az 1956-os forradalomra és szabadságharcra. Az állandó emlékezetben tartás és a főhajtás igényével áll előttünk ez az alkotás, amelynek kialakítása 2013-ban kezdődött s 2015-ben fejeződött be

⁶⁶ Lásd Mészáros K. 2021. 3-7.

A kettős kereszt, amely őrködik az emlékmű-részek fölött, egyben imára is hív. Mellette megállva bárki elrebeget egy fohászt nemzetünk mártírjaiért és Magyarorszáért.

6. A Köztemető szakrális emlékei

Mária-szobor

Állításának ideje: 2022.

Anyaga: bronzírozott kompozit.

Állapota: új.

GPS koordináta: 47°48'19.2"N 21°39'16.7"E

Kevés olyan szakrális kisemlékünk van, amelyben olyan mélyen tudott öltetni a családi, a hitvesi fájdalom, mint ebben a műalkotásban. Megszületését egy család mély fájdalma szülte, melynek háttéréről Ft. Juhász Imre plébános, az avatási szertartás levezetője így fogalmazott: *„Az egyik újfahértói háromgyermekes család életében idén január 20-án nagy változás következett be. Néhány hónapos súlyos betegség után 44 éves korában meghalt a feleség és édesanya: Papp Ferencné, született Kontyos Andrea. Ez a veszteség a gyász súlyos leplét borította a férj, a gyermekek és a többi családtag lelkére.*



A Mária-szobor a temetőben. (Fotó: Buczkó József)

Azonban a Szentlélek nem a zúgolódás, a tagadás lelkiületét, hanem sokkal inkább az Úristen fájdalmas rendelkezésének elfogadását inspirálta a család lelkében, és megfogalmazást nyert egy nemes, szép gondolat: emlékjelet állítása.”

Ez a családi, hitvesi fájdalom azonban, szemben a korábbi generációk szokásaival, nem feszületállítással, hanem szoborba mintázva kívánta kifejezni az örök édesanya iránti tiszteletet. Mert ennek a műalkotásnak, amely Máriát, az Égi Édesanyát ábrázolja, ölében kicsi Jézuskájával, az ő szeme fényével, egyben ennek az örök édesanyának a megtestesítője is.

Az állítató indítéka az volt, hogy emléket állítson az elhunyt édesanyának. De ezen túlmenően az is, hogy ez a szobor minden édesanya emlékműve legyen. Minden olyan édesanyáé is, aki egykoron édesanya volt itt a földi létben, és annak is, aki ma is ölében tartja gyermekét. De azoknak is emléket kíván állítani, akiknek szárnyai alól kiröppentek már a gyermekei, de édesanyai küldetésük síríg tartóan megmarad.

„Olyan Szűzanya- szobrot választottunk – mondja Papp Ferenc -, aki maga is fiatal édesanyaként áll előttünk, ölében gyermekével. Mert az édesanya, akinek kicsi gyermekei vannak, csak így képzelhető el. Nem magunknak, csak az én feleségem emlékére állítottuk ezt az alkotást, hanem minden élő és égbe költözött édesanya emlékére is.”

Ez a jóságos arcú Mária, mint édesanya-szobor ugyanakkor *„a magzatukat elveszített szülők sebeinek gyógyulását is gyógyítani kívánja”* – fogalmazott Juhász Imre plébános.

A szobrot a Szegeden alkotó *Szabó Sándor szobrászművész* mintázta. Olyan műalkotást szeretett volna készíteni, amely felfogásában, könnyedségében közelebb áll a mai életünkhöz. Olyat, amilyenek a mi fiatalasszonyaink, amelyben minden fiatal édesanya magára ismerhet.

A műalkotás azonban önmagában nem lehet teljes. Ahhoz, hogy kiteljesedjen üzenete, szükség van a méltó környezetre is. Ehhez pedig a legjobb helyszín a fájdalom helye, azaz a temető, a halottak kertje, ahol az egykor volt édesanyáink pihennek már, s ahová megsiratni járunk őket. De a legszűkebb környezetnek is komoly jelentősége van. Emeli, vagy éppen lerontja a szobor értékét, belső tartalmát. Ennek a környezetnek a megálmodója és elkészítője Török József kőfaragó mester volt, aki ezzel a munkával és ennek költségeivel járult hozzá az alkotáshoz.

Ez a szakrális emlék a Köztemető központi helyén áll. Kissé jobbra a ravatalozó épületétől. Arccal délre tekint, így a Nap sugarai napkeltétől napnyugtáig körbeölelik. Talapzatánál sosem fogy el a virág, ami bizonyossága annak, hogy kellett egy hely, ahol fejet hajthatunk az Égi Édesanya, valamint az egykor volt édesanyák előtt.

A talapzat előoldalának felirata:

KEGYELETI HELY
AZ ELHUNYT ÉDESANYÁK
ÉS A
MEG NEM SZÜLETETT MAGZATOK EMLÉKÉRE.
ÁLLÍTTATTA: PAPP FERENC
ÉS CSALÁDJA
2022. ÁPRILIS 30.

Az oldallapok feliratait a három keresztény egyház vezető lelkipásztorai fogalmazták:

A görögkatolikus egyház részéről:

„A HALANDÓNAK ADOTT LEGÉDESEBB SZAVAK:
ANYA, OTTHON, MENNYORSZÁG.”

(W.G. Brown)

A római katolikus egyház részéről:

„AZ ÉN ÉDESANYÁM NAGYON JÓ ASSZONY –
TÖBBET TUDSZ RÓLA MONDANI:
DE LEHET-E TÖBBET MONDANI, MINT AZT, HOGY JÓ?”

(Kosztolányi Dezső)

A református egyház részéről:

„AHOGYAN AZ ANYAG VIGASZTALJA FIÁT,
ÚGY VIGASZTALLAK ÉN TITEKET.”
ÍGY SZÓL ISTENETEK.

Ézsaiás 66. 13.

A műalkotást megáldották: Nt. Baracsi István református lelkipásztor, Ft. Juhász Imre címzetes kanonok, plébános és Ft. Kocsis Antal parókus.

Harangláb

Állításának ideje: 2007.

Anyaga: tölgy, fenyő.

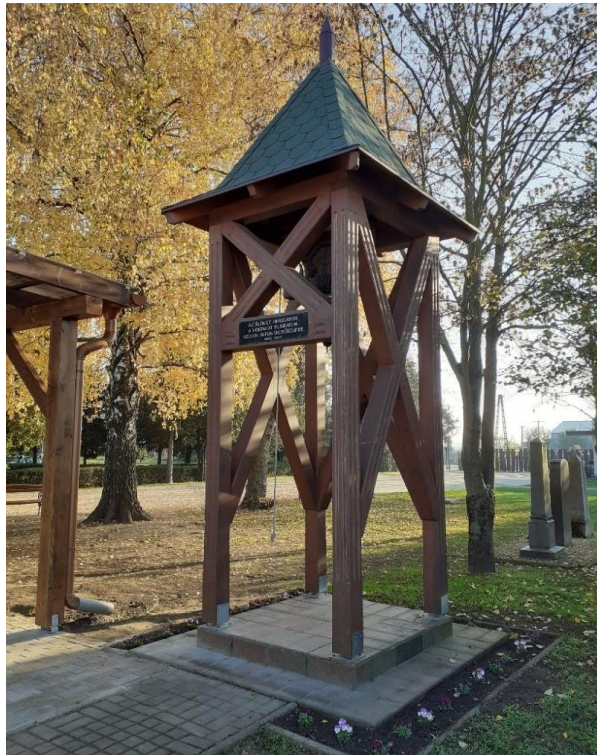
Állapota: újszerű.

GPS koordináta: 47°48'19.2"N 21°39'16.7"E

Ennek a haranglábnak az állítása az Újfehértói Ipartestület tagjai között vetődött fel, mégpedig Török József kőfaragó mester részéről. Elkészítését több lelki, illetve vallásos tényező is motiválta. Legfőképpen az, hogy az ipartestület akkori elnökének, Anducska Lajosnak a felesége súlyos, gyógyíthatatlan betegségben szenvedett. Így hát a lelki fájdalom öltött testet az általa és fia, Tibor által is szervezett munkálatokban. De a vallási vonatkozások sem hagyhatók figyelmen kívül, hiszen az ipartestület vezetése, és tagságának jelentős része is hitét megvalló görögkatolikus vallású mesterember.

A korábbi időben állt már a temetőben egy vasszerkezetű harangláb. Ezt a temető megnyitásakor, 1980-ban készítette az üzemeltető szervezet. A rajta lévő lélekharangot az 1990-es évek végén sajnos ellopták, így a vasszerkezet magára hagyottan várt sorsára.

Ennek a vas haranglábnak az igénytelen kivitelezése ugyancsak arra ösztönözte az ipartestület tagságát, hogy a soraikban lévő szakemberek által igényes és méltó alkotás szülessen, s hozzá ugyancsak méltó harang is készüljön. A gondolatot, a szándékot a tagság egyhangúlag támogatta, s ki-ki a maga szaktudásával járult hozzá elkészítéséhez.



Az újfehértói Köztemetőben álló harangláb. (Fotó: Buczkó József)

A 65 kilogrammos bronzharangot a város önkormányzata öntette. Készítője a nyíregyházán alkotó Sebestyén Sándor (1949-2010) szobrászművész volt. Az ezzel kapcsolatos szervező munkálatokat Buczkó József, a helyi múzeum akkori igazgatója (e sorok írója) végezte. Előoldalán a település címere látható. Az előlap peremén egy latin nyelvű felirat áll: MORTUOS PLANGO, azaz siratom a halottakat. (Ez a két szó egy középkori latin verstöredékből való.) A hátlapon pedig egy bibliai idézet olvasható, János evangéliuma 10. fejezetéből: „A JÓ PÁSZTOR ÉLETÉT ADJA JUHAIÉRT”

Az öt méter magas harangláb előoldalán fekete márványlapra a harang feliratát magyar nyelven is elmondva ezt vészték:

AZ ÉLŐKET HÍVOGATOM,
A HOLTAKAT ELSIRATOM,
SZÓLOK ISTEN DICSÓSÉGÉRE.

2007.

Azoknak a nevét, akik az alkotás létrehozásában közreműködtek, külön kőlapon örökítették meg. A famunkákat Anducska Lajos és Aranyos József, a talapzatot és műköves munkákat Török József kőfaragó mester, a harang működtető mechanikáját Szolnoki László, a harang fa ellensúlyának, a járomnak a vasalatát Buczkó József készítette. Mellettük ugyancsak nélkülözhetetlen munkát végeztek még: Péter Csaba, Petics János, Román Attila és Szilágyi Péter.

Felszentelése 2007-ben, halottak napján történt. Itt kell megjegyeznünk, hogy az ekkor felszentelt harangláb nem egyezik meg a jelenlegivel, mivel az, amely gazdagon kiképzett rátét elemekkel is rendelkezett, időközben több helyen elkorhadt, így az építmény statikailag bizonytalanná vált. Ez indokolta a szerkezeti elemek újjakkal történő kicserélését, amely 2015-ben történt.

7. Úti ikon a Köztemető bejáratánál

Állításának ideje: 2007.

Építette: Petrus Mihály építési vállalkozó.

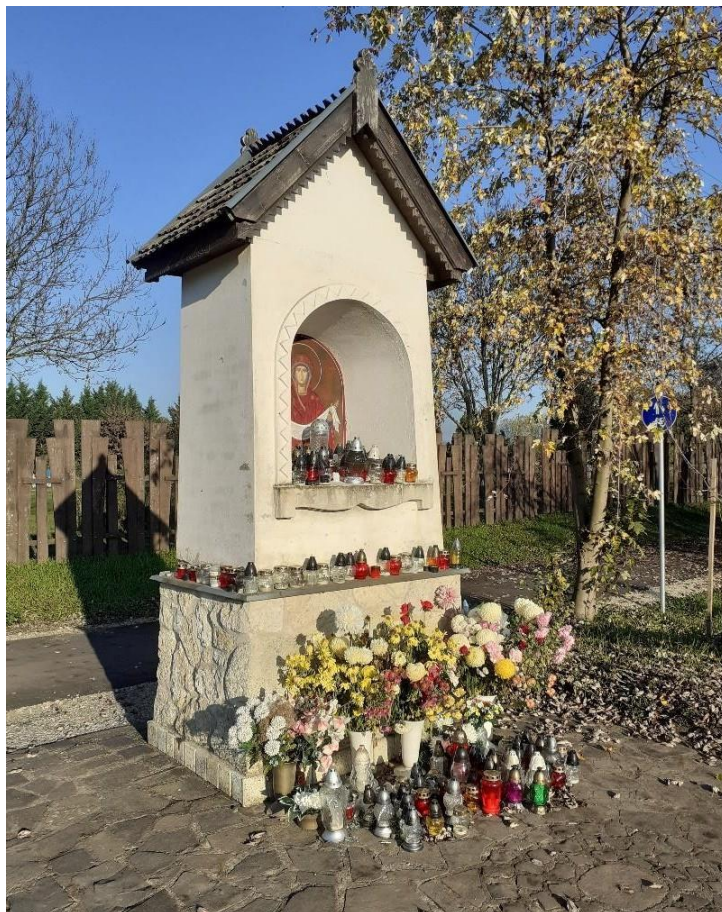
Anyaga: terméskő (riolittufa), tégl.

Ikonfestő: Bíró Péter festőművész.

GPS koordináták: 47°48'19.2"N 21°39'16.7"E

A Hajdúdorog-Máriapócs közötti zarándokúton ez a második úti ikon. Megáldása az Istenszülő kegyképének visszaszállításakor, 2009. szeptember 4-én történt. Készítetője ennek is a görögkatolikus püspökség volt.

Az úti ikon a Köztemető főbejárata mellett áll, s fontos szerepet tölt be a máriapócsi zarándoklatok során. Az erre elhaladók itt állnak meg először Újfehértóhoz közeledve, itt imádkoznak a Szűzanyához.



A Dorogi úton, a Köztemető előtt álló úti ikon. (Fotó: Buczkó József)

Mivel az ilyen úti ikonok központi, tehát a püspökség által biztosított terv alapján készültek, ezért stílusában, méretében ez sem tér el a Hajdúdorog határában állótól, csupán apróbb részletekben van különbség. Ilyen mindenekelőtt a terméskőből (riolittufából) rakott talpazat, valamint a tetőzet oromdeszkái, melyek háromlevelű végződésükkel a görögkatolikus feszületek keresztszárainak végeit idézik. Ugyancsak apró, de rendkívül hasznos eltérés, hogy ennek az úti ikonnak a környezetét bazaltlapokkal kövezték ki. Sáros, nyirkos időben különösen

is nagy jelentőséggel bír, ugyanakkor hangulatosabbá, egyedivé formálja az építmény szűkebb környezetét.

8. A Mályvás-kerti református harangláb



A Mályvás-kerti gyülekezeti ház kertjében álló harangláb

Állításának ideje: 2008.

Anyaga: fenyőfa.

Állapota: újszerű.

GPS koordináták: 47°46'46.4"N 21°40'39.1"E

Ez a harangláb nem a halottakat, hanem az élőket szolgálja. Feladata ugyanis az, hogy istentiszteletre hívja a református híveket a gyülekezeti házba, amelynek udvarán áll. Mivel több, mint három kilométerre van a templomi harangoktól, így azok szerepét is betölti, hiszen szavával a delet is jelzi, miközben bezengi a szomszédos, már lezárt temetőkerteket, örködve az ott elhantoltak nyugalma fölött is.

Az itt függő, mindössze húsz kilogramm súlyú harangocska, vagy inkább csengettyű

korábbi életében is az élöket szolgálta, hiszen egykoron a szegegyházi tanyai iskola udvarán függött egy harangláb. Ez volt a kisebbik harang. 1948-ban, amikor felszámolták az ottani oktatást a hitélettel együtt, s a Mályvás-kerti hívek, legfőképpen is a Dancs család önzetlen munkája nyomán felépült a gyülekezeti ház, ide szállították, s itt is kétágú haranglára függesztették. Feliratot, évszámot nem visel, így nem tudható, ki és mikor öntette.

A régi harangláb elhasználódása készítette az egyházat egy új elkészíttetésére. Erre a feladatra Balogh Miklós újfahértói fafaragó népi iparművész vállalkozott, aki felajánlás képen adományozta egyháza számára. A tagolt oszlop mintha embert formázna, hiszen két „karja” mintegy körbeöleli, védi, tartja a kicsi harangot. Az alkotás monumentalitása a hit erejét hirdeti, ezzel együtt a Magyar-végi reformátusok összetartását, önzetlenségét is.

Az aprócska harang működtető szerkezetét Kocsis János fémműves mester készítette.

9. Külterületi fészületek (voltak)

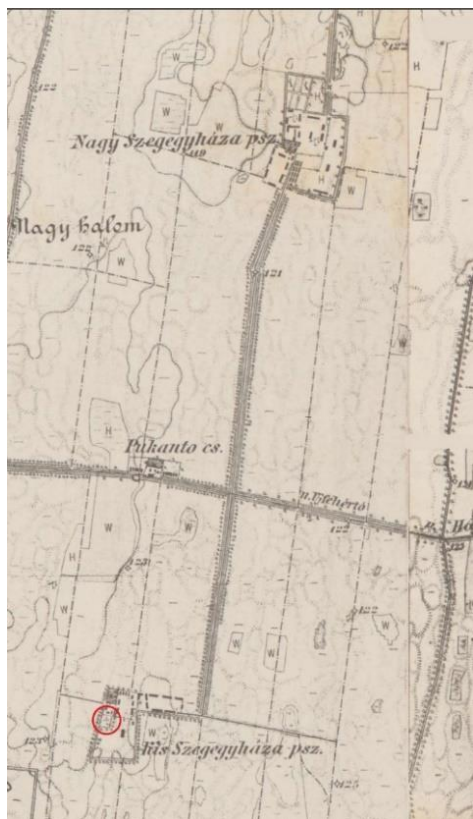
GPS koordináta: 47°48'22.7"N 21°34'34.3"E

Az újfahértói fejezet végére érve tekintsünk kissé távolabbra is a lakott helytől. Bár a város tágas határában ma már nem állnak fészületek, ám kettőnek a helyét a különféle térképek és a helyi emlékezet is megőrizte. A határ nyugati szegletében lévő Kis- és Nagyszegegyházáról van szó. Mint lakott hely (Szeg: szeg, szeglet) 1332-ben tűnik fel az írott forrásokban, s Szent György tiszteletére szentelt temploma (egyháza) is volt. A 14. század derekától egy évszázadon át pusztahelyként említik, ám az 1500-as évek derekától ismét „népes” lakossága volt. (1579-ben például több mint 400 fő.) Bár a 15 éves háború (1591-1606) alatt újból elnéptelenedett, ám a 19. század derekától ismét lakott helyé lépett elő.⁶⁷ Az itt elterülő nagybirtokokon ugyanis jelentős számú földműves népességet foglalkoztattak. A főként cselédsoron élő tanyai lakosok Újfahértóról, Hajdúdorogról, illetve az egri érsekség távolabbi területeiről érkeztek.

Mivel messze estek a nagyobb lakott helyektől, ezért az itt élők számára temetőt is nyitottak. Előbb Kisszegegyházán, melynek létét a Harmadik Katonai Felmérés térképei igazolják is. A halottak nyugalma felett egy fából készült fészület őrködött. Az 1900-as évek első harmadában Nagy – Szegegyházán is kijelöltek egy temetőhelyet, ahol az 1950-es években betonból készült fészületet helyeztek el. A téveszesítés miatt az 1970-es évek végére

⁶⁷ Lásd: Németh P. 2000. 151-152., valamint Papp J. 2000. 410.

elnéptelenedtek ezek a tanyai központok. A fafeszület magára maradt, majd elenyészett, a betonból készült pedig Kálmánházára került. (Erről bővebben a Kálmánházáról szóló fejezetben.)



Kis- és Nagyszegegyháza puszta korabeli térképeken. Balra a Harmadik Katonai Felmérés (1870) térképszelvénye, jobbra az 1941. évi Kataszteri Térkép részlete. A piros karikák közepén láthatók a feszületek, illetve azok térképi jelei

IV. TÉGLÁS

A szakrális kisemlékek közül Tégláson csak keresztekkel és feszületekkel találkozunk. Azok is - egy kivétellel, amely egy családi ház kertjében áll -, templomkertekben láthatók. Sem a régi, már nem használt, sem pedig az új Köztemetőben nem állítottak az elődök, de a maiak sem feszületet. Ennek oka minden bizonnyal a település református múltjában keresendő. Az utóbbi évtizedekben lezajlott betelepülési folyamat eredményeként pedig nem teremtődött még meg ennek feltétele. És e jelenségnek is meg lehet a maga oka, mégpedig a szocializmus időszaka, amelyben szóba sem jöhetett az újonnan érkezők számára, hogy a templomkerteken kívüli környezetüket szakralizálják.

A feszületek számbavételét egy kertes ház kertjében állóval kezdjük.

1. Fafeszület

Állítás ideje: 1950 táján.

Anyaga: akác, felül bádoglemez tetővel. Korpusza műkő (beton).

GPS koordináták: 47°42'21.3"N 21°40'29.0"E



A Kossuth utca 2. számú ház kertjében álló fa feszület. (Fotó: Buczkó József)

A helyi köznyelv egyszerűen csak *fakereszt*ként emlegeti ezt a feszületet. A Kossuth utca Böszörményi út sarkán lévő családi ház (Kossuth utca 2. szám) kertjében áll, amely anyagát tekintve legalábbis, egy kis darabkája a múltnak. A helyi emlékezet úgy tartja, a ház egykori tulajdonosai emelték, Fábíán József és felesége, Harangi Julianna. Mégpedig *hálából* a Teremtő felé, hogy mindkét, háborúba vezényelt, majd hadifogságba esett fiúk, János és József épen, egészségesen hazatért a Nagy Háborúból. Az eredeti fa elemek közel száz évesek voltak, amikor 2001-ben kidőlt. Mivel sokba került volna az új fakereszt elkészítése, ezért a helyi római katolikus templom felújításakor kimaradt tetőgerendákból ácsoltak újat.

A régi feszület bádoglemezét visszahelyezték ugyan, ám azt később leszakította egy nagy szél. Helyette a ház tulajdonosai újat tettek, hogy védje az alatta lévő keresztoszárakat. A távolabbi múlt és a jelen találkozása ez, hiszen a lemeztető a most divatos alumínium cseréplemezből lett kivágva. Hogy milyen lehetett a régi, nem tudható.

Hasonlóan érdekes üzenet a múltból a korpusz. Ez ugyanis nem fémöntvény, hanem műkő, azaz beton. Sajnos, nem őrizte meg az emlékezet, honnan került jelenlegi helyére.

Az egészen bizonyos, hogy nem ez az eredeti helye ennek a korpusznak. Valahonnan máshonnan, egy kőfeszületről származhat. Árulkodó jel, hogy a jobb kéz mutatóujja letört, úgy, ahogy egy kődarabból szokott lepattanni egy darabka. Talán akkor történt, amikor eredeti helyéről leszerelték, vagy onnan lezuhant?

Mindenesetre sajátos egységet jelenít meg ez a „hármasság”. Mindezzel együtt éppen a korpusz árulja el, hogy római katolikusok állították. Fennmaradását annak köszönhetette, hogy védett helyen állt és áll ma is. Nem volt soha kitéve az utca forgatagának.

A feszülethez szép hagyományok kötődtek, különösen a máriapócsi zarándoklatok idejéből. Mivel itt haladtak el a Hadházzól és Böszörmény felől érkező búcsúsok, előtte mindig megálltak, tövéhez friss virágot tettek, s „*szívhez szólóan énekeltek*”. Éppen e szokások miatt sorolhatjuk ezt a feszületet az út mentiek közé.

A ház jelenlegi tulajdonosai, Bálint László és felesége, megörökölték, ám becsülettel őrzik, fenntartják, gondoskodnak állagáról. Ennek egyik jele például, hogy a keresztfa elkorhadt tövét eltávolították, s fém oszlopra cserélték.

2. Templom előtt, illetve templomkertben álló feszületek

Római katolikus feszület

Állításának ideje: 2015.

Anyaga: műkő. Állapota: újszerű.

Készítette: Török József kőfaragó mester, Újfehértó

GPS koordináták: 47°42'42.8"N 21°40'35.6"E

Ugyancsak útmenti feszületnek tekinthetjük a római katolikus templom keleti oldalánál, közterületen álló feszületet is. A téglási katolikus hívek Szent Pál apostol szavait ma is vallják, mely szerint: „*Mi a megfeszített Krisztust hirdetjük. Ő a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg balgaság, a meghívottaknak azonban Krisztus Isten ereje és Isten bölcsessége.*”⁶⁸

A katolikus közösség régóta óhajtott vágya volt egy köztéri feszület felállítása, amely méltó módon hirdetné a Megváltó dicsőségét és ezzel együtt elgondolkodtatná az utca emberét az élet értelméről.



A római katolikus templom keleti oldalánál álló feszület. (Fotó: Buczkó József)

⁶⁸ Pál apostol első levele a korintusiakhoz – 1Kor 1-4. - Szentírás

Ezt a nemes célt végül egy Vas megyei település, Hegyfalu lakója, Nagy Kálmán (1923-2015) valósította meg. Ő a második világháborúban frontkatonaként szolgált, végigjárta a keleti hadszíntereket, majd a szovjet csapatok elől való kényszerű hátrálásban, éppen Téglás határában tartózkodva Istenélményben volt része, amikor túlélte egy halált osztó helyzetet. Ez a semmihez sem fogható élmény „*talán a szellő érintéséhez hasonlítható*” - mesélte 2015-ben. (Lejegyezte Nagy Lászlóné) Igen, minden bizonnyal Krisztus maga érintette meg, megtartva őt egy hosszú életre.

De a Jó Isten itt vezérelte elé Tőke Vilma téglási leányt is, aki iránt szerelem gyúlt a szívében. Meg a Vilmáéban is, így hát a háború végén vissza is jött érte. Ő lett az első felesége, akit aztán idejekorán elveszített.

Mindezek emlékezetére évtizedeken át tervezgette, hogy Tégláson, ahol megismerkedtek, az Isten iránti hálából állíttat egy feszületet. Vágya teljesült, s miután „vállalását” teljesítette, lelkét még ebben az évben visszaadta Teremtőjének.

A fehér műkö feszület egy talapzaton és az arra helyezett lábazaton áll. Az alsó hordozza a szöveget, a fölötte álló pedig kis fülkékében helyet biztosít a Jézus édesanyját megtestesítő Mária-szobor számára. Régi hagyományt elevenítettek fel ezzel, ugyanis az évszázaddal korábbi feszületeken gyakorta helyeztek el kis Mária-szobrocskát. Ez a megjelenítési mód az Istenszülőre utal, aki tanúja volt fia, a Megváltó Jézus kereszthalálának.

A lábazat pártázatára vésett szöveg egy Lukács evangéliumából vett idézet, amely a Jézust megfeszítő katonák parancsnokától, a századostól való.

„BIZONY, EZ AZ EMBER ISTEN FIA VOLT.”

A talapzatra pedig e szavakat vésték:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÉS A SZŰZANYA TISZTELETÉRE
AZ ÚR 2015. ÉVÉBEN ÁLLÍTTATTA
NAGY KÁLMÁN
ÉS FELESÉGE
TŐKE VILMA,
AKI TÉGLÁSON SZÜLETETT,
1925-BEN.

A görögkatolikus templomkert feszülete

Állításának ideje: 1977.

Anyaga: műkő (beton)

Állapota: jól karbantartott.

GPS koordináták: 47°42'46.2"N 21°40'20.0"E



A görögkatolikus templom kertjében álló feszület. (Fotó: Buczkó József)

A görögkatolikus egyházközség 1997-ben építette fel templomát, amely a Kossuth utca 82. szám alatt áll. Udvarán húsz évvel korábban, 1977-ben állítottak feszületet.

A kereszt formai megjelenését tekintve tulajdonképpen egy római kereszt, tehát nem viseli magán a vidékünkön szokásos háromkaréjos kialakítást a szárvégeken. Korpusza bádoglemezre festett Krisztus-ábrázolás. A halál pillanatát jeleníti meg, amikor a lélek már az Atyához távozott, ám mindkét keze áldást oszt még. Ez a kézmozdulat éppen olyan, ahogyan a pap ma is áldást ad híveire.

Különösen is egyedi megoldás a Krisztus feje fölött elhelyezett „ítélettábla”, amelyre eredendően a „bűnét” rótták fel. „Názáreti Jézus, a zsidók királya”. Még a legrégebbi

feszületeken is ebben az esetben csupán a szavak kezdőbetűi szerepeltek görög vagy latin nyelven. Magyarországon századok óta állítottak már olyan feszületeket, melyeken az INRI helyett a NJZsK felirat szerepelt. Ilyeneket láthatunk például vidékünkön a hajdúdorogi székesegyház kertjében álló feszületeken, de a templomban elhelyezett festményeken, sőt, az ikonfal csúcsán elhelyezett Megfeszített Krisztust ábrázoló képen is. A Krisztus ellen Pilátus által hozott ítélet teljes szövegének magyar nyelven való felírása adja ennek a feszületnek a különlegességét.

Talapzata fölött, a keresztet tartó posztamens műkő felületébe vésték az állíttatók nevét (akik egyébként bökönyiek voltak) és a készítés idejét:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÁLLÍTTATTA

TERDIK GYÖRGY

ÉS FELESÉGE

KMITT MÁRIA

1977.

Figyelemreméltó lehet, hogy a talapzatot magát lépcsős megoldással képezték ki. Ennek az a jelentősége, hogy a feszület előtt imádkozók akár le is térdepelhetnek a Megfeszített Krisztus előtt.

Trianoni Emlékkereszt

Készült: 2009-ben.

Anyaga: akácfa, beton talapzaton.

Állapota: az időjárástól megviselt.

GPS koordináták: 47°42'46.2"N 21°40'20.0"E

A kettős szárú kereszt nagyon sajátos szakrális jelképeket tartalmaz. Ezen ugyanis nem valamiféle naiv felfogású Bádogkrisztus látható, hanem a Megfeszített Jézus ábrázolásának egy-egy ikoneleme jelenik meg.

A kettős kereszt a Trianonban megcsonkított Magyarországra emlékeztet. Ezt és az ugyancsak a templom kertjében állított 1956-os kopjafát a körülöttük kialakított emlékjelekkel együtt 2009. június 4-én, a trianoni évforduló napján szentelte fel Dr. Hollós János, az egyházközség parókusa.

Legfelül, Pilátus parancsa, ítélete olvasható, mégpedig a szavak görög kezdőbetűivel.

Az alatta lévő keresztszár metszéspontjában a Vera ikon (vera icon) kapott helyet. „Ez az ikon gyakran tűnik fel – írja Hársvölgyi Virág – a keresztrefeszítés jelenetében, de előfordul önállóan, Krisztus kínszenvedései között is. Ez a Jézus-kép, mint érintésreklye nem emberi kéz által (acheiropoietosz) keletkezett, hanem a meggyötört Jézus arcának lenyomata.⁶⁹ Ugyancsak figyelmet érdemel a Nap és a Hold jelképi ábrázolása is. Ezek az ikonelemek Krisztus szenvedésének egyetemes kihatására emlékeztetnek.

A kereszt megjelenését a betonból formált hármashalom teszi teljessé, amely nemzeti címerünk meghatározó eleme is



Hármashalomra állított Millenniumi Emlékkereszt. (Fotó: Buczkó József)

⁶⁹ Hársvölgyi V. 2008. 4. valamint Ivancsó I. 2019. nov. 5.

V. KÁLMÁNHÁZA

Kálmánháza belterületén, illetve határában összesen tizenegy szakrális kisémlék található. Döntő többségük római katolikus, ugyanis a település lakosságának többségét ennek a felekezetnek a hívei alkotják.

Ami különösen is szembetűnő, hogy közülük több kifejezetten hálafeszület, hiszen az ilyeneket háborúból hazatértek állították.

A feszületekhez, álljanak azok bármely részén is a településnek, hagyományok sora kötődik. Ilyen mindenekelőtt az, hogy azokat csak piros színű virággal volt szabad díszíteni. Ez a szín Krisztus véráldozatának jelképe. Ünnepek alkalmával különösen is felékesítették valamennyit. De *„kötelező volt a feszületek környékének rendbetétele is: Gyertya nem csak halottak napján égett rajtuk vagy mellettük, hanem például az állítató halálának évfordulójakor, vagy egyéb halálozás alkalmával is, ami a településen történt. Ilyenkor általában a hozzátartozók gyújtottak gyertyát. Még gyermekkoromban például Kiss nagymamával a régi temetőben gyújtottunk rendszeresen gyertyát a fafeszületnél Ferenc nevű testvére emlékére, aki az első világháborúban esett el.”* (Kiss János közlése.)

1. Határban álló és út menti feszületek

Az elpusztult Nagylaposi feszületek

Állításának ideje: 1800 körül.

Anyaga: homokkő.

GPS koordináták: 47°52'21.4"N 21°34'43.3"E

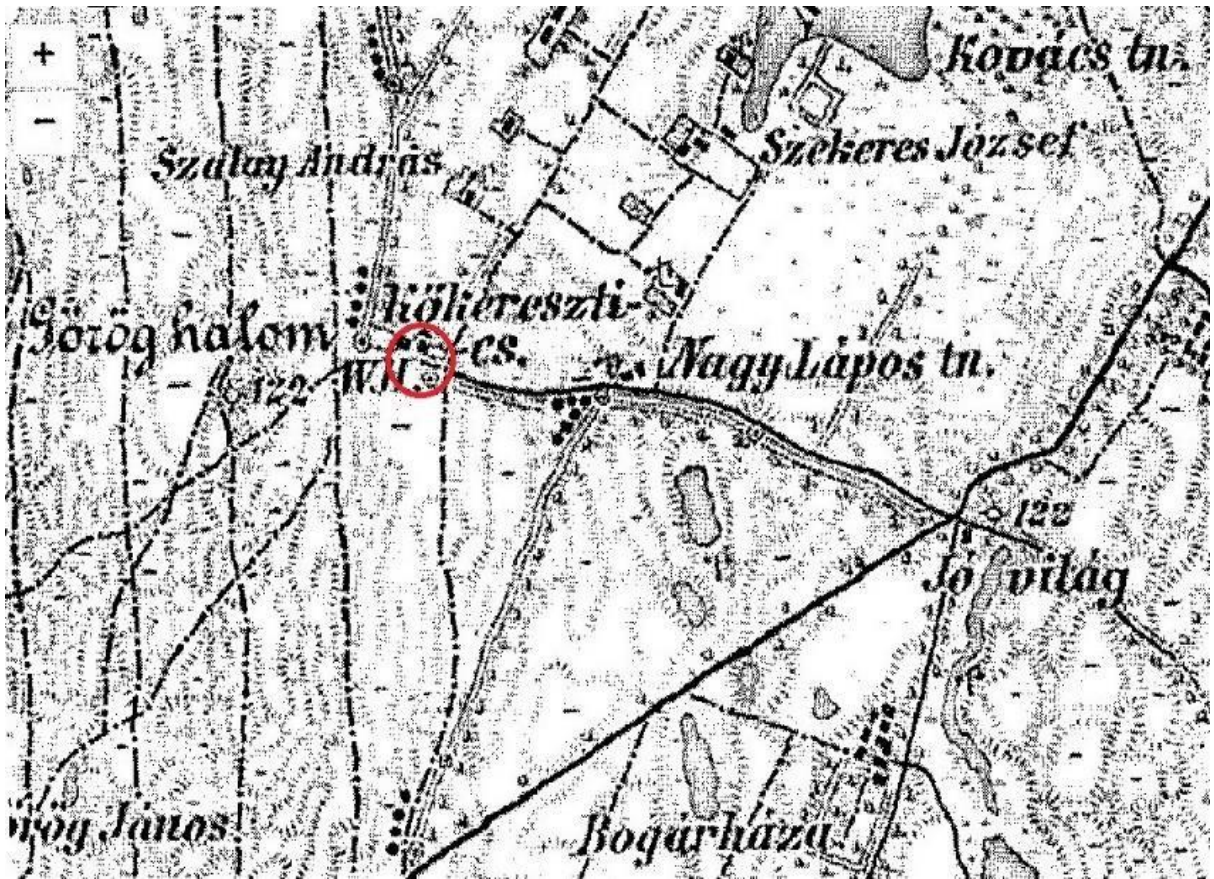
Ma már nem létezik, csupán a talapzata látható a településen működő Kálmán Gép Kft. telephelyén, az Arany János utca 7. szám alatt.

Az idősök elbeszélése alapján Kiss János helytörténeti gyűjtő így összegezte a vele kapcsolatos ismereteket: *„Az első feszület a település életében 1800 körül készült. Az állítás pontos ideje és az állítató neve nem ismeretes.*



Az egykori határbéli kőkereszt megmaradt talapzata. (Fotó: Buczkó József)

*A fészület a hármás határ mentén, a mai település északnyugati határában, a Nagylapason állt. A mostani Váczi Mihály utca vezetett hozzá. Ezen a helyen ágazott el az út Hajdúdorog, Hajdúnánás és Búdszentmihály (a mai Tiszavasvári) felé. Sajnos a szocializmus idején zajlott meliorációnak, a mezőgazdasági átalakításnak lett az áldozata. Ennek a fészületnek az alapkövét megtaláltam Elek-bokorban, egy fasorban. A fészület többi eleme az ott épült ház lépcsőjébe lett beépítve. A talapzatot, amelyen már semmiféle írás nem olvasható, 1985-ben beszállítottam az akkori Rákóczi Tsz udvarába, amely a mai napig ott áll.” Az itt bemutatott Harmadik Katonai Felmérésen ugyan maga a fészület már nincs feltüntetve, ám a közelében szerepel egy *Kőkereszt*i csárda nevű épület, amely egyértelműen utal az egykori fészületre, hiszen megőrizte nevében.*



A Kökereszi csárda helye a Harmadik Katonai Felmérés térképén. (HKFT) 1869-1887.

Kovácsoltvas emlékfeszület

Állításának ideje: 1924.

Anyaga: vas.

Kovácsolta: Csorvássy Lajos műlakatos mester, Hajdúnánás.

Állapota: jól karbantartott.

GPS koordináták: 47°52'26.3"N 21°33'28.2"E

Egy szerelemföltés miatti verekedés szomorú emlékét őrzi ez a mives alkotás. A helyi emlékezet úgy tudja, hogy egy hajdúdorogi, Fodor nevű fiatalember volt az áldozat. A hajdúdorogi rokon visszaemlékezések és az anyakönyvi adatok bővebb ismeretekkel is szolgálnak. A legényember még fogyasztott a település északi szélén lévő egykori Burgyé kocsmában, másnap reggel azonban vérbe fagyva találtak rá a Nánás felé vezető út mentén, a megyehatár közelében. A lovak gyeplői úgy akadtak be a lőcsőkbe, hogy azok egész éjjel csak

körbe-körbe tudtak jární a halottal az út menti szántóföldön. Az egész éjjelen át tomboló lovak a szekérekkel olyan mély nyomot szántottak a talajban, hogy a szemtanúk szerint annak körkörös helyén még ma is gyérbb a termés. (Kiss János elbeszélése alapján.) A halotti anyakönyvben szívszélhűdést (szívinfarktust) tüntettek fel, 1924. szeptember 28-án.⁷⁰

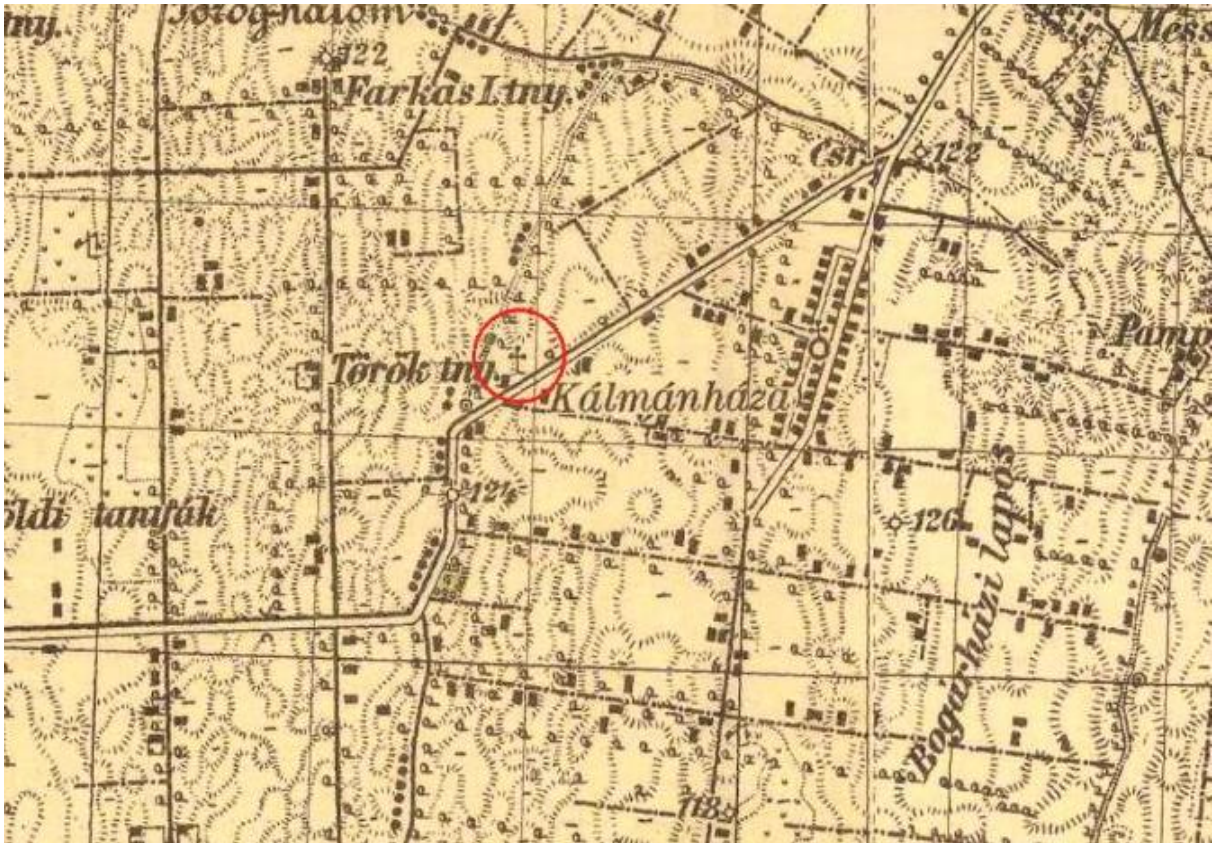


A kovácsoltvas feszület Kálmánháza nyugati határában. (Fotó: Buczkó József)

Az özvegy édesanya, G. Fodor Jánosné e hely közelében emlékfeszületet állított. A vasmunkát egy Hajdúnánási műkováccsal, Jungfer Gyula egykori tanítványával, Csorvássy Lajossal készítették, 1924-ben. A görögkatolikus szokásoknak megfelelően, eredendően lemez korpusz állt rajta, melyet a későbbi felújítás során „testalakúra”, azaz öntöttvasra cseréltek ki.

A felújítási munkálatokat Ft. Bosák Nándor debrecen-nyíregyházi megyéspüspök kezdeményezte, aki éppen e feszület mellett nőtt fel, hiszen szülei, rokonai háza e hely közelében állt. A felújítási munkálatokat a környékben lakók közreműködésével Bosák József végezte, s ekkor került rá az időt állóbbnak tűnő öntöttvas korpusz is. Sajnos, a feszület egyetlen elemén sem maradt fenn utalás például az állítás évére, vagy az állíttatókra vonatkozóan.

⁷⁰ Gulyás A. 2024. november, 3.



A kovácsoltvas fészület térképi helye. Magyarország Katonai Felmérése (MKF) (1941)

Márton-fészület

Állításának ideje: 1945.

Anyaga: műkő.

Állapota: gondozott.

GPS koordináták: 47°52'16.0"N 21°35'40.0"E

Ez tulajdonképpen egy határban álló, útmenti fészület. Az Arany János utca Petőfi-tag felé eső szakaszán áll, a Szabadi-dűlőben. Vele pontosan szemben volt annak a családnak a tanyája, aki a fészületet állította. Birtokuk jelentős része az út túloldalán terült el, melynek déli oldalánál, közvetlenül az út mentén emelték ezt a nagyon finom szemcsés, műkő (beton) fészületet. Az emlékezet úgy tudja, a kőfaragó nyíregyházi volt. Szakmáját magas szinten művelő mesterről van szó, aki nagyon igényesen kialakított öntőformáival egy rendkívül formagazdag elemekkel rendelkező alkotást készített. Különösen is szépek a talapzat oszlopfői, maga a kettős oszlop, melyek az antik kultúrát idézik. (Lásd ehhez az Előszóban írtakat.) Ugyancsak

figyelemreméltó a korpusz kialakítása, amely szintén műkő, így összhangban áll a kereszt anyagával. Az összhatást illetően elmondható, hogy plasztikai kimunkáltságát illetően a régi kőkeresztek formagazdagságát hordozza.



A Márton-feszület Kálmánháza keleti határában. (Fotó: Buczkó József)

A római katolikus vallású Márton család egyébként két fiút is küldött a második világháborúba. Jánost és Mihályt. Mindketten megérték a Don-kanyart, ám épen, egészségesen térhettek haza. Nem csupán tehetősek, de mélyen vallásosak is voltak, ezért hálából a Mindenható Isten felé feszületet állítottak a Márton János tanyájával szemközti területen. A leszármazók a mai napig őrzik az állítatók emlékét, s ápolják, óvják a feszület környezetét. A talapzaton olvasható felirat:

IMÁDUNK TÉGED
KRISZTUS
ÉS ÁLDUNK TÉGED,
MERT A TE SZENTKERESZ-
TED ÁLTAL MEGVÁLTOT-
TAD A VILÁGOT.

ÁLLÍTTATTA MÁRTON JÁNOS
ÉS MIHÁLY
1945.

Csontos-feszület

Állításának ideje: 1946.

Anyaga: kő.

Állapota: magára hagyottsága miatt elhanyagolt.

GPS koordináták: 47°52'19.4"N 21°34'36.5"E

A feszület a Nyíregyházi út határba vezető szakaszán, a Hajdúdorog felé vezető út keleti oldalán áll, a település déli oldalán. Arccal a lemenő Napra tekint. Mivel ezen a helyen terült el az úgynevezett Csontos-birtok, így annak szélén állították fel. A szintén római katolikus vallású Kiss és a Csontos család (az utóbbiból származott a feleség), Vécsről települt Kálmánházára a 20. század elején. A fiatal házasembert harctérre szólította a második világháború, aki áldott állapotban lévő feleségét hagyta hátra. Mivel szerencsésen, sérülés nélkül érkezett haza a háborúból, feleségével, Csontos Ilonával *hálafeszületet* állítottak, köszönetképpen a Jóisten felé.

Ehhez a feszülethez régi hagyományok kötődnek. Fontos szerepet töltött be például a kálmánházi templombúcsú idején, melyet június derekán (13-án) tartottak, Pádúai Szent Antal tiszteletére. Amikor a dorogi gyalogos zarándokok érkeztek hozzá, megálltak, s előtte térdre borulva imádkoztak a Megfeszített Krisztushoz. A két háború között különösen nagy kultusza volt ezeknek a zarándoklatoknak, de még az 1960-as években is át-átjöttek a dorogiak a helyi görög búcsúra. Az ilyen gyalogos zarándoklatokat a hajdúdorogi Szent Gyuri, Szabados György, a máriapócsi zarándoklatok sajátos színfoltja vezette, akiről korábban, az újfehértói fejezetben megemlékeztünk már.

Az egyház rendszeresen tartott Úrnapi búzaszentelést is ennek közelében. Talán érdemes megemlíteni egy újabb keletű emléket is, amely szintén ehhez a feszülethez kötődik. Amikor 1998-ban Dr. Torgyán József a helyi Kisgazda Párt meghívására a településen járt, felkereste ezt a feszületet, s előtte térdre borulva imádkozott. Kiss János elbeszéléséből tudható az is, hogy „*az ima után egy éppen arra járó idős asszony, a nyolcvan éves Pinke Elekné kezét megcsókolta. Láttam az imádkozó Torgyánt és ezt a jelenetet is.*”



A Csontos-feszület a település déli határában, a talapzatára helyezett piros színű virágokkal.

(Fotó: Buczkó József)

Talapzatának fehér márványlapra vésett felirata:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE

ÁLLÍTTATTA

KISS GÁSPÁR

ÉS NEJE

CSONTOS ILONA

1946.

Ahogy korábban utaltunk már rá, a fészületek előtt különféle vallásos szokáscselekedeteket hajtottak végre az arra járók. Kalapemelés, keresztvetés, stb. Persze a gyermekek nem mindig cselekedték azt, amit a szülők, és az egyház elvárt tőlük. Egy ilyen esetet említett fel gyermekkorából Kiss János.

„Ennek a fészületnek a környéke igencsak sáros, kátyús, víztócsás volt. Az előtte elhaladó úton, ami a határba vezetett, ki se lehetett ezeket az akadályokat kerülni. Tíz éves

lehettem, hordás, vagyis betakarítási idő volt, amikor nagyapámmal előtte haladtunk el a lovas szekérrel. Nagyapám kalapemeléssel köszöntötte a Megfeszített Jézust, én meg behúzódtam a szekérderékba. Háttal az útiránynak, hogy ne kelljen keresztet vetni.

Visszafelé jövet, a tengelyig érő sáros úton, nem messze a fészülettől, a szekér felborult. Én a rakomány tetején utaztam, ám egy pillanat alatt jókora pocsolóba huppantam a rakománnyal együtt. Amennyire tudtam, rendbe tettem magam, s nagyapám hazaküldött segítségért, hogy újra megrakhassák a szekeret. Mielőtt elindultam, előre figyelmeztetett, hogy el ne felejtsek keresztet vetni a fészület előtt. Dehogyan felejtettem el, tudtam én, miért mondta.”

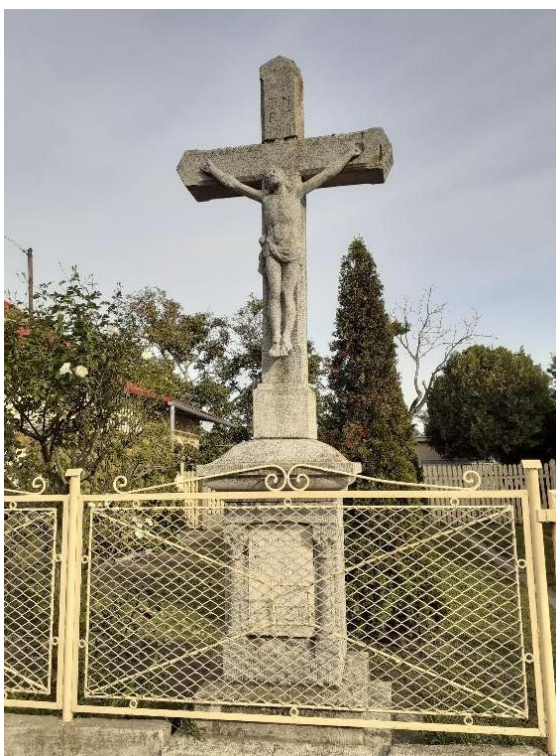
Keresztúti fészület

Készítésének ideje: 1945.

Anyaga: műkő.

Állapota: elfogadható.

GPS koordináták: 47°52'36.4"N 21°34'41.4"E



A Keresztúti fészület. (Fotó: Buczkó József)

Ezt az emlékfeszületet is római katolikus család állította. 1965 óta a Nyíregyházi

út 59. számú ház kertjében áll, ugyanis az ekkor megvalósult útbővítés miatt beljebb kellett telepíteni. Így tehát azóta a porta kerítése egyben biztonságát is óvja.

Elhelyezését tekintve a Kereszt utcára, azaz nyugat felé néz. Innen van az elnevezése.

1944 novemberében az egyébként katonai szolgálatra váró Smid Gyulát a bevonuló szovjet katonák málenkij robotra hurcolták, ahonnan soha nem tért haza. Halálát a túlélők beszámolója szerint végelgyengülés okozta, amely a táplálékhiány miatt következett be.

A szülői fájdalom soha nem enyhült legényfiúk elvesztése miatt, melynek kifejezője ez a feszület lett.

A család hatalmas portája ezen a helyen terült el, az egykori lakóház kissé északabbra még most is áll.

A leszármazottak ma is ápolják a feszületet, halottak napján pedig mindig ég a gyertya a tövében.

Formai jegyeit illetően ugyanazt mondhatjuk róla, mint a Márton-feszületről. Egészen bizonyos, hogy ugyanannak a mesternek a keze munkája. Ez is szép példája a részletek gazdag kimunkálásának. Összhatását tekintve ez is egy kőfeszület hatását kelti.

Mivel belsejében dróthuzalok segítik a betonelemek egyben maradását, azok időközben rozsdásodásnak indultak a repedéseken bejutó csapadékvíz hatására, ezért egyes elemei kezdenek letöredezni (kéz- és lábfej, stb.

Felirata:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÉS GYULA FIOK
EMLÉKÉRE ÁLLÍTTATTA
SMID LAJOS
ÉS NEJE
KASSÁK VERONIKA
1945.

2. Templomkerti feszület és más szakrális kisemlékek

A településen, a templomkertnek nevezett helyen két templom áll. A római és a görögkatolikus. Az utóbbinak van, az előzőnek nincs „Krisztusképes keresztfája”. Ennek az az oka, hogy azt a feszületet, melyet egykoron a római katolikusok állítottak, 1985-ben, a görögkatolikus templom építésekor el kellett bontani, ugyanis annak északkeleti falába esett. A

kőelemeket a templom bejárata alá helyezték, öntöttvas korpuzát pedig a Helytörténeti Gyűjteményben őrzik.



A római katolikus fészület megmaradt öntöttvas korpusza

Görögkatolikus fészület

Állításának ideje: 1987.

Anyaga: műkő.

Készítette egy mátészalkai kőműves mester.

Az ikon korpuzt festette: Janka Gábor ikonfestő.

GPS koordináták: 47°52'35.4"N 21°34'39.9"E

Története szorosan kötődik az egyházközség múltjához, amely 1947 szeptemberében alakult meg.

Ennek elősegítésére még a háború előtt Szabó János helybéli gazdaember 40 kat. hold földet ajánlott fel. Ez a nemes gesztus megteremtette az egyházközség alapjait. Az adományozó, vagy, ahogy helyben mondják, az egyházalapító azonban hősi halált halt a második világháborúban. Rá, és az egyház jótéevőire emlékezve leszármazottja, Szabó Mihály állíttatott emlékfeszületet a jelenlegi helyén.

2022-ben azonban átesett egy teljes felújításon, melynek keretében a korpuz is új, ikonikus ábrázolásmódban született újjá.



A görögkatolikus fészület a templom kertjében. (Fotó: Buczkó József)

Talapzatán fekete márványtáblába vésve ez a szöveg olvasható:

KÉSZ AZ ÉN SZÍVEM ISTENEM
ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS
EGYHÁZKÖZSÉGÜNK ALAPÍTÓI ÉS JÓTEVŐI EMLÉKÉRE
ÁLLÍTTATTA
A SZABÓ CSALÁD
1987.

Kettős kereszt, vagy a „nemzet keresztje”

Állításának ideje: 2013.

Anyaga: tölgyfa.

Készítette: Fazekas László fafaragó.

Állapota: kielégítő.

GPS koordináták: 47°52'37.8"N 21°34'34.9"E

Állításának kezdeményezője a Jobbik Magyarországért Mozgalom helyi szervezete volt. Széleskörű társadalmi összefogás eredményeként valósult meg. Létrehozásának legfőbb célja az volt, hogy növeljék a település műalkotásainak számát. Mivel közterületen nem engedélyezték felállítását, ezért a római katolikus templom kertjében kapott helyet, arccal a műút, azaz kelet felé tájolva. Súlyát tekintve 4,5 mázsa.

A kettős szárú görög kereszt a Szent Koronás nemzeti címerünk meghatározó jelképe, s ez az alkotás éppen ezt idézi meg, illetve emlékeztet Szent István király államalapítási művére.

A kereszten több olyan ábrázolás is helyet kapott, melyek nemzeti múltunkba kalauzolják a szemlélőt. A Turulmadaras domborművek a honfoglalás előtti időket idézik, de Árpád-kori jelképi utalások is megjelennek rajta. Középen, a megfeszített Krisztus helyén a Trianonban keresztre feszített, azaz szétdarabolt Nagy-Magyarország ábrázolása látható, melyen a két háború között született Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában kezdetű imaszöveg olvasható.



A kettős kereszt a római katolikus templom kertjében. (Fotó: Buczkó József)

A függőleges szár alsó szakasza gazdag vésetű kiképzésével a kalotaszegi kopjafákra emlékeztet. A függőleges szár csúcsán kialakított nyiladékbán pedig egy lélekharangocska kapott helyet. Ennek különlegessége, hogy csakúgy, mint az emlékjel egyéb

elemei, ez is fából készült. Ez a kis csengettyű maga is jel. Arra utal, hogy 1920. június 4-én délután a Kárpát-medence minden harangja megkondult az országcsönkítés miatti fájdalomban. Felszentelése a Szent Kereszt felmagasztalása ünnepén, szeptember 13-án történt, Ft. Juhász Imre c. kanonok, plébános által. Ez a nap egyébként 1996 óta Kálmánházán a keresztény egység ünnepnapja is, s ez az esemény ennek szellemében is fogant.

Lourdes-i barlang

Állításának ideje: 1987.

Anyaga: beton, vasráccsal ellátva.

Készítette: Olesnovics Mihály és Mogyorósi József.

Állapota: kielégítő.

GPS koordináták: 47°52'36.3"N 21°34'37.9"E



A Lourdes-i barlang a római katolikus templom kertjében. (Fotó: Buczkó József)

Az ilyen szakrális kisemlékek indítékairól az újfehértói Lourdes-i barlanggal kapcsolatban részletesebben is szoltunk. Hasonló okok miatt született az itteni is, mégpedig 1987-ben, Kiss István helyben szolgáló plébános idején. Az anyagiakat Balogh János és

felesége, Márton Anna biztosította.

Az építményt a templomkert déli oldalán helyezték el, félúton a görög és a római katolikus templomok között. Mindössze 2 méter magas, s maga a barlang-imitáció egy párkányszalaggal ellátott talapzaton áll. A helyi emlékezet úgy tartja, hogy Olesnovics Mihály Mogyorósi József segítségével saját kertjében készítette el a beton elemeket, melyeket a barlang végső helyén raktak össze.

Különösen is érdekes története van a benne elhelyezett szobroknak. A fentebb említett Balogh Jánoshoz és feleségéhez kötődik ezek adományozása is. *„A nagyszüleimnek a házában, a tornác végében volt egy kis lourdes-i barlang. Olyan Mária-fülke – mondja az unoka, Balogh Mária (1955-). Nagymamám, Márton Anna építtette, hogy legyen hol imádkozni a Szűzanyához. Ebben a kis fülkében a Mária- szobor mellett volt egy kis térdeplő szobrocska is, a kis Bernadett. Amikor elkészült a templomkerti lourdes-i barlang, nagymamám odaadta a szobrokat.”* Mindkettő festett gipszöntvény volt, ám idővel ezek sajnos eltűntek.

A félkörívesen záródó nyílást kétszárnyú, drótfonatú rácsajtók védték. Helyére 2011-ben újabb stílusú, egy elemből álló rácsozat került, melyet Hrotkó Kornél készített, s ekkor magát az építményt is felújította. Ugyancsak ő adományozta az új, most is látható, „kék köpenyes” Mária-szobrot is.

A lourdes-i barlanghoz és környezetéhez fontos egyházi szokások kapcsolódtak. Úr napjára rendszeresen feldíszítették, virágokkal ékesítették, s a körmenetek alkalmával itt is megálltak, hiszen előtte szabadtéri oltárt állítottak fel.

A Szűzanya lábánál szinte mindig friss a virág, melyek kizárólag fehér színűek, köztük a szűzi tisztaság jelképével, a hófehér liliummal.

3. Temetői fészületek, harangláb, Szűz Mária szobor

A településnek két temetője van. A régi, az első sírkert a Kossuth utca mentén, az evangélikus templom északi oldalánál fekszik. Már nem használják, ám a kezdetektől mindhárom egyházközség tagjainak közös nyughelye volt.

A Régi temető fészülete

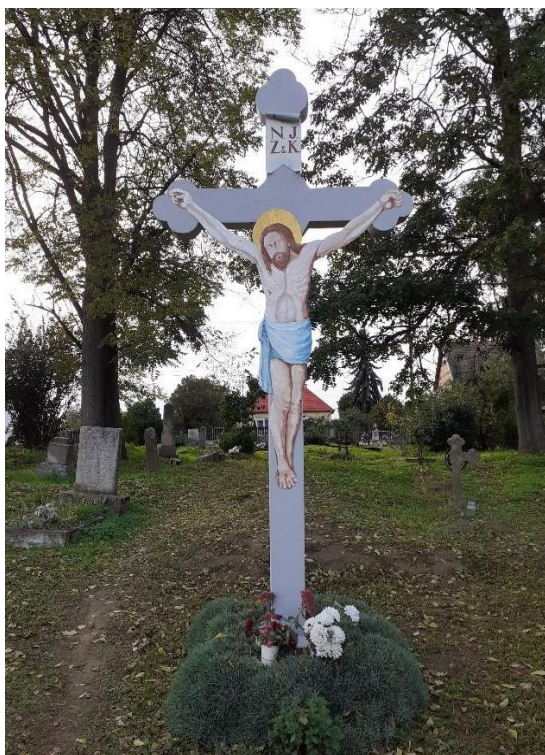
Állításának ideje: 1930-as évek.

Anyaga: beton.

Állapota: jó karban lévő.

GPS koordináták: 47°52'36.3"N 21°34'37.9"E

Tulajdonképpen egy torzó feszületről van szó. Ennek ugyanis csupán a keresztszárai állnak, mert hiányzik a talapzat. Az elbeszélők úgy tudják: „*Nagyszegegyházáról hozták be az ott felszámolt temetőből. Ez tehát ott is temetői feszület volt, lemez korpusszal*” - mondja Kiss János. Minden bizonnyal Hajdúdorogon készülhetett, hiszen ott már a 20. század legelején működött egy „betongyár”.



A Szegegyházáról beszállított görögkatolikus feszület a régi temetőben. (Fotó: Buczkó József)

Az itt felállított feszületnek a helyén azonban korábban is állt egy keresztfa, s ahogy megnevezése is jelzi, fából készült. 1906-ban állították az elbeszélések alapján, s lábánál kiképeztek egy domborulatot, amolyan földhantot, amelynek a tetején helyezték el a halottak emlékére gyújtott gyertyákat. Ez a szokás leginkább halottak napján élt. Itt égettek gyertyát a háborúban elesettek, illetve a távoli rokonok emlékére is.

A betonkereszttel beszállított lemezkorpuszt idővel kikezdte az idő, ezért az egyház a hívek akaratából új Bádokkrisztust készíttetett. Erre a feladatra a Hajdúnánáson élő Buczkó

József néprajzkutató, rajztanárt kérték fel, aki 2022. nyarán el is készítette az új alkotást.

Stílusát tekintve hasonlatos a régihez, azaz hagyománykövető, hiszen a korábbi görögkatolikus feszületeket is minden esetben realiztikus ábrázolású korpuszokkal látták el.

A beton elemeket is kikezdte az idő, ezért azok is felújításon estek át. A munkálatokat Török József újfehértói kőfaragó mester végezte.

Mivel a feszület talapzata megsemmisült, ezért felirat sem maradt fenn. Így azonban emberléptékű, formai elemeit tekintve pedig pontosan olyan, mint a környezetében álló beton sírkeresztek. Azok nagyra nőtt mása.

A felújított kereszt és az újrafestett korpusz megáldása 2022. július 3-án történt. Erre az alkalomra a Kálmánházán élő Tulai Mihályné Kiss Erzsébet a következő verset írta.

A kereszt előtt

*Elnézem Jézus két kezét,
Fájó sebét, szögek helyét.
Én két kezemmel vétkezem.
Bocsáss meg édes Istenem!*

*Fején tövisből koszorú,
Szeme rám néz és szomorú,
Mert gondolatban vétkezem.
Bocsáss meg édes Istenem!*

*Szívét hegyes vas verte át.
Megölték, mégis megbocsát.
Én rossz vagyok és szívtelen.*

Bocsáss meg édes Istenem!

*Megcsókolom szent lábadat.
Báránycák után jároгат.
Tövis közt nekem nincs helyem.
Bocsáss meg édes Istenem!*

*Jó itt tenálad Jézusom,
Ha minden bűnöm megmosom.
Én úgy örülök szíveden.
Szeretlek édes Istenem!*

Köztemetői feszület

Állításának ideje: 1987.

Anyaga: műkő.

Korpusza: testszínűre festett műanyag.

Állapota: újszerű.

GPS koordináták: 47°53'03.1"N 21°35'17.9"E

A helybéli Fodor család mai tagjai, Teréz, Pál, Mária, Miklós, Imre, Mihály és Sándor állíttatták szüleik emlékére. Így hát ez is emlékfeszület.

Mivel a família tagjai görögkatolikusok, ezért a keresztre lemezkorpuszt szerettek volna helyezettetni. Ám a feszület elemei éveken át várakoztak e hely közelében a felállításra, s időközben a vaslemez megrozsdásodott, így a rajta lévő ábrázolás megkopott, ezért Trencsényi Józsefné realiztikus mintázású, műanyag „testkorpuszt” vásárolt helyette.

A feszületnek fontos szerepe van a halottak napi szertartások idején, ugyanis a két katolikus egyház papjai előtte végzik a halottak lelki üdvéért felajánlott szertartást.

Talapzatán fekete színű márványtábla hirdeti az állíttatók üzenetét:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÉS SZÜLEIK:
**FODOR IMRE ÉS
LAKATOS TERÉZ**
EMLÉKÉRE
ÁLLÍTTATTÁK GYERMEKEI.

A szokásokkal ellentétben az állítás éve nem szerepel rajta.



A Fodor család által állított feszület a Köztemetőben. (Fotó: Buczkó József)

Temetői harangláb

Állításának ideje: 2000.

Anyaga: fa (tölgy és fenyő).

Állapota: kissé megviselt, korhadozó elemek a lábazon.

GPS koordináta: 47°53'03.1"N 21°35'17.9"E

A településen jelenleg két harangláb található. A temetőben állított öt méter magas alkotás a ravatalozó épületétől délre, ötven méterre áll. A helyi önkormányzat a millennium évében készítette azzal a céllal, hogy a halottakat utolsó útjukon harangszó kísérje a végső nyughelyre. Erre azért is szükség volt, mert a templomok messze esnek a temetőtől így azok harangjának szava nem hallatszik el ideig.



A harangláb a Köztemetőben, 2020 novemberében. (Fotó: Buczkó József)

A harangláb mindkét elemének elkészítésére a legkiválóbb szakembereket kérték fel. A famunkákat Galánffy András Kossuth-díjas fafaragó népi iparművész készítette, az ötven kilogrammos bronz harangot pedig Gombos Lajos őrbottyáni harangöntő mester öntötte.

Törzsén a következő felirat olvasható: **Isten dicsőségére állította Kálmánháza önkormányzata a 2000. évben.** Alatta, a harang szájának peremén az öntőmester neve szerepel. A hátlapon a magyar nemzeti címer kapott helyet.

A harangláb maga is értékes műalkotásnak tekinthető. Készítője a magyar népművészet formakincseiből merítve alkotta meg a különféle formai elemeket, melyeket fenyőfából kifűrészelve rátétként helyezett el a faoszlopok felületén. Hasonlóképpen igényes a kúposan kiképzett tetőzet is, amely fazsindely fedést kapott. Oromfája pedig a régi kapuoszlopaink faragott motívumait hordozza.

Szűz Mária szobra

Állításának ideje: 2022. december 10.

Anyaga: mészkö.

Alkotója: Kis Dávid szobrászművész.

Állapota: új.

GPS koordináta: 47°53'03.1"N 21°35'17.9"E

Az 1947. esztendő maradandó nyomot hagyott Kálmánháza történelmében. December első felében ugyanis a Felvidékről, a galántai járásból az úgynevezett lakosságcsere keretében erőszakkal kitelepített családokat hoztak a vonatszerelvények. Taksonyfalváról, aztán Diószegről, Jókáról, valamint a Réte nevű faluból összesen 15 család érkezett, akik főként a település határában vertek tanyát.⁷¹ A leszármazók ma is őrzik és ápolják a szülőhely emlékét. Ennek bizonyága, hogy a kálmánházi születésű Dr. Dávidné Hrotkó Ivetta, akinek nagyszüleit Taksonyfalváról száműzték erre a helyre, egy egészalakos Szűz Mária szobor felállítását kezdeményezte. Úgy is mondhatjuk, ő volt ennek az alkotásnak a megálmodója.

Férjével, Dr. Dávid Róberttel együtt ajándéknak szánta, s nem csupán Kálmánháza, hanem másolati példányát Taksonyfalva számára is. Ennek üzenete pedig az, hogy ez a két település összetartozik, hiszen sorsukat összekötötte a második világháború utáni kitelepítések máig sajnó emléke.

„Ez az alkotás egy kőbe mintázott főhajtás részünkről a befogadó közösség felé. Ugyanakkor vallásos tisztelgés is a Magyarok Nagyasszonya, az Égi Édesanya előtt, akinek

⁷¹ Nagy T.: 2020. 19.

oltalmába ajánlotta nemzetét Szent István király. A szobor elkészítésére Kiss Dániel kapuvári születésű szobrászművészt kértük fel. A talapzatot Török József újfehértói kőfaragó mester készítette, s ő szerezte be a bulgáriai bányából származó mészkőtömböt is. Ennek a szobornak a gipsz másolatát Taksonyfalva katolikus templomában helyezük majd el, ahol, mint kegyszobor tölti majd be szerepét. Az bizonyos, hogy mindkét helyen ugyanahhoz a Szűz Anyához imádkoznak majd, aki új hazát adott az elűzött őseinknek, akik között ott voltak az én nagyszüleim is, az Imádságos ragadványnevet viselő Hrotkó György és családja, aki azért kapta még szülőhelyén ezt az előnevet, mert vallásosságával kitűnt az ottani Hrotkók között. ”

„Ez a Szűz Anya szobor több mint műalkotás – mondja Kiss Dániel szobrászművész. Amikor dolgoztam rajta, akkor is éreztem. Alakjával, az emberekhez való odafordulásával, ahogy szinte közéjük lép, azt az Égi Édesanyát szerettem volna megfogalmazni, akinek arcában, szépséges mosolyában felfedezhető minden női arc. És elrejtettem benne feleségem és egyik kislányom vonásait is.”

A műalkotást a helyi képviselőtestület döntése nyomán a temető ravatalozó előtti területén állították fel. „Azért ide – mondja Kotricz Attila polgármester-, mert itt találkozhatnak vele a legtöbben. Itt ugyanis halottaik sírjának látogatásakor leborulhatnak anyai jósága előtt. Büszkék vagyunk rá azért is, mert ez a település első műalkotása.”



A Szűz Mária szobor a Köztemetőben. (Fotó: Buczkó József)

A szobor talapzatának minden oldala hordoz egy-egy üzenetet a maiak számára. Ezek pedig a következők:

Északi oldal:

ŐSEINK TISZTELETÉRE!
AZ 1947-BEN KÉNYSZERÍTVE
TAKSONYFALVÁRÓL KÁLMÁNHÁZÁRA
TELEPÍTETT CSALÁDOK EMLÉKÉRE,
A KÁLMÁNHÁZI LAKOSOK RÉSZÉRE.

Keleti oldal:

E MALASZT ADATIK MEG
ÁDÁM FIAINAK, DÉLBEN ÉS ÉSZAKBAN MINDEN LAKOSNAK,
VAGY KIK NAPKELETBEN ÉS –NYUGOTBAN VANNAK,
ATYÁKNAK, FIAKNAK S SZÁMOS UNOKÁKNAK.
ESZETRHÁZY PÁL BOLDDOGASSZONY ÉNEKE
MAGNIFICAT XXCVII.

Déli oldal:

A SZOBROT ID. HROTKÓ GYÖRGY UNOKÁJA,
DR. DÁVIDNÉ HROTKÓ IVETTA
ÉS CSALÁDJA ÁLLYTTATTA.
A SZOBROT KÉSZÍTETTE KISS DÁNIEL,
2022.

Nyugati oldal:

„ÉKES VIRÁGSZÁL, HOZZÁD ESDEKLÜNK,
SZÉP SZŰZ MÁRIA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK.”

A szobrot megáldották: Ft. Bosák Nándor, a Debrecen - Nyíregyházi Egyházmegye nyugalmazott püspöke, Ft. Polgári László parókus, Ft. Juhász Imre c. kanonok, plébános és Nt. Fodor Benjámín református lelkipásztor.

3/a Harangláb a Petőfi-tagban

Állításának ideje: 2006.

Anyaga: fenyőfa

Alkotója: Galánffy András népi iparművész

Állapota: elfogadható.

GPS koordináta: 47°51'10.6"N 21°37'31.6"E

Kálmánházának a tőle néhány kilométerre keletre eső határában, a Petőfi-tagban, régebbi nevén, Ökörkúton, az ott élők számára szükségszerű volt legalább egy harangláb megépítése, hogy az itt elhelyezett harangok szolgálják az iskolát és az istentiszteleteket. Erre először 1971-ben teremtődött meg a lehetőség, amikor az iskolával átellenesen, Pásztor Antal kertjében a helybéliek közreműködésével megépült egy cseréptető alá helyezett, akácoszlopokon álló harangláb.

Porcellán Ferenc jelentős anyagi támogatásával, illetve közadakozásból egy 70-80 kg súlyú harang is került bele, amely 2004-ig szolgálta az ott lakókat, illetéktelen kezek ugyanis eltulajdonították. Egyébként beceneve is volt, ugyanis a harang-keresztapa, Porcellán Ferenc után Feri Harangként forgott közszájon.



A Petőfi-tagban, Pásztor Antal portáján épült harangláb, s a nagyharang felszerelése 1971-ben. (Kiss János gyűjtése, Kálmánháza)

Az önkormányzat anyagi támogatásával két év múltán sikerült újat öntetni, mégpedig kettőt is, melyek szintén Gombos Miklós őrbottyáni műhelyében készültek. Ám ezeket a harangokat már nem a régi, hanem az új haranglábra helyezték, melyet az akkor még működő iskola udvarán állítottak fel. A kivitelezési munkálatokra ismét Galánffy András fafaragó népi iparművész kapott megbízást, hiszen a temetőbe készített munkájával igencsak elégedettek voltak. Ennek léptéke, stílusa lényegében megegyezik azzal. Héjazatát ennek is fazsindely alkotja, melyet ugyan kikezdett már az idő, ám harmonikusan illeszkedik magához az alkotáshoz, de szűkebb környezetéhez is.

Az itt elhelyezett harangoknak különleges szerep jutott. Szolgálták az élőket és elkísérték utolsó útján a halottakat is. Az előzőt tekintve istentiszteletre hívtak, illetve hívnak ma is, valamint a kis csengettyű jelezte a tanórák kezdetét és végét. Az utóbbit illetően már nincs feladatuk, hiszen 2017 óta nem temetnek a helyi temetőben, így nincs kit kikísérni a végső nyughelyre. Egy feladata azonban e tekintetben mégis megmaradt. Éspedig az, hogy a nagyobbik harang szavával kihirdeti, ha elhalt valaki a maroknyi közösségből.

3/b Az egykori nagyszegegyházi harangláb

Ahogy fentebb utaltunk már rá, a Kálmánháza – Újfehértó – Hajdúdorog háromszögben a középkortól létezett egy lakott hely: (Nagy) Szegegyháza. Az uradalmi birtokokon a három településről kitelepültek, illetve távolabbi helyekről érkezettek vertek itt tanyát. A 20. század harmincas éveitől Nagyszegegyházán iskola is szolgálta az ott élőket, amely később, a hajdúdorogi származású Galamb György szervező lelkész (1947-1954 között) munkájának eredményeként templomként is működött.

A hely a 20. század derekán Kálmánháza görögkatolikus egyházközségének filiájaként működött, de az iskola épületében tartották istentiszteleteiket a római katolikusok és a református vallásúak is. Mindkét közösség lelki gondozását Újfehértóról látták el. Templom tehát, úgy, ahogy, volt ugyan, de harang nem. „*Erre 1949-ig várni kellett –mondja Kiss János. A harangöntést a Kálmánházán szolgáló Galamb György szervezőlelkész kezdeményezte, az anyagi hátteret pedig a hívek biztosították. Ehhez kapcsolódik is egy érdekes történet. A legelső hozzájárulást, ami jelentős összeg volt, egy helybéli lakos, Debreceni György adta. Ki is öntötték a harangot az ő nevével annak a palástján. Így ő lett a harang névadója. Igen ám, de a szintén helybéli Kardos családok túlszárnyalták a Debreceni György által adományozott*

összeget, ezért ez a család lereszelte róla a feliratot.

1949. Szent György napján, április 24-én lett felszentelve a harang, amelyhez ekkorra harangláb is készült, mégpedig az iskola udvarán. A faanyagot a Bulátkó és a Jánosi családok adták. Az egyszerű, kátránypapírral fedett tetőzetet négy robosztus fenyőoszlop tartotta, andráskötéssel összefogva. Olyan három méter magas volt. A harangot egyébként Gyuri - harangnak nevezték, a három György miatt.

Az itt elhelyezett harang jelezte a szentmisék kezdetét, az átváltoztatási jelenet alatt háromszor kondult meg. A felszentelésétől kezdve ez a harang szólalt meg délben is, és amikor az emberek meghallották, megállt az élet. Ha megszólal a Gyuri-harang, mindenki asztalhoz ült ebédelni.”

Itt talán érdemes megemlíteni, mint helyi érdekességet, hogy a harang előtti időkben az iskolához közel eső kovácsműhelyben „harangoztak” a mesterek. Ez úgy történt, hogy egy jókora vasdarabot kalapáccsal ütögettek, aminek a hangja szintén bejárta a falut. „Ilyenkor csak annyit mondtak az emberek, hogy na, kongatnak a kovácsok, menjünk ebédelni.” (Kiss János elmondása.)



A Kálmánháza Petőfi-tagban álló harangláb. (Fotó: Buczkó József)

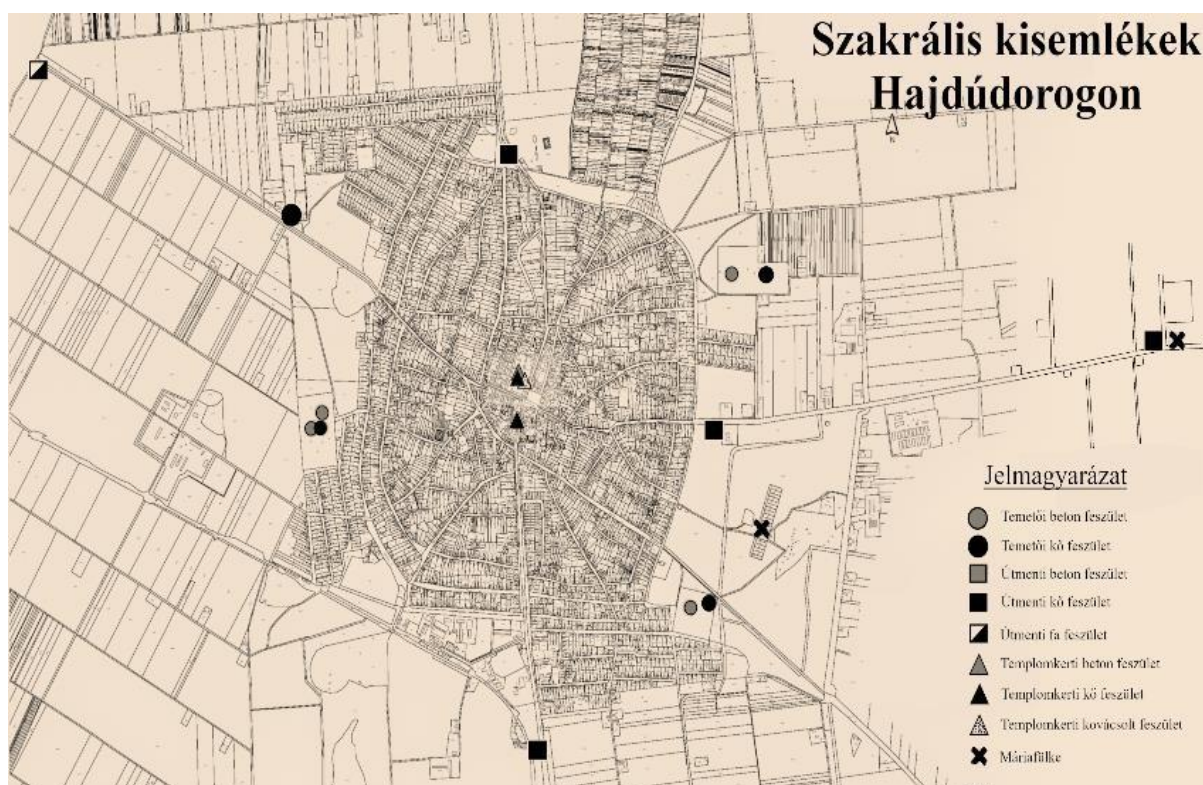
Nagyszegegyháza elnéptelenedését követően, amikor a tanyai életet ellehetetlenítette a kommunista hatalom, a harangot 1974-ben beszállították Kálmánházára, a parókia udvarába, majd onnan a régi templom tornyában helyezték el. Némaságra ítélve várt sorsára – hiszen csak tárolták ott, de nem szólalt meg soha -, egészen 1986-ig, amikor felépült az új görögkatolikus templom, s elhelyezték annak tornyában. Itt, ezen az új helyen, Isten házában szolgálja változatlanul a híveket. A harang köpenye azonban őrzi az 1949. évi öntés üzenetét, hiszen ott olvashatók rajta azok nevei, akik harang-keresztművei feladatát vállalták, azaz, hozzájárultak anyagi erejük függvényében annak elkészítéséhez. Szlezák Rafael (1887-1959) rákospalotai harangöntő mester hűséggel teljesítette is a kérést. A szövegezés utolsó mondata így hangzik: „SZENT GYÖRGY NAGYVÉRTANÚ KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK.” Ő volt ugyanis a nagyszegegyháziak védőszentje.⁷²

⁷² Lásd ehhez: Nagy Tamás – Kiss János 2017. 60-62.

VI. HAJDÚDOROG

Hajdúdorog meglehetősen gazdag szakrális kisemlékekben. Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen a település csaknem teljesen katolikus, legfőképpen görögkatolikus vallású. Úgy is fogalmazhatunk, hitük megnyilvánulásának bizonyosságai.

Amint az itt közölt térképi ábrázoláson is látható, teljesen körbe ölelik a várost a különféle szakrális jelek, amelyek az idők során valóságos tájképi elemekké váltak, miközben szakralizálták is a határt, az utcákat és természetesen a temetőket is.



Hajdúdorog szakrális kisemlékei 2022-ben.

(Térképre vetítette Gulyás Attila muzeológus, Hajdúdorog)

1. Temetői fészületek és harangláb

Ennek a gazdag hagyatéknak az ismertetését most is a temetői fészületekkel kezdjük. Elöljáróban azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a kezdetben görögkeleti hiten lévő hajdúk a katonai rendnek megfelelően tizedekbe szerveződve települtek. Ezek amolyan városrészek voltak, s a későbbiekben minden tized külön temetőt is igyekezett fenntartani. Mivel négy tizedre

tagozódott a hajdúközösség, négy temetőt is nyitottak: Keleti temető (Hegytized), Nánási úti temető (Telekhegy tized), Kukuca temető (Gáttized), Nyugati temető (Vidító tized). Ezek közül ma már egyikbe sem temetkeznek, helyüket átvette a Köztemető a településtől kissé délnyugatra, melynek északi részét 1843-ban nyitották.

A temetők természete, hogy születnek és megszűnnek. Ez a magyarázata annak, hogy az 1871. évi Canonica visitatio alkalmával, amikor sorra vették az egyház vagyonát, a temetőkből ebben az időben csak kettőt használtak. Itt olvassuk például, hogy *„a város keleti oldalán van ezen egyház egyik temetője, a Fehértói út mentén. Van benne néhai Pocsai Mihály költségén emelt, még most is jó karban lévő kőkereszt, elavult, festett feszülettel, a Nánási út mellett lévő temetőben van egy nem tudni mióta használatban lévő temető még meglehetősen karban lévő kőkeresztrel. Ez a temető 1843. április 29. óta nem használtatik. E temető mellett van egy új, körül árkolt, akácfákkal körül ültetve. Megáldotta 1843. május 8-án Jaczkovits János szabolcsi főesperes. Van benne egy jó karban lévő, feszülettel ellátott kőkereszt, melyet Farkas Miklós emelt.”*⁷³

A tárgyleltár ellenére mégis feltehetjük a kérdést, hogy ezt megelőzően, a korábbi időkben is léteztek-e már temetői feszületek? Ha igen, hol álltak és milyen anyagból lehettek?

Nos, erre a legkorábbi adatot Magyarország Első Katonai Felmérésének térképe alapján kaphatjuk meg, amely 1782-1785 között készült. Ez ekkor csupán egy temetőt tüntetett fel, a település nyugati oldalán, a Nánási út mentén. Állt is itt egy feszület, amely fekete színnel van rajzolva, s ez a jelkulcs alapján fa feszületet jelentett. Ebben az időben ugyanis ezek a keresztjelek leginkább nagyobb méretű fafeszületre, esetleg keresztre utaltak. Több feszületet a térkép nem ábrázol, amiből arra gondolhatunk, hogy nem voltak még ilyenek, vagy ha igen, már elpusztultak. Vagy éppenséggel nem jöhettek szóba katonai értelemben vett tereptárgyként, tájékozási pontként. (Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy ezen a helyen, amikor a temető már évtizedek óta használaton kívül volt, változatlanul állt itt egy fa feszület, melyet 1996-ban bontottak el.)

A Magyar Királyság Második Katonai Felmérésekor, 1819-1869 között, már három temetői feszületet tüntettek fel, melyek közül az egyik a Nánási út mentén lévő temetőben állt, kettő pedig a keleti temetőben. Számunkra most az utóbbiak az érdekesebbek, mert ezeket szokásos módon fekete színnel ábrázolták, ami a jelkulcs szerint *fafeszületet* jelöl.

⁷³ GKPL I-1.f. 11. lap

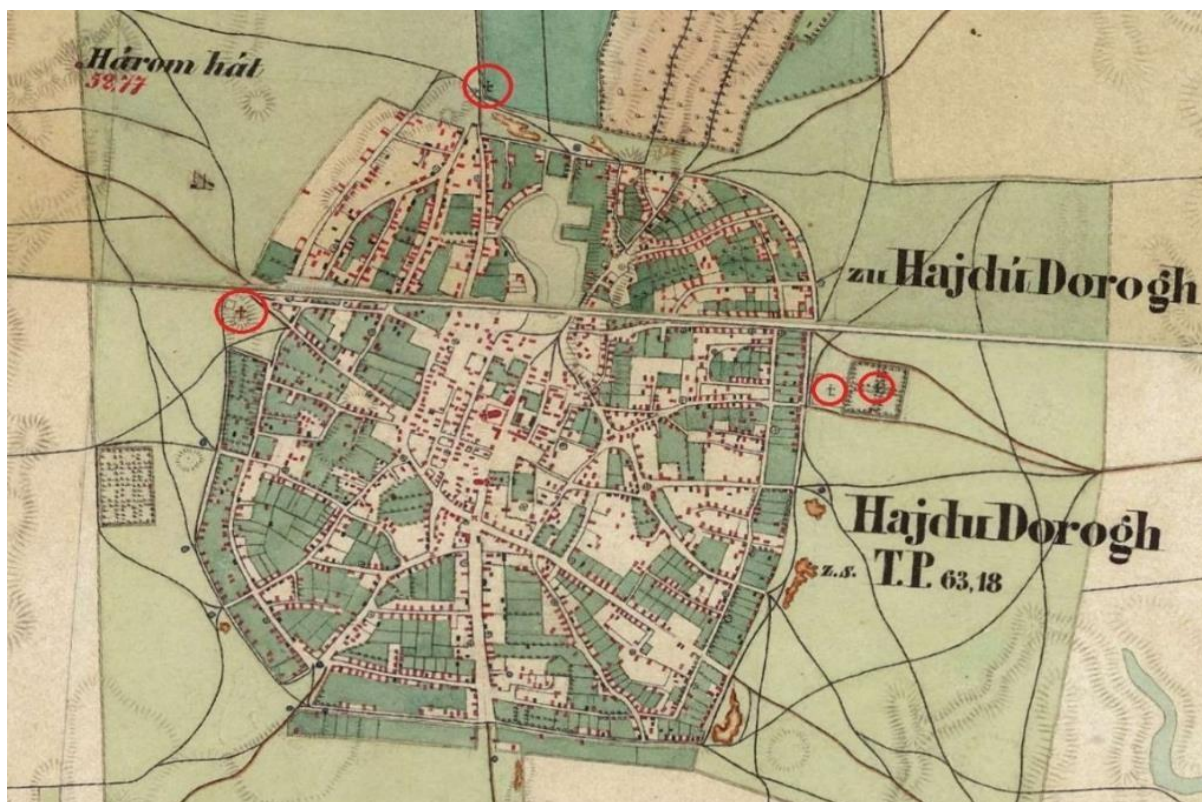


A temetői fafeszület ábrázolása az Első Katonai Felvételen (EKFT), 1782-1785.

Ahogy a Canonica visitatióban láttuk, 1872-ben „jó karban lévő kőkeresztet” említenek itt, amiből arra gondolhatunk, hogy ekkorra annyira elavultak már a fafeszületek, hogy újra, mégpedig kőből készültre cserélték ki, „Pocsai Mihály költségén”. Ennek emlékét egyébként a helyi emlékezet is megőrizte. A Kiss János utcán, amely ebbe a temetőbe vezet, állt egy kőfeszület még az 1990-es években is. 1956 után még átfestették lemez korpuszát, ám később eltelepítették innen.

A nyugati oldalon lévő temető fészülete azonban piros színű, ami azt jelenti, hogy kőből készült. Ez a temető ekkor már használaton kívül volt, ám, ahogy fentebb láttuk, állt benne egy „meglehetősen karban lévő kőkereszt.”

A fenti sorok két különböző forrás egyezésétől győzték meg bennünket, s ugyanezek a források komoly eltéréseket is mutatnak. A szóban forgó térképen nem szerepel az „új”, 1843-ban felszentelt temető kőfeszülete. Ennek minden bizonnyal az lehet az oka, hogy 1869-ben, a térkép felvételezés lezárásakor még nem létezett.



Temetői és úti fészületek a Második Katonai Felmérésen (MKFT) 1819-1869.

A későbbi katonai felméréseken már nem látunk fafeszületet, valamennyi kőből készült. A harmadik, 1869-1887 között készült felvételezésen viszont a feltüntetett három temetőben (Kukuca, Keleti, Nánási úti) összesen három fészület látható. Csupán egyről feltételezhetjük, hogy a nyugati oldali temetőből, valószínűleg az 1843-ban lezártból került a jelenlegi Köztemetőbe. (Lásd ott.)

A későbbi évtizedekben emelt fészületek azonban megőrződtek, amelyeket csakúgy, mint korábban, görögkatolikus családok állítottak. A temetői fészületek száma az 1941. évi felmérés idején érte el csúcát, amikor négyet tüntettek fel, mind a négy temetőben egyet-egyet.

Mielőtt közelebbről is szemügyre vennénk ezeket, és a később állítottakat, tekintsük át, pontosan mely városrészek húzódtak meg az egyes tizedek mögött. A település északkeleti részén, a Tokaji és a Fehértói út által körbeölelt terület lakói a *Hegytized*hez tartoztak. Nevét onnan vette, hogy ez magasabban fekvő hely volt.

A város délnyugati szelete a *Telekhegy* tizedet alkotta, a Tokaji és a Nánási út között. Ettől délre, a Nánási út és a Böszörményi út között terült el a *Vidító tized*. A Böszörményi úttól

keletre a Fehértói útig pedig a *Gát-tized*.

1/a A Keleti temető fészületei

Ez a hely a Hegytized, későbbi nevén az első kerület temetője volt. A két katolikus egyház külön parcellában hantolta el halottait, s közös fészület örködött síri nyugalmaik felett. Mivel a településtől keletre helyezkedett el, Keleti temetőként rögzült a köznyelvben.⁷⁴

Az első kőfészület

Ahogy fentebb utaltunk rá, állt ebben a temetőben másfél évszázadon át egy kőfészület, melyet a források a 19. század derekán említenek először. Maga a temető a Kiss János utca két oldalán sorakozó házak helyén feküdt, fészülete pedig az utca délkeleti oldalán, arccal déli irányban, ugyanis a dűlőút ebből az irányból vezetett a halottak nyughelyére.

Azért is hoztuk ezt a ma már nem létező szakrális kisemléket szóba, mert hozzá generációkon átívelő szokások kötődtek, melyek – még ha töredékesen is -, az idősebbek emlékezetében mindmáig megőrződtek.

*„Az 1940-es évek végén a temetőt kiosztották építési telkeknek – mondja Bak Józsefné. Mi is itt vettünk egyet. Ahol a fészület állt, azt Ádám László vásárolta meg. Ennek a kertnek a közepe táján volt a fészület. Ide szabadon be lehetett menni. Főleg a pócsi búcsúk előtti napokban, meg május elsején jártak hozzá az idősebb asszonyok, de vittek magukkal gyerekeket is. Amikor közeledett a pócsi zárándoklat ideje, előtte olyan két héten át minden este összegyűltek közös imádságra, énekelgetésre. Az én édesanyám, Cifra Sándorné volt a vezetőjük, aki egy *Históriás* könyvből, ami egy pócsi énekeskönyv volt, vezette az ájtatosságot. Ő mondta előre a szöveget, meg az éneket, a többiek meg ismételték. Az ilyen lelki készülődések augusztus második felében, meg Kisasszony nap előtt történtek. Mindig vittek magukkal gyertyát is, és amikor beesteledett, ezek fényénél álldogáltak a fészület körül, melyekből aztán tettek a halottak üdvére a fészület párkányára is.*

Ezt a fészületet szent helynek tartották a régiek, mert útba esett Máriapócs felé. Azt mondták az öregek, hogy az ilyen fészületek szentek. Ezért amikor a szekeres zárándoklatok hajnalban útnak indultak Máriapócs felé, itt álltak meg először, amikor még meg se volt a város

⁷⁴ Lásd. Bába B. 2015. 59.

alatti feszület. Amikor az megépült, akkor már ott álltak meg először.”

Századokra visszatekintő szokások őrződtek meg május elsejével kapcsolatban is. A görögkatolikus egyházban ez a nap az egy hónapon át tartó májusi ájtatosság kezdete. A templomban ilyenkor, este fél hatkor, szentmisét mutattak be, amely minden esetben körmenettel zárult.

„Ide nem mindenki tudott elmenni az öregek közül - mondja ismét Bak Józsefné. Akik ebben a tizedben, a Hegytizedben laktak, azok ehhez a feszülethez jöttek el, mégpedig május elsején hajnalban, napfelkelte előtt. Az én anyám is mindig köztük volt, és amikor hazajött, könnyes szemmel mesélgette, mit látott akkor. Úgy mondták, rózsahullást látni mennek. Imádkozták a Rózsafűzért, és várták a Nap feljöttét, kezükben egy szál gyertyával. Nem a Napot nézték, hanem annak a környezetét, az udvarát. Mindenki látott valami jelet, mert azt várták. Ki ilyet, ki olyat. Anyám egyszer keresztet látott a Nap alatt kirajzolódni, a felhők között. De a legtöbben rózsahullást láttak. Mégpedig piros rózsákat, amelyek a Napból szóródtak szét, mintha a Jó Isten szórta volna azokat. Ilyenkor tovább énekelgettek az asszonyok, imádkoztak, meg sírdogáltak, majd pedig mesélgették egymásnak, ki, mit látott.”

Ez a paraliturgikus szokáscselekedet a nagyon távoli múltba, az antikvitásba kalauzol bennünket. A május és a rózsza kapcsolata a balkáni és keleti szláv népek tavaszi, termékenységi, halottas, és más hagyományaiban, sokféle formában jelen volt.⁷⁵A Kukuca temetővel kapcsolatban is felbukkantak ehhez hasonló emlékek. Bár a kettő között árnyalati eltérések mutatkoznak, ám egészen bizonyos, hogy „egy töről fakadnak”. Erről is azt mondhatjuk, mint a Kukuca-béli hagyományokról, hogy eddig feltáratlan emlékanyagról van szó, amelynek részletes bemutatása egy újabb tanulmány témája lehet.

Mielőtt zárnánk az emlékek sorjázását ezzel a feszülettel kapcsolatban, említsük még meg, hogy a környezetében építkezők különös gondot fordítottak rá. Az Ádám család nem gördített akadályt az elé, hogy az udvarban álló feszülethez bármikor bejöjjenek az emberek, köztük a gyerekek. Varga Gáborné Koszta Mária (1945-), aki fiatalasszonyként került a Keleti utcába, arról számolt be, hogy rendszeresen körbeültették virágokkal. Sokszor éppen a gyerekek dolga volt a feszület környezetének karbantartása. *„A gyerekeket hasznos munkára nevelték a szülők – mondja Bak Józsefné. Azt mondták, ha rosszalkodtunk, menjetek csak inkább a feszülethez gereblyézni, meg vigyetek a tövéhez virágot.”* Hogy mi lett aztán a sorsa ennek a feszületnek? Ahogy láttuk, az 1990-es években még a helyén állt, bár elveszítette már lemez

⁷⁵ Tóth Anna Judit 2017. 19.

korpuszát. Az emlékezet azonban úgy tartja, elvitték innen, mégpedig a Köztemetőbe. Ahogy később látni fogjuk, ez lehet az a fészület, melyet Szabó György főesperes, parókus sírjára állítottak.

A régi fészület

Állításának ideje: 1909.

Anyaga: Vöröses színű homokkő.

Készítője: ismeretlen.

GPS koordináták: 47°49'18.1"N 21°30'55.0"E

Ez a fészület, amely tulajdonképpen már csupán kőkereszt, hiszen vandál kezek megfosztották a rajta elhelyezett vaslemez korpusztól, a temetőkert keleti felében áll. Környezetét beszántották, csak néhány sírjel dacol még az idővel. Közvetlen környéke gondozatlan, így alig közelíthető meg.

Egy feljegyzés megemlékezik arról, hogy megáldása 1909. augusztus 2-án, Illés napján történt, a Kukuca temetőben felállított fészülettel együtt. A felszentelést a helyettes lelkészek végezték a parókus felhatalmazása alapján, aki „*a már régebben felállított kőkeresztek megáldását*” rendelte el számukra.⁷⁶ Ennek alapján joggal feltételezhetjük, hogy eredendően görögkatolikus családok állították, rajta lemez korpusszal, melynek helye még ma is látszik.

Talapzatára vésett szöveg:

ISTEN
DICSŐSÉGÉRE
EMELTETETT

....

1909.

Sajnos, az állíttatók nevét lemarta már az idő a talapzatról, ám a helyi emlékezet megőrizte, hogy G. Fodor Jánosné készítette 22 évesen elhunyt Borbála leánya emlékére.⁷⁷

Ez az elárvult kőkereszt több min egy évszázad múltán is dacol még az idővel. Mint kőből készült alkotás azonban megérdemelné a gondos odafigyelést, legalább egy szerény

⁷⁶ GKPL IV-3-7.d. 1.cs. 1909.)

⁷⁷ Gulyás A. 2024. november, 3.

környezetredezést, legfőképpen is a rendszeres csúrfátlanítást. Akár a mellette elterülő egykoron megszentelt temetőföld tulajdonosának részéről.



Kőfeszület a Keleti temetőben. (Fotó: Buczkó József)

Az „új” feszület

Állításának ideje: 1939.

Anyaga: műkő (beton).

Állapota: elhanyagolt.

Készítette: Vitányi István kőfaragó mester, Hajdúnánás.

GPS koordináták: 47°49'17.0"N 21°31'03.6"E

Szemlélve ennek az elhagyott temetőnek a betonból öntött sírjeleit, az az érzésünk támad, hogy a feszület tulajdonképpen megismétli formai jegyeiben azokat. Keresztszárjai ennek is háromlevelű végződésűek, korpusza pedig bádoglemez. A hajdúnánási kőfaragó mester helyezte fel ezt is a keresztre. A festési munkát pedig Vitányi István egyik barátja, a rendkívül tehetséges Öreg Szilágyi Lajos végezte. Kiválóan értett képek másolásához, de életképeket is szívesen festett. Az ő személye azért lényeges most számunkra, mert tudhatjuk, ki

volt az, aki a két háború közötti időben festegette, vagy éppen újrafestette a lemezkorpuszokat. Meglehetősen realiztikus ábrázolásmódot követett. Krisztusképei anatómiai ismeretekről is vallanak. Munkáit Hajdúdorog temetőinek, határának több feszületén is láthatjuk.



Az „új” feszület a Keleti temetőben.

Készítette: Vitányi István kőfaragó Hajdúnánás. (Fotó: Buczkó József)

A feszület talapzatán keretbe foglalva még mai is látható a mesterjegy: „VITÁNYI kőfaragó HNÁNÁS”

Mint általában, itt is régi szokást követtek, amikor a kereszt tetejét bádogtetővel borították. Az idő azonban tönkretette már, lezuhanva ott pihen a feszület lábánál.

Talapzatán betonba vésve ez a szöveg olvasható:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÁLLÍTTATTA
G. FODOR JÁNOSNÉ
SZAKÁL BORBÁLA
1939. júl. 1.

1/b Gáti, vagy Kukuca temető fészületei

Nevezik ezt a szintén elhagyott temetőkertet Régi, illetve Vágott-hegyi temetőnek is a közeli domborulat miatt. Az egykori Gát-tizedben (második kerületben) lakók temetkezési helye volt. Ezt is két felekezeti temető alkotta. A görög és a római vallásúaké. A temető nevéként a közbeszédben még manapság is Kukucát emlegetnek, ez forog leginkább közszájon. A hagyomány úgy tartja, hogy az első halott, akit itt elhantoltak, egy Kukuca Jankó nevű ember volt, így neve ráragadt a temetőre is. Valószínűbb azonban, hogy a kukorica népi nevéből, mint tájszóról van szó, amely a dorogiak beszédében még ma is előbukkan.⁷⁸

A romos fészület

Állításának ideje: 1909.

Anyaga: homokkő.

Állapota: Magára hagyott romfészület.

GPS koordináták: 47°48'25.2"N 21°30'45.0"E

Felszentelése a Keleti temetőben felállítással egy időben, azaz 1909. augusztus 2-án történt.⁷⁹ Ennek a fészületnek a stílusa, anyaga teljesen megegyezik a Keleti temető régi fészületével, amely arra utal, hogy ugyanaz a faragóműhely készítette.

Tájékoztatót illetően nyugat felé tekint, a temetőbe érkezőt köszönti. Sajnos, vandál kezek ledöntötték a felső elemeket. A lilomos végződésű keresztszárak és a felső kötőmb a talapzat előtt pihen, melyeket jó szándékú emberek helyeztek oda.

A torzóban maradt függőleges oszlopon látható furatok és a gombásodás mentes felület beszédesen vallanak arról, hogy két különböző korpusza volt. A fészület állításakor a római katolikus hagyományoknak megfelelően öntöttvas korpusz függött rajta. Erről tanúskodnak a függőleges szár közepén egymás alatt látható furatok. Ezek ugyanis a test felfüggesztő, rögzítő elemei voltak. Ezekből 40 cm-rel lejjebb ugyanakkor egymás mellett látható két furat, melyek viszont egy később felhelyezett, az előzőnél méretesebb lemezkorpuszt rögzítettek a lábfejekre. Ennek még a formája is kivehető, hiszen a lemez alatti rész nem mohásodott el.

⁷⁸ Lásd még Bába B. 2015. 68.

⁷⁹ GKPL IV-3-7.d 1. cs. 1909



A római katolikus feszülettorzó a Kukuca (vagy Gáti) temető keleti felében.

(Fotó: Buczkó József)

Mi is történhetett? Azok a bizonyos vandál kezek előbb eltulajdonították az öntöttvas korpust, melyet később az egyház egy kevésbé költséges anyagból, azaz lemezből készült festett korpusszal pótolta. Ám ezt is elvitték.

A talapzatán kiképzett szöveges táblát, amelyen az állítató neve állt, már kikezdte az idő, ezért a betűvésetek hiányosan olvashatók.

A szövegtöredék betűi:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE

EMELTETETT...

1909?

A betonfeszület

Állításának ideje: 1962.

Anyaga: beton.

Állapota: Elhanyagolt, magára hagyott torzó.

GPS koordináták: 47°48'25.6"N 21°30'41.6"E

Fő nézetével északra tekint, aminek az lehet az oka, hogy közvetlenül a dűlőút mellé, annak jobb oldalán állították fel. Jellegzetessége a görögkatolikus feszületeknél megszokott lóherés kiképzés a szárvégeken. Mintául a kőfeszületek szolgáltak, ám ez teljes egészében betonból készült zsaluformák alkalmazásával. Készítője ismeretlen. A helyi emlékezet azonban úgy tudja, hogy ezt a feszületet Orosz Miklós sírköves mester készítette, amint a környezetében lévő, hasonló formájú beton sírkereszteket is.

A talpazathoz eredendően ugyancsak betonból öntött asztalkák csatlakoztak, ám ezeknek ma már csupán a nyomai látszanak. A visszaemlékezők szerint gyertyatartó asztalok voltak. Szokás volt ugyanis, hogy akiknek a szerettei harctereken estek el, vagy más település temetőjében nyugszanak, itt gyújtottak gyertyát számukra halottak napján.

Korpusza lemezből készült, melyet vandál kezek semmisítettek meg, így mostani állapotában torzónak mondható.

Ezen a feszületen két szöveghordozó táblát is kiképeztek (elől és hátul), ugyancsak betonból, szürkére festett felülettel.

Az előlapon olvasható szöveg:

A TE KERESZTED ELŐTT
LEBORULUNK, URALKODÓ
ÉS A TE SZENT
FELTÁMADÁSODAT DICSŐÍTJÜK.

A hátlapon elhelyezett közlendő:

SZEMEIDDEL NYUGTASD MEG
KRISZTUS ELHUNYT SZOLGÁID LELKÉT,
HOL NINCS FÁJDALOM,
SEM AGGÓDÁS, SEM SÓHAJ,
DE VÉGTELEN ÉLET.



A görögkatolikus betonfeszület a Kukuca temetőben

Az idősök emlékezete ehhez a feszülethez kötődően is megőrzött egy egészen ősi, archaikus népi vallásos cselekedetet. Ez pedig nem egyéb, mint a *rózsalátás* hagyománya. A hatvan év feletti görögkatolikus vallású asszonyok ugyanis *május elsejének hajnalán* - úgy, ahogy ezt a Keleti temető régi feszületéhez kapcsolódóan ismertettük -, gyertyával a kezükben kimentek a temetőbe, hogy tanúi legyenek a napfelkeltének, hogy rózsahullást láthassanak. Úgy tartották, ilyenkor ki-ki megláthatja a felkelő Nap sugaraiban Krisztust vagy éppen Máriát. „*Volt olyan, aki azt mondta, hogy ő egy keresztet látott* – mondja a temető tőzsomszédságában lakó Mosolygó Antalné 1936-. *De olyankor, amikor felhősebb volt az idő, vagy párás a hajnal, nem nagyon láttak semmit. Különbén mindig sokan jöttek rózsát látni. Így mondták. Nekem is bekiabáltak, hogy menjek velük. Ilyenkor leültek a feszület körül, s a Rózsafüzér imádkozása közben várták a napfelkeltét. Ha erős volt a sugara, előrébb húzták a fejkendőjüket. Egyszer én is mentem az asszonyokkal. Amikor vége lett mindennek, örömmel mesélgették egymásnak, ki, mit látott. Mit jelentett neki a látomás. Volt, aki az Úr Jézust látta, vagy a Szűzanyát. Én három rózsát láttam. Olyan volt, mintha feldobták volna őket, majd eltűntek. A színiük piros, meg rózsaszínű volt. Jól emlékszem, hogy az 1960-as években és az 1970-es évek elején még meg volt ez a szokás, még akkor is sok idős asszony jött rózsát látni.*”

Ahogy az Előszóban és a Keleti temetővel kapcsolatban jeleztük, úgy tűnik, a távoli múltba tekintő népszokásról lehet szó, amelynek szálai az antik kultúrákba vezetnek. A jelenség további kutatásokat igényel. „*Arra, amit május elsején kora reggel láttak az asszonyok, az egyház papjai csak legyintettek - mondja Mosolygó Antalné. Azt mondták, az csak asszonybeszéd. Nem is jöttek ki soha ilyenkor a temetőbe. De délután már igen, mert a templomi mise kezdetéig sírszentelést tartottak. Ilyenkor sorra járták a sírokat és megszentelték a hozzátartozók jelenlétében.*”

1/c A Nánási úti (Telekhegy-tizedi) temető fészülete

Állításának ideje: 1890.

Anyaga: riolittufa, beton vakolattal.

Állapota: kisebb sérülésektől eltekintve elfogadható.

GPS koordináták: 47°49'29.8"N 21°28'57.0"E

Eredendően a Telekhegy-tizedben lakók temetője volt. 1890-ben Új temetőként említik a források, ami arra utalhat, hogy ebben az időben nyitották, a *Három hát* nevű határrészen. Feszületét a Harmadik Katonai Térkép Felvételezésen (1869-1887) már feltüntették, sőt, az 1871. évi Canonica visitatio is említi, ekkor még városszéli fafeszületként.

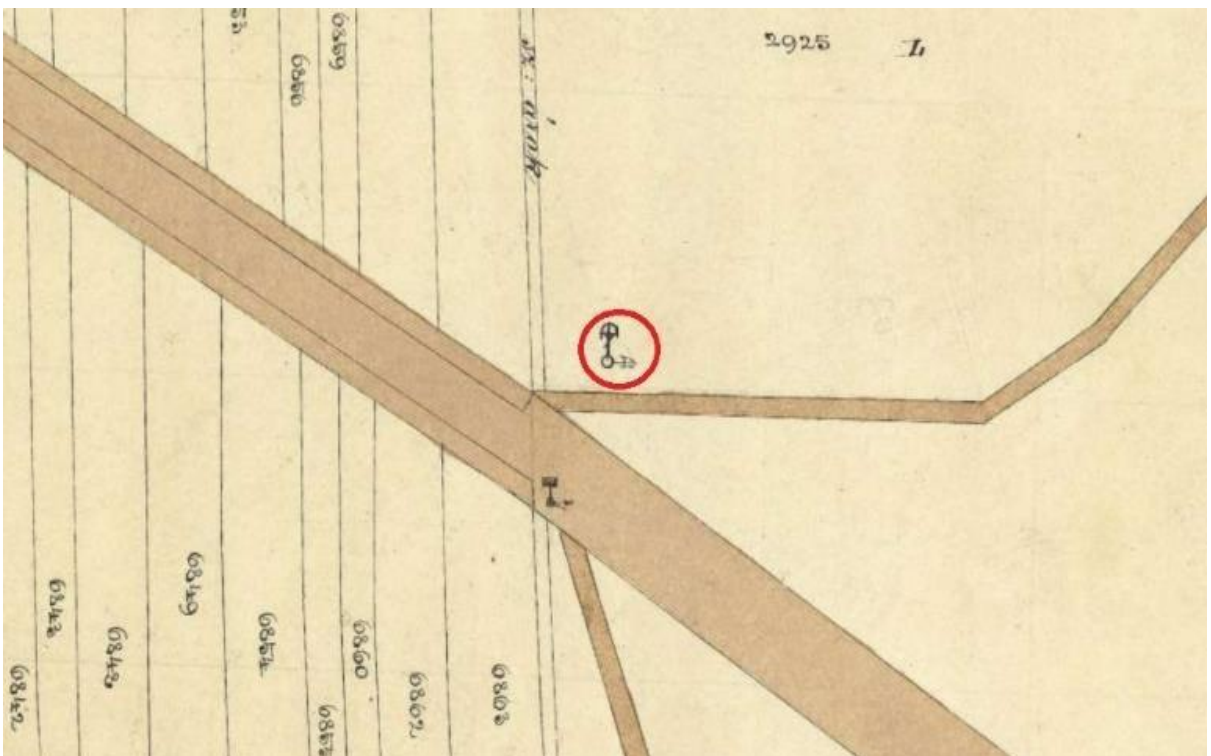
Különösen érdekes a kataszteri térképi ábrázolás. Ezen ugyanis bádogtetővel ellátott fafeszületet látunk. Egyébként nevezték Nánási úti, vagy egyszerűen csak Nánási temetőnek. Manapság leginkább a Vágóhídi temető megnevezés a legáltalánosabb.⁸⁰

Az állítás idején Nánási úti keresztként említik, ami arra utal, hogy ekkor még magában állt itt. A két évtizeddel korábban emelt fafeszület helyén állították fel, amely „*korhad*” volt már. Ekkor még érdekesség számba ment egy kőfeszület állítása, s megesett, hogy készíttetése körül bonyodalmak is keletkeztek. Ez a fészület pedig jól példázza ezt is. 1890 nyarán komoly levélváltások, „feljelentések” is történtek az egyházi főhatóság felé, melyekből most idézünk is néhány sort, leginkább azért, mert a régi és az új fészület anyagára vonatkozóan hiteles ismereteket nyerhetünk.

⁸⁰ Bába B. 2015. 92.



A Nánási úti feszület jelzése a Harmadik Katonai Felmérésen (KT) 1869-1887



A Nánási úti temető fajeszülete a Habsburg Birodalom Kataszteri térképén (KT), 1871.



Az egykori Telekhegy-tized Nánási úti temetőjében álló feszület. (Fotó: Buczkó József)

Legeza Sándor helyettes lelkész 1890. július 30-án például egyenesen a Munkácson székelő apátkanonok, helyettes püspöknek írt részletező levelet, melyben sok egyéb mellett a következőkről számolt be: „A kereszt rövid tíz év alatt elkorhadt és a múlt esztendőben vihar által ki lett törve, ám helyette rendeltünk nem fa, hanem kőkeresztet, mely 160 forintba került. Bár volt a Nánási útfélen lévő kereszt fenntartására 50 forint alapítvány Papp János neve alatt, de ez nem fedezte a költségeket. Igaz, a kereszt helye télen üres volt, mert kőkeresztet télben felállítani, cémenttel azt festeni Dorogon nem szokás, mert a cément megfagy!, de már régen helyén díszlik a kőkereszt és „hirdeti a megváltás dicső művét”...”⁸¹

A fentiekből egyértelmű előttünk, hogy a korábbi feszület fából készült, ám idő előtt kikorhadt, sőt ki is borult, melynek eredményeként helye egy éven át, 1889 tavaszától „rommal volt borítva”.⁸² De az is érdekes lehet számunkra, hogy már ekkor is használtak cementet, mégpedig festéshez, ami a felület kezelését, illetve a talapzaton álló szövegmező kialakítását is segítette.

⁸¹ GKPL IV-3 3. d 23. 91/1890.

⁸² Lásd ugyanott

Bár a temető a temetkezés számára lezártnak számít, az itt álló, tehát 1890-ben emelt feszületnek kiemelt szerepet biztosít az, hogy a városból kivezető országút mentén, annak északi oldalán, egy természetes magaslaton, dombtetőn áll.

Mivel állaga jelentősen megromlott, ezért az önkormányzat felújította. Mint több más feszület, ez is betonhabarcsos bevonatot kapott. Bár a keresztoszárak formai jegyei megmaradtak (lóherés végződés), ám nem került vissza a bádogtető s a vízvető tagolt felületi kiképzése is leegyszerűsödött. A talapzat eredendően mélyített szövegmezővel rendelkezett, melyet kőlap rátéttel helyettesítettek. A cementes vakolat kezd megbomlani, különösen a vízvetőn, s a lemezkorpusz is megkopott már, amely stílusában még őrzi a hagyományos, realiztikus, kissé naiv ábrázolásmódot. Alkotója a nánási öreg Szilágyi Lajos volt.

A 2002. évi felújítás során sajnos nem tüntették fel az egykori állítató, *Lakatos János* nevét, akinek nyughelye a feszület északi oldalánál található. Sajnos, az új táblával elfedték az eredeti szöveget. Éppen ezért a jelenlegi felirat a múltat illetően hiányos.

Talapzatán, a világos színű kőtáblán olvasható szöveg:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTÉK 1890.
FELÚJÍTTATTA HAJDÚDOROG VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
2002.

1/d A Köztemető feszületei

Mielőtt bemutatnánk azt a négy feszületet, melyek ebben a temetőben állnak, említsük fel ennek a helynek a múltját.

1890-ben Nyugati temetőként említik a források, a Nagy Háború idején *Görögkatolikus temetőnek* mondták. Az utóbbi arra utalhat, hogy eredendően csak ennek a felekezetnek a temetkezési helye volt. Fellelhető a 19. századi térképeken, s tulajdonképpen ma is létezik, hiszen része a jelenlegi Köztemetőnek.

Nevezték egyébként Veditó temetőnek is, mivel az egykori Veditó tizedben, a későbbi harmadik kerületben volt.⁸³

Az 1871. évi Canonica visitatióban Új temetőként írták le ezt a helyet, pontosabban a mai temető északi részét. Itt olvassuk, hogy ez a hely „*körül árkolt, akácfával körül ültetett...*

⁸³ Lásd bővebben: Bába B. 67.)

Megáldotta 1843 május 8-án Jaczkovics János szabolcsi főesperes. ”⁸⁴

Romfeszület

Állításának ideje: 1860-as évek vége?

Anyaga: homokkő, cementes javításokkal

Állapota: romos.

GPS koordináta: 47°48'55.6"N 21°29'02.5"E

A köztemető északi szegletében áll, keletre tájolva. A porózus homokkőből készült elemeket kikezdte az idő, a kereszt vízszintes szára leborult a felső elemekkel együtt. Lemezkorpusza még mellette látható, ám festését teljesen lemarta a rozsdá.

Talapzatának szövege csupán részleteiben olvasható, sajnos a legelső sorok, melyek az állítás évszámát tartalmazták, megsemmisültek.

A szövegtöredék olvasata:

Halottai iránti kegyeletből

állította....

Ez tehát egy engesztelést kérő feszület, amely minden bizonnyal a temetőkert első szakrális emléke. A fentebb említett Canonica visitatio ugyanis arról is megemlékezik, hogy „*van benne egy jó karban lévő, feszülettel ellátott kőkereszt, melyet Farkas Miklós emelt.*”⁸⁵

A fenti forrásból tudható, hogy ezt a temetőrészt 1843-ban nyitották, melyben később kőfeszületet is állítottak. Mivel ez a terület meglehetősen mélyebben fekszik a temető többi részéhez képest, ez a rommá lett feszület fel sem tűnik. Még azok számára sem, akik a hátsó, tehát az észak felé eső bejáraton át érkeznek. Környezetében csupán néhány kő síremlék dacol az idővel, azok is jobbára az 1920-as évekből. A régi, fa sírkereszteknek nyoma sincs már, csupán az emlékezet őrzi, hogy olyan keresztek voltak, melyeknek két vízszintes szára volt. A kettő közül a felső volt a hosszabb. Erre írták az alatta nyugvó nevét. A 20. század első harmadában azonban olyan gyors volt a váltás a műkö, azaz beton sírjelek tekintetében, hogy

⁸⁴ GKPL I-1.f 11. lap

⁸⁵ GKPL I-1.f. 11. lap

azok teljesen kiszorították minden hajdúdorogi temetőből a fa sírkereszteket. Ezen nem is nagyon csodálkozhatunk, hiszen ahogy azt korábban már említettük, 1906-tól betongyár működött a településen, ahol többek között sírkeresztek is készültek.



A Köztemető északi részén álló romfeszület. (Fotó: Buczkó József)

Talapzat nélküli feszület

Állításának ideje ismeretlen.

Anyaga: riolittufa cement vakolattal.

Állapota: kissé lepusztult.

GPS koordináták: 47°48'55.6"N 21°29'02.5"E

Első ránézésre úgy tűnik, ez a feszület tulajdonképpen egy torzó, amely a másik legrégebbi lehet ebben a temetőben. Felállítását követően a jóval keményebb mészkő talapzat jelentős mértékben megsüllyedt, vagy szándékosan mélyre ásták, amelynek következtében az a föld felszíne alatt helyezkedik el. A rajta lévő lemez korpuszt kikezdte már az idő. A gondos szem észreveheti, hogy újrafestett bádogkép már ez.



A régi, talapzat nélküli, csonka kőfeszület. (Fotó: Buczkó József)

A keresztszárak mai megjelenése megtévesztő, hiszen egy felújítás során a felület jelentős részét cementes vakolattal vonták be, éppen ezért első látásra betonnak tűnik. A függőleges száron látható dobladozások azonban egyértelműen elárulják, hogy kőből faragták, mégpedig homokkőből. Úgy tűnik, a feszület az eredeti talapzaton áll, ám azt alapozás hiányában csaknem teljesen a földbe mélyítették. Éppen ezért, az összbnyomás tekintetében meglehetősen alacsony, elveszítette monumentalitását. Léptékét tekintve inkább egy régi fakeresztre emlékeztet. Mivel semmiféle jelzés nem látható rajta, ezért csak találgathatunk, hogy hol is állhatott régen? E tekintetben leelőbb a Vidító temető jöhet szóba, amely a Köztemető „elődje”. Meglehet, hogy ott már „magára maradt” s ezért telepíthették ide. De sokkal valószínűbb, hogy a Keleti temető egykori feszületét szállították át erre a helyre, amely a mai Kiss János utca egyik telkén állt. (A történetét lásd fentebb.) Kissé túlméretezett korpuszát az áttelepítés után kaphatta, melyet valószínűleg öreg Szálágyi Lajos festett.

Érdeemes néhány mondat erejéig szót ejtenünk ennek a feszületnek a helyéről. Az ilyen alkotásokat még a temetőkön belül is kisebb teresedés veszi körül, szinte köréjük települ a halott falu. Ez azonban két sír közé szorulva áll, valahogy úgy, mintha nem jutott volna hely számára. Ha közelebről szemügyre vesszük, feltűnik, hogy valójában egy síron magasodik, annak a

nyugati végében, mintha része, tartozéka lenne a sírnak, illetve a sír gazdájának. Némi magyarázatot adhat erre a sajátos helyzetre az, hogy ebben a sírban a hajdúdorogi görögkatolikus egyház kimagasló személyisége pihen. Mégpedig főtisztelendő Szabó György (1809-1876), ungvári teológiai tanár, majd szabolcsi főesperes, hajdúdorogi parókus. Egyszerű, földbesüppedt sírkeresztjén nincs évszám, ami utalna földi életére.



Szabó György főesperes sírköve

Az írásos források azonban beszédesen vallanak történelmi cselekedeteiről. Nos, nyírlugosi születésű volt, és 1844-1879 között szolgált Hajdúdorogon. Az ő idejében még az egyházi szláv nyelv volt a liturgia nyelve, ám, ahogy ő maga nyilatkozta, már évtizedekkel korábban is magyarul zajlottak a szentmisék Dorogon, „az óhitű magyarok” körében. Tekintve, hogy az itt megtelepült délszláv (szerb) és román etnikumok igen gyorsan elmagyarosodtak, papjaiktól is ezen a nyelven várták el a szentmise bemutatását. Nos, a magyar nyelvű liturgia elfogadtatásáért 1868-ban, az országban elsőként éppen Hajdúdorogon tartottak nagygyűlést, melynek legfőbb szervezője Szabó György főesperes úr volt, s a város hadnagyával a királynál és a hercegprímásnál is járt ügyük sikerre viteléért. Feljegyezték, hogy a katolikus főpap megfedte ugyan a nyilvános meghallgatáson, ám azt követően ebédre hívta a

küldöttséget. Szabó György főesperes vállát átölelve ezt súgta a fülébe: „*folytassátok magyarul a szentmisét, ahogy eddig tettétek, de ne beszéljete róla.*” A dorogiak ügye akkor hivatalosan nem vezetett sikerre, mert a hercegprímás a pápa elé utalta őket, s csak az 1900. évi római zarándoklat hatására és az annak eredményeként 1912-ben, a hajdúdorogi görögkatolikus püspökség létrejöttével vált Róma által elfogadottá.⁸⁶

A fentiek tudatában meglehet, hogy ezt a torzóban maradt feszületet nem véletlenül helyezték el éppen az ő sírján

A temető halottainak emlékfeszülete

Állításának ideje: 1962.

Anyaga: beton, lemez korpusszal.

Állapota: elhanyagolt.

GPS koordináták: 47°48'58.4"N 21°29'04.6"E

A görögkatolikus egyház ösztönző támogatásával készült ez a teljes egészében betonból öntött feszület. Lemezcorpusszát a Hajdúnánáson élő Öreg Szilágyi Lajos készítette.

Ebben a temetőkertben ez az egyetlen olyan alkotás, amelyen feltüntették az egyház vezetőinek nevét is, amely mintegy dokumentálja is, kik álltak abban az időben annak élén.

A talapzatra helyezett kőtábla vésete így hangzik:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÁLLÍTTATTA HALOTTAINKÉRT
ÖZV. LELESZ GYÖRGYNÉ
OROSZ ILONA
VATTAMÁNY IMRE
KANONOK,
KALAPOS GYÖRGY KÁNTOR
ÉS GÖRÖG ISTVÁN, B. PAPP PÉTER
GONDNOKOK IDEJÉBEN
1962. JÚL. 29.

⁸⁶ Lásd ehhez Janka Gy. 2019. 46-47.



Az emlékfeszület a temető halottai számára. (Fotó: Buczkó József)

Családi emlékfeszület

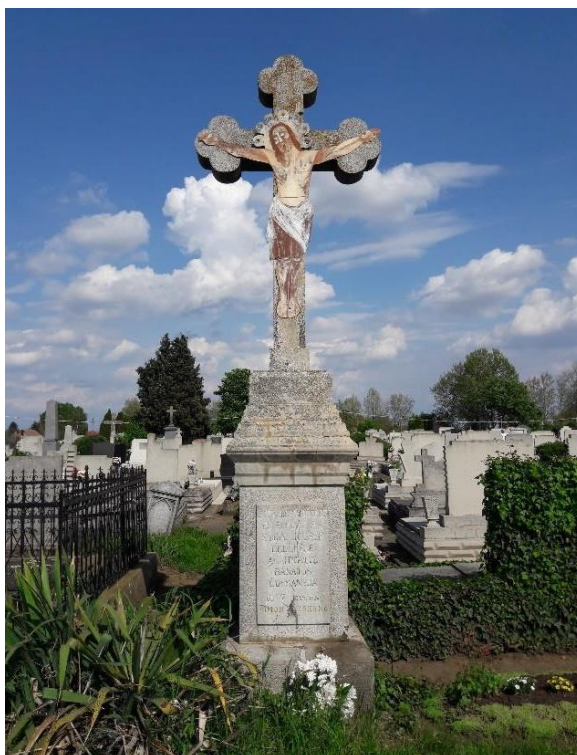
Állításának ideje: 1977.

Anyaga: beton.

Állapota: viszonylag gondozott.

GPS koordináták: 47°48'55.6"N 21°29'01.6"E

A görögkatolikus stílusjegyeket hordozó kereszt lemezkorpusza valamelyik helyi ügyes kezű asszony munkája. Különösen is egyedi a Jézus feje körül látható dicsfény. Ez ugyanis népies ábrázolásmód. A fénysugarakat csipkézett ívkoszorú alkotja, amely tapasztalt bádogos mester munkájára vall. Feltételezhető, hogy ez a díszítési mód még a fa feszületek idejéből őrződött meg.



A Köztemetőben álló emlékfeszület. (Fotó: Buczkó József)

Szövegtáblája szintén betonból formázott, melyre ezt vésték:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÉS ELHUNYT FIA
SIMON JÓZSEF
EMLÉKÉRE ÁLLÍTTATTA
BÁNATOS ÉDESANYJA
SIMON JÓZSEFNÉ
1977 évben

Szemlélve az alkotás összhatását, úgy tűnik, mintha egy beton sírkereszt felnagyított változatát látnánk. Azokon ugyanis ehhez hasonlóan erőteljesen hangsúlyozott a lóhere motívum. A korpuszhoz képest azonban kissé rövidebbek ezek a keresztszárak, így ennek tudható be, hogy Krisztus kezei túlérnek a felületen. Éppen ezért ez a korpusz minden bizonnyal másodlagos helyén áll. Nem kizárt, hogy eredendően egy régi fafeszületet ékesített, amire stílusa alapján joggal gondolhatunk.

1/e Harangláb

Állításának ideje: 2018.

Anyaga: tölgyfa

Állapota: újszerű.

GPS koordináta: 47°48'55.6"N 21°29'02.5"E

A Köztemető újkeletű színfoltja ez az alkotás, amely a ravatalozó épülete előtt, a déli oldalon áll. Állíttatója, tervezője és kivitelezője Csige József nyugalmazott iskolaigazgató volt. *„Úgy gondoltam – mondja -, a Városvédő Egyesület támogatását élvezve, hogy lennie kell egy lélekharangnak a temetőben, amely elkíséri hangjával a halottainkat utolsó földi útjukon.”*

A gúlaszerű alkotás felső összekötő karfáin a keresztény egyházak köszönési, köszöntési formái olvashatók, valamint a nyugati oldalon egy szláv felirat, melynek jelentése: **Dicsőség Jézus Krisztusnak!**

Az építmény héjazata műanyag kátránylemez. Csúcsán a görögkatolikus legfőbb vallási szimbóluma, a kettős kereszt látható. Ugyanilyen áll a ravatalozó tetején, s természetesen ott áll ez a görögkereszt a templom ormán, sőt a templomkert kovácsoltvas kerítésének oszlopvégein is.

A harangocska súlya öt kilogramm, s századokra visszanyúló történetét az élő emlékezet híven megőrizte. *„Amikor megépítették a ravatalozó épületét, még a múlt rendszer vége felé – mondja Dulovics István temetőgondnok -, a harang annak a csúcsán volt, a kereszt helyén. Az akkoriak odatették. De nem használták, csak dísz volt”*

„Ez a kis harangocska valamikor a görögkatolikus templom kertjében volt - folytatja Csige József. Egy kis haranglábbon függött. Lélekharangként szolgált. Úgy beszéltek, hogy csak akkor húzták meg, amikor meghalt egy gyermek. Ezt a harangot tették fel aztán a ravatalozó csúcsára. De olyan másfél évtized múltán onnan is levették, s beszállították ismét az egyházhoz. Ott bukkantunk rá, s mikor a harang fából készült működtető szerkezetét eltávolítottam, a rajta lévő évszám alapján derült ki, hogy 1748-ban készült. Én ezt a harangot homokfúvással megtisztítottam, fém működtető szerkezetet készítettem neki, s így szereltem fel a helyére.”



A Köztemetőben álló harangláb

2. Városszéli fészületek

A korábban már többször is említett Első Katonai Felmérés idején városszéli, sőt útmenti fészületet sem tüntettek fel. Az első ilyen ábrázolás a Második Katonai Felvételezés idején, az 1819-1869 közötti időből ismeretes. Ekkor mindössze kettő volt, egy a Tokaji út, a másik pedig a Böszörményi út mentén.

Az 1871. évi Canonica visitatióban feljegyezték azt is, hogy a görögkatolikus egyháznak ebben az időben hol voltak útmenti fészületei, s ebből tudható, hogy ekkor újabb két helyen állt már ilyen.

Idézzük az ide vonatkozó részletet: *„Ezen lelkészségnek az utak mentén álló keresztjei: egy a Fehértói, egy a Nánási, egy a Böszörményi és egy a Tokaji úton, a város végein. Ezen kereszték jó karbantartására alapítványok vannak téve.*

*A Fehértói úton Papp Miklós és Virág Péterné által, a Nánási úton Papp János által, a Böszörményi úton Görög Anna, a Tokaji úton lévőre Kiss Sándor tett alapítványt”.*⁸⁷

⁸⁷ GKPL I-1.f 11. lap



Temetői és úti fészületek a Harmadik Katonai Felmérés térképén (KT), 1869-1887.

Annyit hozzátehetünk, hogy az alapítványtevők, akik adományukkal a fészületek fenntartását biztosították, egyben az állítatók is voltak.

A fenti sorokból egyértelmű tehát, hogy a városszéleken, mind a négy kivezető út mentén állt 1871-ben egy-egy fészület. Mégpedig fából, amint ezt a térkép jelkulcsa igazolja is.

Tovább erősíti ezt a Harmadik Katonai Felmérés, amely az 1869-1887 közötti időből ugyancsak négy városszéli fészületet tüntet fel. Ezek is fa fészületek voltak.

Közülük egynek, a Fehértói úton, a város alatt állónak 1861-ből közelebből is ismerjük a történetét. Egy alapítványi levél híven megőrizte az állítás körülményeit. Idézzünk most ebből, már csak azért is, mert képet formálhatunk arról, mit jelentett valójában egy fészület állításával kapcsolatban maga az alapítvány. *„Alulírott hajdúdorogi lakosok, miután a kis városunk Fejértó felé való oldalán a városon kívül létező jó ivó kút közelében az Isten Ő Sz(ent)Felsége dicsőségére egy csinos fészületi keresztet tulajdon költségünkön, mintegy száz forint költségünkön felállítottunk, s az folyó évi Urunk Mennybemenetele ünnepén (jelesen június hó 13-án az új, 1-jén az ó naptár szerint) helybéli esperes parókus, Szabó György úr által felszenteltetett. Annak örök időkgig létező fenntartása végett ezennel az Egyház pénztárába*

40, azaz negyven forint értékben beadtuk, befizettük, kérvén tisztelettel a Sz. Egyház előljáróságát, mihelyst ezen összeget az egyház pénzével kezelvén, s biztos helyen felelőség terhe alatt kamatoztatván, több évek folytán begyülemző kamatokból az említett, általunk felállított feszület maga helyén annak idejében megújítani, s az által üdvösségünk megszerzése eszközének tiszteletét előmozdítani buzgó törekvéssel szíveskedjék.

H. Dorogh július 1-ső napján, 1861. Szabó János és Oláh Anna Hdoroghi lakosok”⁸⁸

Amint lentebb látni fogjuk, a városszéleken ma is állnak feszületek, ám valamennyi évtizedekkel későbbi időből származik. Kettő 1890-ből, a másik kettő pedig 1899-ből. Feltehető rögtön a kérdés, mi lett a korábbiak sorsa? A válasz minden bizonnyal a fakeresztek anyagában keresendő, hiszen a fa, még ha akácból van is, romlékony, így a 19. század végére annyira előregedtek, hogy újakat, időt állóbbat állítottak a helyükre.

Fehértói úti feszület

Állításának ideje: 1890.

Anyaga: riolittufa.

Az üzlappal ellátott esővédő 2009-ben valósult meg.

GPS koordináta: 47°48'54.9"N 21°30'48.6"E

Az 1861-ben állított fafeszület helyén emelték. Ezzel egyszerre készült a Nánási úton álló is. Felszentelésük 1890. augusztus 24-én történt. A velük kapcsolatos iratok „új kereszt”-ként említik ezeket.⁸⁹ Mindkettőn volt festett lemez korpusz is, ám ettől függetlenül keresztként jelölték őket. A feszület szóhasználat még ebben az időben is inkább a korpuszra vonatkozott. Egy korábbi, 1855-ből való feljegyzésből tudjuk, hogy az állíttatók olykor vagy a *kereszt*, vagy a *feszület*, tehát a korpusz állítását támogatták anyagilag. Amennyiben csak feszület adományozásáról, tehát korpusz készítéséről volt szó, azt különösen is nagy értéknek tekintette az egyház, s kegyajándékként kezelte.⁹⁰

⁸⁸ GKPL IV.-2-a. 15. d. 93/1861

⁸⁹ GKPL IV.-2-a 27.d. 39/1890

⁹⁰ GKPL IV-2.a. 12. 1855 márc. 5.



*A Fehértói úti fészület ábrázolása 1871-ben.
(Habsburg Birodalom - Kataszteri térkép XIX. sz.)*

És most lássuk a köfeszületet. A keresztoszárak lóherés, tehát háromkaréjú kiképzésűek. A függőleges és vízszintes elemek találkozását egy négyzetes felületbe foglalták. Így stílusát tekintve olyan, mint egy körmeneti, vagy éppen oltárkereszt. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ezen is megőrződött, csakúgy, mint az 1899-ben állított Böszörményi úti fészületen, a bádogtető.

Helyben és a környéken semmiféle kőzetanyag nem áll rendelkezésre, így azt távoli helyről kellett idehozni. A vasút kiépítését (1884 október 4-ét) követően Bodrogkeresztúr bányáiból szállították ide az előre megmunkált elemeket, melyeket aztán helyben csak össze kellett állítani.

Mivel út mentén helyezték el, így védeni kellett a jószágok kártételétől. Éppen ezért kovácsoltvas kerítéssel vették körül, amely a 2002. évi felújítást követően is helyén maradt. Amint a megújult, újjáépített fészület is, melynek munkálatait, csakúgy, mint a többiét, Orosz Imre sírköves mester végezte. A keresztoszárak teljes egészében cementes burkolatot kaptak. Sajnos, e munkálatok során megsemmisült a Jézus lábánál kiképzett féldomborművű kehely

szimbólum.

A körülötte megépített esővédőnek kiemelt szerepet szántak. Pályázati forrásból a Hajdúdorogi Honismereti és Városvédő Egyesület kezdeményezésére született az elhatározás, hogy mindazok számára, akik felkeresik ezt a fészületet, itt megpihenhessenek imádkozásaik idejére.



A Fehértói úton álló, városszéli fészület. (Fotó: Buczkó József)

Az újabb felújításra az adott aktualitást, hogy 2009. február 2-án Hajdúdorogra érkezett a Könnyező Szűzanya ikonképe, s szeptember 4-ig itt is tartózkodott. E ritka eseménynek a hozadéka tehát a felújítás és építménnyel való kiegészítés. Amint később látni fogjuk, a megyehatáron álló úti ikon is. (A fa építmény tervezője a hajdúnánási Pallér Triász Kft. volt.)

A fészülethez a távolabbi múltban is szép szokások kapcsolódtak. Halottak napjára vagy nagyobb ünnepekre például vágott virággal díszítették. Környezetében virágoskertet alakítottak ki. Mindezt imádságos lelkületű idősebb asszonyok végezték, s amíg dolgoztak, csendesen imádkozgattak is. De szokássá vált például az is, hogy akinek meghalt egy közeli hozzátartozója, halottak napján felkereste a fészületet és meggyújtott egy szál gyertyát az emlékezetére, melyet a talapzat párkányán helyezett el.

A huszadik század két háborúja idején is kiemelt szerep jutott ennek a helynek a vallásos néplélekben. Itt gyújtottak ugyanis gyertyát az odaveszettek emlékére. És hagyománnyá vált az is, hogy aki annyira idős, vagy beteg volt már, hogy nem tudott elmenni a templomi szentmisére, ehhez, illetve a hozzá legközelebbi fészülethez sétált el és mondott egy fohászt,

elimádkozott egy rózsafüzért. Ezt is szolgálja 2009 óta a fedéllel ellátott padsor.

A gyalogos vagy lovas szekeres búcsús zarándoklatok idején is fontos szerepet töltött be. Kiemelt jelentőségű kultushelynek számított, ugyanis az előtte elhaladók, a Pócsi Máriához igyekvők megálltak előtte, közös imát végeztek.

A Máriapócsi búcsúból hazaérkezők itt találkoztak össze az eléljük, papi vezetéssel érkezett, templomi zászlóval, énekhanggal vonuló prosecióval.

A közelmúltban újjáéledt gumis fogatos zarándokok a régi hagyományt követve a következőképpen cselekedtek: *„Amikor a Fehértói úton, a város alatt lévő fészületig érkeztünk, leszálltunk a szekerekről, és zászlóhajtással köszöntöttük egymást, s innen ugyanúgy vonultunk a templomhoz, mint szüleink, dédszüleink is tették.”* (Pap György elmondása)

Tegyük hozzá, hogy a Mária-lányok innentől ismét vállon vitték a Szűzanya kegyképét, amely velük együtt megjárta Máriapócsot.

A Nagyboldogasszony-napi búcsúhoz kapcsolódóan meg kell még emlékeznünk egy több generáció óta öröklődő hagyományról is, amely a szocializmus idején megszakadt ugyan, ám 2000-ben új életre kelt. Ez pedig nem más, mint a fészület virágkoszorúval történő ékesítése. Ezt a hagyományt Varga Gábor gyermekkori emlékei alapján feleségével elevenítette fel. *„Gyermekkoromban az idősebb asszonyok Nagyboldogasszony ünnepére mindig kötöttek egy nagy virágkoszorút, amit aztán felhelyeztek a fészület tetejére. Ez a szokás az 1950-es években is megvolt.”* – mondja Varga Gábor.

„Arra gondoltunk – folytatja a feleség -, hogy ezt mi is el tudjuk készíteni. Hozzá is láttunk. Ahogy az elődök is tették, mi is gyűjtöttünk rengeteg őszirózsát, meg dáliát, azokat a virágokat, amelyek ekkor nyílnak, és több asszony segítségével készítettünk belőle egy hatalmas koszorút. Úgy, ahogy az idősek elmondták. Amikor kész lett, azon a napon, amikor a búcsúsok érkeztek hazafelé Máriapócsról, kivittük a fészülethez egy nagy létrán, több ember segítségével, és felhelyeztük a fészület tetejére. Ez nagyobb volt, mint a bádogtető Krisztus feje felett. Ez azért készült régen is, mert ezzel várták haza a zarándokokat a Szűzanyától. Különböző szokás volt ilyenkor az is, hogy az itthon maradt Mária-lányok kivitték a fészülethez a kis Mária-képet, letették a fészület előtt és azzal köszöntötték a búcsúból hazaérkező nagy Mária-képet. Aztán a két képpel együtt vonult vissza a nép a templom kertjébe. Ezt a szokást, amit mi elevenítettünk fel, sikerült is életben tartani 2009-ig, amíg mi ezt tehettük, és tudtuk készíteni a virágkoszorút. Azóta ismét elhalványult ez a hagyomány.”

A fészület talapzatának szövege:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE

EMELTETTÉK
1890.
ÁLLÍTTATTA
OROSZ IMRE ÉS GY. F.
FELÚJÍTTATTA
HAJDÚDOROG VÁROS
ÖNKORMÁNYZATA
2002.

Böszörményi úti feszület

Állításának ideje: 1899.

Anyaga: riolittufa.

Állapota: jó karban lévő, környezete rendezett.

GPS koordináták: 47°48'04.2"N 21°29'58.9"E

A településen áthaladó legfontosabb közlekedési út, a Debrecen felől Tokajba tartó országút (egykori Só út) mentén állították fel. (Ahogy látni fogjuk, ennek a feszületnek a „párját” ugyanekkor, ugyanennek az útnak az északi szakaszán építették meg.)

Amint jeleztük már, készítésének idején, a 19. század végén, fafeszületek is álltak még a településen, annak határában pedig különösen.

Az állíttatók az egyház támogatását maguk mögött tudva, a korábbi kőfeszület helyén méltó emlékjelet kívántak emelni erre a helyre. Olyat, ami még időt állóbb, ám magán viseli a fafeszületek egy-egy karakterisztikus elemét is. Ilyen mindenképp a bádogtető, amely a fafeszületeknek is nélkülözhetetlen tartozéka volt. Mivel ez az új alkotás is kőből készült, mondhatnánk, funkcióját veszítette. Akkor mégis, miért tartották fontosnak alkalmazását. Nos, egyrészt szokásból, leginkább pedig azért, mert az Jézus dicsfényét jelképezte. És ilyen továbbélő hagyomány a bádoglemezre festett korpusz is, amilyenek a fakereszteken is voltak. Szerencsére a 2002. évi felújítást túlélte a feszület tövében látható kehely. Ezt annak idején a kőfaragó mester magából a kőtömbből véste ki, ebből következően féldombormű. Itt is az utolsó vacsora kelyhéről van szó, amelyben a hagyomány szerint a keresztről levett Krisztus vérért fogták fel. Egyszersmind az oltáriszentség és az eukarisztia szimbóluma.⁹¹

⁹¹ Lásd Magyar Katolikus Lexikon kehely, oltáriszentség, eukarisztia címszavak



A Böszörményi úti feszület. (Fotó: Buczkó József)

Tájolását tekintve arccal keletre néz, az előtte elhaladók biztonságát vigyázza. Mivel hajításnyira van az úttól, környezete lehetővé teszi, hogy mellette megálljanak, megpihenjenek a fogatos közlekedők.

Tokaji úti feszület

Állításának ideje: 1899.

Anyaga: riolittufa.

Állapota: kissé elhanyagolt.

GPS koordináták: 47°49'39.4"N 21°29'55.9"E

Ennek a feszületnek a helyén eredendően fafeszület állt. De néhány méterrel távolabb, keleti irányban, az akkori Epreskertben ugyancsak volt egy. Az 1871. évi kataszteri térkép híven meg is örökítette mindezt. Sajnos, ettől többet nem tudunk róluk, különösen nem az Epreskertiről. Minden bizonnyal a tulajdonos emelte azzal a céllal, hogy kertjét, annak termését Isten oltalma alá helyezze, azaz védelmet nyújtson a természeti csapások ellen. Ahogy később

látni fogjuk, a 20. század elején még gyakori jelenségnek számítottak az ilyen határbéli, földparcellák végeinél állított fakeresztek, melyeknek ugyanez volt a feladatuk a népi vallásosságban.

Amint korábban is tapasztalhattuk már, az ilyen régi, évszázados feszületeket a jó szándékú felújítás során cementes habarccsal (vékony betonréteggel) körbevonták. Az állagmegóvás tekintetében azonban ez csak átmeneti, néhány évre szóló megoldást jelenthetett, hiszen a teljesen más természetű fedőréteg alatt a vulkanikus eredetű kőzet „lélegzik”, mert természetes anyag. Ebből következően a beton bevonat főként a párkányoknál megbomlik, ami nagyban rontja a feszület esztétikai állapotát. Szemlélve a kőalkotást, rögtön szembetűnik, hogy ezen a keresztoszárak liliomos végződésűek, azaz nem a szokásos lóherés kiképzést alkalmazták a készítőik. Különösebb jelentősége nincs, csupán egyedi sajátosság.

Ami igazán figyelemreméltó, az a Krisztus lábainál látható kehelyábrázolás. Ez itt is a Megfeszített Jézus véráldozatának jelképe, az utolsó vacsora kelyhe, az eukarisztia szimbóluma.



A két fafeszület ábrázolása 1871-ben. (Habsburg Birodalom - Kataszteri térkép XIX. század)

Mivel ezt a feszületet a város szélén állították fel, feltétlen körbe kellett venni valamilyen kerítéssel, hiszen a marhajárások útjába esett, ráadásul Tokaj felé ezen az

országúton meglehetősen nagy volt mindig is a szekérforgalom, ami sérülést okozhatott volna a kőelemeknek.



A Tokaji úton álló feszület 1987-ben. Fotó: Pázmándi Péter.⁹²

Jobbról ugyanaz a feszület 2022-ben. Fotó: Buczkó József

Tekintettel arra, hogy egy teresedés közepén áll, ezért úgy helyezték el, hogy arccal a város felől érkezőkre tekintsen. Így hát ez a Krisztus elsődlegesen is a település népét óvja, az ott élőket „tartja szemmel”, rájuk vigyáz. És természetesen fogadja az onnan érkezőket is, akik naponta indultak a határbéli munkákra, a dorogiakat, akik mellette elhaladva keresztvetéssel köszöntötték, s kértek áldást munkájukra.

Az állítatók igényességét jelzi, hogy a minden bizonnyal nyíregyházi műhelyben készült vasrács alá kőtalapzatot készítetttek.

A régi fénykép azt a pillanatot örökítette meg, amikor eredeti „kő állapotában” pompálkodott még a feszület, ráadásul lemezkorpusza is ép állapotú még. És ott látható Jézus lába alatt az utolsó vacsora kelyhe, mint a Megfeszített Krisztus szimbóluma. Sajnos, ez a

⁹² MNÉA-F 48924 Fotótár

felújítást követően megsemmisült.

Túl azon, hogy létével jelezte a város szélét, fontos szerepet töltött be az úton járók életében. A messzi útra indulók ugyanis megálltak előtte, imáikkal segítséget kértek a biztonságos megérkezéshez. Tágas környezete pedig lehetőséget nyújtott a fogatok megpihenésére, illetve az utasok tarisznyából való étkezésére.

De nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy tőle nem messze egy malom is állt (amint ez a bal oldali képen is látható), amely a dorogiai lisztörleményéről gondoskodott. Éppen ezért a fészület óvta az ott dolgozók életét, munkáját, hogy mindig legyen élelme a település népének. Lemezcorpuzát többször átfestették már. Az 1950-60-as években ezt valamelyik helyi ügyes asszony végezte.

A fészületről a környékben lakók gondoskodtak. Rendben tartották környezetét, átfestették a vasrácsot, stb. Halottak napján pedig friss, vágott virágot helyeztek a talapzatra.

Talapzatának szövege:

ISTEN DICSÓSÉGÉRE
EMELTETTÉK
OLÁH SÁNDOR.... 1890.
FELÚJÍTTATTA
HAJDÚDOROG VÁROS
ÖNKORMÁNYZAT 2002.

3. Úti fészületek

A 19. századi források alapján nehéz különbséget tenni az úti (útmenti) és a városszéli fészületek között. Közös jellemzőjük, hogy mindkét típus valamelyik országút, szomszéd település felé vezető út mentén áll. A hat közül kettőt azonban jóval távolabb építettek fel a településtől, azaz nem közvetlenül annak szélén állnak, így ezeket biztonsággal az útmenti fészületek közé sorolhatjuk (a Fehértói úton, a megyehatáron állót és a Nánási úton, a Határdombi fészületet).

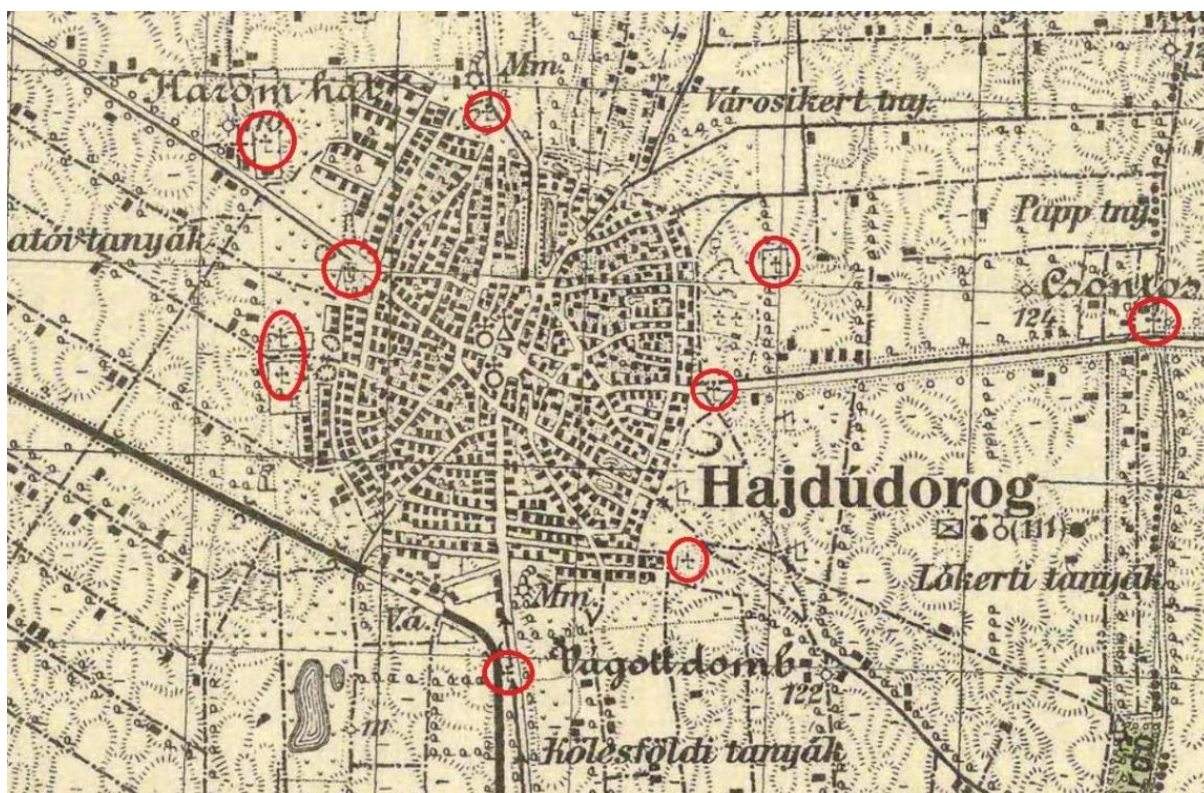
Megyehatáron álló fészület a Fehértói úton

Állításának ideje: 1909.

Anyaga: riolittufa.

Az ülőpaddal ellátott esővédő 2009-ben valósult meg.

GPS koordináta: 47°49'03.8"N 21°32'39.6"E



Úti és temetői feszületek. A Magyar Királyság Katonai Felmérése (KF), 1941.

Az első, kifejezetten út menti feszület ábrázolása az 1941. évi Katonai felmérés térképszelvényén tűnik fel. Ez a feszület akkor már csaknem négy évtizede állt a Fehértói út mentén, a megyehatáron.

Stílusát tekintve teljesen megegyezik a település szélein álló feszülettel. Ám amint a Tokaji úton lévő, ugyanúgy ez is elveszítette már félköríves bádoglemez tetőzetét. Korpusza változatlanul lemezből van, formája teljesen megegyezik a korábbival, hiszen az elrozsdásodott, így 2002-ben, éppen a feszület állításának századik évfordulóján azt is újra cserélték. Természetesen új festést is kapott, ám ennek ábrázolásmódja nélkülözi már a naivitást. Alkotója ugyanis képzett festőművész volt, aki az ikonfestés szabályai szerint alkotta meg művét.

A legjelentősebb hagyományok ehhez a feszülethez a máriapócsi zarándoklatok alkalmával alakultak ki. Mindenekelőtt azért, hogy a gyalogos és szekeres zarándok csoportok oda és visszaúton egyaránt megálltak mellette. Az oda út során csak rövidebb megállásról

lehetett szó, hiszen még alig hagyták el a települést, ám a feszület mindenképpen imára intett. Így hát rövid fohász után tovább indultak Újfehértó irányában. A vissza úton is így történt minden. A gyalogos zarándokok, a processió (processio latin szóból, jelentése menet, zarándoklat) tagjai meghajtották a feszület előtt a zászlókat, rövid fohászt mondtak, s indultak is tovább a városszéli feszülethez, ahol már várta őket a fogadásukra érkezett közösség.



A megyehatáron álló feszület az esővédővel. (Fotó: Buczkó József)

Természetesen a feszület köelemei is átettek egy restaurációs célzatú felújításon. Ennek eredményeként a felületet csupán kiigazították, de nem kapott idegen anyagból felvitt bevonatot.

Hasonlót mondhatunk a feszülettel egykorú kovácsoltvas rácsról is, amely szakszerű felújítás után dacolhat ismét az idővel. Különösebb szerepe már ennek sincs, hiszen a feszület köré épített ülőpados esővédő kellő védelmet nyújt számára. A fából készült kiegészítés célja, amint a város alatt lévő feszület esetében is, az volt, hogy a mellette megpihenőknek legyen alkalma leülni, s hogy ne ázzanak meg. (Tervezője ennek is a Pallér Triász Kft.)

Talapzatának szövege, amely az eredeti szövegmezőben olvasható:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÁLLÍTTATTA
MURVAY ANTAL ÉS NEJE
TÓTH MÁRIA
AZ ÚR 1909. ÉVÉBEN
UJHELYI ANDOR LELKÉSZ, VÉGHSEŐ MIHÁLY
S. LELKÉSZ,
LELESZ GYÖRGY ÉNEKLÉSZ,
K. OROSZ GYÖRGY
ÉS KISS ANTAL
GONDNOKOK IDEJÉN

Határdombi fészület

Állításának ideje: 2022.

Anyaga: tölgyfa, bádoglemez korpusszal.

Állapota: új.

GPS koordináták: 47°49'55.8"N 21°27'52.2"E

Hajdúnánásról Hajdúdorog felé haladva, félúton a két település között, a műúttól kissé délre látható egy kis magaslat, amely a Határdomb nevet viseli. Amint neve jelzi, a két település határának kettéosztója.

A fészület hajdúdorogi földön áll, pár lépesre mindössze az úgynevezett Határdűlőtől, s kétszáz méterre a Határdombtól.

„*Ott, a Határdombon túl már végződik a nánási kálvinista hajdúbirodalom*” - írta Móricz Pál, a hajdúnánási születésű író (1870-1936) az 1920-as évek derekán *A Dorogi csodakút* című elbeszélésben. Hogy mennyire más határbéli világ következett e dombon túl, idézzük ismét Őt, már csak azért is, mert mindennek nyoma sincs már: „*Krisztusképes keresztfák integettek a búzamezőkről.*”

Nos, ez a látvány még a két nagy háború között is jellemző volt. Amolyan határbéli fészuletekről emlékezett meg a hajdúíró, melyeket a mélyhitű dorogi görögkatolikus gazdák állítottak birtokaik végébe, a dűlőutak mentén, hogy ezek a „*Krisztusképes keresztfák*”, azaz fészuletek megóvják a természet csapásaitól a termést.

Az eltelt évszázadnyi idő elmosta a dorogi határból ezeket a Pléhkrisztusos feszületeket, s nem áll már a helyén a település Hajdúnánás felőli kijáratánál a „*Dorogi gyepszél vén Krisztus-keresztje sem*”, amely fából készült, s erről ugyancsak Móricz Pál emlékezett meg, a *Szűz Mária üvegharangja* című írásában, 1926-ban.

Magyar népünk vallásos életében meghatározó szerepet töltöttek be ezek az útmenti feszületek. Útkereszteződésben, veszélyes kanyarulatokban, települések határánál emlékeztették az úton járókat a Mindenható Isten jelenlétére, akinek oltalmára a mai embernek is szüksége van. Leginkább egyéni buzgalomból állították, éppen ezért a vallásos megnyilvánulás szimbólumai voltak, rendszerint az egyházak szakrális terén kívül eső helyeken.



A Határdombi feszület az Móricz Pál emlékkövel (Fotó: Buczkó József)

A feszület állításának célja első renden vallási indíttatású. Aktualitása az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus szellemiségében fogant, melynek egyik üzenete a közterületeken történő keresztek, feszületek állításának kezdeményezése. Eme elsődleges üzenetén túl a Határdomb szakrális jelentőségét kívánja hangsúlyozni, hiszen a Hajdúnánás felől érkezőt arra figyelmezteti, hogy döntően katolikusok által lakott hely következik.

Sürgetővé tette a feszület állítását az a sajnálatos tény is, hogy a műútnak ezen a

nyílegyenes szakaszán sok a súlyos, sőt halálos baleset, melyeket a rendőrség az éppen itt felállított sebességmérő radar készülékkel igyekszik megakadályozni. Krisztus óvó, figyelmeztető jelenléte védi és figyelmezteti az itt elsuhanó járművek vezetőit a biztonságos közlekedésre. A Határdombi feszület, anyagát és minden egyéb részletét illetően hagyománytisztelő. Görög és római katolikus elődeink régi útmenti feszületei vidékünkön ugyanis (az öntöttvas korpuszok megjelenése előtt) Pléhkrisztussal ellátott fa feszületek voltak, s mint népi műfaj, a 19. században érte el csúcspontját. A fából készült elemeket elkészítette egy-egy dorogi gazda, a csipkézett szélű félköríves bádogtetőt valamelyik kovácsmester, a „Krisztusképet”, azaz a vaslemezre festett korpuszt pedig egy ügyes kezű, szintén helybéli, vagy esetleg egy vándor festő. A két háborút és azt követően is, a már többször említett, hajdúnánási Öreg Szilágyi Lajos.

A feszületet felül, ugyancsak régi szokást követve, félköríves, fűrészfogas lemezrátét borítja, amely védelmet nyújt az eső romboló hatása ellen. E funkcionális feladatán túl azonban mindenképp a megfeszített Jézus dicsfényét szimbolizálja.

Tekintettel arra, hogy a legrégebb út menti, de még a hajdúdorogi görögkatolikus templom kertjében álló kőfeszületek is ezeket a formai jegyeket hordozzák, ezért a feszület állítója néprajzi vonatkozásban ezt a megjelenítési módot tartotta követendőnek. A Pléhkrisztusos fa feszület felállításával ugyanis az elődök régi feszület-állítási hagyományait követte. Ám éppen azért, mert a Krisztus-ábrázolás nem plasztikus, hanem síklemezre festett, ennek alapján – vidékünkön legalábbis - görögkatolikus feszületnek tekinthető.

Bár ezeket csaknem minden esetben egy-egy család, vagy kisebb közösség állíttatta, mégis maguk mögött tudhatták a tágabb közösség egyetértését, támogatását is. Éppen ezért egy ilyen alkotás mindig a közösség akaratának és közös munkájának kifejezője is volt (nem csupán a létrehozás, hanem a gondozás tekintetében is), így hát ez a feszület is a két település katolikusságának lelki támogatásával valósult meg.

A feszület mellett jobbról és balról egy-egy faoszlop áll, melyek az egykor jellemző „keresztfa kerítések”- re emlékeztetnek. A jobboldali oszlop egy mészkőlapot ölel magához, amely nem más, mint kőbevésett tisztelgés a hajdúíró előtt. Rajta ez a szöveg olvasható:

Emlékkő

MÓRICZ PÁL

(1870-1936)

hajdúíró tiszteletére,

aki megörökítette e határ

„Krisztusképes keresztfát”

2022.

A feszületet a Hajdúnánáson élő, de gyökereiben hajdúdorogi származású Buczkó József néprajzkutató állította családjának támogatásával. Ő maga készítette annak minden elemét a famunkától a kovácsolt elemeken át a lemezre festett korpuszig.

Felszentelése 2022. Virágvasárnap történt. Szenteltvízzel meghintették: Ft. Dalanics Zoltán hajdúdorogi, Szaploneczay Gergely hajdúnánási parókus, valamint Ft. Juhász Imre hajdúnánási c. esperes, plébános.

Az egykori Keresztúti feszület

Állításának ideje: ismeretlen.

Anyaga: fa, lemez korpuszal

GPS koordináta: 47°51'52.9"N 21°30'09.0"E

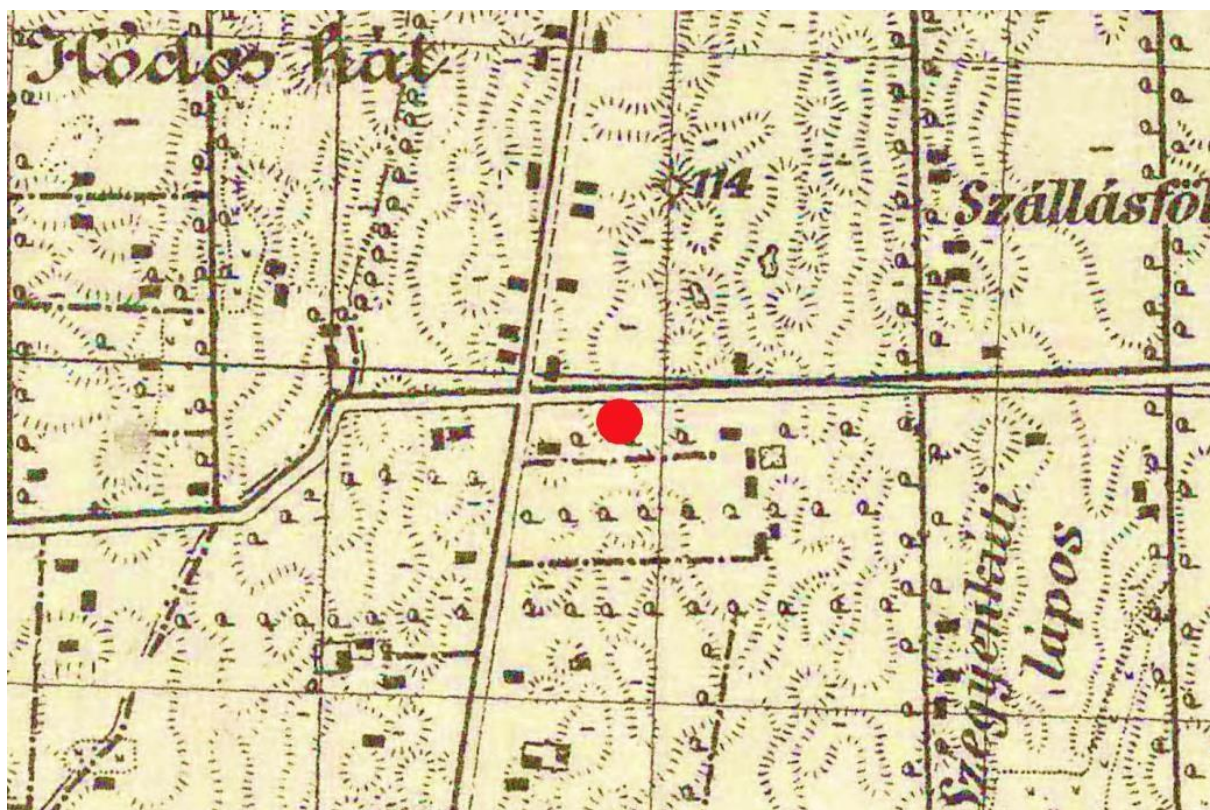
Ez a fa úti vagy útmenti feszület már csak az emlékezetben él. Hajdúdorog Szállásföldi határrészén állt, a Tokaji út, Nyíregyházi út kereszteződésében.

„Ahogy a kereszteződésben jobbra fordulunk, Nyíregyháza felé, pár száz méterre állt, jobbról. Tehát arccal az útra nézett – mondja Orosz Miklósné. Még kisebb gyerek voltam, mikor utoljára láttam, az 1950-es évek elején. Fából volt, rajta pedig egy lemezből készült Jézus. Úgy emlékszem, hogy a tetején volt egy bádogetető is.”

Én nem láttam sose, mert bekerültünk a tanyáról az államosításkor, de apámtól hallottam, hogy volt ott egy fa feszület – folytatja Kukk Istvánné, de elvitte a kolhozrendszer. Azt is mondogatta, hogy amíg meg volt, imádkozgattak előtte az emberek. Azok, akik kinn laktak a Szállásföldön. Vittek virágot a tövéhez, szépen rendben tartották. Ez volt a Szállásföldiek keresztje.”

„Én ezt a feszületet soha nem láttam - idézi emlékeit Bak Józsefné, mert az én gyerekkoromban már nem volt meg. Nagyapámmal, Bódi Jánossal viszont sokat jártunk arra tehénszekeres fogatával, amikor mentünk a Szállásföldre, ahol volt neki egy kis földje. Ez az 1950-es évek elején, 1952 táján volt. Azt vettem észre, hogy amikor a kereszteződésben jobbra fordultunk, egy kis idő múlva nagyapám mindig megemelte a kalapját. Ezt én nem értettem. Azt hittem, köszönt valakinek, de sose láttam arrafelé senkit. Kérdeztem tőle, hogy kinek köszönt

nagyapám? Erre ő azt válaszolta, hogy: Nem köszöntem, hanem annak emlékére emeltem meg a kalapomat, mert itt volt egy fészület, rajta az Úr Jézus Krisztussal”.



*A fafeszület helye a Tokaji út Nyíregyházi (Kálmánházi) út kereszteződésének közelében
(1941. évi katonai térkép részlete)*

Ez a fészület csupán az emlékezetben őrződött meg, még az 1941. évi katonai térképen sem tüntették fel.

Kötődik azonban hozzá egy különös álom is, amely éppen ezzel a fafeszülettel kapcsolatos. Mindezt azért is érdemes megörökíteni, mert olykor az álmoképek is megerősíthetik egy ma már nem létező szakrális kisemlék létezését. Aki minderről beszámolt, szintén nem látta soha ezt a fészületet, ám olyan pontos leírást adott róla, hogy édesanyja, aki viszont ismerte, megerősítette, hogy valóban arról a bizonyos Keresztúti fészületről van szó. Az álomlátó Juhász Bertalanné (1963-) így számolt be élményéről: „1991. novemberében történt. Álomban ott térdepeltem a Tokaji út végénél, a kereszteződés mellett álló fészület előtt. A fészület tetejétől balra, fent megjelent Szűz Mária. Az egész fészület hatalmas dicsfényben, fényességben úszott, gyönyörű színekben pompázott. A Szűzanya szép kék ruhában volt, akitől azt kértem imámban, hogy a gyermekemet, akivel hat hónapos terhes voltam, ne vegye el tőlem,

mert attól féltem, hogy elveszítem. Ő azt mondta: Ne félj, a fiadat elveszem, de kapsz helyette egy másikat, aki pótolni fogja őt. A gyermekem a születése után egy héttel valóban meghalt, ám 1993 február 17-én kaptam helyette a másik kisfiamat.

Az álmomból jól emlékszem arra is, hogy ez a feszület a Kálmánházi úton állt, nem messze a kereszteződéstől. Én soha nem hallottam addig arról, hogy ott volt egyáltalán feszület. Ezért megkérdeztem erről édesanyámat, aki 1931-es születésű volt. Ő azt mondta, emlékszik erre a feszületre. Valóban fából volt, fiatalabb korában sokat eljárt előtte.

Az álmomból még arra emlékeztem, hogy a kereszt fölött a tető nem bádogból volt, hanem fából volt faragva, de ez lehet, hogy azért lehetett, mert a Szűzanya fényében a rozsdás vaslemez fának tűnt.”

Mindehhez legfeljebb annyit tehetünk hozzá, hogy a lélek olykor emlékezik arra is, amit szüleink láttak, illetve átéltek.

4. Úti ikonok

Megyehatáron álló úti ikon

Állításának ideje: 2009.

Az ikonképet festette: Kislégi Nagy Ádám festőművész.

GPS koordináták: 47°49'03.8"N 21°32'40.1"E

A máriapócsi bazilika felújítása miatt 2009. februárjában az Istenszülő kegyképét a hajdúdorogi görögkatolikus székesegyházba szállították. Hét hónapi távollét után egy zarándokút keretében tízezrek figyelme mellett kísérték vissza Máriapócsra, a Hajdúdorog - Újfehértó-Érpatak (Zsindelyes) – Nagykálló – Kállósemjén - Pócspetri-Máriapócs útvonalon.

E régi búcsús-út mentén előbb három helyen, majd egy újabb ponton úgynevezett úti ikonok épültek azzal a céllal, hogy a kegyképszállító útvonal emlékkúttá váljon, s hogy a mellettük elhelyezett ikonképek erősítsék a Boldogságos Szűz iránti tiszteletet. Állításukat a Görögkatolikus Püspökség kezdeményezte. Megáldásuk a Máriapócsi kegykép 2009. szeptember 4-5-6-ai visszaszállításának napjaiban történt. Megépítésüknek a fentiekén túl az is célja volt, hogy erősítse a Boldogságos Szűz iránti tiszteletet.

A megyehatáron álló úti ikon szerepe a máriapócsi zarándokutak során máris megmutatkozik, hiszen nem csupán a mellette álló feszület miatt tartanak rövid fohászt a

Máriához igyekvők, hanem ennél az úti ikonnál is. Megáldása 2009. szeptember 4-én történt, Kocsis Fülöp püspök úr által.



A Hajdúdorog határában, a Hajdú-Bihar - Szabolcs-Szatmár-Bereg megye határán álló úti ikon. (Fotó: Buczkó József)

A Roma-telep úti ikonja

Állításának ideje: 2018.

Építette: Makula László.

Anyaga: tégl, cserép héjazattal.

Az ikonképet Monostori Viktória ikonfestő művész készítette.

GPS koordináták: 47°48'38.4"N 21°31'00.3"E

Az építményre jobban illik talán a Mária-fülke elnevezés, hiszen nem út mentén áll. A görögkatolikus püspökség ugyanis, a Hajdúdorog keleti határában élő cigány közösség számára állíttatta, mert az ott megtelepedett lakosság vágyott arra, hogy velük is ott lakjon az Istenszülő Szűz Mária.

Nem is véletlenül szerepel az építmény lábazatán fekete színű márványtáblára írva az

egyik legszebb Mária-ének kezdő sora: *”Téged jöttünk köszönteni”*.



A Hajdúdorog keleti határában megtelepedett úti ikon a romatelepen

Az ötletadó Budai János diakónus volt. A helyszín kiválasztásakor arra törekedtek, hogy az építmény minél közelebb álljon a cigányság lakóközösségéhez. De arra is hangsúlyt fektettek, hogy az építési munkálatokat lehetőleg egy helybéli cigány mester végezze. Makula László személyében meg is találták, aki nagy-nagy szorgalommal és ügyességgel oldotta meg ezt a feladatot, annak ellenére, hogy nem szakmája a kőműves mesterség.

Telket erre a célra az önkormányzat biztosított, s ez elegendő lett arra is, hogy kialakítsanak egy gyümölcsöskertet őshonos magyar gyümölcsfák számára. A 44 darab gyümölcsfát az Újfehértói Gyümölcskutató Intézet biztosította, a roma közösség pedig vállalta gondozásukat.

A cigányság körében igen nagy a Mária-tisztelet, így hát a püspökségnek elsődleges célja az ikonfülke megépítésével az volt, hogy a környezetében élők naponta megtapasztalják Mária közelségét, s hogy ezáltal hitük is jobban elmélyüljön, s ezzel együtt

lelki fejlődésük tartalmasabb legyen. Bár az építmény maga méreteit tekintve megegyezik a máriapócsi zarándokút mentén állókkal, néhány részletben itt is megfigyelhetünk eltéréseket. Ilyen például az, hogy a fülke nem kapott vakolatdíszes kiképzést. Ettől szembetűnőbb a tető oromzatán elhelyezett kereszt. Ilyen a többiekén nincs. Megjelenését tekintve olyan, mintha egy kisebb missziós kereszt lenne, ami érthető is, hiszen a romák hitéletének mélyítése valóban missziós feladat, amely a cigány pasztorációs tevékenységben ölt testet.

A kertet és az építményt 2018. szeptember 28-án szentelte fel Ft. Kocsis Fülöp görögkatolikus püspök.

5. Képes fák

GPS koordináta: 47°48'03.9"N 21°32'30.0"E

Mielőtt záránk az utak mentén, településszéleken álló szakrális kisemlékek számbavételét, meg kell emlékeznünk a *képes fákról* is, amelyek mára csupán az emlékezetben léteznek. Hajdúdorogon az 1970-es évek elejéig a maguk környezetében ezek ugyanúgy hozzátartoztak a vallásos néplélek tárgyi megnyilvánulásaihoz, mint a fészületek.

Az ilyen vallásos jeleknek az állítása még az ősi magyar hagyományvilágban gyökerezik, amely egészen a közelmúltig tovább élt, beépült a mindennapi hitéletbe is.⁹³ A szakrális és a természeti értékek tisztelete egyaránt megtestesült bennük. Olyan világképet tükröztek, amelyben ember és természet szoros harmóniában élt. Egy ilyen szakrális üzenettel is felruházott fa egyedülállónak számított. Éppen ezért a képpel, szoborral ékesített fák egy-egy közösség hitéletének részévé váltak, s ezáltal nagy jelentőségre tettek szert. Egyszerre szolgáltak pihenő- és imahelyként.

Ezeket a szakirodalmi ismereteket teljes mértékben magukon viselték a mi határbéli képes fáink is. Egyébként ezek sem egyedül, önmagukban álltak, hanem részét képezték egy fás területnek, ezért a feljük irányuló megkülönböztetett tisztelet az erdőnek is szólt.

A helyi emlékezet két képes fa emlékét őrizte meg. Az egyiket, amely a délkeleti határrészen, a Ló kert és a megyehatár melletti akácerdő északnyugati sarkán állt, az 1941. évi kataszteri térkép is feltüntette. A másikat, amely az erdő déli oldalán létesült, csupán az

⁹³ Lásd ehhez: Liszka J. 2022. 37.

emlékezetben őrződött meg.

Kiss Antal, akinek tanyája az erdő közelében volt, így emlékszik ezekre: „A fa, amelyiken a Pócsi Mária képe függött, az erdő északnyugati sarkán, az útfelőli oldalon állt. Egy fadobozban volt felhelyezve, olyan két és fél méter magasságban. Volt egy üveg ajtaja is. Valamikor az 1920-as években tették ide a képet, mégpedig a Kisszegegyházán lakók. Főleg ők jártak át hozzá imádkozni, meg a Ló kerti tanyák népe. A fa körbe volt kerítve egy kis drótkerítéssel, belül meg be volt ültetve virágokkal. Sokszor láttam, hogy az arra járók letérdepeltek a fa tövénél és úgy imádkoztak, énekeltek. A görögkatolikus egyház papjai is kijártak ide ájtatosságot tartani.

A másik Mária-képes fa az erdő déli oldalánál állt. Ezen a Lourdes-i Mária képe volt elhelyezve ugyanúgy, ahogy az előzőn. Ezt 1920-ban szentelte fel az egyház, és ő adta a képet is. A fa az erdő szélének közepe táján volt, az út mellett. Ezt is körbevette egy akácoszlopos drótkerítés, belül virágoskerttel, amit a környékbeli asszonyok tartottak rendben. Főleg a májusi ájtatosságok idején, meg Mária-ünnepeken jártak ide imádkozni az emberek. Ilyenkor lehettek olyan 100-150-en is. Ezeket az ájtatosságokat az 1950-es évek derekán Galamb György lelkipásztor vezette. Az emberek ehhez a fához úgy viszonyultak, mint egy szent helyhez. Olyan volt a fa környéke, mintha templom lett volna. Amikor elindultak ide imádkozni, úgy mondták, hogy: megyünk az erdő elibe imádkozni. Mivel nem messze volt innen a tanyánk, én is idejártam a szüleimmel. De idejöttek a hadházi határból, a Gyulásból, meg a környék tanyáiból is. (Lásd lejjebb a szemléltető rajzot.)

A Mária-kép valamikor az 1970-es évek elején tűnt el. Ekkorra már szétkergették a tanyasi népet. Ezt a képet a másikkal együtt egy nagyon vallásos ember, P. Nagy Sándor erdőőr vette magához és feltette a tanyája padlására. Évek múltán ez a tanya is áldozatul esett a térszerítésnek, elbontották és ekkor semmisültek meg a képek is. Még sok év múlva is, ha arra jártak az emberek, odamutattak arra a helyre, ahol a Mária-képes fa állt és keresztet vetettek. A kerítés egyébként még sokáig megvolt a fa körül.”

A Pócsi Mária képével ékesített fával kapcsolatban hasonló emlékeket őriz Bocz Péter is: „Gyermekkoromban, az 1950-es években, sokat eljártam előtte. Szép, rendezett volt a környezete, a kép fölött pedig még egy virágfüzér is látszott. Bármikor mentem arra később is, mindig volt a fa tövénél virág. Amíg kinn éltek a tanyán az emberek, vigyáztak rá. Aztán eltűnt. Én még 1972 táján láttam.”



A Kiserdő egyik képes fájának jele a térképen, valamint a másik képes fa helye az elmondások alapján. (Kataszteri térkép, 1941.)

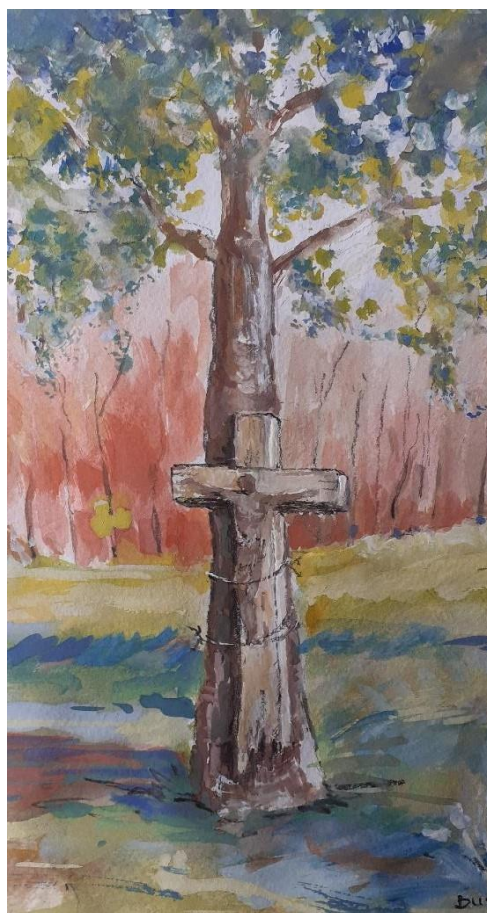
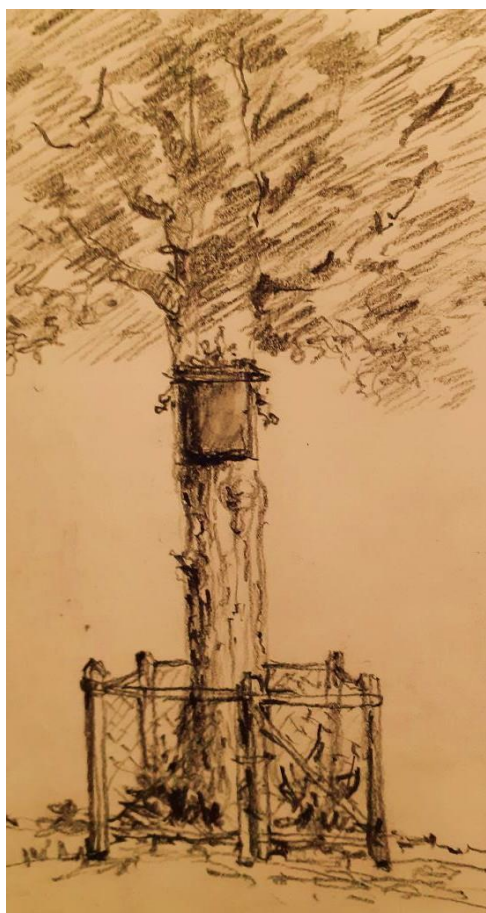
Mielőtt tovább folytatnánk az emlékezések sorát, álljunk meg egy pillanatra Galamb György (1905-1980) tisztelendő úr személyénél. Ahogy láttuk, korábban Kálmánháza szolgált, ám innen útja szülőhelyére vezetett, ahol éppen a legnehezebb időkből, 1954-56 között látott el kiségitő lelkészi szolgálatot. Feljegyezték róla, hogy úgy működött, mint egy missziós pap. Feladatát küldetésnek tekintette. Bár a Rákosi-diktatúra mindenben akadályozta, ő azonban rendületlenül járta Hajdúdorog kiterjedt tanyavilágát, hogy erőt, hitet öntsön a lelkekbe. Hogy ezt milyen sikerrel tette, bizonyosság rá a helyi emlékezet, amely mindmáig megőrizte akkori tevékenységének emlékét, köztük a képes fáknál tartott imaalkalmakkal.

Az erdő déli oldalánál álló képes fával, Mária-fával kapcsolatban Gyúró Mihályné is maradandó emlékeket őrzött meg: „Akár gyalogosan, akár szekérral mentek arra az emberek, a férfiak mindig kalapot emeletek, a nők pedig keresztet vetettek. Nyáron még a búcsúsok is felkeresték. Kálmánházáról például Galamb György tisztelendő úr misét is mondott mellette. Ilyenkor mindenki letérdelve imádkozott.”

Feszületből „képes fa”?

A Hajdúdorog nyugati határán elterülő akácerdőnek volt még egy szakrális kisemléke. Mégpedig egy fafeszület, lemez korpuszal. „Az erdő északnyugati csücskében, a dülőlutak

keresztződésében állt, egy kis vaskerítéssel körülvéve – mondja Simon Péter. Valamikor az 1970-es években láttam utoljára.”



*Balra a képes fa rajza, jobbra a feszületet magához ölelő fa ábrázolása elbeszélések alapján.
(Rajz és akvarell: Buczkó József)*

Ez a feszület rendelkezett egy boltíves bádoglemez tetővel is. Amikor az 1960-as évek elejétől hozzáláttak az erdőirtáshoz, a képes fákkal együtt ez is végveszélybe került. Átmenetileg azonban túlélte a nehéz időket, s végül az erdő déli oldalán tűnt fel ismét. Mégpedig a dülőút mentén, arccal dél felé fordítva. „Emlékszem, hogy egy vastagabb akácfa törzsére egy fakereszt volt rögzítve, rajta a teljesen elrozsdásodott pléh Krisztussal. Fiatalabb koromban sokat eljártam előtte. Hogy honnan került oda, nem tudom, de sokáig megvolt.” (Feldmájer József elmondása)

Minden bizonnyal nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ennek a feszületnek a megmentése is az erdőőr, P. Nagy Sándor nevéhez fűződik. A Mária-képekkel együtt ezt is

magához vette, hiszen korábbi helyén megsemmisülésre ítélték. Valószínűleg nem akarta, hogy tüzelőanyag váljon belőle, ezért a szolgálati háza közelében - amely az erő délnyugati szegletében állt -, hogy szemmel tarthassa, hozzákötözte egy testes akácfához. Ettől a pillanattól ez a hely a kommunizmus eszméitől átformálódó világban az utolsó szakrális pont lett a korábbi időkben többször is megszentelt erdőben. Az élő fa és a feszület együttese valamiféle képes fát eredményezett, hiszen a fán a kereszttel együtt egy kép is megjelent, mégpedig a lemezkorpusz által, amely egykoron képileg a megfeszített Krisztust ábrázolta. Az erdőirtás és a szocializmus szele végül elérte ezt a területet is, így a Krisztusképes fa sorsa végleg megpecsételődött. Amint a Mária-képes fák, ez is az emlékek világába költözött. Helyükön ma az 1864-ben telepített, ám a többször kitermelt, de a természet törvényei szerint mindig újrasarjadó suhanc erdő díszlik.

6. Templomkerti feszületek

A templomkertek Isten házának legfőbb külső liturgikus terét alkotják. Nem véletlen hát, hogy az itt elhelyezett szakrális jelek különleges jelentőséggel bírnak. Legfőképpen azért, hogy fokozzák a terület szakralitását, azaz növelik a vallásos áhítatot. Mint az eddigi esetekben láthattuk, ezeket sem maga az egyház állította. Mindegyik mögött ott találunk egy vagy több személyt, akik fontosnak tartották, hogy hálájukat a Teremtő Isten felé így módon is kifejezzék. De ezen túlmenően egy-egy szent iránti tiszteletük megnyilvánulása is lehetett.

Nos, ezeket példázzák a székesegyház kertjének feszületei.

Ma három ilyen szakrális kisemléket láthatunk itt, ám egy 1855. évi forrás említi, hogy „a templom kerítésében” is állt egy. Hogy a kert melyik oldalán, az nem tudható, de ebben az időben még palánkkerítés övezte a kertet, így annak szerves részét képezte ez a fafeszület.⁹⁴ Az 1871. évi *Canonica visitatio* említi egy újabb, „*templom melletti kereszt*”-et, amely nem létezik már. Tudjuk azonban, hogy annak állíttatója Papp Mária Virág Péterné volt, s a kert déli felén helyezték el, anyagát tekintve pedig fából volt.

Az 1871. évi kataszteri térkép híven meg is őrizte ezt a feszületet, illetve annak helyét. Különösen is érdekes számunkra, hogy ennek térképi jele (rajza) arról is árulkodik, hogy felül félköríves bádogtetővel rendelkezett.

⁹⁴ GKPL. I-1. f. 11.



*A görögkatolikus templom kertjében álló fészület 1871-ben.
Habsburg Birodalom - Kataszteri térkép XIX. század (KT)*

Az első kőfeszület

Állításának ideje: 1902.

Anyaga: riolittufa.

Felújítva: 2000-ben, cementes vakolattal.

Állapota: jól karbantartott.

GPS koordináták: 47°49'03.9"N 21°29'57.1"E

Mielőtt közelebbről is szemügyre vennénk ezt a fészületet, rögzítsük előbb, hol is áll pontosan a templomkertben belül? Nos, a templomkert nyugati oldalán, a templom hossz tengelyétől kissé északi irányban.

Felszentelése 1902. július 12-én zajlott. Tekintettel arra, hogy egy-egy ilyen egyházi esemény csak a „*szent szertartások előírásainak megfelelően*” valósulhatott meg, kellő körültekintéssel láttak az ünnepi szertartás megtartásához. Ennek a kőkeresztnek a megáldására az ungvári helyettes püspököt, Jaczkovics Jánost kérték fel, aki a feladatot a dorogi parókusra, Lengyel Endre püspöki külhelynökre ruházta át. Mivel fontos adalékkal szolgál számunkra a válaszevél tartalma, ezért célszerű idéznünk belőle néhány sort: „*Felhatalmazom*

nagyságodat, hogy az ottani templom mellett P. Szabó István és neje, Gurbán Julianna által felállított új kőkeresztet, ha a szent szertartásunk előírásainak megfelelő, és ha a felállítók annak negyven (40) koronára leszállított fenntartási tőkáját Nagyságod kezeihez befizették – folyó évi július 12-én – egyházi szerkönyvünk előírásai szerint ünnepélyesen megáldhassa.”⁹⁵



Az első kőfeszület a templom kertjében. (Fotó: Buczkó József)

Mai megjelenése ép állapotú, ami köszönhető a 2000. évi, a millennium tiszteletére megvalósult felújításnak. Felületét cementvakolattal vonták be, ami egyelőre biztosítja stabil állapotát. Színe cementszürke, amely illeszkedik ugyan a beton felülethez, ám ez is segít elfedni a kőelemek természetes hatását.

Talapzatán fehér márványtábla hirdeti az állítatók nevét és célját:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÁLLÍTTATTÁK
P. SZABÓ ISTVÁN ÉS NEJE
GURBÁN JULIÁNNA
1902 ÉVBEN.

⁹⁵ GKPL IV-3-4. d. 2. cs. 1902.

UJHELYI ANDOR LELKÉSZ,
VÉGHSEŐ MIHÁLY
S. LELKÉSZ,
LELESZ GYÖRGY ÉS
OROSZ PÉTER
ÉNEKLÉSZEK, K. OROSZ GYÖRGY ÉS
KIS ANTAL GONDNOKOK IDEJÉBEN.
RESTAURÁLÁS, 2000. NY.I.

Missziós kőkereszt

Állításának ideje: 1906.

Anyaga: csiszolt gránit.

Állapota: ép, sérülésmentes.

GPS koordináták: 47°49'03.5"N 21°29'59.1"E



Az 1906. évi misszió emlékére állított kereszt. (Fotó: Buczkó József)

Egész Hajdúdorog területén ez az egyetlen, amely nem feszület, hanem kereszt, hiszen nincs rajta korpusz. Ennek az az oka, hogy a katolikus hitmegújítás szellemisége éppen Krisztus keresztjének jegyében zajlott, illetve zajlik ma is.

Az első úgynevezett missziós mozgalom szerte az országban, így itt is 1906 tavaszán vett újabb lendületet.⁹⁶ Hajdúdorogon március 17-21-e közötti időben szervezték a különféle vallásos eseményeket, melyek legfőbb célja a hitújítás, a görögkatolikus hit megerősítése volt.

A hit megőrzése, ápolása tekintetében ugyanis az ember időről-időre segítségre szorul. Éppen ezért, amint azt az apostolok is tették, a mai vallásos közösségeknek is segíteni kell mások hitre jutását, hitük gyakorlását és természetesen saját hitük erejének fenntartását. Hogy miként? A szó és a tett erejével, tanácsokkal, valamint erkölcsi példaadással.

Nos, az ilyen eseményeket az egyházközségek keresztre vésve is megörökítették, amelyek leginkább fából készültek, s rendszerint a templomban, fedett helyen őrizték, s csak ritkán állították fel a templomkert valamelyik részén. A későbbiekben hagyománnyá vált az is, hogy az újabb hitújító missziók évét ugyanarra a keresztre rótták fel.

A hajdúdorogiak is így cselekedtek, hiszen a külső térben, a szentély keleti falához épített kereszt talapzatára felvésték a II. (1930. MÁRCZ. 22-30), a III. (1938. MÁRCZ. 26-ÁPR. 3.), és a IV. (1944. MÁRCZ. 12-19.) missziós időszakot is. Ez a kőkereszt egyben az egyházközségnek a 20. század első felében zajlott missziós éveinek emlékjele is.

Kovácsoltvas feszület

Készült: 1910-ben

Anyaga: vas.

Készítette: Csorvássy Lajos műlakatos mester, Hajdúnánás

GPS koordináták: 47°49'02.9"N 21°29'59.4"E

Ez az alkotás méltó párja, legalábbis az anyaghasználat tekintetében a templomot körülölelő vaskerítésnek. Vidékünkön hozzáfogható csupán egy van, Kálmánháza nyugati határában, a Nyíregyháza-Hajdúnánás közötti műút mentén.

Első rápillantásra is szembetűnik, hogy avatott kéz kovácsolta. A keresztoszárak végének tulipános motívumai arra vallanak, hogy a templom falának kereszt alakú kötőelemeit

⁹⁶ Tusor P. (szerk.) 2009. 23., valamint Pesti Napló (57. évf.) 263. sz. 5., a népmissziók szükségességéről

is ugyanaz a mester készítette. Betonból készült talapzatának keleti oldalán a következő szöveg olvasható:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTE
özv. GÖRÖG SÁNDORNÉ
ÁNCsÁN TERÉZIA

A család leszármazói számon tartják ezt a nem mindennapi feszületállítási eseményt. Büszkék arra, hogy őseik között volt egy olyan személy, aki ezzel az alkotással gazdagította a templomkertet. Görög László említi, hogy *„a feszület állíttatója az üknagyanyám volt, akit Áncsán Teréznek hívtak. Hitét mélyen megélő asszony volt, aki kiállt és sokat tett azért, hogy a görögkatolikus egyházunkban a liturgia nyelve magyar legyen. Amikor 1900-ban küldöttség ment ebben az ügyben Rómába, a pápához, ennek a népes számú delegációnak ő is tagja volt.”*

Erre az eseményre a jubileumi Szent Év keretében került sor, mégpedig március 6-9-e között. A küldöttség tagjairól csoportkép is készült, melyen ott látható Görög Sándorné Áncsán Teréz is, aki egyébként 1835-ben született és 1911-ben adta vissza lelkét a Teremtőnek. Férje két évvel volt idősebb nála, s 1882-ben távozott a földi életből.



A kovácsoltvas feszület a templomkert délkeleti részén

A kovácsoltvas feszület tehát, mivel özvegy volt már Terézia asszony, 1882-1911 között készülhetett. Minden bizonnyal nem állunk messze az igazságtól, ha az állítás éveként a Szoborlapon is feltüntetett 1910. évet fogadjuk el. Erre gondolhatunk annak alapján is, hogy az idős asszony élete végén valami maradandóval szeretett volna hozzájárulni egyházához, illetve a formálódó, önálló görögkatolikus püspökség létrejöttéhez.

Ejtsünk még néhány szót magáról a kovácsoltvas alkotásról. Mivel írásos emlékek eddig nem kerültek elő a kovácsmester személyét illetően, illetve a vasmunka felületén mesterjegyet sem találtunk, ezért a stílusjegyek alapján juthatunk közelebb az alkotó személyéhez. Nos, ezek alapján a Hajdúnánási *Csorvássy Lajos* múltakatos mester jöhet szóba, aki éppen ebben az időben letette már névjegyét például a római katolikus templom vaskerítésének elkészítésével. A „vasművesség fejedelmének”, a világhírű kovácsművész, Jungfer Gyula (1841-1908) tanítványa volt Budapesten. Akik műhelyéből kikerültek, leginkább a szecesszió nyelvezetét gyúrták bele alkotásaikba. Csorvássy Lajos is közéjük tartozott. Lemez domborításait maga tervezte és sajtolta, melyek közül ezen az alkotáson is látható néhány. (Különben egyéb munkái is állnak még Hajdúdorogon. Ilyen például a Nánási út 9, illetve a Fehértói út 8. számú házának utcai kerítése.)⁹⁷



Az 1900. évi római zarándoklat hajdúdorogi résztvevői. Görög Sándorné Áncsán Teréz a közepén ülő Újhelyi Andor lelkipásztortól kettővel jobbra, kibontott fejkendőben látható.⁹⁸

⁹⁷ Lásd ehhez: Buczkó J.2016. 106.

⁹⁸ In: Véghseő T. 2021. 35.

Nagy Szent Bazil tiszteletére állított feszület

Állításának ideje: 1937.

Anyaga: kő (riolittufa).

GPS koordináták: 47°49'02.9"N 21°29'56.9"E

Hogy láthassuk, mi állt a háttérben ennek a feszületnek a felállítási indítékait illetően, tekintsünk előbb Nagy Szent Bazil, és a nevét viselő szerzetesrend életére. 329-379 között élt az ázsiai Kappadókiában. Szülőhelye közelében a remeteéletet választotta. Tanításaiban kiemelt szerepet kapott a szegények és a betegek iránti gondoskodó szeretet.

Az általa alapított szerzetesrend már Szent István király előtt is jelen volt magyar földön. Hanyatlásuk a 13. századtól kezdődően, a latin szertartás térhódításával indult el, amely a török kor idején tovább fokozódott.⁹⁹



A Nagy Szent Bazil tiszteletére állított feszület a templomkert délnyugati oldalán.

(Fotó: Buczkó József)

⁹⁹ Dudás Miklós –Legeza László – Szacsavay Péter 1993., v.mint Majchricsné Újteleki Zs. – Nyirán J. 2019. 72-75.

A baziliták a 18. században telepedtek meg Máriapócsra, ahol azonnal hozzálították a kegytemplom (1731) és a monostor építéséhez. Szolgálták, a Könnyező Szűzhöz érkező zarándokokat, középiskolát tartottak fenn (1777-től). Regulájuk szerint legfőbb feladatuk mindezek mellett az életszentségre, az Isten és emberszeretetre való kitartó törekvés.

A bazilita szerzetesrend 1933-ban Hajdúdorogon is nyitott egy rendházat, amely 1950-ig, a szerzetesrend feloszlásáig fenn is állt. Újjászerveződésük és a Máriapócsra történt visszatelepülésük a rendszerváltás évében, 1989-ben történt meg. Ott folytatták, ahol annak idején abbahagyták.¹⁰⁰

A fentebb elmondottak alapján érthető hát, miért éppen Nagy Szent Bazil tiszteletére ajánlották ezt a feszületet. Ebben ugyanis kifejeződik a dorogi katolikusok mély hite, ugyanakkor búcsús lelkiülete, tisztelete a máriapócsi kegytemplom építői iránt. És természetesen az itt megtelepedett rendház tagjai felé is, amit éppen az fejez ki igazán, hogy a megérkezésüket követő negyedik évben feszületre vészték a szerzetesrend alapítójának nevét.

A talapzaton elhelyezett fehér színű márványtábla szövege:

A TE KERESZTED ELŐTT
LEBORULUNK URALKODÓ
ÉS A TE SZENT FELTÁMADÁSODAT
DICSŐÍTJÜK.
ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÉS NAGY SZENT BAZIL
TISZTELETÉRE Á
LLÍTTATTÁK
PAPP ANTAL ÉS NEJE, SZÜL.
FEHÉRVÁRY MÁRIA
1937. ÁPRILIS 29.

7. A római zarándoklat emlékműve

Állításának ideje: 2000.

Anyaga: kő, bronz.

¹⁰⁰ Az elmondottakhoz lásd még: Majchricsné Újteleki Zs. – Nyirán J. 2019. 72-75.

Állapota: gondosan karbantartott.

GPS koordináta: 47°49'02.9"N 21°29'56.9"E

A magyar nyelvű görögkatolikus szertartás engedélyezésének és a hajdúdorogi görögkatolikus püspökség létrejöttének állít emléket ez a műalkotás, a templomkert északkeleti felében. Központi alakja, a bronzból öntött szobor X. Piusz pápát ábrázolja, azt a pillanatot megörökítve, amikor a szentatya bal kezével átnyújtja az általa kibocsátott bullát, mellyel kanonizálja a hajdúdorogi görögkatolikus püspökség megalapítását. Jobbjával pedig megáldja az új egyházmegye népét.

A szobor mintegy kiemelkedik a vörös gránit kőtömbből, amely szimbolikusan Péterre, Róma első püspökére, Krisztus földi helytartójára, mint kősziklára utal, akire Jézus az egyházat építette. Ehhez a központi alkotáshoz két oldalról egy-egy mészkőtömb simul, melyeken az 1900. évi hajdúdorogi római zarándokok arca jelenik meg, melyek nem csupán a hitük melletti elszánt kiállást, hanem a küldetésükbe vetett mély meggyőződésüket is kifejezik. A középső kőtömb hátlapján pedig annak a 43 főnek a neve is olvasható, akik részt vettek a római zarándokúton.

A műalkotás-együttes az államalapítás millenniumának évében készült állami támogatással. Alkotója E. Lakatos Aranka szobrászművész. Felszentelték 2000. június 8-án.



A Római Zarándoklat Emlékműve a templom kertjében. (Fotó: Buczkó József)

8. A római katolikus feszület

Állításának ideje: 1906.

.Anyaga: mészkő.

Állapota: karbantartott.

GPS koordináták: 47°48'55.9"N 21°29'56.2"E

A hajdúdorogi római katolikus hívek számára Bartakovics Béla egri érsek építtetett templomot 1859-ben. Az akkor még rendkívül elenyésző számú egyházközség csak öt esztendő múltán jutott el odáig, hogy saját soraiból legyen egy nemes lelkű adakozó, aki kőfeszületet állít Isten dicsőségére.

Ez 1906-ban meg is történt, mégpedig egy tehetős özvegyasszony jóvoltából. Ez az egyetlen római katolikusok által állított feszület a településen.



A római katolikus templom keleti fala előtt álló feszület. (Fotó: Buczkó József)

Mivel a templom kertje akkor is szűkös volt, így a feszületet közvetlenül az épület elé, a főbejáratától kissé északra állították fel, amely csaknem a fal síkjához simul. Anyaga szürkés

színű mészke, a rajta elhelyezett korpusz vasöntvény. Különlegessége azonban, hogy csakúgy, mint a görögkatolikus Pléhkrisztusok, ez is négy szöggel van a keresztfához erősítve, azaz, Krisztus lábai egymás mellett pihennek. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a nyitott tenyérrel mintázott kezek az áldásosztást szimbolizálják. Egy olyan Krisztus-ábrázolás ez az öntvény, amely ezzel együtt nem a halott, hanem a még élő, az Atyára tekintő Jézust állítja elénk.

A korpusz feje fölött kis öntvény táblán a Pilátus által kihirdetett vád szavainak kezdőbetűje olvasható, mégpedig latinul (INRI).

Talapzatának szövege:

Isten dicsőségére

állította:

özv. BACSAY GÁBORNÉ

KAJNRÁT ANNA

1906.

VII. HAJDÚNÁNÁS

Az Árpád-kori település, Nánás népe katolikus hitét feladva, a 1569-re protestánsná lett.¹⁰¹ Az első katolikusok majd csak a 18. században jelentek meg ismét, akik a reformátusokkal közös temetőben, számukra elkülönített helyen temetkeztek. Sírjeleiket egészen a közelmúltig főként fából készítették, s természetesen ebből az anyagból ácsolhatták temetői keresztjeiket, feszületeiket is. Hogy azonban valóban léteztek-e ilyenek egyáltalán, arra vonatkozóan még a 19. századi katonai, illetve kataszteri térképek sem nyújtanak információt. Könnyen meglehet, hogy az egyébként zömmel tanyákon élő katolikuság nem is állított ilyeneket. Így nagyon valószínű, hogy az első feszület, amely már kőből készült, a határ távoli szegletében jelent meg, s a temetőben is csupán 1935-ben készült feszület, ugyancsak kőből.

Ezzel együtt azt is mondhatjuk, hogy a településnek mindössze egy tizedét kitevő közösség szakrális kisemlékekkel nem vehette körül nagyobb számban környezetét, azaz nem tudta ezáltal szakralizálni a tájat.

Mint korábban is láttunk erre példát, maradt a templomkert, ahol előbb a két világháború között, majd hosszú kihagyással a rendszerváltást követően jelentek meg nagyobb számban a különféle kisemlékek. Ezekről adunk áttekintést az alábbiakban.

1. Temetői feszület

Állításának ideje: 1935.

Anyaga: műkő.

Állapota: jól karbantartott.

Készítője: Vitányi István kőfaragó mester, Hajdúnánás.

GPS koordináták: 47°51'21.1"N 21°26'32.7"E

Hajdúnánás régi temetői mindenkor a város tulajdonát képezték. Régi hagyományt követve külön temetőkeretet nyitottak a település déli és északi felén lakók számára. Éppen ezért létezett alsó és felső temető. Az előbbibe a központtól délre, az utóbbiba pedig az attól északra lakók temetkezettek. Sem az emlékezet, sem a források nem őrizték meg a temetők katolikus

¹⁰¹ Nyakas M. 2017. 10.

parcelláiban állított feszületek emlékét. Pedig minden bizonyosan lehettek, mégpedig fából, melyeket a sírkeresztekkel együtt elmosott az idő.



A Felső temető katolikus parcellájában álló feszület eredeti állapotában, 2000-ben és 2022-ben, felújítva, új korpusszal. (Fotók: Buczkó József)

Hajdúnánáson ma mindössze egy temetői feszület áll. Az egykori Felső temető katolikus parcellájának szélén emelték 1935-ben.

A műkö (beton) kereszten függő korpusz eredetileg vasöntvény volt, ám ezt illetéktelen kezek 2002-ben eltulajdonították. Felújítása 2012-ben történt. A munkálatokat Török József újfehértói kőfaragó mester végezte. Ekkor került rá az alumíniumból öntött korpusz.

A feszület állíttatója az egyház nagy jótévője, Molnár Amália állami tanítónő volt. Sok kegytárggyal gazdagította egyházközségét, s neki köszönhetők a templom harangjai is. A műköves munkálatokat Vitányi István kőfaragó mester végezte, melyet egyszerű vasrács kerítés övez. Alkotója: Fehér Imre kovácsmester.

Talapzatán márványlapra vésvé ez a szöveg olvasható:

„A ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS A GYULAI MOLNÁR CSALÁD
ELHUNYT TAGJAINAK EMLÉKÉRE ÁLLÍTTATTA AZ ÚRNAK 1935.

ÉVÉBEN GY. MOLNÁR AMÁLIA NY. ÁLL. ISK. TANÍTÓNŐ.”

Legalul egy Bibliából vett idézet áll:

„ÍME, ÉN VELETEK VAGYOK MINDEN NAP A VILÁG VÉGEZETÉIG”

Máté e. 28.20.

2. Határbéli feszületek voltak

Agócs-kereszt

Állításának ideje: 1906.

Anyaga: riolittufa.

Állapota: romos, hiányos.

GPS: 47°47'44.7"N 21°16'05.9"E

Kevés olyan települése van hazánknak, amely olyan gyönyörűséges határral büszkélkedhet, amilyennel Hajdúnánás. Különösképpen is fenséges táj a hatalmas kiterjedésű Rét, amely olyan ősi állapotot idéz, mintha a Tisza hullámai által Isten keze simogatta volna ilyen meséssé.

Mindenkit megigéz a látványa, miközben lelki szemeink előtt tanyákkal telítődik a végtelennek tűnő rónaság. Azokkal a csaknem egymást érő tanyákkal, amelyek a 19. század derekától népesítették be az addig szűzföldnek számító vidéket. Jöttek is a dolgos napszámosok, dohánytermesztők, főként az egri érsekség területéről, leginkább Matyó- földről, hogy ekéikkel feltörjék a háborítatlan földet, s hajlékot teremtsenek családjaik számára.

Ők voltak a *réti katolikusok*, a *réti matyók*, vagy, ahogy a helyi köznyelv illetve lekicsinylő szavaival: a *ríti motyók*. Merthogy sok esetben hátukra akasztott motyóikkal, a magukkal hozott szegénységükkel érkeztek. A 20. század elejére aztán tanyabokrok sokasága épült ezen a határrészen, amelyek igencsak messze estek a várostól.

A legtávolabb talán a 15 kilométerre lévő tanyasor volt, mégpedig a János-réten, a Rét délnyugati csücskében, a hármashatár mentén, a Hortobágy csatorna ölelésében. Az Agócsok mellett itt tanyát vert Török, Nagy, Füz, Lente, Fekete, Éliás, Póser családok valóságos utcát teremtettek házaikkal. Ebben a legszélső dűlőben a két első tanyát, a 638-as és a 639-es számút a 19. század végén az Agócs testvérek építették. Mihály és Pál, akik az egri káptalani földekből

tekintélyes birtokra tettek szert. Ezért, s kezük munkájának gyümölcséért maradandó alkotással is köszönetet kívántak mondani a Teremtőnek. Mégpedig egy kőfeszület állításával



A János-réten 1906-ban felállított feszület romjai. (Fotó: Buczkó József)

Ennek ideje 1906-ban érkezett el, amikor az országban nagyszabású missziós, azaz hitújító mozgalom zajlott. Nos, ebben az imádságos évben született a négy és fél méter magas alkotás, amely hat évtizeden át volt az itt élők legfőbb szakrális helye, hiszen a szabadtéri templom szerepét töltötte be. Ide, az Isten háta mögé, ahogy a városbéliek jellemezték

ezt a határrészt, a nagy távolság miatt sosem jutott el a pap, így hát Isten szabad ege alatt, a hívek maguk gondoskodtak istentiszteletről.

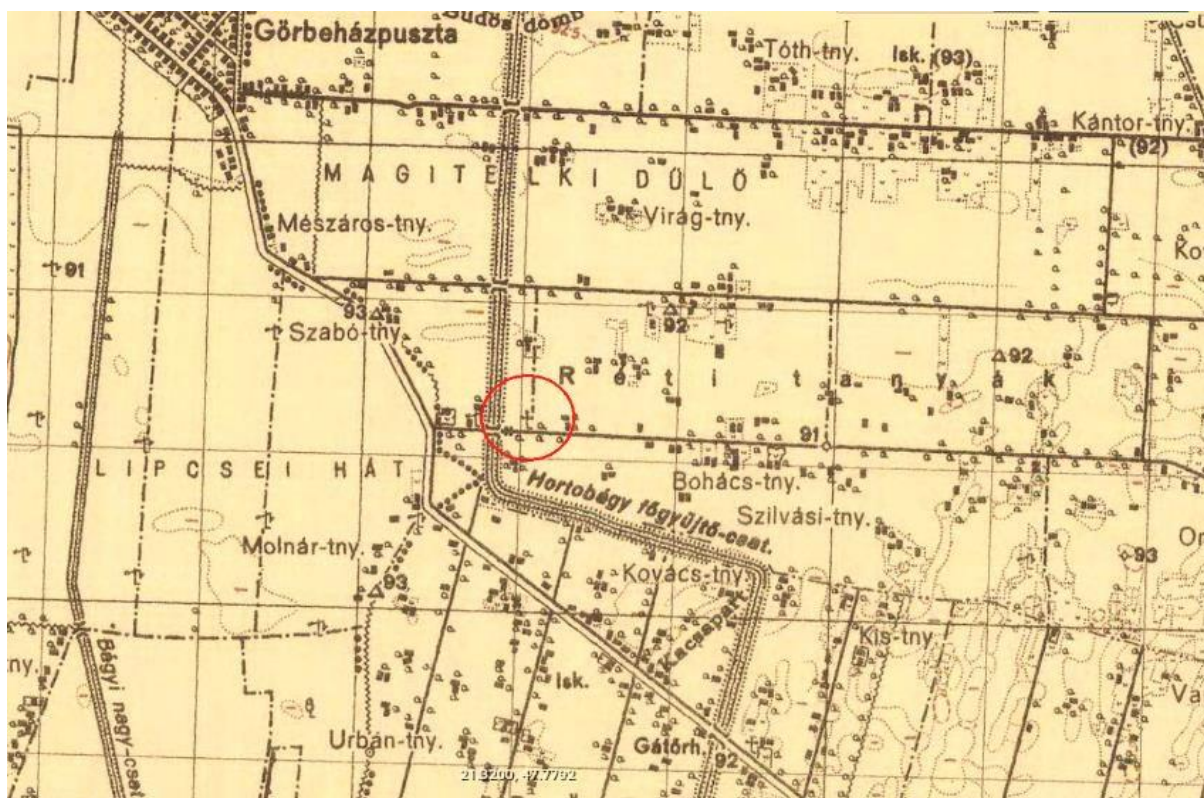


Agócs Pál (1875-1924), a fészület egyik állítója katonai szolgálata idején, a szerbiai Pancsovában. (A család képalbumából)

1965-ben azonban - a tévesztés nyomorúságát tetézve -, mintha földrengés sújtotta volna, rommá lett a fészület. Egy kukoricacsutka kékéket szállító jármű pótkocsija ugyanis beleakadt a keresztzárba, és megroppantotta. Kapóra jött ez az eset a helyi kommunista párt számára, amely egy munkásőr felbuztatásával porrá zúzatta a rétek lelki támaszát, hiszen abban az időben csaknem mindenki kinn élt még a tanyabirtokon. Az 1980-as évek derekára azonban felszámolták a tanyasort, s magára maradt a rommá lett fészület, melynek darabjait magába ölelte a természet, hogy átmentse az utókor számára. A Jézuskát, az öntöttvas korpuszt ifjabb Agócs Pál vette magához, s tanyájában őrizgette annak reményében, hogy ismét visszakerülhet majd a helyére, bízva abban, hogy „talpra áll” még a fészület.

Forróné Agócs Anna (1939-), az ifjabb Agócs Pál leánya így emlékezett az akkori eseményekre: „*A görbeházi plébános mindig kérte édesapámtól, Agócs Páltól (1901- 1992) a Jézuskát, de nem adta oda neki. Kérte a köveket is, hogy összerakják és felállítsák a görbeházi*

temetőben a ravatalozó előtt.



Az Agócs-kereszt jelölése a térképen. Magyarország Katonai Felmérése, 1941. (KT)

A tanyánk még az 1980-as évek elején is megvolt. Éveken át szervezte az egyre fogyatkozó kint lakók körében a fészület újbóli felállítását, de nem sikerült. Az biztos, hogy amíg a tanyánk fennállt, vagyis 1982-ig, addig az öntöttvas Jézuska megvolt, ott állt a ház utca felőli végében, a falnak támasztva. Édesapám az utolsó pillanatig kinn élt, ő őrizgette.”

Ahogy láttuk, „Agócs-kereszt” nem állt talpra. Nem volt már kinek felállítani, hiszen megszűnt a tanyai élet, mert a lakókat bekergették a városba. A bodrogkeresztúri riolittufán azonban, amelyből valaha faragták a fészületet, nem fogott az idő. Megmaradt elemei türelmesen várnak sorsukra, ma is bizonyoságául annak, hogy a János-rétnek ez a szeglete, itt, az Isten háta mögött, miért viseli immár egy évszázada a Jézuska határnevet. (A fészületszarak és a korpusz végül mégis Görbeházára került, a temetői ravatalozó előtt állították fel.)

Mielőtt zárnánk mondandónkat az Agócs-keresztről, meg kell emlékeznünk a fészületről, mint szakrális tárgyról is, hiszen lényege éppen szakralitásában nyilvánult meg. Nem valamiféle „emlékmű”, vagy dísz tárgyként jelent meg a határban, hanem az ott élők vallásos lelkületének megnyilvánulása volt. Ahogy fentebb jeleztük, templom hiányában maga

a templom. Így viszonyult hozzá mindenki. A férfiak előtte elhaladva kalapot emeltek, még a reformátusok is, a nők, gyermekek pedig keresztet vetettek, és valamennyien meghajoltak.

Lássuk hát, miben is állt ennek a fészületnek a templom szerepe? Hihető egyáltalán, hogy be tudta azt tölteni? Fizikai értelemben természetesen nem, de a vallásos lélek szabadtéri templommá avatta annak környezetét.

„Vasárnap, ünnepnap idejártak ki a tanyákon lakók imádkozni – mondja Forróné Agócs Anna. Ilyenkor 25-30-an is voltak. Férfiak, nők, gyerekek. Mivel errefelé templom nem volt, meg pap se, hát az emberek maguknak oldották meg a lelkiéletet. Úgy mondták: misét tartanak a fészületnél. Vagy: misét tartanak a Jézuska mellett. Ilyenkor csak azt mondtuk, megyünk a Jézuskához imádkozni. Mindenki ünneplőben jött. Úgy, mintha templomba mentek volna. A két háború között, meg még utána is Mihály bátyám felesége vezette az imádságokat. Szép magas asszony volt, ünnephez illő öltözetben. Előbb felolvasott a Bibliából egy részt. Az asszonyok hozták magukkal ilyenkor az énekeskönyvet, abból énekeltek. Általában fél órát, egy órát tartott az összejövétel. Az időjárástól is függött, mert a szabad ég alatt kellett álldogálni.”

A fészület előtti viselkedést illetően ugyancsak szép emlékeket őriz a református családból származó Szabó Lajosné Nagy Erzsébet (1938-) is.

„A nagyapám, Kovács János tanyája, amely a 676-os számot viselte, nem messze volt az Agócs-keresztől. A második világháború utáni években a nyarakat a nagyszüleim tanyáján töltöttem. Nagymamám római katolikus vallású volt, és engem is ebben a szellemben nevelt, pedig reformátusnak kereszteltek. Megtanított a katolikus imádságokra, énekekre. Hetente egyszer, amikor a testvéréhez ment a faluba, vagyis Görbeházára, elmentünk a Krisztus-kereszt előtt. Ő így mondta. Ilyenkor szedett a kertben friss virágot, csokorba kötötte és odatettük a fészület lábához. Aztán letérdepeltünk, elimádkoztuk a Miatyánkot, meg az Üdvözlégy Máriát és utána mentünk tovább. Amikor visszafelé jöttünk, ugyanígy cselekedtünk. De nagymamám máskor is elment a fészülethez. Vasárnap például a közösséggel együtt imádkozott, melyet a fészületnél tartottak.”

A fészületnek az öntöttvas korpuszon kívül volt még egy tartozéka. Mégpedig egy Szűzanya szobor. Ez egy 30-40 cm magas, vasöntvény volt. A talapzaton állt, közvetlenül a keresztszár tövében.

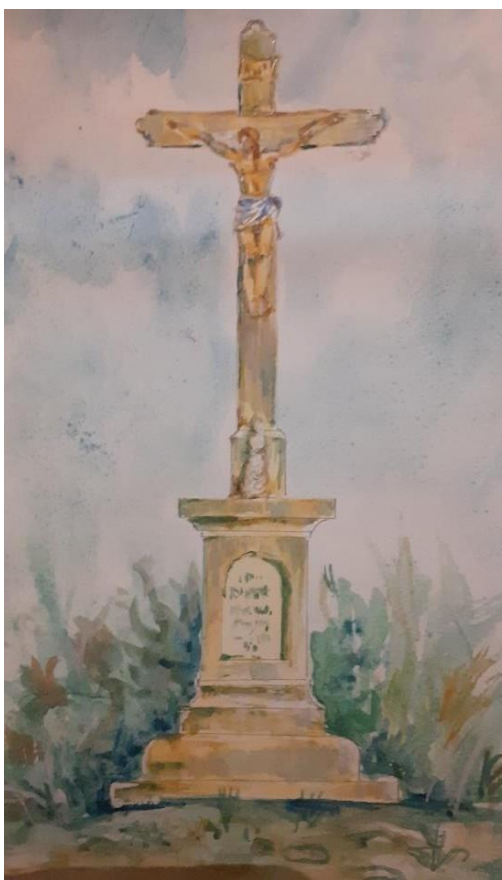
„Amikor 1965-ben ledőlt a fészület – mondja Forróné Agócs Anna -, a Szűzanya szobrot Agócs Balázs, a nagybátyám vette magához, s elvitte Józsára, a lakásába. Ő már nem él, nem tudunk a szoborról semmit.”

Amint láttuk, a határban lakók különleges módon viszonyultak a fészülethez. Nem csupán

illendő módon viselkedtek mellette, de ügyeltek is környezetének rendben tartására. Rendszerint annak a családnak a dolga volt a fészület környékének gondozása, aki állíttatta. Az Agócs-keresztre természetesen az Agócs család „felügyelt”.

Meg is erősíti mindezt Forróné Agócs Anna: „*A fészület környékét a mi családunk tartotta rendben. Ez nem jelentett nagy áldozatot, már csak azért sem, mert a tanyánk a fészület mögött, olyan 150 méterre állt. A két testvére, Agócs Pál és Mihályé egymás mellett. De a környéken lakók is rendszeresen hoztak virágot. Még egy kisebb virágágyást is kialakítottunk mellette. Volt még a fészület körül egy kis léckerítés is. Ez azért kellett, hogy a nagyjóságok ne dörgölőzzek a talapzathoz, ne piszkolják be. Ezt is mi tartottuk rendben. Ha kitört belőle egy-egy lécdarab, pótoltuk. Valaki ültetett mellé egy fűzfát is, amit féltve gondozgattunk. Nagyra nőtt, hatalmas fa lett belőle. Azt mondták, ez a fa a fájdalom jele, az áldozaté, amit Krisztus értünk hozott. Úgy hallottuk mindig a szülőktől, hogy nagyapámék hálából állították a fészületet, nekünk pedig meg kell becsülni az ő munkájukat. De ennyivel tartozunk a Jóistennek is.*”

Fénykép nem maradt fenn a fészületről, ezért a romok, valamint elbeszélések alapján született az itt látható tervrajz.



A ledőlt fészület romja alapján készült látványterv (Buczko József, 2023.)

A római katolikus egyházközség az egykori réti katolikusokra emlékezve 2022. júniusában úgy döntött, újat állíttat. Ez az alkotás azonban új helyen, a Görbeházi út ment a Rét bejáratánál, Subecz József tanyahelyén valósult meg 2023. szeptember 3-án. Felszentelte Ft. Palánki Ferenc megyéspüspök.

Talapzatán az alábbi szöveg olvasható:

Első oldal (előlap)

*A RÉTI KATOLIKUSOK
(RÉTI MATYÓK)
EMLÉKFESZÜLETE,
AKIK
AZ 1850-ES ÉVEKTŐL
TÖBB MINT EGY ÉVSZÁZADON ÁT
LAKTAK EZEN A TÁJON*

*1965-IG, LEDŐLÉSÉIG
A JÁNOS-RÉTEN ÁLLT*

*ROMJAIBÓL A HAJDÚNÁNÁSI
RÓM. KAT. EGYHÁZKÖZSÉG ÉPÍTTETTE
ÚJJÁ, 2023-BAN*

Második oldal (oldallap)

*ILYEN VOLT
A RÉTIJÉZUSKA,
VAGY
AGÓCS -KERESZT*

*TALAPZATÁN EZ ÁLLT:
ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÁLLÍTTATTA:
AGÓCS PÁL
ÉS FELESÉGE, FAJTA MÁRIA,
AGÓCS MIHÁLY
ÉS FELESÉGE, KALÓ TERÉZIA*

„JÖJJETEK HOZZÁM MINDNYÁJAN,
AKIK MEGFÁRADTATOK, ÉS ÉN
MEGNYUGVÁST ADOK NEKTEK.” (MÁTÉ. EV. 11.)

1906.



A Réti katolikusok emlékfeszülete 2023-ban. (Fotó: Buczkó József)

Az Agócs-keresztrel kapcsolatos történéseket zárjuk egy kegyelet teljes eseménnyel. Amikor a város az 1980-as évek derekán bezárta az egykori Új Alsó Temetőt, lehetőség nyílt arra, hogy onnan értéket mentsünk át a köztemető észak-nyugati peremén tervezett fejfagyűjtemény számára. Különleges kőfaragványa miatt Draviczky Imre tanító úrral 1986-ban megmentésre ítéltük Agócs Pál sírkövét is. Mivel a tervezett gyűjtemény nem valósult meg, ezért ez a sírjel is sorsára várt az erre a célra körbekerített hely kerítése mellett, melyet itt helyeztünk el.

Amikor a római katolikus egyházközség 2022 tavaszán döntött a réti fészület felállításáról, arról is határozott, hogy a magára hagyott sírjel állíttassék fel a templom kertjében. Mégpedig abban a sírjel-gyűjteményben, melynek hivatása egyrészt az, hogy

szemléltesse azt az időszakot, amikor templomaink kertje még egyben temetőhely, azaz cinterem is volt, másrészt pedig az, hogy keresztmetszetet adjon katolikus híveink sírjel-állítási szokásairól az elmúlt száz esztendőit illetően.

A sírkő 2022. júniusának derekán el is foglalta helyét ebben a gyűjteményben. Túl azon, hogy szép példája mívesen faragott katolikus sírjeleinknek, egyben tisztelgés is a Réti fészület, az Agócs-kereszt egyik állíttatója előtt.

Fészület és harangláb a Magi-telki iskola udvarán

Állításuk ideje: 1928, illetve 1938.

A fészület anyaga beton. a haranglábé vas.

Állapotuk: megsemmisültek.

GPS koordináta: 47°49'12.9"N 21°17'52.1"E

Hogy e két szakrális kisemlék jelentőségét megértsük, vetnünk kell előbb egy pillantást a „Rét templomára” is, mégpedig arra a tanyai iskolára, amelynek tágas udvarán álltak.

A Réten megtelepedett katolikuság – amint a református tanyabirtokosok is -, a kezdetektől elkövetek mindent azért, hogy hajléka legyen az iskolai oktatásnak, egyben temploma is a hitét mélyen megélő tanyai társadalomnak.

Évtizedeken át Isten szabad ege vont fedelet az együtt imádkozók feje fölé. A már fentebb bemutatott, 1906-ban emelt Réti Jézuska, az Agócs- kereszt, valamint a Magi-telek kellős közepén állított „ősi fafészület” mellett gyűltek istentiszteletre a hívek.

A két kezük munkája által lassacskán gyarapodó réti matyóság - külső segítség hiányában -, iskolaépítésre szánta el magát, hiszen közel száz gyermek áhította már a betűvetés tudományát. A trianoni tragédiát követő esztendőben aztán, a réti bíró szervezése mellett adománygyűjtésbe is kezdtek. A buzgalmat szemlélve, a kalapgyáros Sohler István iskolaszéki elnök 1921-ben a következőkről tett jelentést az egyházközség lelkészének: *„Talán sikerül a tanyákon iskolát létrehozni, és pedig római katolikus iskolát, mivel ott leginkább a mi híveink vannak többségben... A mozgalom már megindult e tekintetben, s a tanyai lakosok köröző íveken gyűjtik az adományokat. Ha szép adomány gyűlik össze, valóra válhatnék ez a régen óhajtott szükséglet.”*¹⁰²

¹⁰² Egyházközségi levéltár, Iskolaszéki jegyzőkönyv 1921. június 12. Idézi: Buczkó J. 2001. 127.

A város vezetése azonban, meghallva Klebelsberg Kunó kultuszminiszter felhívását, úgy döntött, saját költségén inkább maga lát hozzá az iskola megépítéséhez. Mégpedig a református felekezeti oktatás számára. 1925 őszére készen is állt a tanyavilág első elemi iskolája a Rét szívében, azon belül is a Magi-telken. Előbb a református egyház kezelésébe adták, ám fejet hajtva a számbeli fölényben lévő katolikusság előtt, más döntés született, melyet szűkszavúan ekképpen indokoltak: „Az iskolát a város saját költségén építette, a református felekezettől visszavette és szerződésileg átadta a római katolikus egyháznak, mint fenntartónak.”¹⁰³ A végleges átadás 1927. szeptember 17-én történt.¹⁰⁴ Az arccal nyugatra tekintő épület két világos, tágas, boglyakemencével fűtött tanteremmel rendelkezett, valamint szolgálati lakással a tanítók számára és melléképületekkel az állattartás céljára. Az első tanító házaspár szervezőmunkája nyomán aztán étellel és templomi énekhanggal telítődött a réti iskolatemplom. Merthogy kezdettől fogva templomként is szolgált. Havonta egyszer, majd vásár és ünnepnapokon lovasfogattal kiutaztatták ugyanis az egyházközség plébánosát, s ilyen alkalmakkor többen zengték Isten dicséretét a nagyobbik tanteremben, mint a benti kőtemplomban. Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen a katolikusság döntő része a tanyákon élt. Egy templom számára is elegendő mennyiségű szakrális kellék gyűlt össze a hívek adományából. Nem véletlen hát, hogy templomi napokon valóban templommá változott az épület.

Molnár Imre adományából 1928-ban az udvaron a régi fakereszt helyén kőfeszület készült. Az egyházi jegyzőkönyvek is megerősítik mindezt. „1928-ban állította Molnár Imre saját költségén, műköből (betonból).” De azt is feljegyezték, hogy „egy jóval korábbi időből származó fakereszt helyére készült.”¹⁰⁵ Tragikus gyorsasággal elhunyt fia emlékre állította.

Molnár Imréről annyit mondjunk még el, hogy tanyája az iskolától hajtásnyira volt kelet felé. Az övé viselte az 580. számot. Az egyébként tehetős gazdálkodó 1874-ben született Polgáron, s 1938-ban hunyt el, éppen karácsony szent ünnepén. Utolsó útjára az Alsó temetőbe kísérték. Nagy csapás érte életében. Fia, az ugyancsak Imre, aki 1911-ben született, a nyíregyházi 4-es huszároknál szolgált, amikor 1934. május 9-én szívbénulásban (infarktus) váratlanul meghalt. Mindössze 23 éves volt. Édesapjával is ez a hirtelen halál végzett. Mindössze 64 éves volt.¹⁰⁶

¹⁰³ EKLt. 488/1926 sz. érseki irat, valamint Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1926. okt. 23.

¹⁰⁴ EKLt. Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1927. november 29.

¹⁰⁵ Idézi Buczkó J. 2001. 133, 139.

¹⁰⁶ Római Katolikus Egyház Halotti Anyakönyve 1934, 1938

De folytassuk tovább a rétek buzgalmáról szóló beszámolót. 1932-ben aranyozott oltárt emeltek, valamint harmóniumot vásároltak. S vége hossza nem volt a különféle vallásos tárgyaknak, melyeket ugyancsak a hívek adományából vásároltak. 1938 márciusától aztán a harang szava is bezengette a Rétet, amely istentiszteletre hívott, s érchangjával még a Görbeházán lakóknak is jelezte a delet. Szent István király tiszteletére öntette Molnár Amália tanítónő, s korábban a templom tornyából adta hírül az egyházközség híveinek örömét és bánatát. De függött még a haranglábon egy kisebb, mindössze öt kilogrammos harangocska is, amely a tanórák kezdetét és végét jelezte.

A harangállvány egyébként öt méter magas volt, „betonba ágyazva, palával ellátott tetővel” – olvasható az egyházi iratokban.¹⁰⁷



A Magi-telki iskola udvara. Március 15-ei esemény résztvevői, háttérben a feszülettel és a haranglábbal. 1934. (Magi Imréné fotóalbumából)

A második világháborút követő évek azonban megroppantották az emberek, az iskola és a templom életét. Bár a tészesítés maga alá gyűrte a tanyagazdálkodást, ennek ellenére, az 1960-as évek második felében még mindig több mint 80 gyermek dagasztotta naponta a sarat iskolába menet. És ebben az időben is minden vasárnap szentmisére vonult a nép. Aztán ennek is vége szakadt. Már csak a szülők, nagyszülők maradtak. Meg az iskolacsengő és a

¹⁰⁷ Egyházi levéltár, 1941. Vegyes iratok

gyermekhang nélküli épület, amelyben még az 1970-es években is meg- megtartották az istentiszteleteket, igaz, egyedi tanácsi engedély alapján. A hívek, a kint lakó katolikusság bízott ugyanis abban, hogy az iskola a Rét templomaként „az idők végezetéig” szolgálhatja őket. Azt tervezgették, végleg templommá alakítják át. Ám a politika másként rendelkezett. Se tanya, se templom!



Az 1934-ben, a Magi-telki iskola udvarán felállított harangláb. (Fotó: Molnár Elemér, 1934.)

1979. június 8-án Papp Géza, az utolsó helybéli plébános keserű szavakkal vetette papírra: „*Hajdúnánás egyházközségben, a Magi-telki miséző hely megszűnt, mert a tanyai hívek beköltöztek a városba, az iskola pedig már előzőleg megszűnt, mert kevés volt a tanulók száma.*

A volt katolikus iskola udvarán, ahol az államosítás után szentmisét végezhattünk, a haranglábban jelenleg is ott van a kisharang, melynek megvétele iránt a dusnoki egyházközség érdeklődik.

Tisztelettel kérem Ft. Főegyházmegyei Hatóságot, hogy a kisharang eladását engedélyezni szíveskedjék, hogy annak árát a templomfűtés költségeire fordíthassuk.”¹⁰⁸

¹⁰⁸ Egyházi levéltár, 19/1979., Levelezések

Hasonló sorsa jutottak az iskolai templom kegytárgyai is. Egy részét eladta az egyház, a maradékot pedig beszállították a plébániára.

A plébános úr természetesen engedélyt kapott az utolsó harang eladására, így csupán a semmibe meredő állvány maradt, melyet a szocializmus évtizedei emésztettek el. Helyén ma négy földből kimeredő betontuskó látható csupán. És ugyancsak eladták a feszületet is, amelyről egy 1980. évi feljegyzés is tanúskodik: „*Érseki engedéllyel eladtuk a kinti feszületet, ami az iskola udvarán állt.*”¹⁰⁹ Sajnos, arra vonatkozólag semmilyen dokumentáció nem maradt fenn, hogy hová, mely településre kerülhetett.

3. Emlékkereszt a Tedeji Templomdombon

Állításának ideje: 2000.

Készítette: Daróczy László.

Állapota: (2022. szeptemberében) az időjárás által megviselt.

GPS koordináták: 47°53'40.1"N 21°20'26.2"E

A monumentális fakereszt Hajdúnánás határának északi részén áll, a mai Tedej nevű településtől kissé délnyugatra.

Hajdúnánás hatalmas kiterjedésű határában több Árpád-kori falu is létezett. Ezek között volt Tedej is, melyet 1310-ben említenek először az írásos források. A háborús pusztítások miatt lakói gyakran kényszerültek menekülésre. Az egykori katolikus település hajdúkkal kiegészült paraszti társadalma a 17. század elején református hitre tért. A falu temploma 1631-ben még állt, s az új hiten lévőket szolgálta.¹¹⁰

Draviczky Imre tanító úr kezdeményezésére a millenniumi események keretében, *2000. augusztus 13-án* emlékkeresztet állítottak a falu egykori templomának helyén. A kereszt, mint szimbólum, a katolikus gyökerekre utal. Előlapjával délre tekint. Készítésekor fekete színt kapott, csakúgy, mint régi fa sírjeleink. A felületén látható vésetek a fa színében jelentek meg, ugyancsak a fejfák készítésének hagyományait követve. Szárain a következő vésett szövegek és díszítmények szerepelnek.

¹⁰⁹ Papp Géza feljegyzése. Vegyes Iratok, 1980.

¹¹⁰ Módy Gy. 1973. 30.



A Tedeji Templomdombon álló fakereszt. (Fotó: Buczkó József)

A vízszintes szár előoldali felirata:

*„E MAGASLATON 1631-BEN REFORMÁTUS VALLÁSÚ MAGYAR FALU ÁLLOTT:
TEDEJ. EZUTÁN ELPUSZTULT. ENNEK IDEJÉT, KÖRÜLMÉNYEIT NEM ISMERJÜK.”*

A függőleges szár előoldali vésetei: valamennyi a református fejfák motívumvilágából való. Felül az elmúlást és a fájdalmat szimbolizáló fűzfa. Alatta indakeretbe foglalva a kezdetet és véget kifejező görög betűk láthatók. A törzsön előbb megismétlődik a fűzfamotívum, majd egy virágcserepből kinövő virágtő zárja a vésett díszítmények sorát. Az utóbbi az életbe vetett hit kifejezője.

Hátoldali felirat és egyéb véset:

Legfelül a református sírjelek elmaradhatatlan vésett díszítménye, a Napot szimbolizáló rozetta motívum látható. A vízszintes keresztszáron, valamint az ez alatti függőleges felületen olvasható szöveg:

„Ezt az emlékművet a kereszténység 2000. és a keresztény magyar államiság 1000. évfordulója alkalmából állíttatták: Czeglédi László, Draviczky Imre, Hadadi Imre és munkatársai, Zsuga János, Daróczi Balázs, Kelemen László, Porkoláb László, Sebestyén Miklós, Dr. Kiss József, Török István és Cs. Varga Tamás. A keresztet Kuncz Kálmán

adományozta. *Betűvésés Daróczi László. A vasmunkát: Buczkó József és Molnár József csinálták. 2000. aug. 13.*”

4. Városszéli szakrális kisémlékek

Isten Szeretete Emlékhely

(Hármas szakrális emlékjel a város keleti szélén) Egyedülálló az országban

Állításának ideje: 2016.

Kivitelező: Török József kőfaragó mester, Újfehértó.

Állapota: újszerű.

GPS koordináták: 47°50'24.1"N 21°26'42.7"E

Megáldása 2016 november 6-án történt Ft. Keresztes Szilárd nyugalmazott görögkatolikus püspök, Nt. Szabadi Árpád, a Hajdúvidéki Református Egyházmegye esperese, Ft. Juhász Imre címzetes kanonok, plébános, Újfehértó, valamint Kerekes László helyben szolgáló káplán által.

Ennek a jelkép-együttesnek az a különlegessége, hogy Hajdúnánás három keresztény-keresztény egyháza - a református, a római és a görögkatolikus -, az ökumené szellemében, egymás kölcsönös megbecsülésének kifejezéseként közösen állították fel saját vallási jelképeiket. Éppen ezért ez az együttes kinyilatkoztatás egyedülálló is az országban.

A folyamatot a szervezés alatt álló görögkatolikus parókia szervezőlelkésze, Szaploneczay Gergely atya indította el, amikor a város vezetése felé egy görögkatolikus emlékjel felállítását kezdeményezte.

„A végső megjelenítést illetően kerekasztal beszélgetés mellett döntöttünk – idézi az eseményeket Gergely atya. Ezen a beszélgetésen, amely a polgármesteri hivatalban zajlott 2015 őszén, jelen volt Gacsályi Gábor, mint a református egyház képviselője, Juhász Imre, a római katolikus egyház helyi plébánosa, Buczkó József múzeumigazgató és önkormányzati képviselő, Dalanics Zoltán hajdúdorogi parókus és jómagam, mint az akkori görögkatolikus szervezőlelkészség szervezőlelkésze. A katolikus keresztállítást mindannyian közösen képviseltük. Én úgy életem meg, hogy ebben a városban ez a hármas szimbólum; a református kehely, a római katolikus hagyományokat ápoló feszület és a görögkatolikus ikont ábrázoló kereszt tükrözi ennek a városnak a vallási identitását. Egy helyen való megjelenítése az

összetartozás szimbóluma, a középben elhelyezett szentírási üzenet pedig a közös hit megerősítése és cél megfogalmazása lett.”

A jelkép-együttesből kettő feszület, egy pedig a református egyház jelképének számító kehelyábrázolás. A közös szellemiség a felhasznált anyagok tekintetében is megmutatkozott, hiszen valamennyi műkőből készült. De hasonlatosak abban is, hogy egyforma magasak. Elhelyezésüket illetően a *városszéli* szakrális kisemlékek közé sorolhatók. Arccal észak- északkelet felé tekintenek, éppen ezért „köszöntik” a településre érkezőt, miközben a távozókra is kiterjesztik védő-oltalmazó erejüket. Mindeközben vigyázzák az itt lakók és az úton járók életét, s hirdetik a város közösségének összefogását.

A római katolikus feszület

A kereszt szárai egyenes végződésűek, a rajta elhelyezett korpusz bronzsínűre festett műgyanta öntvény, melynek alkotója Ekker Róbert szobrászművész. Fölötte olvasható INRI felirat ugyancsak bronzsínű fémből készült. A korpusz az érettünk keresztthalált szenvedett Krisztust jeleníti meg. A feszület lábánál elhelyezett márványtablán ez áll: *„Íme, az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit.” Római Katolikus Egyházközség.*

A görögkatolikus feszület

Mivel Hajdúnánáson ekkor és ezen a helyen jelent meg először a háromágú kereszt a rajta látható ikonképpel - szakítva a korábbi századok római típusú keresztformájával és korpusz ábrázolással, - ezért ennek szakrális vonatkozásairól részletesebben is szólnunk.

A korpusz Monostori Viktória hajdúdorogi tanárnő, ikonfestő alkotása.

A keresztforma tartalmát Szaplóczay Gergely lelkipásztor így foglalta össze: *„Keleti egyházunkban (görögkatolikus egyházunkban is) a háromágú keresztet szoktuk leggyakrabban alkalmazni. A felső vízszintes ág egy egyszerű névtartó rész. Rendszerint erre az ágra kerül az a felirat, hogy názáreti Jézus a zsidók királya. NJZSK. A középső ág az, melyen Jézus volt megfeszítve. Az alsó ága; a vízszintes szára alatt egy kisebb ferde szár. Ezen nyugodott Jézus lába keresztre feszítésekor. Teológiai üzenete az utolsó ítéletről szól.*

Sokszor a görögkatolikus kereszt és az ortodox kereszt abban különbözik csupán, hogy a görögkatolikus keresztnek az alsó szárát vízszintesen húzták meg. Különösebb jelentőséggel inkább a ruszinoknál, kárpátaljaiaknál bír, ahol üldözték a görögkatolikusokat.”

A feszület szemlélésekor azonnal szembetűnik, hogy az ikonkép teljesen kitölti a kereszt

felületét. Ez azért van, mert itt nem csupán a keresztre feszített krisztus ábrázolása jelenik meg, hanem egyéb bibliai üzenetek is.



A római, és a görögkatolikus feszület, valamint a református szakrális jel.

(Fotó: Buczkó József)

A függőleges szár tetején a legkorábbi, „nem kéztől származó” Jézus-kép¹¹¹ kapott helyet, melyet angyalok tartanak. Azért itt látható, mert a függőleges szár arra tanít, hogy Isten az Ő képére és hasonlatosságára teremtette az embert. Alatta olvasható az a felirat, melyet Pilátus adott parancsba: *Názáreti Jézus a zsidók királya.*

„Az ikon közepén a tulajdonképpeni korpusz ábrázolás, azaz Krisztus alakja látható. Itt a halott Krisztusban az Istent magát látjuk, aki örökkön élő, aki az élet forrása, és aki a reményt és a feltámadást hirdeti. Úgy tűnik, mintha nem függne a kereszten, hanem maga tartaná azt. A keze sem áll görcsben attól, ahogy a fához szegezték, hanem inkább a pap felemelt kezéhez hasonlít, melyet kihangsúlyoz a nyugodt, szelíd arckifejezés is.” (Szaplóczay Gergely)

Krisztus kézfejnél jobbról a Nap, balról a Hold képe jelenik meg, melyek a szenvedés

¹¹¹ Lásd ehhez: Hársvölgyi V. im. 2008. 4.

univerzális kihatását jelképezik.

Az alsó, rövidebb száron balról Jézus édesanyja, Mária, jobbról pedig János apostol alakja figyelhető meg, akik ott álltak Jézus kereszthalála alatt a kereszt tövében. Legalul a koponyaábrázolás tűnik elő. Arra utal, hogy Krisztust a Koponyák hegyén feszítették meg. Itt azonban a koponya mélyebb jelentéssel is bír: ez Ádámra, az első emberre utal, aki bűnt követett el, s akinek ezért a fájdalmas halál lett a büntetése.

A feszület lábánál elhelyezett márványtábla felirata: *„Az Irgalmasság évében állították a hajdúnánási görögkatolikusok, 2016.”*

A református jelkép

Az egyházközség nagyságát, vezető szerepét a centrális elhelyezés hivatott kifejezni. Ez a szakrális jelkép áll ugyanis középen. Az oszlop a posztamens szerepét tölti be, hiszen tetején áll a református egyház egyetemes jelképe, az úrvacsorai kehely. Alkotója Szabó Sándor szobrászművész. Anyaga bronzírozott műgyanta öntvény.

A továbbiakban idézzük Nt. Gacsályi Gábor hajdúnánási vezető lelkipásztor szavait a kiegészítő szakrális elemek bemutatása végett:

„A kehely az úrvacsorakor használatos szent edényünk. Jézus, a kenyér vétele után – vette a poharat is, miután vacsoráltak, és ezt mondta: ”E pohár amaz új szövetség az én vérem által...” (I Kor 11,24-25).

Amíg a prédikáció mindenkihez, hívőkhöz és hitetlenekhez egyaránt szól, mert hitre hív és hitben nevel, addig az úrvacsora csak a hívőkhöz szól, s őket szervezi Krisztus testévé, élő közösséggé. Ez a közösség hármasság vonatkozású: hitközösség, reményközösség, szeretetközösség.

Amilyen valóságosan táplálja testünket az elfogyasztott kenyér és a megivott bor, oly valóságosan járja át lelkünket Krisztus ereje, Szentlelke. Ezért nevezte Kálvin az úrvacsorát: „a Krisztussal való titokzatos közösségnek.”

Református címerünk tetején a tűzből megfiatalodva felszálló fönixmadár látható, amely jelképezi az egyház történetét: minden próbából megújulva kerül ki. Titka, hogy a Napba tekint: „Mert nap és pajzs az Úr...” (Zsolt 84,12). Ezért vésettük ezt az ábrázolást az oszlop felső harmadára is.”

Alatta függőlegesen két szó zárja a jelképek sorát: „ISTEN SZERETET”.

Gacsályi Gábor tiszteletes úr e szavak mélységét és üzenetét a mai ember számára,

ekképpen fogalmazta meg: „A Bibliában központi fogalom a szeretet. A mi Istenünk a szeretet Istene még akkor is, ha életünk próbatételei között nem mindig így tapasztaljuk. Hűsége, irgalma, kegyelme, megbocsájtása, Isten népe iránti szeretetének megnyilvánulása. A vőlegény és a menyasszony egymás iránti szeretete valószínűleg Isten és népe kapcsolatára utal az Énekek énekében.

Az Újszövetségben az agapé (szeretet) gyakran azt a szeretetet jelenti, mely önzetlen, és feltételek nélkül elfogadja a másikat, hogy az majd mássá lehessen.

Isten a világ iránti szeretetből küldte el Fiát. Ez a kezdeményező szeretet, mert akkor közeledik az emberhez, amikor az még bűnben van. E szeretet legteljesebb kifejezése az önfeláldozás. Az Isten iránti szeretet elválaszthatatlan az embertárs iránti szeretettől. Jézus ezt a parancsot hagyta tanítványaira: Isten és ember szeretete. Ebből a világból minden elmúlik egyszer, mi is. Ami legnagyobb és örökre, örök életre nézve megmarad az, a szeretet. (I. Kor. 13, 13. v.)”

A hármas kompozíció egy mesterségesen kialakított domborulaton áll, melyet a nyitott Bibliára emlékeztető, kőből faragott könyv tesz teljessé. Rajta pedig az a bibliai idézet szerepel, amely egyébként az Agócs fivérek által 1906-ban állíttatott réti feszület talapzatán is szerepelt:

„JÖJJEK ÉNHOZZÁM MINDNYÁJAN, AKIK MEGFÁRADTOK ÉS MEGVAGYOK TERHELVE, ÉS ÉN MEGNYUGVÁST ADOK NEKTEK.” MT. 11. 25.



Hajdúnánás történelmi egyházainak emlékjel együttese. (Fotó: Buczkó József)

5. Templomkerti szakrális emlékjelek

A görögkatolikus templomot hirdető jel

Fakereszt az Óvoda utca 14. szám alatt

Állításának ideje: 2019. Anyaga: fa.

Készítette: Nagy Sándor asztalosmester, Hajdúnánás.

Állapota: újszerű.

GPS koordináták: 47°50'35.1"N 21°25'38.1"E

Ez a fából készült *hárm*as, vagy *alsó ágú kereszt* a leendő templom kertjében áll. Készítője a hajdúdorogi származású Nagy Sándor asztalos mester. Tervét Monostori Viktória ikonfestő készítette. Felszentelése 2019. december 1-én történt. Mivel nem áll még a templom, így ez a kereszt valóban annak hirdetője. Azt üzeni, hogy hamarosan elkövetkezik ez az esemény is.

A város keleti szélén álló kereszthez képest ez az alkotás nem csupán anyagában tér el attól, hanem egy fontos részletében is: Ezen ugyanis az alsó kereszt szár nem vízszintes, hanem ferde. Felállítását ugyancsak Szaplóczay Gergely atya kezdeményezte, így hát célszerű ismételten őt magát idézni:

„Manapság egyre inkább jellemző a görögkatolikus gyakorlatban is a ferde, alsó ágú keresztet használni. Az alsó, ferde szár annak jelképe, hogy a keresztre feszített Jézus lábai ezen nyugodtak. Ennek jobb oldali ága felfelé mutat, melynek bibliai üzenete: „Jöjjetek Atyámnak áldottai és vegyétek birtokba a nektek készített országot!” A lefelé mutató bal ág bibliai üzenete: „Távozzatok tőlem az örök kárhozatra!”. Az előző azokra utal, akik gyakorolják az irgalmasságot, az utóbbi pedig azokra, akik elhanyagolják e jócselekedeteket.

Vannak olyan gondolkodók, akik azt vallják, hogy a korpusz nélküli kereszt a feltámadásra utal. "Nincs itt, feltámadt." Ez is lehetne a magyarázat. Most azonban inkább másik két okot írok le, ami engem vezérelt ebben. Egyrészt, mint tudjuk a missziós kereszt korpusz nélküli. Templomot építeni pedig missziós feladat Hajdúnánáson. Megfogalmazza a kereszt üzenetét. Ebben az üzenetben a történelmi egyházak azonos véleményen vannak. Ez az üzenet olvasható Szent Pál apostol Korinthusiakhoz írt első levelében, első fejezetének 18 versétől a 29-ig: 18. A kereszttről szóló tanítás azoknak, akik elvesznek, balgaság ugyan, de

nekünk, akik üdvözülünk, Isten ereje. 19.Hiszen az Írás így szól: Lerontom a bölcsek bölcsességét, s az okosak okosságát meghiúsítom. 20.Hol marad a bölcs? Hol az írástudó? Hol az e világi tudás szószólója? Nem megmutatta Isten, hogy a világ bölcsessége balgaság? 21.Mivel a világ a maga bölcsességével nem ismerte fel Istent isteni bölcsességében, úgy tetszett Istennek, hogy balgaságnak látszó igehirdetéssel üdvözítse a hívőket. 22.A zsidók csodajeleket kívánnak, a görögök bölcsességet követelnek, 23. mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük. Ő a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg balgaság, 24. a meghívottaknak azonban, akár zsidók, akár görögök: Krisztus Isten ereje és Isten bölcsessége. 25.Hiszen Istennek a „balgasága” bölcsőbb az embereknél, és Istennek a „gyöngesége” erősebb az embereknél. 26.Gondoljatok csak meghívástokra, testvérek! Nem sokan vannak köztetek olyanok, akik a világ szerint bölcsek, nem sok a hatalmas, nem sok az előkelő. 27.Isten azonban azt választotta ki, ami a világ szemében balga, hogy megszégyenítse a bölcseket, s azt választotta ki, 28.ami a világ előtt gyöngé, hogy megszégyenítse az erőseket, s ami a világ előtt alacsonyrendű és lenézett, azt választotta ki az Isten, a semminek látszókat, hogy megsemmisítse azokat, akik valaminek látszanak. 29.Így senki sem dicsekedhet Isten előtt.



Az Óvoda utca 14. szám alatt felállított fakereszt. (Fotó: Buczkó József)

A másik dolog, ami újra és újra átjárta a gondolataimat, személyesebb: a 3. hangú,

*vasárnap délutáni sztichiránk. (Egy alkonyati istentisztelet éneke) "Nagy a te kereszted ereje Uram, / mert az egy helyen ásatott le a földbe, / mégis hatása kiterjedt az egész világra, / s a halászból apostolokat, / a pogányokból pedig vértanúkat szerzett, * hogy imádkozzanak a mi lelkünkért."*

A keresztet Monostory Viktória tanárnő tervezetét, valamint Nagy Sándor a famunkát ajándékba a hajdúnánási görögöknek.

5/a A római katolikus templom kertjének emlékjelei

Műkő feszület

Állításának éve: 1929. Helye: Bocskai utca 1. szám

Adományozója: Kovács Jánosné, Román Anna

GPS koordináták: 47°50'34.6"N 21°25'42.5"E

(Mivel a későbbiekben bemutatandó szakrális kisemlékek kivétel nélkül a templom kertjében állnak, így azok GPS koordinátái megegyeznek az itt közölttel.)



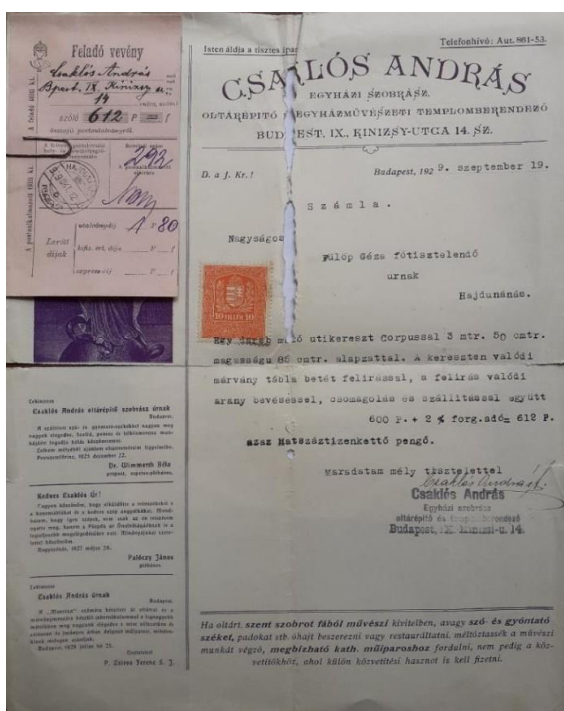
A budapesti egyházsobrász által ajánlott és az ennek alapján felállított műkő feszület.

(Fotó az ajánlati tervhez 1929-ből, valamint Buczkó József)

Az emlékezet már nem tartja számon, ki is volt valójában a jótékony adakozó. Az egyházi levelezésekből azonban annyi megtudható, hogy a feszületen feltüntetett Kovács Jánosné özvegyen élt már ebben az időben, s Hajdúnánásról a Polgáron tanítóskodó fiához költözött. Onnan kérte az egyházközség plébánosát, Fülöp Gézát, hogy közreműködjön egy templomkertben felállítandó feszület elkészíttetése ügyében.

A plébános úr készséggel tett eleget ennek a feladatnak. A papot és a híveket egyaránt lelkesítette a feladat, hiszen végre a templom kertjében is születhetett egy vallásos jelkép, mégpedig a katolikusság hitét legmélyebben kifejező alkotás, az értünk, emberekért kereszthalált szenvedett Krisztus ábrázolása.

Ebben az időben különféle műköves üzemek működtek már az országban, különösen is a fővárosban. Fülöp Géza plébános úr egy hirdetés alapján a budapesti *Csanklós András* (1885-1957) szobrászművész, egyházi szobrász és templomberendező vállalkozásától kért kivitelezési tervet és árajánlatot. Mivel a mellékelt fénykép és az árajánlat elnyerte a megrendelő tetszését, 1929. őszén már a helyén is állt. Mégpedig a templom előtt, az északkeleti oldalon, közel az utcai kerítéshez.



A műkö feszület számlája.¹¹²

¹¹² Egyházi Levéltár, 1929

A 3.5 méter magas, 80 cm-es alapzaton álló alkotás öntőforma alapján készült, s különlegessége, hogy a rajta elhelyezett korpusz nem külön rátét, hanem „egy test” a kereszttel. A megmintázás szobrászi kézre vall. A korpusz és a kereszt egymáshoz viszonyított arányai tökéletesek. Magát az alkotást, annak ellenére, hogy műkőből, nagyon finom összetételű betonból készült önálló szoborműnek tekinthetjük.

Anyagi okok miatt végül nem márványtáblába vésték a kért szöveget, hanem közvetlenül a talapzat előlapjába.

Az ilyen műkő feszületek az „úti kereszt” megjelölést viselték, hiszen egyre gyakrabban ehhez hasonlókkal váltották fel az utak mentén, temetőkből, templomkertekben álló, megkorhadott fa feszületeket. Ám ezeket ritkábban készítették avatott művészek, leginkább ügyes kőfaragó, illetve sírkőkészítő mesterek műhelyéből kerültek ki.

Bár ez a feszület nem valahol egy városból kivezető út mentén áll, hozzá mégis azokhoz hasonló szokások fűződnek. Ilyen mindenekelőtt a friss virággal való díszítés. Még ma is jellemző, hogy a tövéhez rendszeresen hoznak a hívek friss, vágott virágot. De mécses, illetve gyertyaégetés is hagyományosnak mondható, mégpedig halottak napja környékén. A templomkerti körmenetek alkalmával pedig kiemelkedő szakrális helyként van jelen az eseményben. Környékét ilyenkor virággal ékesítik.

Az egyházi leltárban ezzel az elnevezéssel szerepel: „*Úti kereszt műkőből a templom előtt. Özv. Kovács Jánosné adománya*”.¹¹³ Természetesen nem mulasztotta el az egyház vezető testülete köszönetének kinyilvánítását az adományozó felé, melyet 1930. január 21-én jegyzőkönyvben is rögzítettek: „*Köszönetet mondunk Kovács Jánosné, született Román Anna polgári lakosnak, aki saját költségén művészi úti keresztet állíttatott fel a templom előtt 612 Pengő értékben. Köszönetünk mellett a keresztre feszített Jézus legyen áldozatkészségének jutalmazója.*”¹¹⁴

Az alapzatán olvasható szöveg:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÁLLÍTTATTA ÖZV.
KOVÁCS JÁNOSNÉ
SZÜL. ROMÁN ANNA
1929.

¹¹³ Egyházi Levéltár, 1929. évi leltár

¹¹⁴ Egyháztanácsi Jegyzőkönyv, 1930. január 21.

Boldogasszony Kertje

Imaút a város szívében

A létesítés ideje: 2018. szeptember 23.

Létrehozásának célja a Boldogasszony-, illetve a Mária-kultusz erősítése, akinek 1038-ban kegyeibe ajánlotta Szent István király országunkat. Ezt fejezi ki a templom első titulusa is, melynek bizonyága a szentélyben elhelyezett nagyméretű festmény. Ezen túlmenően a célok között szerepelt egy olyan közösségi tér kialakítása is, ahol a katolikusság közösségi életét is megélheti. A településen belül elfoglalt központi helyénél fogva alkalmassá válhat arra, hogy a város esztétikai és lelki értelemben egyaránt legszebb helye legyen. Egy olyan üdítő színteret, belvárosi liget, ahol a pihenni vágyók elidőzhetnek, ahonnan ihletet, és lelki erőt, lelki felüdülést egyaránt meríthetnek.



A Boldogasszony Kertjének emlékköve. (Fotó: Buczkó József)

A Hajdúnánási Római Katolikus Egyházközség tagjai mindig mélyen ápolták a Szűzanya kultuszt. A Boldogasszony, Égi Édesanyánk, Magyarország Patrónája mindig kinyújtotta segítő kezét hajdúnánási hívei felé. Ennek bizonyosságai például a két háború közötti

időben készült márványablácskák, rajtuk a Mária közbenjárására gyógyult híveink köszönetével. De kifejezője ennek a Szűz Mária mellékoltár, a Szűz Máriát ábrázoló templomi lobogó, ugyancsak a két háború közötti időből, a szintén Szűzanya-képet tartalmazó gyermeklobogó ugyanebből az időből, valamint a templomkertben álló, Zajác Gyula egykori plébános által állíttatott Szűzanya szobor is (1934).

A Szűzanya-kultusz mélyítését szolgálja a Székely Menekültek Emléknapjának centenáriumi eseménye alkalmából székely testvéreinktől 2016-ban kapott csíksomlyói Babba Mária kegyszobor is, amely a kórus alatt látható. Felszentelése 2018. szeptember 18-án, a IX. Székely Menekültek Emléknapja keretében történt.

Szűz Mária szobor

Állításának éve: 1934. Anyaga: műkő.

Állíttatta: Zajác Gyula plébános

Állapota kielégítő.

Mielőtt bemutatnánk a templomkert szakrális kisemlékeit, legelőbb a Szűz Máriát ábrázoló szoborról kell szólnunk, amely a műkő feszület után második kültéri alkotásként jelent meg a templom kertjében.

A templom főbejáratától balra, azaz délre kapott helyet, s ezzel egyensúly teremtődött a torony előtti kertszakaszon.

A realiztikus ábrázolási mód Máriát imára kulcsolt kézzel ábrázolja. A 150 centiméter magas, csaknem életnagyságú szobor minden bizonnyal Csaklós András budapesti szobrászművész műhelyében készült, ahonnan 1929-ben a feszületet is rendelték. Erre utal az alkotás művészi megmunkálása. Nem egyszerű sablonöntvényről szó – bár ezzel a technikával készült -, hiszen a formai elemek rendkívül kimunkáltak. Ez azt jelenti, hogy az öntőforma maga is szobrászi kéz által megmintázott alkotás alapján született. Lenyűgözően gazdag a szobor plasztikai megnyilvánulása, amely főként Mária köpenyének redőzöttségében nyilvánul meg. Ez a dús drapériázottság a szobrot a barokk alkotásokhoz teszi hasonlatossá. Csakúgy, mint Mária arcának és az imádkozó kezek ábrázolása. A szelíd, gyönyörű női vonásokat hordozó arc derűs, értünk átszellemülten imádkozó vonásokat tükröz, melyet a finom női kezek csak tovább fokoznak.

Éppen ezért a szobor nem csupán egy műalkotás, hanem annál jóval több. Krisztus

édesanyjának megjelenítése, s ez önmagában is felülírja szoborságát. Ezért van az, hogy a hozzá imádságos lélekkel közeledők benne nem a szobrászi teljesítményt csodálják, hanem azt az Égi Édesanyát, akit az alkotás ábrázol. Az csak természetes, hogy a szobrászművésznek is ez volt a legfőbb célja.

A szobrot plasztikai összefogottsága, lágy stílusa a 20. század elejének eklektikus alkotásai közé emeli. Ebben a tekintetben pedig, annak ellenére, hogy a templomhoz képest négy évtizeddel később született, teljes összhangban áll annak stílusával.

Hogy felállításának körülményeit megértsük, idézzük fel az egyházközség korabeli viszonyait is.

Állításának idején Juhász József (1902-1972) plébános szolgálta a híveket, aki Zajác Gyula (1899-1964) plébánost váltotta ebben a minőségében. A szobor megrendelője és adományozója azonban éppen Zajác Gyula volt, aki itteni rövid szolgálata idején, 1933. január 1. és szeptember 30-a között maga is mélyen kivette részét az egyházközség építésének munkálataiból. Folytatta azt az egyházépítő munkát, melyet az ő elődje, Fülöp Géza (1899-1953) kezdett el 1921-1932 között. Ekkor kapott új cserépfedést a templom, de újra tatarozták a plébánia épületét is, de ekkor szerelték fel az új harangokat is a toronyba. Zajác plébános úr úgy döntött, maga is méltó adománnyal járul hozzá a fejlesztésekhez. Érzékelve a hívek Mária iránti tiszteletét, azt a kultuszt, ami a Szűzanyát övezi Hajdúnánáson, úgy döntött, az Égi Édesanyát ábrázoló alkotással ajándékozza meg híveit. Mire megérkezett és eltervezhették a felállítását, az érsek atya új állomáshelyre rendelte Zajác Gyulát, így utódjára maradt annak felszentelése.¹¹⁵

Az 1941. évi leltárkönyvben a következőket olvassuk róla: *„Betonból öntött Boldogságos Szűz Mária szobor a templom előtt. Téglalap alapzatú, melynek földbe épített 1 m, föld feletti része pedig 160 cm. Értéke 150 P. Zajác Gyula volt hajdúnánási lelkész ajándéka, ki a szobor fenntartási alapjára 25 P-t ajándékozott.”*¹¹⁶

1967-ig az eredeti talapzaton állt, ám ekkorra annyira megromlott, hogy teljesen le kellett bontani, s új felépítményt készíteni számára. Ez az idő egyébként egy újabb felújítási hullám időszaka is volt. Papp Géza plébánossága idején ugyanis újratarozták a templomot, elbontották a régi parókia épületét, újat építettek, stb. Teljesen megújult, vagy inkább átváltozott a templombelső is. Ekkor festették le Takács István 1938-ban készített monumentális freskóit,

¹¹⁵ Lásd az elmondottakhoz: Buczkó J. 2001.163-165

¹¹⁶ Egyházi Levéltár, 1941. Vegyes Iratok

melyeknek helyét Kákonyi Péter apát modern stílusú falképei foglalták el. De ugyancsak ekkor, ebben a modernizációs szellemben formálódott újjá a Szentély is.¹¹⁷



Szűz Mária műkő szobra a talapzat felújítása idején, 2022. nyarán. (Fotó: Buczkó József)

A hevenyészve végzett munkálatok miatt a szobor talapzata 2022-re ismét meggyengült. Siettette a romlást a téglafelületre felkent, erősen megrepedezett beton bevonat. Ennek lebontása után új téglaburkolatot kapott a talapzat, amely összefogottabb, harmonikusabb küllemet teremtett a szobor számára.

Az 1916 évi székely menekülés és befogadás emlékjelei

A Nagy Háború derekán, 1916 augusztusának utolsó napjaiban Románia hátba támadta szövetségeseit. A Keleti-Kárpátok hágóin 200 ezer fős román haderő özönlött a védtelen

¹¹⁷ Buczkó J. 2000. 50-51.

székelysége. A lakosságnak csupán egy esélye maradt az életben maradásra: a menekülés.

A Hargita hágóin át végeláthatatlan néparadat vette kezdetét az Alföld irányában. Több mint 220 ezer fő kelt útra, leginkább nők gyermekeikkel és az öregek, hiszen a hadra fogható férfiak a háború valamelyik harcterén küzdöttek, vagy éppen elvéreztek már.

Hajdú vármegyébe húsz ezer főt meghaladó menekült érkezett, akik közül Hajdúnánás városa, döntően a református lakosság, 3200 főt fogadott be.¹¹⁸

A római katolikus egyházközség úgy döntött, hogy ennek az emberbaráti cselekedetnek méltó, maradandó emléket állít, s ezzel együtt útjára indítja a *Székely Menekültek Emléknapja* című ünnepségsorozatot is.

Az első ilyen eseményre a menekülés és befogadás 95. évében, 2011. szeptember 10-én került sor. Ennek keretében két emlékjelet avattak, melyekből az egyik a befogadó szeretetnek, a másik pedig az itt elhalt székely menekülteknek állít emléket.

Mindez egybeesik Ft. Juhász Imre plébános úr itteni szolgálati idejének kezdetével, aki nem csupán ezt, hanem a későbbiekben bemutatandó szakrális kisemlékek, emlékjelek létrehozását is nagy elhivatottsággal támogatta.

A Befogadó Szeretet Emlékköve

Állításának ideje: 2011.

Anyaga: műkő és mészkőlap

Készítette: Török József kőfaragó mester, Újfehértó

Állapota: jól karbantartott.

Mivel közterületen nem kapott helyet, ezért a templomkert déli oldalán állították fel közadakozásból.

¹¹⁸ Ennek további részleteit lásd: Buczkó J. Szállást adtunk hűséges magyar véreinknek című könyvét, 2011, Hajdúnánás



A Befogadó Szeretet emlékjele. (Fotó: Buczkó József)

Az emlékjel elhelyezésekor arra törekedtek, hogy helyzeténél fogva olvasható legyen a rajta lévő szöveg az utcán járók számára is, ugyanakkor megjelenésével, fő nézetével járuljon hozzá a templomkert esztétikájának növeléséhez.

A Székely Menekültek Emléknapjához kapcsolódó események záró pillanatai ehhez a helyhez kötődnek. Az Ünnepi szentmise végén ugyanis itt helyezik el koszorúikat, virágaikat a meghívott székely és hazai vendégek.

Előlapjára a következő szöveget vésték:

EMLÉKJEL
ANNAK EMLÉKEZETÉRE, HOGY
DR. BERENCSI JÁNOS (1881-1930)
POLGÁRMESTER
ÁLDOZATOS MUNKÁJA NYOMÁN
HAJDÚNÁNÁS NÉPE
1916 ŐSZÉN
3200 SZÉKELY HÁBORÚS MENEKÜLTTEL
OSZTOTTA MEG HAJLÉKÁT.

KÖZÖTTÜK VOLT
A KILYÉNFALVI **JAKAB ANTAL** (1908-1993)
AKI 1980-90 KÖZÖTT
GYULAFEHÉRVÁRI PÜSPÖK VOLT,
VALAMINT
A CSÍKSOMLYÓI **DOMOOS PÁL PÉTER** (1901-1992),
AKIT NÉPRAJZI MNKÁSSÁGÁÉRT KÉSŐBB
A CSÁNGÓK APOSTOLA
CÍMMEL TISZTELTEK MEG.
A BEFOGADÁS 95. ÉVFORDULÓJÁN
ÁLLÍTTATTA
A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG
2011. SZEPTEMBER 10-ÉN.

A katolikus emlékjelet legfelül egy kőbevésett római kereszt ékesíti, amely arra utal, hogy szakrális indíttatású alkotásról van szó.

Székely Menekültek Emlékkeresztje

Állításának ideje: 2011.

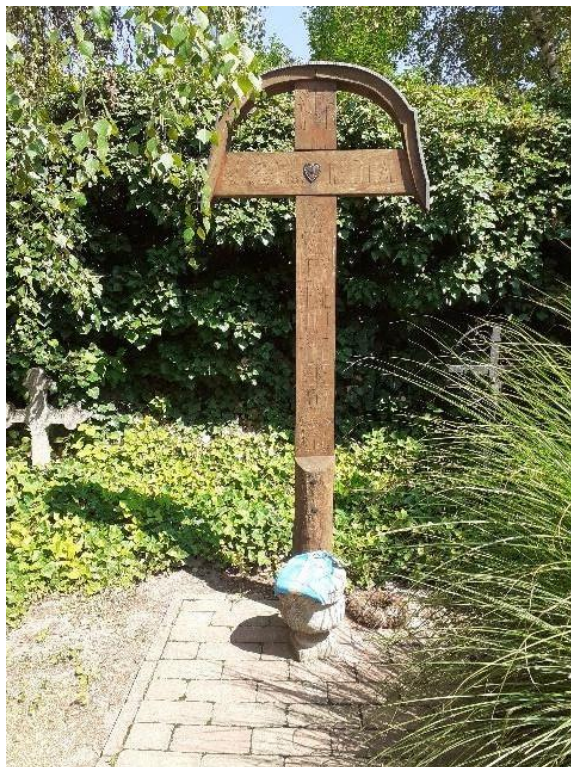
Anyaga: akác.

Tervezte és készítette: Buczkó József néprajzkutató.

Állapota: jól karbantartott.

1916-1918 között, a székely menekültek itt tartózkodása idején 39-en fejezték be földi életüket Hajdúnánáson. Valamennyien katolikusok voltak, s földi maradványaikat az Alsó Temetőben helyezték őket örök nyugalomba. Voltak közöttük gyermekek, és főként idős, már betegen érkezett emberek.

Mivel számukra nem adatott meg, hogy a székely anyaföldben pihenjenek, ezért emlékezetükre egy olyan fából faragott kereszt készült, amilyen szülőhelyükön, illetve temetőikben gyakran látható. Fa sírkeresztjeiket Hajdúnánáson elmosta már az idő, ezért ez a kereszt azok hiányában is emlékeztet rájuk.



A Székely Menekültek Emlékkeresztje, előtte a székelyföldi porszemeket tartalmazó urnával.

(Fotó: Buczkó József)

Formáját, léptékét tekintve pontosan olyan, amilyenek ma is állnak a székely településeken, a temetőben, illetve a Hargita hágóin. A templom kertjében álló emlékkereszt egy Hargitán álló kereszt alapján készült, annak hiteles másolataként. Csakúgy, mint azokat, ezt is bádoglemez védi az időjárástól.

Tövénél egy kis kő urnácska áll, amely az esztendőnként ünnepélyesen elhelyezett székely porszemeket tartalmazza. Mindig más helyről, onnan, ahonnan a szolgálattételre meghívott lelkipásztor érkezik. Üzenete pedig ez: ha már nem pihenhetnek hazai földben, utódaik hozzanak számukra néhány porszemet, mégpedig egykori templomaik kertjéből.

A kereszt száraira vésett szöveg:

Az 1916-17-ben ITT ELHALT
38 SZÉKELY MENEKÜLT EMLÉKÉRE 2011.

Ezen túl a függőleges száron felül a Jézus-monogram, alul pedig a Mária-jel látható. Ezek pontosan olyanok, amilyeneket a székely keresztekre, feszületekre is véznek.

Mária-fülkék

Állításuk ideje: 2018.

Anyaguk: téglá.

Építette: Horváth Imre kőműves mester.

Állapotuk: jól karbantartottak.

Olyan látványkert ez, melyben kiemelt helyet foglalnak el a Mária kegyhelyeinkről hozott szentképek, szobrocskák, cserjék, virágok, porszemek, stb. A szentképek, illetve Mária-szobrok számára három darab téglából rakott „kapolnácska”, azaz Mária-fülke készült, melyekben a kegyhelyekről hozott kegytárgyak kaptak helyet. Az építmények előoldalán a kegyhely neve olvasható, alatta pedig az az ima, melyet azokon a helyeken imádkoznak híveink. Ezek a kis Mária-fülkék egyúttal azokat a Mária kegyhelyeinket elevenítik meg, ahová elzarándokol a nánási katolikusság: *Máriapócs, Mátraverebély - Szentkút és Csíksomlyó.*

A bennük elhelyezett Szűzanya-ábrázolások a kegyhelyekről származnak, valamint a fülkék talapzatában látható kövecskék és porszemek is, melyek ugyancsak onnan valók. Ezek előtt megállva imádságos lélekkel hajthatnak fejet híveink és az imádságos lélekkel betérők Égi Édesanyánk előtt. A Mária-fülkék megépítéséhez azokat a téglákat használták fel, melyek 2009-ig a templom padlózatát alkották, s amelyek 1896 óta számtalanszor megszentelődtek már, hiszen azokat elődeink cipője koptatta.



A máriapócsi kegyhelyet megidéző Mária-fülke. (Fotó: Buczkó József)



*A Mátraverebély-szentkúti és a csiksomlyói kegyhelynek emléket állító Mária-fülkék.
(Fotó: Buczkó József)*

A Boldogasszony Kertje a római katolikus hívek közös alkotása. Az építmények tervét Buczkó József néprajzkutató készítette. Építette: Horváth Imre kőműves mester. Fenntartója a római katolikus egyházközség. A kert napközben, megfelelő felügyelet mellett minden jó szándékú ember előtt nyitva áll.

Az Emlékezés Kapuja és a Múltunk Oszlopai

Állításuk ideje: 2022.október 2.

A fafaragó munkát Magi Imre népi iparművész,

a terveket és a vasalatokat Buczkó József néprajzkutató, kovács készítette.

Állapotuk: új.

Az emlékjel-együttes tölgyfából készült, s a Zempléni-hegységben megbúvó Háromhutából (Középhutáról) származik. Tartalmaz egy kapu-szimbólumot, valamint az utána sorjázó nyolc oszlopot.

Ez a szakrális töltetű emlékmű kettős célt szolgál. A nyíló nélküli fedeles kiskapuvál és a faragott kapuoszlopokkal az egyházközség emléket kívánt állítani a település eltűnőben lévő faragott oszlopos utcai kapuinak. Még nem is olyan régen ilyenek ékesítették a város utcáit, ezek voltak „a nánásiak székely kapui.” Éppen ezért a helyi, azaz a hajdú identitás őrzői és kifejezőivé is váltak. A kapuoszlopok gazdag vésett, faragott díszei a helyi ácsmesterek keze munkáját dicsérte, s ezek mintagazdagsága bőséges tárházát kínálta ahhoz, hogy minden oszlop más díszítményt kapjon. Ezzel pedig az volt a cél, hogy ezeket a díszítő motívumokat ily módon is átmentsék az utókor számára.

A leglátványosabb szimbólum „**Az Emlékezés Kapuja**” feliratot viselő fedeles kiskapu. Ennek az alkotásnak nincs nyíló szárnya, vagyis ajtaja, amely a vendégvárás, a nyitott szív, a szeretet szimbóluma, amely nyitva áll minden jó szándékú ember előtt. De igényes megmunkálásával pontosan mintázza a régi utcai fedeles kiskapukat, így egyben visszaidéző az azoknak. Egyfajta emlékállítást, hiszen ezek is eltűntek már a porták elől. Az oszlopok előlapján gazdag, háromhurkás vésett, csipkézett motívumok láthatók fillungokkal (az oszlopok közepén lévő téglalap formátumú lappal), valamint azok közepén a rozettával. A szemöldökgerendát és az oszlopokat *S* formájú ácskapcsok erősítik egymáshoz, melyek nem csupán díszítő motívumok, hanem megidézik a régi utcai kapuk kígyómotívumát, a házi kígyót, amely a benne lakók védelmét szolgálta.

Ez utóbbi lassan tartalmát veszítette, csupán díszítő, egyben funkcionális hagyományává vált, éppen ezért megfér a fölöttük álló római kereszttel. (Ezek helyén szintén kígyót formázó faragott-fűrészelt díszítőelem állt, ugyanazzal a tartalommal.) Római kereszt látható az oszlopok tetején is, amely a város katolikus lakosságára utaló jelkép. Csupán egy oszlop tetején nincs ilyen, illetve csak a szára látható, ami arra utal, hogy az egykori Árpád-kori falu római katolikus népe a reformáció hatására vallást váltott, azaz feladta katolikus hitét. Ezt példázza a 3. számú oszlop, amely az 1569-es évszámot viseli, hiszen ez az esemény ekkorra zajlott le.

Aki átlép „Az emlékezés Kapuján”, egy történelmi sétát tehet meg a **Múltunk Oszlopai** mentén. A rájuk vésett információk, üzenetek ugyanis végig vezetnek a látogatót a hajdúnánási katolikusok több évszázados múltján. Az oszlopok előtti séta éppen ezért időutazás. Ez a nyolc évszázados múltunkban tett séta pedig a város múltjába tett látogatás is, hiszen az előbbi szerves része az utóbbinak.

Az oszlopok egy-egy évszázadot jelölnek, rajtuk a már említett faragványokkal, valamint egy-egy rövid közleménnyel az előlapon, illetve a hátlapon.



Az Emlékezés Kapuja a háttérben sorjázó Emlékezés Oszlopaival, 2022. szeptemberében.

(Fotó: Buczkó József)

Az emlékjelekre vésett évszámok, és szövegek: Az Emlékezés Kapujának szövegei:

A homlokgerenda felirata:

Elöl: **„Az Emlékezés Kapuja”**

Hátul: **„800 éves múltunk emlékjele. Állítatott 2022-ben.”**

A Múltunk Oszlopaira vésett évszámok és feliratok:

	Előlap:	Hátlap
1.	1221 „Villa Nanas”	Az Árpád-kori falu
2.	1301 „Nánásmonostora”	Vallási, oktatási központ
3.	1569 Hitfeladás	Reformáció Nánáson
4.	1770-es évek Első katolikus jövevények	„Hitünkben nem háborgattunk.”

- | | | |
|----|-----------------------------|--------------------------------------|
| 5. | 1850-től
„Réti Matyók” | <i>Újabb betelepülők</i> |
| 6. | 1896
Felépül a kőtemplom | <i>Szentháromság Egy Isten</i> |
| 7. | 1926
Új katolikus iskola | <i>„A kultúra erős vára”</i> |
| 8. | 1935
Önálló plébánia | <i>„Az állhatatos hit hirdetője”</i> |

Felszentelte Ft. Ferencz Antal Kolozsvár-szentpéteri plébános.

Szent László király szobra

Állításának ideje: 2018. szeptember 12,

Anyaga: műkő.

Készítette: Török József kőfaragó mester, Újfehértó

A talapzat Horváth Imre hajdúnánási kőműves munkája.

Állapota: újszerű.

A mindössze 130 cm magas alkotás öntősablon alapján készült a polgári római katolikus templom kertjében álló eredeti alkotás alapján. Azt 1896-ban állította az egyházközség, ám 2010-ben újjá kellett önteni, mivel az idő teljesen kikezdte. Erre a feladatra Török József kőfaragó mester kapott megbízást, aki megőrizte az öntőmintát, Maga János polgári plébános engedélyével pedig elkészítette ezt az alkotást.

A finom részletekkel rendelkező eredeti szobor mészkőből készült. Ez a formagazdagság az új szoborra is jellemző.

Egy határozott, fiatal, energikus lovagkirály áll előttünk, legfőbb attribútumával, a harci bárdal, melyet jobb kezében tartva szíve fölé emel. Ez a népéért való küzdelem, önfeláldozás szimbóluma. Hasonlót fejez ki, s egyben történelmi utalásokkal is rendelkezik a bal láb mellett hegyére állított pallos, melyen a jobb kéz pihen. A rajta lévő kettőskereszt az Árpád-ház legkorábbi, azaz első szimbóluma, amely mai történelmi címerünkben most is ott látható.



Szent László király műkő szobra, háttérben egy Mária-fülkével. (Fotó: Buczkó József)

A Szent király fején királyi korona látható, amely teljessé teszi királyi megjelenését.

Az alkotás 140 cm magas téglá, illetve terméskő talapzaton áll. Mindkettő különös jelentőséggel bír. Az előző ugyanis az 1896-ban épített templom padlózatának burkolata volt, azaz sokszor érte szenteltvíz. A terméskő az egykori plébánia és az első katolikus iskola alapjainak maradéka.

Az alkotás - melynek költségeit az egyházközség tagjai, valamint a város önkormányzata biztosította -, a Debrecen - Nyíregyházi Római Katolikus Egyházmegye alapításának 25. évfordulója alkalmából készült, hiszen a lovagkirály ennek az egyházmegyének, így a helyi egyházközség védőszentje is.

Az ünnepi szentmisét követően felszentelte: Ft. Varga János címzetes apát, nyugalmazott plébános, szabolcsi főesperes.

Talapzatán a következő szöveg olvasható:

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY

1046-1095

„MIKÉPPEN A NAP RAGYOG,

*FÉNYLIK NÉPÉNEK KÖZEPETTE
ÁLLÍTTATOTT
EGYHÁZMEGYÉNK VÉDŐSZENTJÉNEK TISZTELETÉRE
AZ ALAPÍTÁS 25. ÉVÉBEN, 2018-BAN.*

Imakő

Állításának ideje: 2018. szeptember 12.

Anyaga: mészkő. Mérete: 2 x1m.

Készítette: Török József kőfaragó mester, Újfehértó.

Ugyancsak a Boldogasszony Kertjében áll, a templom déli oldalánál az a két méter magas mészkőtábla is, melynek rendeltetése az, hogy az előtte megállót imádságra hívja, egyben tanítsa is. Előlapján a Boldogasszony Anyánk kezdetű régi nemzeti imánk, Himnuszunk első versszaka olvasható, hátlapján pedig az Angyali üdvözlés, az Üdvözlégy Mária kezdetű ima szövege áll. Akik a Mária-fülkétől érkeznek, ez az imahely vezeti át őket az Emlékezés Kapujához és az azt követő Emlékezés Oszlopaihoz.



Az imakő keleti és nyugati oldala (Fotó: Buczkó József)

Mottó:

„Az ősök sírjai avatják az országot hazává.”

Anatole France

VIII. KERESZTTTEL KORONÁZOTT SÍRKÖVEK HAJDÚDOROGON

1. A temetőkről előzetesen

Mielőtt közelebbről is szemügyre vennénk a régi, kereszttel koronázott sírköveket, vessünk előbb egy pillantást Hajdúdorog temetőinek történetére.

Az eredendően görögkeleti hiten lévő hajdúk a katonai rendnek megfelelően tizedekbe szerveződve települtek. Ezek amolyan városrészek voltak, s a későbbiekben minden tizedben külön temetőt is nyitott a fenntartó görögkatolikus egyház. Mivel négy tizedre tagozódott a hajdúközösség, négy temetőt is nyitottak: Keleti temető (Hegy-tized), Nánási úti temető (Telekhegy tized), Kukuca temető (Gáttized), Nyugati temető (Vidító tized). Valamennyi a görögkatolikus egyház tulajdonában állt tehát, s ő gondoskodott fenntartásukról is. Ezek közül egyikbe sem temetkeznek már, helyüket átvette a városi üzemeltetésű Köztemető a településtől kissé délnyugatra, melynek északi részét 1843-ban nyitották.

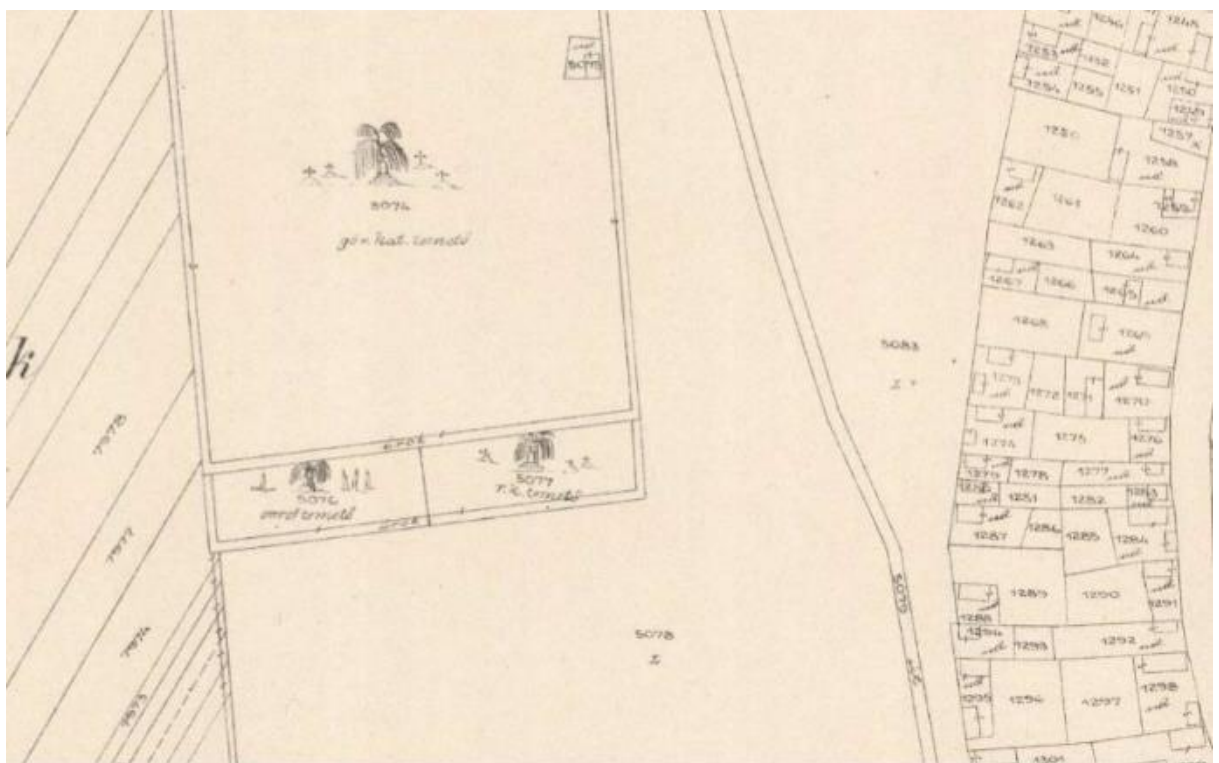
Mivel a 19. század első feléig a település csaknem egyöntetűen görögkatolikus vallású volt, ezért a temetők is ezt a felekezeti viszonyt tükrözték. Csak az 1914-ben készített kataszteri térképen tűnnek fel olyan temetők, amelyeken belül felekezeti hovatartozás szerint hantolták el a halottakat. Ilyen a Kukuca és a Nyugati temető, ahol a legnagyobb területet kitevő görögkatolikus parcella mellett református és római katolikus temetőrészeket is elkülönítettek. Ezek a sírkerti arányok tulajdonképpen leképezték a település felekezeti arányait is. Mintegy visszatükrözték azt.

A katolikus parcellák közös jellemzője, hogy csak görögkatolikus fészülettel rendelkeztek, ami érthető is, hiszen a nagyobb közösségből könnyebben kikerült egy-egy fészületállító család. Valamennyi régi temető sajátossága volt, hogy természetes „kerítés” védte a kóborló jószágok kártételeitől. Ez mindenek előtt körülárkolást jelentett. Az árokásásból kikerült földet a belső oldalon magasították fel, tetejére pedig rendszerint valamiféle áthatolhatatlan bozótot telepítettek.

Az ilyen *garádnak*, *sáncnak* is nevezett kerítés a korábbi századokban is gyakran alkalmazott megoldás volt. Ehhez hasonló módon védték magát a települést is.



A Kukuca temető ábrázolása az 1914. évi kataszteri térképen, a temetőárokkal



Az árokkal övezett Nyugati temető rajza az 1914. évi kataszteri térképen

1843-ban, amikor lezárták a régi, megtelt Nyugati temetőt, attól délnyugatra nyitottak ugyanekkor egy újat. Nos, erre vonatkozóan olvassuk a forrásokban, hogy ez az új temető „körül árkolt, akácfákkal körül van ültetve. Megáldotta 1843. május 8-án Jaczkovits János szabolcsi főesperes.”¹¹⁹

Ez a temetőrész a jelenlegi Köztemető északi részén található, ám akácfasornak már nyoma sincs.

A korabeli térképeken ezek a fentebb jelzett árkok, mint védelmi célt szolgáló műtárgyak száraz árokként vannak feltüntetve, ami egyértelműen jelzi legfőbb rendeltetésüket.

Növényzetükről

Az emlékezettel és a térképi, levéltári forrásokkal elérhető időben temetőink már elsősorban telepített növényzettel rendelkeztek. A cserjék, fák jelentősége mindmáig megmaradt, amelynek messzire, az ősi magyar múltba vezető nyomai vannak. Őseink ugyanis nagy jelentőséget tulajdonítottak az élő fák és az alattuk nyugvók kapcsolatának. Archaikus hiedelemvilágunk a fát ugyanis a lélek tartózkodási helyének tekintette.¹²⁰

A későbbi századokban is meghatározó jelentőséggel bírt temetőinkben a növényzet jelenléte. Mivel a halottak kertjét az egyház tartotta fenn, így természetesen saját gazdasági érdekei szerint szabályozta is a telepíthető fafélések körét. Ahogy jeleztük, a temető árkat a 19. század első harmadától előszeretettel ültették be akáccal, a sírok közötti területeket és az utak mentét pedig különféle gyümölcsfákkal. Ezek haszna természetesen az egyházat, illetve a temetőcsőszöt illette.

A sírhantokat egészen a 20. század derekáig földből alakították ki. Az alatta nyugvóra a fejéhez állított fejfa emlékeztetett. A sírhant gyakori tartozékai lettek azonban a különféle cserjék, virágok is. Ezek lényegében azonosak voltak a családi ház kiskertjének virágaival, hiszen onnan telepítették azokat.

Hajdúdorog egykor használt négy temetőjéből egyikben sem temetkeznek már. Elhagyatottak, melyeket az önkormányzat igyekszik karban tartani, ám ennek ellenére egy karakter nélküli, teljesen egyöntetű, fák és cserjék nélküli környezet teremtődött bennük.

¹¹⁹ GKPL I- 1.F.11. lap

¹²⁰ Lásd ehhez: Kunt É. 1983. 9.

A szerkezeti elrendezésről

A növényzet mellett meghatározó jelentőséggel bír a temetők szerkezeti elrendezése. Általános érvennyel fogalmazhatjuk meg, hogy valamennyi előre megtervezett, egymásra merőleges utakkal felosztott sírmezőkből áll. Ezek központi, vagy magaslati részén a templomot „helyettesítő” feszületet állítottak. A halottakat *sorosan*, azaz személyválogatás nélkül temették egymás mellé. Annyi eltérés azonban megállapítható, hogy a feszületek közelébe az állítatókat, esetleg egyházi méltóságokat vagy azok családtagjait helyezték örök nyugalomra. Az ősi *bokros*, tehát családi kötelékben történő temetkezés emléke is fellelhető, ugyanis a soros temetkezés ellenére sokszor egy-egy család tagjai egymásmelletti sírokban pihennek.

Ez a temetői elrendezés a 18. század vége óta jelen van hazai temetőinkben,¹²¹ s ahogy láttuk, Hajdúdorogon is ez vált jellemzővé.

Ami a sírok tájolását illeti, minden temetőben a kelet-nyugati irány jellemző. Ez azt jelenti, hogy a halottat arccal kelet felé helyezték a sírba, s feje fölé állították a fejfát, később kőből, betonból készült sírkövet. Ezek azonban szövegezett oldalukkal nyugati irányba, azaz a sírok végénél elvezető gyalogutakra néznek. Ennek az az oka, hogy ezáltal könnyen hozzáférhetővé válnak, nem kell a sírokon átgázolni ahhoz, hogy rajtuk koszorút, gyertyát helyezhessenek el a halott hozzátartozói.

A halott (bezárt) temető

Ahogy az élők világa felett eljár az idő, a holtak kertjét is előbb-utóbb betemeti a feledés homálya. És ennek nyomán visszaveszi a természet, amelyből kiszakították.

Erdélyi Lajos, e téma egyik jeles kutatója írja, hogy *”a temető élő mindaddig, amíg az élők világa kapcsolatot tart velük, amíg közölni valója van az utódok felé.”*¹²² Ennek szomorú igazságát valamennyien megtapasztalhatjuk, ha elhagyott, elárvult temetőinkben sétálunk.

Azok a táblás sírkövek, melyekre fel kívánjuk hívni a figyelmet, a Kukuca és a Köztemetőben állnak. Mindössze két tucatnyi ilyen sírjelről van csupán szó, s közülük a többség az előző (már lezárt) temetőben maradt meg mindmáig, éppen ezért legelőbb ezeket vesszük sorra.

¹²¹ Kunt E. 1983. 21.

¹²² Erdélyi L.: 1979. 477.

2. A Kukuca temető sírkövei

Azok a sírjelek, melyeket ebben a fejezetben be kívánunk mutatni, az egykori Kukuca nevű, mára elhagyott, lezárt temetőben találhatók.

A még álló gránit, illetve homokkő sírjelek azonban magukra hagyatottságukban is dacolnak az idővel. Van köztük olyan, amely arcra borult már. Olyan is, amelyik megbillent, és olyan is néhány, melyeket vandál kezek rongáltak meg. A látványt illetően ismét csak Erdélyi Lajost idézhetjük: „*Az elhagyott temetőnél, az ősök gazdátlaná vált sírjainál fájdalmasabb látványt nehéz elképzelni. Valamikor büszke, most talajba süppedt vagy ledőlt kövek.*”¹²³

Az élők által teremtett és hátrahagyott értékeket szemlélve Lyka Károly művészettörténésszel együtt feltehetjük mi is a kérdést: „*miért építik ősidők óta az élő emberek a holt emberek városait? Mert itt a házat nem a gazdája építi, nem olyan, amilyennek ő kívánná. Hanem az élők.*”¹²⁴

Igazat adhatunk Lyka Károlynak, hiszen a temető valóban a halott város, s az élők a saját értékrendjüket követve alakítják, formálgatják. Így hát elegendő megtekinteni egy település temetőjét ahhoz, hogy képet formáljunk az élők világáról. Amennyiben áthatja a település közösségét a versengés, ugyanúgy megjelenik ez a temetőben is. Amint van rangos ház, vannak gazdagságra utaló sírkövek is. És ez igaz a Kukuca és a Köztemetőben fennmaradt keresztel koronázott gránit és homokkő sírkövekre is. Azért ezt a két temetőt említettük, mert a másik kettőben ilyen régi sírkövek nem őrződtek meg. Minden bizonnyal azért, mert ezekben anyagi okok miatt nem is emeltek ilyeneket.

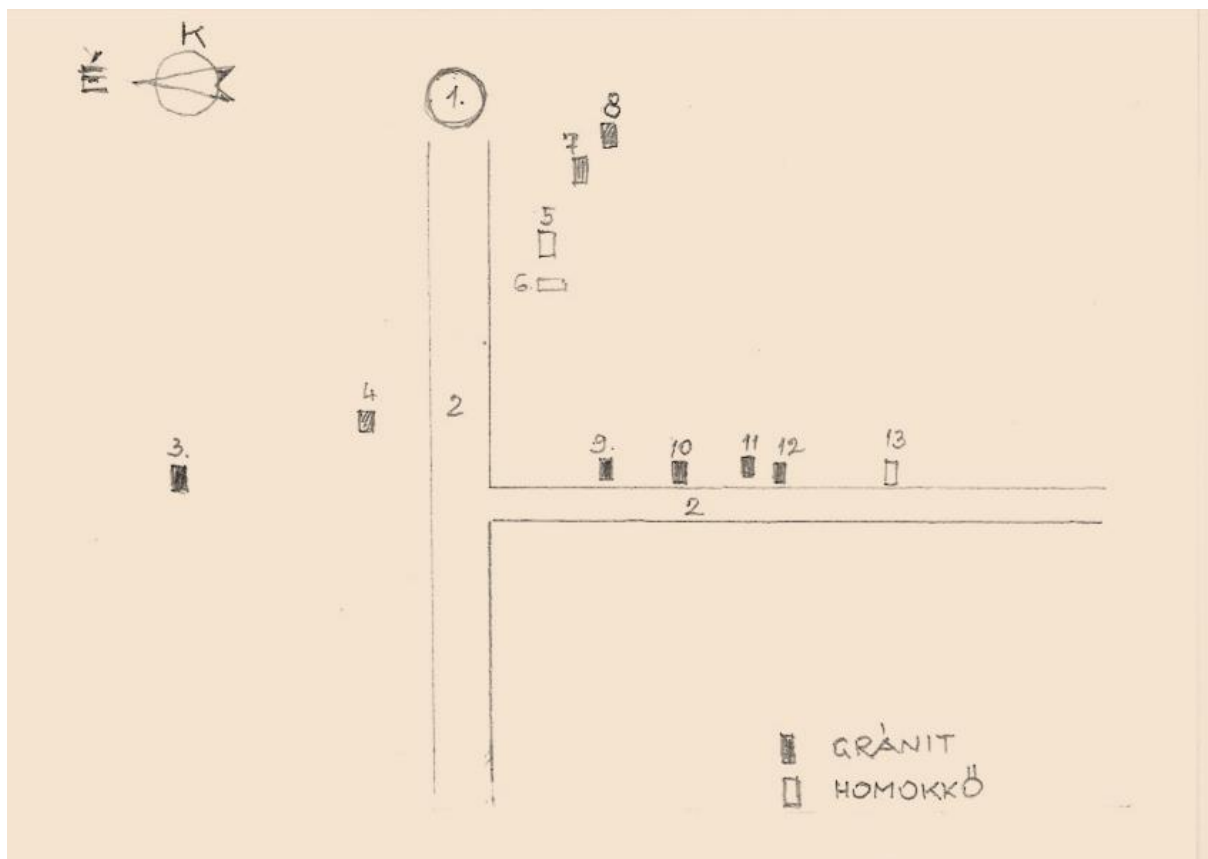
Az ország egészét tekintve a temetői sírkövek alkotják a hazai kőfaragást reprezentáló emlékanyag döntő részét. Hajdúdorog temetőiben azonban csak igen csekély mértékben van jelen. Az itt álló, keresztel koronázott régi sírköveket egy tehetősebb társadalmi réteg állította szerettei sírjára. Mégpedig az örökkévalóság számára. Mivel helyben nem állt rendelkezésre erre a célra alkalmas kőfeleség, a készítőik idehozatták távolabbi helyekről.

A Kukuca temetőben összesen kilenc gránitból és két homokkőből készült sírkő található. Ezekből egy ledőlt, egynek a koronája megsemmisült, egy pedig ugyancsak vandál kezek miatt megroppant a dereka táján. Közülük a legkorábbi 1895-ben állították, az utolsót pedig negyed század múltán, 1920 - ban helyezték a sírra.

A szürke gránitból kimunkált sírkövek *Debrecenből* kerültek ide, mégpedig *Kegyess Ferenc kőfaragó mester* üzeméből.

¹²³ Erdélyi L. idézett m. uo.

¹²⁴ Lyka K.: 1903. 39.)



A Kukuca temető helyszínrajza (részlet) a gránit és homokkő sírjelek helyének megjelölésével

- | | | | |
|----|---------------------------------------|-----|---------------------------------------|
| 1. | <i>feszület</i> | 8. | <i>Papp Juliska sírköve (1903)</i> |
| 2. | <i>út</i> | 9. | <i>Debreczeni Imre sírköve (1915)</i> |
| 3. | <i>Holis László sírköve (1899)</i> | 10. | <i>T. Tóth Mihály sírköve (1918)</i> |
| 4. | <i>Papp Mihály sírköve (1917)</i> | 11. | <i>Görögh Ferenc sírköve (1916)</i> |
| 5. | <i>Anonim sírkő (?)</i> | 12. | <i>Görögh Ferencné sírköve (1920)</i> |
| 6. | <i>Ledőlt sírkő (?)</i> | 13. | <i>Anonim sírkő (1918)</i> |
| 7. | <i>K. Orosz György sírköve (1915)</i> | | |

Ezt onnan tudjuk, hogy néhány sírjel talapzatán meghagyta a mester saját névjegyét. Kettő kivételével nem látunk ugyan névjegyet, ám a stílusjegyek és a betűformák alapján biztonsággal állíthatjuk, hogy ezek is Kegyes Ferenc műhelyéből kerültek ki. Egyébként a mesterek nem minden munkájukon tüntették fel nevüket. Egy temetőben például leginkább az első alkotáson, majd egy-egy későbbin is, az „ismétlés”, az emlékeztetés kedvéért.



Kegyes Ferenc sírkőkészítő vállalkozó névjegye az egyik sírkő talapzatán

Egyébként a munkájukat szignózó kőfaragó mesterek megjelenése a 19. század közepére tehető. Ez pedig összefügg a céhrendszer felbomlásával, a vállalkozók közti versengés felerősödésével. Éppen ezért a névjegy megjelölés a műhelyek reklámozásának egyik eszköze is lett.¹²⁵

Mivel közvetlenül a fa sírjeleket váltva, illetve azok mellett jelentek meg, igencsak eltérő, ugyanakkor méltóságteljes világot képviseltek. Mára azonban eltűntek mellőlük a fakeresztek, csupán azok utánzatára készült beton sírjelek sorakoznak körülöttük, felerősítve a köztük lévő esztétikai különbséget, s egyben kihangsúlyozva a kő sírjelek monumentalitását.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az ilyen sírjelek csak a görögkatolikus parcellában jelentek meg. Közös jellemzőjük, hogy valamennyi embermagasságú, táblás kiképzésű, tetejükön a kereszttel, azaz a koronával. Innen van a *kereszttel koronázott* elnevezés.

Maga a forma, sőt mi több, a lépték is meglehetősen egységes képet mutat az országban. Ahol elterjedtek, a 19. század végén és a 20. század elején, nem csupán átformálták, de egységessé, ugyanakkor változatossá is tették a katolikus temetőképet.

Mivel itthon leginkább a kevésbé időtálló homokkő állt rendelkezésre, így az értékes kőféléseket, élen a gránittal, távoli országokból kellett beszerezni. Vidékünkre leginkább

¹²⁵ Lásd ehhez: Lővei P.: 2015. 20

Svédországból szállították a feldolgozásra, sírkőkészítésre alkalmas anyagot, mégpedig a fehéres szemcsés szürke gránitot.

A 19. század utolsó harmadában Debrecenben műhelyt nyitott Kegyes Ferenc is előszeretettel használta ezt a követ. Vállalkozását műkögyárként jegyezte, s amint a rajzos hirdetésből is látszik, igencsak változatos sírköveket készített a márvány obeliszkektől a sírkeresztekig. Ott látható ezek között egy olyan minta is, amelyhez hasonlók a dorogi temetőben is feltűntek.

Vessünk egy pillantást a továbbiakban a hajdúdorogi temető táblás sírköveire.



Kegyes Ferenc hirdetése az Egyetértés c. lapban 1924. január 11. 4.

Szerkezeti tagolódásuk a következő:

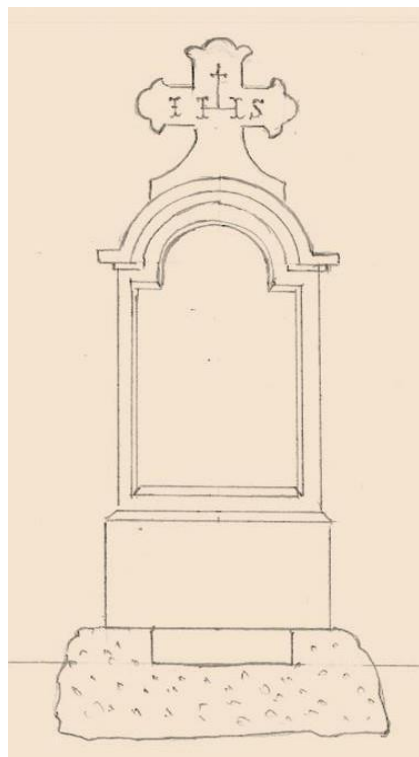
Valamennyi négy elemből épül fel.

A legfelső a korona, amely változatos szírvégződésű keresztből áll. Ez lehet lóhere vagy éppen liliom formájú, vagy éppen bemetszett. (Az utóbbi a homokkőből készült sírkövek jellemzője.)

A korona alatt helyezkedik el a feliratos mező, vagy sírtábla, amely a legnagyobb felületet teszi ki az egészen belül. A feliratos mező elnevezés tükörrként is ismeretes.

Ennek a síklapnak a létrejöttét az szülte, hogy a sírjelet állítatók egyre inkább igényelték a nagyobb szövegmező kialakítását, hogy halottaikról minél több információt közölhessenek. Ez érthető is, ha arra gondolunk, hogy vidékünkön, ahol századokon át csak a fa szolgált

sírjelként, ám az abból készült sírjelek csekély felületet biztosítottak az alatta nyugvó személyre vonatkozó közlemények bevésésére. Ez pedig a név, illetve a megélt életkorra vonatkozó adat lehetett, azaz sok esetben a születés és halálozás dátuma is hiányzott róluk. Arról nem is beszélve, hogy esetleg többet is megtudhassunk a halott foglalkozásáról.



KORONA

OROMZAT

SÍRTÁBLA
/TÜKÖR/

TALAPZAT

LÁBAZAT
BETON ÁGYAZAT

A kereszttel koronázott sírkő részei (Rajz: Buczkó József)

Ezt a hiányosságot egy csapásra megoldották a táblás sírkövek, melyeken elegendő hely jutott minden adat közlésére, sőt ezen túlmenően akár idézetek, és más egyéb közlendők felvésésére is.

Nos, ilyen mennyiségű szöveget egy fából készült sírkeresztben nem lehetett elhelyezni, ráadásul az a kevés is idővel, a fa öregedése miatt olvashatatlanná vált, megsemmisült. Hogy mennyire igaz a szövegmennyiség korlátozottsága a sírkereszteken, bizonyoság erre a később nagyáltalánosságban elterjedt beton sírjelek példája. Ezek méretükben nem nagyobbak, mint azok a fa sírkeresztek, amelyeket felváltottak, éppen ezért a rajtuk olvasható szöveg sem több, mint amennyi azokon volt.

A táblás sírkövek harmadik szerkezeti eleme a *talapzat*. Ezen pihen a feliratos mező. Rajta, az előlap jobb felső sarkában olykor a mester névjegye, illetve az állíttató neve, vagy más felirat olvasható.

A negyedik, egyben legszó egység a *lábazat*, amelyből nem látszik semmi, hiszen ez a 20-25 cm-nyi szakasz a földben pihen. Pontosabban egy *beton ágyazatban*, amely körülöleli, s egyben biztosítja is a sírkő stabilitását. Ezt ugyancsak a mester üzeme készítette, hiszen ahogy a hirdetésben is olvasható, betonkészítéssel is foglalkozott.

Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, ezek a sírkövek nem csupán anyaguk miatt, hanem összképüket tekintve is rendkívüli módon hasonlítanak egymásra. Ez természetes, hiszen ugyanabból az üzemből kerültek ki.

Ám ha közelebbről szemügyre vesszük őket, azt látjuk, hogy valójában nincs két teljesen egyforma. Közös jellemezőjük azonban, hogy valamennyi arccal nyugat felé tekint.

Hogy mi ennek a hasonlatosságnak a magyarázata? Mindenekelőtt az, hogy a megrendelők a mester műhelyében katalógus alapján választhattak, milyen felületi kiképzésű, milyen különleges véseteket tartalmazzon a sírkő. Ezek a tervrajzok, mint mintarajzok egyébként országos egyezőségeket is mutatnak, sőt nagyobb kitekintésben is hordoznak hasonlóságot a környező országok hasonló sírjeleivel.

Nos, ennek a katalógus béli változatosságnak köszönhető, hogy a Hajdúdorogon felállított táblás sírkövek között is jellemző a részletekben való eltérés. Ilyen mindenek előtt a tábla, azaz a szövegmező felső részének, az oromzatnak a kiképzése. Ez a megoldás egy kivételtől eltekintve félköríves, azaz felül egyes vagy kettős boltív záródásúak. Ugyancsak változatosak a tábla függőleges éleit lezáró plasztikai kiképzések.

Hogy mindez miként nyilvánul meg az egyes sírköveken, a részletek feltárása végett a továbbiakban egyenként vesszük sorra ezeket. Előbb a Kukuca, ezt követően pedig a Köztemetőben fennmaradtakat.

Gránit sírjelek

Szegedi Mária sírköve (1895)

A legkorábbi ezek között az 1895-ben állított síremlék, amely a temetőkert közepe táján, a régi fészülethez vezető út bal oldalán helyezkedik el.

A koronát képező kereszt liliomos szárvégződésű, a rendkívül hangsúlyozottan megjelenő kereszt kettős félköríven pihen. Ezek közül a felső szalagpárkányt képez, s egyben védi is a csapadéktól az alatta lévő szövegmezőt.



Ezt a tükröt tagolt szalagkeret övezi, amely ezáltal keretbe foglalja a feliratot, amelynek a szövege a következő:

ITT NYUGSZIK
NÉHAI
SZEGEDI MÁRIA
ÉLT 33 ÉVET
MEGHALT 1895. FEBR. 26.
BÉKE PORAIRA

Talapzata szöveg nélküli.

Holis László éneklész sírköve (1899)

Ezt a szép arányokkal rendelkező sírkövet 1899-ben állították. Az alatta nyugvó a görögkatolikus egyházközség kántora, 19. században használatos elnevezéssel, éneklésze volt, aki szolgálatát 1881-től látta el halála pillanatáig. Időrendben ez a második gránitból faragott sírkő, amely a régi, romfeszülettől kissé délnyugatra áll. Ennek a férfiónak a megbecsültségét jelzi, hogy sírja éppen a feszület közelében kapott helyet. Stílusát tekintve gótizáló.

A keresztszárak végződése és a szövegtábla is ezt sugallja. Kifejezetten gazdag

kiképzésű maga a szövegtábla, amely egyedi megjelenést kölcsönöz az alkotásnak. Széleit tagolt szalagkeret díszíti, amely felül hármás félkörben zárul. Ezt zárja a háromszögben törő oromzat, amely magát a keresztet tartja.

Szövegtáblájának felirata:



ITT NYUGSZIK
NÉHAI HOLIS LÁSZLÓ
VOLT 18 ÉVEN ÁT
HDOROGI ÉNEKLÉSZ
ÉLT 57 ÉVET
MEGHALT 1899. NOV. 29.

A lábazatra vésett szöveg:

Béke hamvaira!

Papp Juliska sírköve (1903)



Ez a sírkő a temető dél felé nyíló útja mentén áll. Stílusát tekintve csaknem megegyezik az 1895-ben készülttel. A koronát képező keresztszárak ezen is liliomos végződésűek. A szövegmezőt szalagkeret határolja, amelynek oromzata kettős félkör kiképzésű párkányzattal záródik.

Mivel ez a sírjel egy fiatalon, mindössze tizennyolc éves korában derékba tört életnek állít emléket, ráadásul egy hamvas leánynak, ezért az oromzat a képi ábrázolás nyelvén, virágszimbolikával is tudtul adja a tragikus hírt. Itt ugyanis egy letört rózsaaág vésete látható, amelynek bimbója lehajlott, jelképezvén a nyíló virágjában elhalt életet.

A sírkövön olvasható felirat:

ITT NYUGSZIK
PAPP JULISKA
SZÜLETETT 1885 NOV. HÓ 7
MEGHALT 1903 JÚLIUS HÓ 3
BÉKE LENGJEN PORAI
FELETT

A lábazatra vésett szöveg:

EMLÉKÜL TESTVÉRE
217

K. Orosz György sírköve (1915)



Ártó kezek sajnos megrongálták, melynek következtében a koronakereszt egyik szára letört. Büszke tartása is megbillent már.

Plasztikai kiképzése megegyezik a korábbival. A szövegtáblát ezen is egyszerű szalagkeret övezi, amely felül kettős kiképzésű övpárkányban záródik, amely félkörívet zár körbe. A szövegek egy része a táblán, másíkrésze pedig a lábazon kapott helyet.

A halottra emlékeztető szöveg:

ITT NYUGSZIK
K. OROSZ GYÖRGY
MEGH. 1915 NOV.28.

Béke poraira

A lábazon vésett szöveg:

EMLÉKÜL EMELTETTE
BÁNATOS ÖZVEGYE
POGÁCSÁS ANNA

Debreczeni Imre sírköve (1915)



A temető kert sírkövei között ezt tekinthetjük a legkidolgozottabbnak, ugyanis meglehetősen gazdag felületi kiképzéssel rendelkezik. A vésett plasztikai jelek tekintetében ezen az egy kövön látható például a koronakeresztben a Jézus monogram, amely mintegy megismétli, hangsúlyosabbá teszi és szakrális értelemben el is mélyíti a kereszt üzenetét.

Az eddigiekkel ellentétben itt a feliratos mezőt talapzatra állított és oszlopfejjel ellátott csavart oszlop keretezi, amely a félköríves, párkányos oromzatot tartja a fölötte álló kereszttel.

Ugyancsak új megoldás a szövegmező kiterjesztése. Eddig ugyanis azt láthattuk, hogy csak a tükrön, illetve a lábazon jelent meg, Itt azonban az oromzat félköríve alatti felület is szövegmezővé lépett elő. Ide írták ugyanis, követve az íves formai elemeket:

ITT NYUGSZIK

ISTENBEN BOLDOGULT feliratot.

A tulajdonképpeni táblára vésett szövegelhelyezés is újszerű megoldást hordoz. Itt ugyanis a családi nevet szintén ívesen rendezték el, amely igazodik a fölötte lévő ívpárkányhoz. A továbbiakban azonban változatlan formában, azaz vízszintes sorokban olvashatjuk az egyéb közlendőket:

DEBERECZENI

IMRE
ÉLT 48 ÉVET
MEGH 1915 DECZ 8
Nyugodjon békében!

A lábazatra írt szöveg:

FELEJTHETETLEN ÉDES APÁNKNAK

Papp Mihály hősi halott sírköve (1917)



Míg a korábbiak inkább magas, karcsú megjelenésűek, addig ez alacsonyabb, szélesebb kiképzésű. Ez abban nyilvánul meg, hogy magasabb a talpzat, ezáltal nem téglalap, hanem négyzetes formájú a szövegtábla.

Az előzőhöz hasonlatossá teszi azonban az, hogy a táblát talpzatos és oszlopfős féloszlopok szegélyezik, amelyeken félköríves tagolt párkányzat pihen. Ez tartja a sima felületű, lilomos keresztet. Ez is oszlopokkal szegélyezett sírkő tehát, ám itt hengeres faragásúak. Ez az alkotás, amely a régi fészülethez vezető út bal oldalán áll, egy hősi halottnak állít emléket, aki az első világháborúban vesztette életét. Ám neki nem valamelyik távoli tömegsír lett a végső nyughelye, hanem Hajdúdorog megszentelt földje. Nem jellemező az ilyen eset. Leginkább olyanoknak adatott meg, akik itthon haltak bele a fronton szerzett sérüléseikbe, vagy

hozzátartozóik valami csodával határos módon hazahozhatták a földi maradványokat.

Papp Mihály itthon, szerettei között fejezte be 34 évre szabott földi életét, ám harctéren szerzett sérülései miatt kiérdemelte a kor szokásainak megfelelően a hősi halott megnevezést. Mivel egyedi jelenségről van szó, ezért a település nem nyithatott az ilyen hősök számára külön úgynevezett hősi parcellát, mint például Hajdúnánáson, hanem más síroktól kissé elkülönítve, mintegy kiemelve jelöltek ki számára sírhelyet. Amolyan dízsírhelynek tekinthetjük az ő földi nyughelyét.

T Tóth Mihály sírköve (1918)

Ez a torzó sírkő talán a legalacsonyabb az összes közül. A szövegtáblát egyszerű, tagolatlan szalagkeret övezi, amely felül, az oromzatban tagolt, félkör alakú övpárkányban záródik. Koronáját, azaz a keresztet vandál kezek letörték. Így, csonkult állapotában is beszédesen vall állíttatójáról. Talapzatán ott olvasható a mester neve: *Kegyés F. Debreczen*, amiből egyértelmű, hogy ez is ugyanabból a műhelyből került ki, amelyikből az előzőek.



Görög Ferenc (1915) és Papp Teréz sírköve (1920)

Ezt a két sírkövet együtt mutatjuk be annak ellenére, hogy nem egy időben állították

őket. Ennek kettős oka is van. Egyrészt az, hogy házaspárról van szó. Másrészt pedig annak bizonyosságául, hogy a soros temetkezési előírás ellenére ki-ki megtalálhatta a családi kötelékben történő elhantolást. Ez esetünkben úgy történhetett – amire manapság is van példa -, hogy a házaspár még életükben megvásárolták az örök házat, hogy holtukban is egymás közelében pihenhessenek.

A két sírkő stílusát tekintve teljesen azonos. Sajnos, Görög Ferenc sírkövét súlyosan megrongálták, melynek következtében letört a kereszt, s a kőtömb jobb széle is erőteljesen megcsorbult. Nem csupán a stílusjegyek, hanem az 1915-ben készült sírkő lábazati felirata lapján is egyértelmű, hogy Kegyes Ferenc műhelyéből került ki. A szövegtábla mindkét esetben szalagkerettel szegélyezett, amely hármasság tagolású övpárkányban végződik. A keresztoszlopokon is, mint a korábbiakon, lilium végződésűek.

A férj sírkövének felirata:

ITT NYUGSZIK
GÖRÖG FERENCZ
ÉLT 67 ÉVET
MEGHALT 1916 SZEPT. 3.
BÉKE PORAIRA!

(Az első és az utolsó sor íves elrendezésű.)

A lábazati felirata a szokásos mesterjel: *Kegyes F. Debreczen*

A feleség sírkövének felirata:

ITT NYUGSZIK
ISTENBEN BOLDOGULT GÖRÖG FERENCNÉ
PAPP TERÉZ ÉLT 65 ÉVET
MEGHALT 1920 MÁRC. 14.
ÁLDÁS ÉS BÉKE PORAIRA!

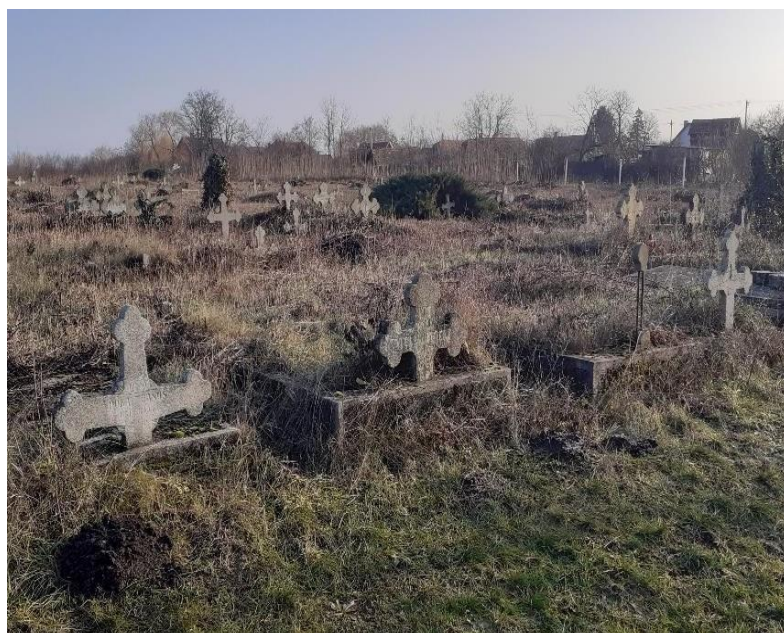
(Az első és az utolsó sor ívesen elrendezve.)

A lábazatra írt szöveg:

E SÍRKÖVET ÁLLÍTTATTÁK
KEDVES NÉNJKNEK BEREZKI IMRE ÉS NEJE
POGÁCSÁS BORBÁLA



A Kukuca temető gránit sírköveinek számbavételét itt zárhatjuk, hiszen összesen 10 darab van belőlük. A gránit sírkövek állításának folyamata 1920-ban, éppen a trianoni tragédia évében megszakadt. Helyüket elfoglalták a régi fa fejfák mintájára készült beton sírkeresztek, amelyek egy egészen más temetői hangulatot teremtettek. Ennek háttérében minden bizonnyal anyagi okok állhatnak, hiszen ezek készítése egyöntetű sablonok alapján csekély anyagiakat igényelt. Ennek a jelenségnek a mélyebb elemzése azonban egy újabb tanulmány feladata lehet.



Beton sírkeresztek a Kukuca temetőben

Homokkőből faragott sírkövek

Ugyancsak ebben a temetőben, a gránit sírkövek közvetlen szomszédságában található még három olyan sírjel is, melyek szürke homokkőből készültek. Léptékük, több tekintetben stíluselemeik is hasonlatosak a gránitból készütekhez. Ilyen mindenek előtt az, hogy a szövegtáblát ezeken is szalagkeretek szegélyezik, melyek az egyik oromzatán tagolt félköríves övpárkányban, a másikén pedig párkányzat nélküli, formailag tagolt szalagkerettel zárul.

Az egyetlen lényegi eltérés a keresztszárak formai kiképzésében nyilvánul meg. Mivel ehhez hasonló sírkő rajza Kegyes Ferenc reklámjai között is látható, joggal feltételezhetjük, hogy ezek is az ő debreceni műhelyéből kerültek ki. Hogy pontosan mikor, azt az egyik sírkövön olvasható halálozási évszám alapján pontosíthatjuk. Ezen ugyanis az 1918. év szerepel. Minden egyéb szöveg vagy olvashatatlan, vagy teljesen megsemmisült rajtuk. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen a homokkő könnyen megmunkálható ugyan, ám kevésbé ellenálló az időnek, így a csapadékvíz, hóhatás és fagy következtében fokozatosan mállik.



A két homokkőből készült sírkő a Kukuca temetőben

Szinte sérülésmentesen megőrződtek azonban a keresztek, mint a sírkövek koronái.

Ezek hasáb formájúak, a rajtuk lévő díszítményt a szárazon alkalmazott bemetszések képviselik. Az egyikén pedig a kereszten egy vésett kereszt is látható, amely mindegy megismétli Krisztus kereszthalálának értünk hozott üzenetét.

A harmadik sírkövet ártó kezek ledöntötték, oromzata össze is tört, ráadásul feliratos táblájával borult a földre. Mivel a kőtömböt nagyrészt benőtte már a gaz, arra gondolhatunk, régi keletű vandalizmus áldozata lehet. (E sorok írása idején kibillentettük helyéről, hátára fektettük, ám felirata megsemmisült már, így ez sem azonosítható. Nem tudhatjuk, kinek az emlékére állíthatták, amint azt sem, hol készülhetett.)

Szemlélve a romjait, úgy tűnik még talpra állítható, amint kiegészíthetők még a keresztjüktől megfosztott sírkövek is, hiszen darabjai ott pihennek a kőtömbök mellett.



A ledőlt gránit sírkő fekhelyéből kibillentve

3. A Köztemető sírkövei

Gránit és márvány sírjelek

Ebben a temetőkertben mindössze kilenc olyan régi sírkő áll, amelyek stílusjegyeik, illetve koruk alapján is a táblás sírkövek csoportjába sorolhatók. Ezek közül öt szürke gránit, kettő márvány, kettő pedig vörös színű homokkő. Tájolásuk egységes, azaz kelet-nyugati irányú, ami az itteni temetkezési rendnek köszönhető. A sírok az utakra merőlegesen helyezkednek el, ebből következően a sírkövek szöveges oldalukkal az utak felé fordulnak, így

azok vagy keletre, vagy nyugatra tekintenek. Az alattuk nyugvókat viszont minden esetben arccal napkelet felé helyezték sírba.

Áttekintve az itteni keresztel koronázott sírköveket, úgy tűnik, egy részük másodlagos helyen áll, talán a Kukucából lettek áttelepítve, a halottak exhumálását követően.

Farkas Gábor és leánya sírköve (1857)

Ez a vöröses gránit sírkő a legkorábbi kő sírjel ebben a temetőben. Mélyen a földbe süppedt már, ezért a talapzatán esetleg fennmaradt mesterjegy nem látható. A rendkívül mives megmunkálás avatott kézre vall. A szövegtáblát egy teljesen körbefutó, felül számráhat ívben záródó szalagszegély övezi.



Ezen pihen a korona, azaz a kereszt, amelynek szárvégei enyhe ívekkel záródnak. Közepén a Jézus Krisztus monogram látható.

Állapotát illetően teljesen ép, s túl azon, hogy nem csupán talapzata, hanem szövegtáblájának egy része is mélyen a földbe süppedt már, nehezen megközelíthető helyen is áll. Ez a sírjel a földhant nyugati végében áll, ám környezetét új stílusú, terjengős sírkövekkel vették körül, így valósággal beszorult azok közé.

A sírtábla szövege:

ITT NYUGSZIK
NÉHAI
TEK. FARKAS GÁBOR
MEGHALT 1858. AUGUSZT. 13.
64 ÉVES KORÁBAN
ÉS LEÁNYA
GABRIELA
MEGHALT 1857. MÁRTIUS 31.
ÉLT 16 ÉVET

Görög Imre és családja sírköve (1878)



Ez a keresztkoronán Jézus Krisztus monogrammal ékesített, méretes sírkő kiváló példája annak, milyen jelentősége lehet a kiterjedt feleletű szövegmezőnek. Erre ugyanis gazdag névanyagot és személyes adatot véshettek fel. A sírkő alatt pihen a családfő és felesége, valamint két gyermekük. Tehetős famíliáról van szó, melynek bizonyossága nem csupán a szürkegránit sírkő, hanem a rendkívül mives kovácsoltvas sírrács is.

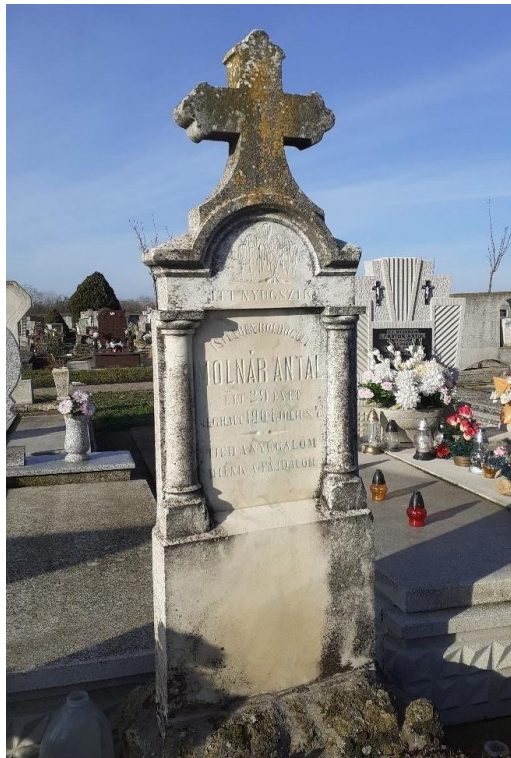
A sírtáblára vésett szöveg:

E
SÍREMLÉK
JELÖLI
KÉT SZERETŐ
HITVESTÁRS
S KÉT GYERMEKÜK HAMVAIT
N.Z.S. **GÖRÖGH IMRE**
ÉLT 47 ÉVET
MEGHALT 1878. MÁJUS 18-ÁN
NEJE **SZAKÁL ANNA**
KIVEL BOLDOG HÁZASSÁGBAN
TÖLTÖTT 22 ÉVET
MEGHALT ÉLETE 39-IK ÉVÉBE 1868. AUG...
LEÁNYUK **BORBÁLA**
FÉRJEZETT PAPP FERENCNÉ

.....

(A további szövegrész a dús növényzet miatt olvashatatlan.)

Molnár Antal sírköve (1904)



A kereszttel koronázott sírkövek között ez a legértékesebb, mégpedig anyagának köszönhetően. Ez ugyanis fehér márványból készült.

Minden bizonnyal másodlagos helyén van, amire helyzete is utal, ugyanis éppen az ellentétes oldalon, tehát a halott lábánál áll, arccal kelet felé. De új helyen történt felállításra utal az is, hogy lábazata, amely betonba ágyazott, kifejezetten magasra tornyozott, így eredeti arányait megbontva magasodik környezeté fölé.

Formája, stílusa hasonlatos a Kukuca temetőben állókhoz. A szövegtáblát itt talapzatra állított féloszlopok szegélyezik, melyek felül oszlopfővel rendelkeznek.

Ezeken pihen a félköríves, övpárkányos oromzat, rajta a lilimos kereszttel.

Az oromzat vésetei és szövege

Felül szomorúfűzfa, mellette balról egy kereszt. Alatta:

ITT NYUGSZIK

A szövegtáblára vésett szöveg:

ISTENBEN BOLDOGULT

MOLNÁR ANTAL

ÉLT 29 ÉVET

MEGHALT. 1904. JÚLIUS 7.

TIED A NYUGALOM,

MIENK A FÁJDALOM

A talapzaton olvasható mesterjegy:

Kegyés F. Debreczen

A személyes adatok után olvasható felirat egyértelműen jelzi, hogy a bánatos szülők emeltették fiuk sírjára. Minden bizonnyal ezt fejezi ki a sírkő anyaga is. Ezzel ugyanis a fájdalomnak és az elvesztett gyermeknek kívántak örök emléket állítani.

Tekintettel arra, hogy több eddigi sírkövön is meghatározó plasztikai elemet képeztek a különféle képpen kimunkált féloszlopok, amelyek a szövegtáblát szegélyezik, ezért érdemes ezek jelentőségéről, belső tartalmáról is megemlékeznünk.

Az oszlop-ábrázolásoknak igencsak szerteágazó jelképrendszere volt. Mindebből a páros oszlopoknak a szakmai szem számára ma még érthető jelentése megmaradt. E tekintetben a szálak Salamon király jeruzsálemi templomáig (Kr. e. 800 körülre) vezetnek. Annak két bronz (vagy réz) oszlopa (Jáchin és Boáz) az égés a föld szövetségét jelképezte. Ezek a szimbolikus elemek a mai zsinagógákban is megfigyelhetők, hasonlóan szimbolikus jelentéssel. De ehhez

fogható jelenséggel találkozunk a keresztény templomaink bejárati ajtaja mellett álló páros, sőt a karzatokat tartó, rendszerint kettősoszlopokat illetően is. Láthatunk ilyeneket iskolaépület főbejárata előtt, valamint parasztházaink tornácoszlopai között is. Ami pedig számunkra most különösen is fontos, hogy ott találjuk ezeket útmeneti vagy éppen temetői kőfeszületeink talapzatán is¹²⁶, amint erre fentebb példát is hoztunk. (Bővebben a feszületekről szóló fejezetben.)

Lengyel Endre püspöki külhelynök sírköve (1909)

A sírkő arccal déli irányba tekint, a sírt pedig kovácsoltvas kerítés övezi. Stílus és formajegyei alapján azt gondolhatnánk, ez is Kegyes Ferenc debreceni műhelyében készült. Ez azonban nem így van, ugyanis a talapzaton olvasható mesterjegy Győző László kunhegyesi mesterről tanúskodik. Bizonyosság ez a táblás sírkő arra, hogy a 20. század elejének sírközüemei egységes katalógusok alapján dolgoztak. Pontosabban fogalmazva, ugyanazokat a mintarajzokat használták.

A szövegtáblát egyszerű, tagolatlan szalagkeret szegélyezi, amely felül, az oromzatban hármastagolódású övpárkányban záródik. Ezen pihen a teljesen sima felületű, liliomos kereszt. Szövegtáblájának felirata.

Itt
nyugszik
LENGYEL ENDRE
PÜSPÖKI KÜLHELYNÖK
SZOBRÁNCZI CZ. PRÉPOST
SZÜL. 1844. AUG. 26.
MEGH. 1909. DECZ. 6.
A lábázat szövege:
Győző L.
Kunhegyes
LENGYELNÉ sz. KARCZUG AMÁLIA
+ 1918. MÁJ. 25-ÉN.
Legalul fehér márványlapra vésve:

¹²⁶ Lásd ehhez: Liszka J. 2021.124., valamint 1. Kir. 7.15-22., Buczkó J.: “Ég és föld között” Hajdúnánási Újság 2022. dec. 1.2., Magyar Katolikus Lexikon 2000. V.k. J.

*Felújítás: A Honismereti és Városvédő Egyesület,
Csige Tamás polgármester támogatásával,
2016.*



Ennek a sírkőnek a példaértékű karban tartása jelzi, hogy ezek az alkotások, különösen, ha még jeles személyiség emlékét őrzik is, jó állapotban tarthatók. Mint régi formajegyeket őrző alkotások üdítőleg hatnak az egyébként egyöntetű, sok esetben sivár, jellegtelen sírkövek világában.

Toronyi István esperes sírköve (1914)

Ez az ugyancsak kovácsoltvas kerítéssel övezett sírkő feliratos táblájával nyugat felé tekint. A mesterjegy tanúsága szerint a debreceni Kegyes Ferenc műkő üzemének terméke. A szövegmezőt talapzattal és oszlopfővel ékesített féloszlopok szegélyezik, melyek az oromzatban többszörösen ívelt övpárkányt tartanak, rajta a kereszttel, amely magán viseli a Jézus Krisztus monogramot is.

A szövegtáblán olvasható felirat:

ITT NYUGSZIK
TORONYI ISTVÁN
ESPERES
SZÜL. 1849. MEGH. 1914?

A lábazatra vésett szöveg:

ÁLDÁS ÉS BÉKESSÉG PORAIRA!



Velyáczky Eugénia sírköve (1904)

Ez a több mint két méter magas szürke gránit sírkő a temető nyugati szélén áll. Feliratos táblájával a felkelő nap felé fordul. Sajnos, nem látható rajta a mesterjegy, így nem állapítható meg egyértelműen, hol, ki által készülhetett. Tekintettel arra, hogy ebben az időben a debreceni Kegyes Ferenc sírkő üzeméből kerültek ide csaknem kivétel nélkül az ilyen sírjelek, minden bizonnyal nem tévedünk, ha azt állítjuk, ez is ott készülhetett.

A szövegtáblát egyszerű, tagolás nélküli szalagkeret szegélyezi, amely felül, az oromzaton hármastagolású, félköríves övpárkányban záródik. Ezen pihen a liliomos kiképzésű kereszt.



A táblán olvasható szöveg:

ITT NYUGSZIK
ÖZV. DUBAY ISTVÁNNÉ
SZÜL. VELYÁ CZKY
EUGÉNIA
ÉLT 64 ÉVET MEGH. 1904. MÁRC 11.
*Béke lengjen drága
porai felett!*

Tóth Mihály sírköve (1934)

Ezt a közel két méter magas sírkövet ugyancsak fehér márványból készítették. Szövegtábláját talapzatra állított féloszlopok szegélyezik, melyek oszlopfők közbeiktatásával a három rétegű, félköríves záródású, övpárkányos oromzatot tartják. A koronát képező kereszt véset nélküli, a szárai liliomos végződésűek.

A sírfelirat szövege:

ITT NYUGSZIK
TÓTH MIHÁLY

ÉLT 80 ÉVET
MEGH. 1934. NOV. 3.
Nyugodjon békével!



Homokkőből készült, kereszttel koronázott sírkövek

Orosz Mária sírköve (1920)

A gazdag felületi tagolású sírkő vörös homokkőből készült, valószínűleg Debrecenben. Arcal kelet felé tekint. Egyszerű kiképzésű oromkeresztjén egy vésett keresztjel látható, amely Krisztus keresztáldozatának szimbóluma. A szövegtáblát egyszerű szalagkeret szegélyezi, amely felül hármass kiképzésű, háromíves övpárkányban zárul. A középső ívpárkány alatt a bánat, a gyász szimbóluma, egy szomorúfűzfa látható.

A sírkőre vésett szöveg:

Itt nyugszik Jézus nevében
Fehérvári Lászlóné
OROSZ MÁRIA
ÉLT 44 ÉVET

MEGH. 1920. DEC. 7-ÉN

Béke poraira!

Állították leányai

Borbála és Ilona



Azonosítatlan sírkő

Az előzővel ellentétben ez a több mint két méter magas sírkő nem kelet, hanem nyugati irányba néz.

A szövegdoboz, amelynek feliratát teljesen elmosta már az idő, két oldalát talapzatra állított féloszlopok övezik, melyek felül egyszerű oszlopfőben végződnek. Ezeken pihen egy vízszintes párkány, melyre hármass tagozódású, félköríves övpárkány borul. Az előző sírkővel ellentétben ezen szépen kimunkált, liliomos végződésű koronakereszt áll.

Állíttatója római katolikus vallású lehetett, hiszen a sírjel a római katolikus felekezet számára fenntartott parcellában, annak is az északnyugati szegletében áll. Közelében más, hozzá hasonló alkotás nem látható. Ebben a temetőrészben valószínűleg fából készült sírkeresztek álltak, ám azokat elmosta az idő, csupán a földhantok emlékeztetnek arra, hogy alattuk egykori dorogi római katolikusok pihennek.



Betonból öntött sírjelek

Mielőtt zárnánk a régi, táblás sírkövekről mondottakat, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a kőből faragott táblás sírkövek állítását követően megjelentek a betonból formált sírjelek is, melyek nagy általánosságban hasonlítanak a régiekhez. Mindenekelőtt abban, hogy koronájukat kivétel nélkül Krisztuskereszt alkotja.

A Kukuca temetőben egy ilyen található, a Nánási úton kettő, a Köztemetőben pedig egy tucatnyi. Valamennyi a két világháború, illetve az azt követő időben készült, ám ezek állítása is megszakadt. Minden bizonnyal költségesebb kivitelezésük miatt. Létrejöttüket az évtizedekkel korábbi igény szülhette. Nevezetesen az, hogy nagyobb felületet biztosítsanak a halottról szóló közlemények elhelyezésére. Helyettük terjedelmes, olykor jellegtelen, „egyen” sírkövek jelentek meg.

A betonból készült táblás sírkövek közül a legkorábbi 1933-ból való (Borsi István sírköve), s csakúgy, mint valamennyi ilyen sírjel az 1930-40-50- es évekből, a hajdúnánási kőfaragó mester, *Vitányi István* (1912-1981) munkája.

Róla annyit illendő elmondanunk, hogy keze alól szobrászi teljesítménynek is tekinthető munkák kerültek ki. Sorozatgyártásban készítette például Hajdúnánáson a faragott kapuoszlopok műkö (beton) változatait, de ami témánk szempontjából különösen is fontos, a fa

sírjelek műkö utánezatait is. Szakmai tudását dicséri Hajdúdorogon például a Keleti temetőben álló feszület (1939), illetve Petőfi Sándor mellszobra, melyet 1948-ban mintázott. Ráadásul kettőt is. Egyik az iskola udvarán (az Iskola utcán, majd a Móra Ferenc Általános Iskola előtt), a másik pedig a Petőfiről elnevezett téren állt. Készített egyébként műköből öntött sírköveket római és református vallásúak számára is, melyek a Köztemető déli oldalán e két felekezetnek fenntartott parcellákban ma is láthatók.

Nos, mivel ismerték munkásságát, előszeretettel bízták meg a régi sírkőformákra emlékeztető, keresztel koronázott sírkövek készítésével is. Ezek közös jellemezője a plasztikai változatosság, a hagyománykövetés és az igényes anyaghasználat. Munkáihoz ugyanis finom mészkőörleményt használt, melynek következtében a végső megjelenés inkább a kőre, mint a betonra emlékeztet. Mindezt egy későbbi követője, *Orosz Imre* (1951-) sírköves mester is megerősíti: *„Vitányi István nagyon nagy tudású ember volt. Sok szép sírkövet készített. A szocializmus idején már nem nagyon rendeltek tőle. Leáldozott az ilyen sírköveknek a kora.”* Sajnos, igen. Csak elvétve születtek ilyenek, ám azokat már Orosz Imre készítette. *„Csináltam én is ilyeneket, egy párat. Van belőle a Nánási úton, meg főleg a Köztemetőben. Én betonból, tehát rostált sóderből és cementből készítettem sablon alapján. Igyekeztem olyat létrehozni, mint a régiek. Igen ám, de az embereknek nem nagyon volt pénzük, így egyszerűsíteni kellett, meg kisebbre is kellett venni, hogy ne kelljen hozzá sok anyag”*

Az alábbiakban ezekből a betonból öntött táblás sírkövekből mutatunk be néhányat.

Borsi István sírköve (1933)

Ennek a rendkívül szép, arányos munkának a készítője Vitányi István volt. Megjelenését tekintve csaknem azonos az egykori márvány vagy gránit sírkövekkel. Van azonban egy lényegi eltérés, amely különböző formában, de visszatérően megjelenik az ilyen sírköveken. Ez pedig a félköríves övpárkány kiképzése. Itt ugyanis az ív legmagasabb pontján csigadíszek és azokból kinövő levélmotívumok jelennek meg. Más esetben pedig a boltíveknél alkalmazott úgynevezett zárókő motívum. Az első sírköveit nagyon finom szemcséjű, zúzott mészkő és fehér cement keverékéből készítette. Ez meglehetősen költséges megoldás volt, ám a végeredmény megtévesztésig hasonlatos lett a természetes kőhöz. A későbbi sírkövein viszont ez a finom műkö már csupán az előnézeti oldalon jelent meg, mégpedig 1-2 cm vastagságban, a többi rostált sóder alapú betonból lett kiöntve. Feltétlen hangsúlyoznunk kell az öntés szót, mert



a mester különféle öntőformákat készített, s a frissen kevert anyagot ebben terítette szét, ügyelve arra, hogy a legapróbb részletbe is elegendő anyag jusson. Néhány napos száradás, kötés után az öntőformát eltávolította, s némi átcsiszolás után következhetett a szöveg felvétele.

Ehhez hasonló módszereket alkalmazott *Papp Antalné* sírkőkészítő vállalkozó is, aki az 1920-as évek elejétől évtizedeken át készített a régi fakeresztek mintájára, betonból öntött fejfákat. Lakása és üzeme a Böszörményi út legelején, közel a központhoz volt. Mivel oltott mész kereskedéssel is foglalkozott, ezért ez lett ragadványneve is. A köznyelvben csak *Meszes Papp Antalnéként* emlegették. Az általa készített karcsú, máskor teltebb formájú sírkeresztek java része még ma is áll a temetőben.

Őt Orosz Imre hajdúdorogi sírkőkészítő mester követte, aki iparos tevékenységét még az előző rendszerben kezdte, az 1970-es évek derekán. A régi fa sírkeresztek mintájára készített beton fejfák alkották tevékenysége meghatározó részét. Egy-egy család azonban olykor azzal kereste meg, hogy készítsen számukra olyan sírjelet, amilyenek a régi, kereszttel koronázott sírkövek voltak.

„Csináltam én vagy harminc-negyven darabot ezekből. Jól ismertem a nánási mester, Vitányi István sírköveit, ezért tanulmányoztam azokat. Igyekeztem olyanokat készíteni. Elkészítettem az öntőformát, vagyis a sablont és azt töltöttem ki sóderből készült híg betonnal. Amikor megkötött, két-három nap múlva, akkor lebontottam róla a zsálat, aztán felcsiszoltam a

szövegmezőt és belevéstem a kívánt szöveget. Állnak ilyen táblás sírkövem a Nánási úti temetőben, de a legtöbb a Köztemetőben látható.”

El kell mondanunk, hogy ezek a keresztrel koronázott táblás beton sírkövek nem készültek olyan számban, hogy meghatározói lennének a mai temetőképnek. Inkább csak színesítik azt.



Orosz Imre által készített táblás sírkövek a Köztemetőben

Az összképet a Kukuca temetőben elsősorban a betonból öntött „fejfák”, a Köztemetőben pedig ezek, illetve a modern stílusú beton vagy értékeesebb kövekből készült sírkövek határozzák meg. Ezek közül az előzők hordoznak egyfajta egyediséget, valami olyat, ami hagyománykövetőnek tekinthető. Nem csupán az anyagfelhasználás tekintetében, hanem formai értelemben, illetve a lépték tekintetében.

Az első ilyen lóherés szárvégződésű sírkeresztek már az 1920-as évek elején megjelentek. Olyan közkedveltnak bizonyultak, hogy teljesen kiszorították a Keleti, a Kukuca, a Nánási úti és a Köztemető fa fejfáit. Átmenetileg, az új ízlésvilágot és anyagi háttérrel kifejező síremlékek megjelenéséig ezek határozták tehát meg a temetői összképet.

„Én nagyon sokat készítettem, A vállalkozásomban ez jelentette a legfőbb munkát. Előttöm évtizedeken át egy asszony készített ilyeneket. Ez tetszett az embereknek, így én is folytattam. Gipszből megmintáztam, majd ennek alapján öntőformát készítettem, abban

elhelyeztem a vas merevítőket, aztán kiöntöttem betonnal. Amikor megkötött, az egyik lapját finomabb cementes réteggel húztam be, majd ebbe véstem a szöveget.

Az az igazság, ezekre is csak annyi üzenet fért el, amennyi a fakereszteken. Amikor megkaptam a megrendelést egy korhadozó fa fejfa cserélésére, betonra, annak elkészülte után felállítottam a régi helyére az újat, a fa fejfát pedig régi szokás szerint beleástuk a halott sírjába. Mára megváltozott az ízlés, meg több lett az embereknek a pénze is. Én már nem dolgozom közel húsz éve, de az általam készített beton fejfákból több száz áll most is.”



Orosz Imre által készítette sírkövek a Köztemetőben



Műkö és beton sírkövek a Köztemetőből és a Nánási úti temetőből. Balra lenn, a Nánási úti temető betonból készült, fehér márvány szövegtáblás sírköve 1934-ből, jobbra a Kukuca temető egyetlen betonból öntött táblás sírköve, 1966-ból



Régi beton sírkövek a Kukuca temetőben



Az egyetlen fennmaradt, Orosz Imre által megőrzött fa sírkereszt (balról), melyet gyermek sírjára állítottak. Mellette egy betonból öntött „fejfa” 1927-ből a Köztemetőben.



Beton fejfák a Köztemetőben. Készítette Orosz Imre

Amint a fenti képek szemléltetik, az új sírkövek a fa fejfák mintájára készültek. Ez nem is lehetett volna másként, hiszen a megrendelők ezt kívánták. Olyat akartak, amilyen a régi volt, csak időt állóbbat.



A Kukuca temető beton fejfái az 1920-as és az 1940-es évekből



Beton fejfás sírok a Nánási úti temetőben

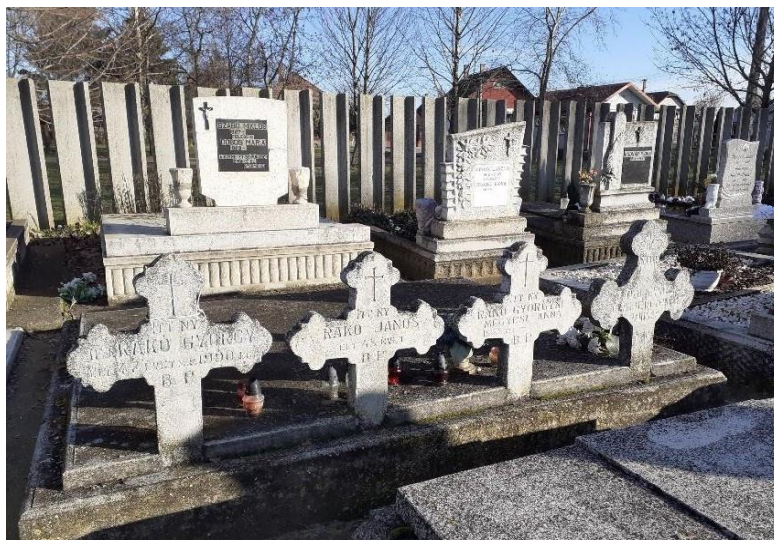
„Én az öntőformát egy régi fa fejfá mintájára készítettem. Volt is nálam egy gyerek fejfá erre a célra. Ezt mindmáig meg is őriztem, hogy szem előtt legyen. Én sose tértem el ettől a formától.” – mondja Orosz Imre.

Ahogy a mester beszámolt róla, az eredeti, már megroskadt, szövegét tekintve olvashatatlaná vált fejfát nem vitték haza, hanem ott hagyták a halottnak. Úgy voltak vele, hogy *„az az övé, ott a helye.”* Ezért ásták a sírjába. Mivel egy eredeti példány ennek ellenére megőrződött, ezért a helyi emlékezet tárgyi bizonyosságául állhat előttünk az Orosz Imre udvarán fellelt aprócska sírkereszt.

Mára a kézi faragású sírköveket teljesen kiszorították a gépi megmunkálású síremlékek. Műkö, márvány utánzatú anyagok használata került előtérbe, és egyre gyakrabban a csiszolt márvány, gránitkövek használata. A mesterek pedig alkalmazkodnak a tömegigényhez, a tömegízléshez, melynek következtében a helyi Köztemető összképe is uniformizált arculatot ölt, amelyben az esztétikai értékekkel alig vagy egyáltalán nem rendelkező síremlékek a meghatározóak. Mint mindenütt az országban, a hagyományos temetők fa sírjeleikkel teljes harmóniában álltak azzal a természeti környezettel, amelyben létrehozták őket.

A téma egyik jeles kutatója, Kunt Ernő említi, hogy ebben a világban *„a halottak tisztelete az élők tisztessége volt. A tér, a forma, a rítus és a viselkedés magától értetődő módon kapcsolódott eggyé, s ez képezte a lakosság életének szerves részét. Ezt a harmonikus,*

hagyományos kapcsolatot élő és halott között „szép”-nek minősítette a közvélekedés.”¹²⁷



*A háttérben modern stílusú beton sírkövek,
előtérben Orosz Imre által készített beton fejfák*

Hozzá kell azonban tennünk, hogy elődeink a szép jelzőt nem elsősorban az esztétikai minőségre vonatkoztatták, hanem a „rendes”, a „hagyományos”, a hagyománykövető” kifejezéseként, amelyben természetes módon mozogtak, hiszen a halottaik számára teremtett világ „rendje” megegyezett az élő település hagyományos rendjével. Mert ugyanaz az értékrend szülte.

Ezért van az, hogy az új, a mai temető sablonos, mértanilag szerkesztett „rendje” rideggé, idegenné vált, miközben a maiak ezt is szépnek érzik, így is nevezik, ám ez a jelző már nem felel meg egyetlen korábbi megnevezésnek sem. Ez azért van így, mert a századokon át működött hagyományos értékrend, mint közös rendezőelv felbomlott, amint elemeire tagozódott maga a települési közösség is. A régiekre még ható közösségi ízlés éppen ezért ma már nem mértékadó, nem követendő magatartásforma. Helyére lépett az egyéni ízlés kifejezése a településen és ennek következtében a temetőben is.

Nos, ily módon tükrözi vissza a „halott falu”, a „halott város” esztétikája az élők városának esztétikai értékrendjét, hiszen az átalakult település lakossága már elhagyta hagyományait, miközben az új, a régít felváltó és azzal egyenértékű ízlésrend még nem

¹²⁷ Kunt E. 1983. 62.

teremtődött meg. Egy olyan ízlésbeli kultúra, amely segítene kialakítani egy új temetőkultúrát, melynek lenyomata egy új temetői esztétikai értékrend lenne.

A fentiekben csupán érinthettük a beton fejfák és az új stílusú síremlékek világát. Ennek részletesebb bemutatása nem tartozik vállalt témánkhoz, ám egy újabb tanulmányának feladata lehet egy mélyebb feltáró munka. Már csak azért is, mert megszólaltatható még egy-egy sírköves mester, akik őrzik emlékeiket és eszközkészletüket is e beton sírkövek készítésével kapcsolatban.

IX. MELLÉKLET

A szakrális kisemlékek katalógusa

Újfehértó							
		<i>Felekezet</i>	<i>Állításának ideje</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Készítője</i>	<i>Állapota</i>	<i>GPS koordináták</i>
1.	<i>A Bem apó utcai fészület (A Mosolygó fészület)</i>	görög katolikus	1912	riolittufa		lepusztult	47°48'36.7"N 21°40'11.0"E
2.	<i>A Köztemetőben álló fészült (Dorogi út)</i>	görög katolikus	1998	műkö	Török József kőfaragó mester	jól karbantartott	47°48'18.9"N 21°39'17.3"E
3.	<i>Dorogi úti vagy Ménes-kúti fészület</i>	római katolikus	1907	riolittufa, beton habarcs		kissé elhanyagolt	47°48'10.6"N 21°39'38.6"E
4.	<i>Mályvás-kerti vagy Magyar-végi temető fészülete</i>	római katolikus	1907	riolittufa.		elhanyagolt	47°46'45.3"N 21°40'39.4"E
5.	<i>Szigeti vagy Nagydorogi úti (Kossuth utcai) fészület</i>	görög-katolikus	1895	A régi fészületé riolittufa, Az újé műkö.	Török József	kifogástalan	47°48'04.0"N 21°39'55.9"E
6.	<i>Szent István út végén álló fészület</i>	római katolikus	1922	riolittufa, kovácsolt kerítése eredeti			47°48'42.6"N 21°42'06.8"E
7.	<i>Homoki vagy Szent István úti fészület</i>	görög-katolikus	1920-as évek 2015	A régi fészület anyaga riolittufa. Az újé műkö.	Az újat készítette Török József kőfaragó mester	kifogástalan	47°48'14.8"N 21°41'19.1"E
8.	<i>A görögkatolikus templom kertjének fészülete</i>	görög-katolikus	1898.	riolittufa		kifogástalan.	47°48'12.6"N 21°41'04.7"E
		<i>Felekezet</i>	<i>Állításának ideje</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Készítője</i>	<i>Állapota</i>	<i>GPS koordináták</i>
9.	<i>Fészület a római katolikus templom kertjében</i>	római katolikus	2012.	műkö (beton), valamint dísztéglá	Török József kőfaragó mester	kiváló	47°47'54.1"N 21°40'58.4"E
10.	<i>Szent László király szobra</i>	római katolikus	2018.	műkö.	Török József kőfaragó mester,		47°47'54.1"N 21°40'58.4"E
11.	<i>A Lourdes-i barlang</i>	római katolikus	1958.	vulkanikus kőzet, andezit		jól karbantartott	47°47'54.1"N 21°40'58.4"E

		<i>Felekezet</i>	<i>Állításának ideje</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Készítője</i>	<i>Állapota</i>	<i>GPS koordináták</i>
12.	<i>Szent István király mellszobra</i>	római katolikus	2014. szeptember 19.	bronzírozott műgyanta (kompozit)	Szabó Sándor szobrászművész Talapat: Török József	újszerű	47°47'43.9"N 21°40'51.8"E
13.	<i>Fából készült feszület a középiskola előtt, az Eötvös József utcán</i>	római katolikus	2021	fenyőfa műkő talapat	Tordai Mihály kőfaragó		47°47'43.9"N 21°40'51.8"E
14.	<i>Kettős kereszt a Nemzeti Emlékparkban</i>	római katolikus	2013.	műkő	Török József kőfaragó		47°47'43.9"N 21°40'51.8"E
15.	<i>Mária-szobor a Köztemetőben</i>		2022	bronzírozott kompozit		új	47°48'19.2"N 21°39'16.7"E
16.	<i>Harangláb a Köztemetőben</i>	ökumenikus	2007.	tölgy, fenyő	több mester alkotása	újszerű	47°48'19.2"N 21°39'16.7"E
17.	<i>Úti ikon a Köztemető bejáratánál</i>	görög-katolikus	2007.	terméskő (riolit-tufa), téglá	Építette: Petrus Mihály Ikonfestő: Bíró Péter		47°48'19.2"N 21°39'16.7"E
18.	<i>A Mályvás-kerti református harangláb</i>	református	2008	fenyőfa		újszerű	47°46'46.4"N 21°40'39.1"E
19.	<i>Külterületi feszület (volt)</i>						47°48'22.7"N 21°34'34.3"E
Téglás							
20.	<i>Fafeszület a Kossuth u. 2. sz. alatt</i>	római katolikus	1950 táján	akác, bádoglemez tető, korpusza műkő (beton)			47°42'21.3"N 21°40'29.0"E
21.	<i>Római katolikus feszület a templom előtt</i>	római katolikus	2015	műkő	Török József kőfaragó	újszerű	47°42'42.8"N 21°40'35.6"E
22.	<i>Feszület a görögkatolikus templomkertben</i>	görög-katolikus	1977	műkő (beton)		jól karbantartott	47°42'46.2"N 21°40'20.0"E
23.	<i>Trianoni Emlékkereszt</i>		2009	akácfa, beton talapaton		időjárástól megviselt	47°42'46.2"N 21°40'20.0"E
Kálmánháza							
24.	<i>Nagylaposi feszület</i>		1800 körül	homokkő		elpusztult	47°52'21.4"N 21°34'43.3"E
25.	<i>Kovácsoltvas emlékfeszület</i>		1914 előtti években		Csorvássy Lajos múlakatos Hajdúnánás	jól karbantartott	47°52'26.3"N 21°33'28.2"E

		<i>Felekezet</i>	<i>Állításának ideje</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Készítője</i>	<i>Állapota</i>	<i>GPS koordináták</i>
26.	<i>Márton-feszület</i>	római katolikus	1945	műkő		gondozott	47°52'16.0"N 21°35'40.0"E
27.	<i>Csontos-feszület</i>		1946	kő		elhanyagolt	47°52'19.4"N 21°34'36.5"E
28.	<i>Keresztúti feszület</i>		1945	műkő		elfogadható	47°52'36.4"N 21°34'41.4"E
29.	<i>Görögkatolikus feszület</i>	Görögkatolikus	1987	műkő	korpusz: Janka Gábor ikonfestő		47°52'35.4"N 21°34'39.9"E
30.	<i>Kettős kereszt, vagy a „nemzet keresztje”</i>		2013	tölgyfa	Fazekas László fafaragó	kielégítő	47°52'37.8"N 21°34'34.9"E
31.	<i>Lourdes-i barlang</i>	római katolikus	1968–1970 táján	beton, vasráccsal ellátva	Olesnovics Mihály, Mogyorósi József	kielégítő	47°52'36.3"N 21°34'37.9"E
32.	<i>A Régi temető feszülete</i>	görög katolikus	1930-as évek	beton		jó karban lévő	47°52'36.3"N 21°34'37.9"E
33.	<i>Köztemetői feszület</i>		1987	műkő. korpusz: testszínűre festett műanyag		újszerű	47°53'03.1"N 21°35'17.9"E
34.	<i>Temetői harangláb</i>		2000	fa (tölgy és fenyő)	Galánffy András fafaragó népi iparművész, Gombos Lajos őrbotyányi harangöntő mester	kissé megviselt, korhadózó elemek a lábazon	47°53'03.1"N 21°35'17.9"E
35.	<i>Szűz Mária szobra</i>		2022	mészkö	Kis Dávid szobrász	új	47°53'03.1"N 21°35'17.9"E
36.	<i>Harangláb a Petőfi-tagban</i>		2006	fenyőfa	Galánffy András	elfogadható	47°51'10.6"N 21°37'31.6"E
37.	<i>Egykori nagyszegegy-házi harangláb</i>					elpusztult	
Hajdúdorog							
38.	<i>Első kőfeszület (Keleti temető)</i>					elpusztult	
39.	<i>Régi feszület (Keleti temető)</i>		1909	vöröses színű homokkő	ismeretlen		47°49'18.1"N 21°30'55.0"E
40.	<i>„Új” feszület (Keleti temető)</i>		1939	műkő (beton)	Vitányi István kőfaragó mester, Hajdúnánás	elhanyagolt	47°49'17.0"N 21°31'03.6"E

		<i>Felekezet</i>	<i>Állításának ideje</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Készítője</i>	<i>Állapota</i>	<i>GPS koordináták</i>
41.	<i>Romos fészület (Gáti, vagy Kukuca temető)</i>	római katolikus	1909	homokkő		romfészület	47°48'25.2"N 21°30'45.0"E
42.	<i>Beton fészület (Gáti, vagy Kukuca temető)</i>	görög-katolikus	1962	beton		magára hagyott torzó	47°48'25.6"N 21°30'41.6"E
43.	<i>A Nánási úti (Telekhegy tizedi) temető fészülete</i>	görög-katolikus	1890	riolittufa, beton vakolattal		elfogadható, kisebb sérülések	47°49'29.8"N 21°28'57.0"E
44.	<i>Romfészület (Közttemető)</i>	görög-katolikus	1860-as évek vége?	homok-kő, cementes javításokkal		romos	47°48'55.6"N 21°29'02.5"E
45.	<i>Talapzat nélküli fészület (Közttemető)</i>	görög-katolikus	ismeretlen	riolittufa, cement vakolattal		lepusztult	47°48'55.6"N 21°29'02.5"E
46.	<i>A temető halottainak emlékfészülete</i>	görög-katolikus	1962	beton, lemez korpusszal	korpusz: Öreg Szilágyi Lajos, Hajdúnánás	elhanyagolt	47°48'58.4"N 21°29'04.6"E
47.	<i>Családi emlékfészület</i>	görög-katolikus	1977	beton		viszonylag gondozott	47°48'55.6"N 21°29'01.6"E
48.	<i>Harangláb</i>	ökumenikus	2018	tölgyfa		újszerű	47°48'55.6"N 21°29'02.5"E
49.	<i>Fehértói úti fészület</i>	görög-katolikus	1890, esővédő: 2009	riolittufa		felújított	47°48'54.9"N 21°30'48.6"E
50.	<i>Böszörményi úti fészület</i>	görög-katolikus	1899	riolittufa		jó karban lévő	47°48'04.2"N 21°29'58.9"E
51.	<i>Tokaji úti fészület</i>	görög-katolikus	1899	riolittufa		kissé elhanyagolt	47°49'39.4"N 21°29'55.9"E
52.	<i>Megyehatáron álló fészület a Fehértói úton</i>	görög-katolikus	1909. Esővédő: 2009	riolittufa		felújított	47°49'03.8"N 21°32'39.6"E
53.	<i>Határdombi fészület</i>	római katolikus	2022	tölgyfa, bádoglemez korpusz	Buczko József	új	47°49'55.8"N 21°27'52.2"E
54.	<i>Az egykori Keresztúti fészület</i>		ismeretlen	fa, lemez korpusz		elpusztult	47°51'52.9"N 21°30'09.0"E
55.	<i>Megyehatáron álló úti ikon</i>	görög-katolikus	2009		Ikon: Kislégi Nagy Ádám festőm.		47°49'03.8"N 21°32'40.1"E

		<i>Felekezet</i>	<i>Állításának ideje</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Készítője</i>	<i>Állapota</i>	<i>GPS koordináták</i>
56.	<i>A Roma-telep úti ikonja</i>	görög-katolikus	2018	tégla, cserép héjazat-tal	Makula László, Monos-tori Viktória ikonfestő	újszerű	47°48'38.4"N 21°31'00.3"E
57.	<i>Képes fák</i>					elpusztult	47°48'03.9"N 21°32'30.0"E
58.	<i>Első kőfeszület a templom-kertben</i>	görög-katolikus	1902. Felújítás: 2000	riolittufa		jól karbantartott	47°49'03.9"N 21°29'57.1"E
59.	<i>Missziós kőkereszt</i>	görög-katolikus	1906	csiszolt gránit		ép, sérülésmentes	47°49'03.5"N 21°29'59.1"E
60.	<i>Kovácsoltvas feszület</i>	görög-katolikus	1910	vas	Csorvássy Lajos műlakatos		47°49'02.9"N 21°29'59.4"E
61.	<i>Nagy Szent Bazil tiszteletére állított feszület</i>	görög-katolikus	1937	kő (riolittufa)			47°49'02.9"N 21°29'56.9"E
62.	<i>Római zarándoklat emlékműve</i>	görög-katolikus	2000	kő, bronz		jól karbantartott	47°49'02.9"N 21°29'56.9"E
63.	<i>Római katolikus feszület a templomkertben</i>	római katolikus	1906	mészkö		karbantartott	47°48'55.9"N 21°29'56.2"E
Hajdúnánás							
64.	<i>Temetői feszület</i>	római katolikus	1935	műkő	Vitányi István kőfaragó	jól karbantartott	47°51'21.1"N 21°26'32.7"E
65.	<i>Agócs-kereszt</i>	római katolikus	1906	riolittufa		romos, hiányos	47°47'44.7"N 21°16'05.9"E
66.	<i>Réti katolikusok emlékfeszülete</i>	római katolikus	2022		Török József	új	
67.	<i>Feszület a Magitelki iskola udvarán</i>	római katolikus	1928	beton		megsemmisült	47°49'12.9"N 21°17'52.1"E
68.	<i>Harangláb a Magitelki iskola udvarán</i>		1938	vas		megsemmisült	47°49'12.9"N 21°17'52.1"E
69.	<i>Emlékkereszt a Tedeji Templomdombon</i>		2000 Újraállítás: 2022	fa	Daróczi László kerékgyártó mester	megviselt	47°53'40.1"N 21°20'26.2"E
70.	<i>Isten Szeretete Emlékhely</i>	ökumenikus	2016	műkő, műgyanta öntvény	Török József kőfaragó, Ekker Róbert és Szabó Sándor szobrász, Monostori Viktória ikonfestő	újszerű	47°50'24.1"N 21°26'42.7"E

		<i>Felekezet</i>	<i>Állításának ideje</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Készítője</i>	<i>Állapota</i>	<i>GPS koordináták</i>
71.	<i>A görögkatolikus templomot hirdető jel (Óvoda u. 14.)</i>	görög-katolikus	2019	fa	Nagy Sándor asztalosmester, Hajdúnánás	újszerű	47°50'35.1"N 21°25'38.1"E
72.	<i>Működő feszület a római katolikus templomkertben</i>	római katolikus	1929	műkő			47°50'34.6"N 21°25'42.5"E
73.	<i>Boldogasszony Kertje - Imaút</i>	római katolikus	2018		egyház-község		47°50'34.6"N 21°25'42.5"E
74.	<i>Szűz Mária szobor</i>	római katolikus	1934	műkő		kielégítő	47°50'34.6"N 21°25'42.5"E
75.	<i>Befogadó Szeretet Emlékköve</i>	római katolikus	2011	műkő és mészkő-lap	Török József	jól karbantartott	47°50'34.6"N 21°25'42.5"E
		<i>Felekezet</i>	<i>Állításának ideje</i>	<i>Anyaga</i>	<i>Készítője</i>	<i>Állapota</i>	<i>GPS koordináták</i>
76.	<i>Székely Menekültek Emlékkeresztje</i>	római katolikus	2011	fa	Buczko József	jól karbantartott	47°50'34.6"N 21°25'42.5"E
77.	<i>Mária-fülkék</i>	római katolikus	2018	tégla	Horváth Imre kőműves mester	jól karbantartott	47°50'34.6"N 21°25'42.5"E
78.	<i>Emlékezés Kapuja, Múltunk Oszlopai</i>		2022		Magi Imre fafaragó, Buczko József	új	47°50'34.6"N 21°25'42.5"E
79.	<i>Szent László király szobra</i>		2018	műkő	Török József	újszerű	47°50'34.6"N 21°25'42.5"E
80.	<i>Imakő</i>		2018		Török József	újszerű	47°50'34.6"N 21°25'42.5"E

X. ÖSSZEGZÉS

Kutatásaim során a Hajdúság és Nyírség határvidékén öt település, Téglás, Újfehértó, Kálmánháza, Hajdúdorog, Hajdúnánás szakrális kisemlékeit, valamint egy település, Hajdúdorog keresztel koronázott sírköveit tanulmányoztam. Látszatra két különálló témakörrel van szó, ám összekapcsolja ezeket az a szakrális háttér, amelyben teremtődtek.

A két témakör bemutatásával a hangsúlyt a szakrális kisemlékek számba vételével egyetemben, történeti múltjuk feltárására fektettem. Figyelemmel voltam a korábbi idők szakrális kisemlékeire is, melyeket elmosott már az idő, ám levéltári forrásokban megőrződtek, illetve az élő emlékezet többit ma is számon tart közülük. Az előzőre jó példát szolgáltatnak a fából készült feszületek, melyek a mai kő feszületek elődei voltak, az utóbbira pedig a képes fák emléke. Álltak ilyenek Hajdúdorog délkeleti határában, ahol egy-egy testes fára helyezett Mária-kép szolgált egészen az 1970-es évek derekáig az arra járók, a tanyán lakók imahelyéül.

Szakmai besorolásukat illetően a szakirodalom által alkalmazott módszert követtem. Látókörömbe vontam minden olyan szabadban álló, ember által alkotott kisépitményt, amelyeket – függetlenül megjelenési formájuktól, - vallási céllal állítottak, az egyház pedig szentesítette, azaz felszentelte azokat. Kiemelt hangsúllyal szóltam arról, hogy ezek ugyanúgy hozzátartoznak a települések arculatához, mint a világi építészet alkotásai. Közös jellemzőjük, hogy egyenként is jelek. Mivel kultikus rendeltetéssel bírnak, ezért egy-egy közösség üzenetei, jelzései a külvilág felé. Így hát részét képezik a helyi hagyományvilágnak, a helyi értékeknek, az épített örökségnek. Éppen ezért egyedi tájértéket is képviselnek, hiszen mint ember által alkotott művészeti emlékek formálói, szerves tartozékai egy-egy természeti vagy mesterséges környezetnek. Mivel értéket hordoznak a tájban, ebből következően védelemre szorulnak. Mindezt az 1996. évi LIII. évi Törvény is szorgalmazza, amely az ilyen esztétikai jelentőségű szakrális kisemlékeket egyedi tájértékeknek tekinti. Különösen is a határban, utak mentén, templom, illetve temető kertben álló feszületeket, szobrokat, stb.¹²⁸

A temetői sírjelek ugyan nem minősülnek a fenti szakmai besorolás szerint szakrális kisemlékeknek, ám ezek egy része különös szakmai, ipartörténeti, esztétikai értékkel rendelkezik, így formálói, meghatározó elemei a feszületek mellett a temetőknek. Megóvásuk, számba vételük nem csupán a helyi közösség, hanem a tágabb térség esztétikai értékeinek tekintetében is jelentőséggel bír.

¹²⁸ Lásd ehhez: TVt. 6.§ (3)

XI. SUMMARY

During my research I studied the sacral monuments of five settlements in the border region of Hajdúság and Nyírség in Hungary – Téglás, Újfehértó, Kálmánháza, Hajdúdorog, Hajdúnánás, and the cross-crowned gravestones of one settlement, Hajdúdorog. These are apparently two separate subjects, but they are linked by the sacral context in which they were created.

In presenting these two themes, I have focused on the historical background of the sacral monuments as well as presenting them. I have also paid attention to sacral monuments of earlier times, which have been erased by time but are preserved in archival sources and many of them are still recorded in living memory. The former is exemplified by the wooden roadside crucifixes, which were the predecessors of today's stone crucifixes, and the latter by the memorial of the sculpted trees. There were some in the south-eastern outskirts of Hajdúdorog, where pictures of Mary were placed on wider trees serving as place of prayer for the people living on the farm until the mid-1970s.

For their professional classification, I followed the methodology used in the literature. I have included in my field of vision all man-made structures in the open air which – regardless of their form – have been erected for religious purposes and consecrated by the Church. I emphasised that they are just as much a part of the image of a settlement as secular architecture. What they have in common is that they are signs in their own right. Because they have a cultic function, they are messages and signals from a community to the outside world. They are therefore part of local traditions, local values and built heritage. For this reason, they have a unique landscape value too, as man-made artistic monuments that shape and form an integral part of a natural or man-made environment. They carry and transmit value in the landscape; they are landscape assets – consequently, they need to be protected. This is also called for by Law LIII of 1996, which considers such sacral monuments of aesthetic importance as unique landscape values – in particular, crucifixes, statues, etc., located on borders, along roadsides, in churches and cemeteries.¹²⁹

Although cemetery grave markers do not qualify as sacral monuments according to the professional classification above, some of them have a special professional, industrial and

¹²⁹ See TVt. 6.§ (3)

aesthetic value, so they have become formative, defining elements of cemeteries alongside crucifixes. Their preservation and recording are of importance not only for the aesthetic values of the local community but also for the wider region.

XII. ADATKÖZLŐK

A szakrális kisemlékekkel kapcsolatos adatgyűjtést segítették:

Újfehértó

Ft. Kocsis Antal esperes, parókus (1960-)

Ft. Juhász Imre c. kanonok, plébános (1964-)

Karikó Jánosné (1937-)

Gömöri Lászlóné (1945-)

Papp Lászlóné Lovas Julianna (1946-)

Török József (1969-)

Anducska Tibor (1974-)

Szabó Sándor (1970-)

Gyermánné Szabó Katalin (1953-)

Hajdúdorog

Ft. Dalanics Zoltán esperes, parókus (1968-)

Csigé József (1948-)

Gulyás Attila (1992-)

Dulovics István (1970-)

Jeles Erzsébet (1962-)

Bocz Péter (1944-)

Juhász Bertalanné Hegedűs Mária (1968-)

Görög László (1941-)

Bak Józsefné Cifra Ilona (1944-)

Molnár Zoltán (1989-)

Varga Gáborné Koszta Mária (1945-)

Kukk Istvánné Szakál Mária (1947-)

Orosz Miklósné Szakál Erzsébet (1944-)

Simon Péter (1939-)

Gyúró Mihályné (1940-)

Feldmájér József (1946-)

Galamb Mária (1950-)

Téglás

Bálint László (1943-)

Nagy László (1955-)

Nagy Lászlóné (1964-)

Hajdúnánás

Nt. Gacsályi Gábor vezető lelkipásztor (1957-)

Török Róbert (1975-)

Török Ferenc József (1945-)

Török Ferencné Agócs Erzsébet (1948-)

Agócs Jánosné (1953-)

Forróné Agócs Anna (1938-)

Szabó Lajosné Nagy Erzsébet (1938-)

Kálmánháza

Ft. Bosák Nándor ny. püspök (1939-)

Kiss János (1949-)

Tulai Mihályné Kiss Erzsébet (1949-)

Hrotkó Kornél (1980-)

Dr. Dávidné Hrotkó Ivetta (1974-)

A hajdúdorogi kereszttel koronázott sírjelekkel kapcsolatos adatközlők

Orosz Imre (1949-)

Feldmájér József (1946-)

Gulyás Attila (1992-)

Bocz Péter (1944-)

Juhász Bertalanné Hegedűs Mária (1968-)

Bak Józsefné Cifra Ilona (1944-)

Molnár Zoltán (1989-)

Varga Gáborné Koszta Mária (1945-)

Gyúró Mihályné (1940-)

Lakatos Ferencné (1972-)

XIII. IRODALOM

Ambróczy Ágoston

1933. Szőlőhegyek védőszentjei. Budapest. A szerző kiadása

Badicsné Szikszai Zsuzsanna

2008. A keresztfához megyek... Kiszombor szakrális emlékei. In: Grynaeus Tamás (szerk.) Köztéri szakrális kisépítmények. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19. – METEM, Szeged- Budapest, 233-265.

Bába Barbara

2015. Hajdúdorog helynevei. In: Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei. 33-96.

Balázs Géza

2021. A képesfák, szentfák szóhasználatának: *faképnél hagy* Magyar Nyelvőr 145. 2021. 100-107.

Bálint Sándor

1944. Búcsújárás és település. In: Bálint S. Sacra Hungária. 44-45. Kassa: Veritas

1976. Karácsony, húsvét, pünkösd. Budapest. Szent István Társulat

1977. Ünnepi kalendárium, I-II. Budapest: Szent István Társulat

Bálint Sándor – Barna Gábor

1994. Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest

Balassa Iván

1973. A magyar temetők néprajzi kutatása. Ethnographia, LXXXIV. 235-242.

1989. A magyar falvak temetői. Budapest: Corvina Kiadó

Balogh Ferenc

é. n. Templomok és ünnepek. Budapest: Szt. Gellért Egyházi Kiadó

Balázs Géza

2021. A képesfák, szentfák használatának: *faképnél hagy*. Magyar Nyelvőr 145. 100-107.

Barabás Jenő

1963. Kartográfiai módszer a néprajzban. Budapest: Akadémiai Kiadó

Barna Gábor

1979. Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. Budapest: Akadémiai Kiadó

1990. Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon. Panoráma, Budapest
2000. A világ megszerkesztése. Szimbolikus és valós világok. In Cseri Miklós – Kósa László – T. Bereczki Ibolya (szerk.): Paraszti múlt az ezredfordulón. 693-710. Szentendre: Magyar Néprajzi Társaság – Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum
2000. „Az élőket hívom, a holtakat elsiratom, a villámokat megtöröm” A harang és a harangozás a népszokások tükrében. In. Visy Zsolt (szerk.) Déli harangszó. Tanulmányok a pápai rendelet félezer éves jubileumára. Mundus, Budapest, 129-186.
2003. A szent raktár. Tárgyak, szimbólumok, kommunikáció. Szeged: Néprajzi Tanszék Devotio Hungarorum 10.
2014. A megújuló hagyomány. A hagyomány működése napjaink vallásgyakorlatában. Szegedi Egyetemi Tudástár 7. Bölcsész- és társadalomtudományok. Szeged, 104-116.

Bartha Elek

1989. Térszerkezeti változások Debréte vallásos életében. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 26. 111-114. Miskolc, Herman Ottó Múzeum
1990. A görögkatolikus magyarság vallási néprajza. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz, VII. 425-442. Budapest: Akadémiai Kiadó
1990. A szakrális célú határbéli építmények funkcionális kérdései–keresztek – szobrok – kápolnák. Ház és Ember 6. 219-226.
1992. Vallásökológia. Szakrális ökoszisztémák szerveződése és működése a népi vallásosságban. Ethnica, Debrecen
1993. Régió és religio. Dimenziók. I. 46-57.
1993. Vallási ökológia. Vallási ökoszisztémák szerveződése és működése a népi vallásosságban. Db.
1996. Szent Miklós napja. Múzeumi Kurír, 69. 44-48.
1998. A szakrális tér néprajza. Protestáns Szemle I. 25-41.
- 1998.b Néphit és népi vallásosság. In Voigt Vilmos (szerk.): Magyar Folklór, 470-504. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 1998.c A szakrális táj néprajza. Protestáns Szemle, 1. 25-41.
1999. Görög katolikus ünnepeink szokásvilága Db.
2000. Szakrális tér néprajza a magyar görög katolikus vallási hagyományban. Db.

- 2000.b A szakrális tér koncepciói az ezredforduló folklorisztikájában. In Cseri Miklós – Kósa László – T. Bereczki Ibolya (szerk.): Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. 505-512. Szentendre: Magyar Néprajzi társaság – Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum
2001. Út menti keresztek a görög katolikusok hagyományos hitéletében. In "Nyisd meg Uram szent ajtódát..." Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára. Szerk. Bona Gábor 187-198.
2001. b Egy felekezeti nagyrégió Európa közepén. A görög katolikus tér Kelet és Nyugat határán. Ethnographia, 112. 3-4. 299-340.
2006. Vallási terek szellemi öröksége. Nemzeti, vallási és hagyományos gazdálkodási terek szellemi öröksége I. Bölcsész Konzorcium, Bp.
2017. Megszentelt tájak vonzásában Studia Folkloristica et Ethnographica 69. Néprajzi Tanszék, Debrecen
2021. Szakrális kisépítmények. A váci keresztek katalógusa elé. In. Váci keresztek (szerk. Szabó Andrea – Zomborka Márta) Vác. 12-33

Botlik József

1997. Hármaskereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az Ungvári Uniótól napjainkig (1646-1997) Budapest: Hatodik Síp Alapítvány

Buczko József (szerk.)

2000. Újfehértó története Újfehértó
2001. A hajdúnánási római katolikus egyház története. Hajdúnánás
2016. „Észnek hódol az érc” Ekekovács- és mülakatos mesterek Hajdúnánáson. Nánási Füzetek 24. sz.) Hajdúnánás
2020. Szekérrel a Pócsi Máriához. Hajdúdorogi és újfehértói katolikusok lovas szekeres zarándoklatai Máriapócsra. Hajdúnánás

Cselényi István Gábor

1998. A hozzánk lehajló Isten. Teológiai tanulmányok, III. Nyíregyháza: Szent Atanáz Hittudományi Főiskola
2021. Római katolikusok Hajdú-Bihar megyében. Debrecen

Cséfalvay Zoltán

1990. Térképek a fejünkben. Budapest, Akadémiai Kiadó

Csúszó Dezső

- 2003-2006. Könyörgésünk színhelyei I-IV. Életjel könyvek. Szabadka

D. Molnár István

2000. Mióta magyarok a magyarországi görög katolikusok? Posztbizánci Közlemények. III. 46-51.

Dankó Imre (Szerk.)

1971. Hajdúdorog története. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 13.

Dávid Áron

2008. Jászszentandrás kerestek, szobrok. In. Grynaeus Tamás (szerk.) Köztéri szakrális kisépítványok. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19. –METEM, Szeged-Budapest, 99-120.

Dobos András

2000. A történeti Munkácsi Egyházmegye liturgikus hagyománya.

In: Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon. (Szerk: Terdik Szilveszter) 54-61. Debrecen

Dudás Bertalan

1987. A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében. In A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi évkönyve 1912-1987. 103-115. Nyíregyháza: Görög Katolikus Püspöki Hivatal

Dudás Miklós – Legeza László – Szacs vay Péter

1993. Baziliták. Szerzetesrendek a Kárpát-medencében

Eleide, Mircea

1987. A szent és a profán. Budapest: Európa Kiadó

Enyedi György

1987. Tér és Társadalom. Janus. II. 1. 1-10.

Fábián Balázs

2008. Köztéri szakrális kisépítványok. In. Grynaeus Tamás (szerk.) Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19. – METEM, Szeged- Budapest, 61-98.

Fekete János

1980. A kiskunfélegyházi útmenti kerestek. In. Korke Zsuzsa – Péter László (szerk.) A Kiskunság népművészete. Honismereti tanácskozás Kiskunfélegyházán 1978. okt. 9. Szeged, 18-24.

1984. Kiskunfélegyházi útmenti kerestek. In. Ethnographia 95. 80-106.

Frigyik Katalin

2023. Székesfehérvár egykori és ma is látható szakrális kisémlékei és a hozzájuk

fűződő tisztelet, 18-20. század I-II. Székesfehérvár. A Szent István Király Múzeum Közleményei. A sorozat 62.

Gamos A.

2017. Képes-fa: történetek a ságvári öreg tölgyről. Somogyi Hírlap, 28., szeptember 19, 14.

Gál Éva

1994. Útmenti keresztek, szobrok a Jászságban. In Jászsági Évkönyv, 110-121.

Gergely Jenő – Kardos József – Rottler Ferenc

1997. Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig. Budapest: Korona Kiadó

Gleszer Norbert

2008. Óbecse szakrális kisépítményei. In. Grynaeus Tamás (szerk.) Köztéri szakrális kisépítmények. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19. – METEM, Szeged-Budapest, 266-314.

Gulyás Éva

1994. Útmenti keresztek, szobrok a Jászságban. In. Jászsági Évkönyv. 2. 110-121. Jászberény: Jászsági Évkönyv Alapítvány

1998. Jászberényi kőképek. In. A jászság a magyar kultúrában. Szolnok, 171-182.

Gunda Béla

1958. Műveltségi áramlatok és társadalmi tényezők. Ethnographia. LXIX. 67-577.

Gulyás Attila

2024. A feszületállító asszony. In. Hajdúdorogi Újság. XXXII. évf. november, 3.

Grynaeus Tamás (szerk.)

2008. Köztéri szakrális kisépítmények. Szegedi vallási Néprajzi Könyvtár 19. – METEM, Szeged-Budapest.

Hársvölgyi Virág

2008. Acheiropoietos, a „nem kéztől származó” Krisztus képmás. Abgar király és Veronika kendője. In. Görögkatolikus Szemle 19. évf. 10. sz. 4.

Herman Ottó

1891. A harangok szava és még valami. Ethnographia, II. 323 - 330. kutatásának újabb eredményei. (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga.) Miskolc: Herman Ottó Múzeum

Horváth Gyula

1996. A délnyugat-dunántúli szőlőhegyek szakrális építményeinek gazdasági és kultúrtörténeti vonatkozásai. Klny. Szentendre-Velem, 363-380.
- Hunyadi László
1995. A világ vallásföldrajza. Budapest. Végeken Kiadó
- Ianku Laura
2008. Út menti keresztek, szobrok a moldvai Magyarfaluban. In. Köztéri szakrális kisépítmények. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19.- METEM, Szeged-Budapest, 325-338.
- Ivancso István
2019. Veronika kendője, vagy a nem kézzel festett Krisztus-kép?
In. Magyar Kurír november 5. Katolikus Hírportál. Előadás a Rókahegyi Görög Esték 6. rendezvényén
- Ilyés Endre
1931. A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára. Szeged: k.n.
- Janka György
2019. A magyar görögkatolikusok első nagygyűlése Hajdúdorogon 1868-ban. In: Hajdúdorog 1868-2018. Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez, 27-53. Nyíregyháza
- Jankovics Marcell
1997. Jelkép-kalendárium. Bőv. és átdolgozott kiadás, Debrecen
- Józsa László
1999. Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban. In Barna Gábor (szerk.): Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, 4. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék
- L. Juhász Ilona – Liszka József
2006. Szakrális kisemlékeink. (Jelen a térben 1.) Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja
- Katona Judit – Viga Gyula (szerk.)
1996. Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga.) Miskolc: Herman Ottó Múzeum
- Keményfi Róbert
1996. Etnikai térszerkezeti vizsgálatok multietnikus települések néprajzi kutatásában.

Regio. Kisebbségi Szemle. 7.4. 120-132.

1999. Néprajz- földrajz – geopolitika. Az érintkezési zóna, mint tudományközi kapcsolódási pont. In Tóth József – Papp Norbert (szerk.): Változó világ, átalakuló politikai földrajz. 283-291. Pécs: JPTE TTK Földrajzi Intézet

2000. Szakrális tér – etnicitás – nemzetállam. Szakrális térfolyamatok elemzési lehetőségei az etnikai dinamika alapján. In Cseri Miklós – Kósa László – Bereczki Ibolya (szerk.): Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. 30-50. Szentendre: Magyar Néprajzi Társaság és a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum

Kertész Péter

2000. Nem bálványimádás. Új Ember, LVI. december. 17. 6.

Klamár Zoltán

2012. Szakrális kisemlékek a Galga mentén. A katolikusok vallásos tájszervező és tájhasználó tevékenysége. Acta Ethnologica Danubiana 14. Az Etnológiai Központ Évkönyve. Komárom-Somorja, 159-180.

Kocsis Fülöp

2018. Görögkatolikusok Magyarországon – magyar görögkatolikusok. Debreceni Szemle XXVI. 3-13.

Kodolányi János

1959. A temetők és a temetkezés rendjének szabályozása a 8. században. Néprajzi Közlemények, 4. 244-253.

Kósa László

1993. Egyház, társadalom, hagyomány. Debrecen: Ethnica Kiadás

2011. A kereszt jele a magyarországi reformátusoknál. ELTE BTK. 2009.

Kovács László

2012. Szent László-ábrázolások. Hargita Népe, XXIV. június 28. 7-8.

Körmendy József

1980. Keresztek a felsőőri határban Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. Veszprém

Kövecses Varga Etelka

2004. A szakrális építmények helymeghatározó tényezői Esztergomban és környékén. In. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.) Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. Veszprém, 15-22.

Kulik Melinda

2008. Szakrális kisemlékek Endrődön és határában. In: Grynaeus Tamás (szerk.)
Köztéri szakrális kisépítmények. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19. –
METEM, Szeged-Budapest, 11.232.

Kunt Ernő

1978. Temetők az aggteleki karszt falvaiban. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék
1983. Temetők népművészete. Budapest

Kürti László – Hajdrik Sándor

2010. Útmenti keresztek és szakrális kisemlékek Lajosmizsén. Porta Egyesület,
Kecskemét

Lantosné Imre Mária

2002. Szakrális táj és kultusz a pécsi egyházmegyében IV. Szentháromság emlékek és
útmenti szobrok. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 44-45. 1999-2000. Pécs,
151-163.

Lengyel Ágnes - Limbacher Gábor

1997. Népi vallásosság Palócföldön. Balassagyarmat

Limbacher Gábor

2009. A kereszt és a feszület. Ethnographia 120. évf. 2. sz. 145-192. 2018. A népi
vallásosság megjelenési formái Palócföldön Kisebbségkutatás 27. évf. 2-3. sz.
103-115.

Liszka József

1993. Farkaskereszt. (Egy útmenti feszület és a hozzá kapcsolódó monda-és
szokásanyag.) Ethnographia 105. 101-128.
1995. Szent képek tisztelete. Dolgozatok a népi vallásosság köréből. Lilium Aurum,
Dunaszerdahely
2000. Állított keresztényi buzgóságból. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld
szakrális kisemlékeiről. Lilium Aurum, Dunaszerdahely
2020. A Kárpát-medence szakrális kisemlékei. Ethnographia 131. évf. 3.sz. 456.
2020. Szubjektív (be)köszöntő Fórum Acta Ethnologica Danubiana. Az Etnológiai
Központ Értesítője (Szerk. Liszka József)
2021. Monumentumok. Szakrális (vagy „szakrális”) kisemlékek a Kárpát-
medencében. Forma, terminológia, funkció. Komárom-Somorja, Fórum
Kisebbségkutató Intézet - Etnológiai Központ

Lőrincz Zoltán (szerk.)

1995. A szakrális építészet ma hazánkban. Szombathely: BDTF

L. Juhász Ilona – Liszka József

2006. Szakrális kisemlékeink. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

Magyar Nóra

2008. Szakrális emlékek Szegváron. In. Grynaeus Tamás (szerk.) Köztéri szakrális kisépítmények. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19.- METEM, Szeged-Budapest, 153-171.

Majchricsné Újteleki Zsuzsanna – Nyirán János (szerk.)

2019. „Mindnyájunk közös kincse” Források a máriapócsi kegytemplom és bazilika rend történetéhez a 20. szd. első feléből. Debrecen

Major Anna Edit – Molnár László

2005. Megszentelt határ. Szentesi és Szentes környéki útmenti keresztek. Szentes

Malonyay Dezső

1907, 1908, 1911, 1912 (1922) A magyar nép művészete I-V. Budapest, Franklin

Mészáros Kálmán

2021. Honnan ered a magyar címerben található apostoli kettős kereszt? In: Igeidők, március 15.

Mislovics Andrea

1999. Húsvéti szokások Hajdúdorogon. (A pászkaszentelés és a pászkaterítők.) Szakdolgozat. Debrecen: DENIA 3233

Mislovics Andrea - Mislovics Erzsébet

2004. Az örök nyugalom kertje. Adatok a hajdúdorogi zsidó temetőből.

Módy György

1973. A falutelepülés külső kerete a honfoglalás utáni első századokig. In. Hajdúnánás története (szerk. Rácz István) 21-32. Hajdúnánás

Nagymihályi Géza

1994. A képmás változásai a magyar görögkatolikusságban. Posztbizánci Közlemények. I. 57-64.

Nagy Tamás

2020 Római katolikusok Kálmánházán. Kálmánháza

Nagy Tamás – Kiss János

2015. Kálmánháza hagyományai. Kálmánháza 2017. Görögkatolikusok

Kálmánházán. Kálmánháza

Nanofszky György (szerk.)

1996. Kereszténység – katolicizmus ortodoxia. Budapest: Windsor Kiadó

Németh Péter

2000. Újfehértó földjének története a honfoglalástól 1600-ig. In: Újfehértó története (Szerk.: Buczkó József) 125-160.

Németh Tibor

2008. Új kistáj a hazai szakrális kisemlék-kutatás térképén.: az Észak-Bakony alja. In: Grynaeus Tamás (szerk.) Köztéri szakrális kisépítmények. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19.- METEM, Szeged-Budapest, 36-53.

Niczky Enikő

2014. Alsócernáton szakrális térszerkezete. Acka Suculica 2014-2015. 693-735.

Novák László

1975. A Duna-Tisza köze temetőinek néprajza. Cumania 219-305.

Nyakas Miklós

2017. A hajdúnánási református egyház kezdetei In.: A Hajdúnánási Református Egyházközség jubileumi évkönyve 1717 – 2017 (szerk. Buczkóné Magi Irén) Hajdúnánás, 2017

Nyirán János – Majchricsné Újteleki Zsuzsanna

2017. Görögkatolikus kánoni látogatások Szabolcs megyében 1816-1924. Forráskiadvány: latin nyelvű jegyzőkönyvek és magyar nyelvű fordításai. Görögkatolikus Püspöki Levéltár Kiadványai VII. Hajdúdorogi Főegyházmege

Oláh Beáta

1998. Egy falu külső kapcsolatrendszere. (Szakdolgozat) Debrecen: DENIA 3322

Olasz Ferenc

1975. Fejfák. Magyar Helikon, Budapest.

1978. Mindörökké. Magyar Helikon, Budapest

1989. Dicsértessék. Optimum, Budapest

(B) Papp János

1996. Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmege felállításáért. Hajdúdorog.

Papp József

2000. Újfehértó földrajzi nevei. In: Újfehértó története (Szerk.: Buczkó József) 391-

430.

Páll István

2000. A szakrális és világi építészet emlékei Újfehértón. In: Újfehértó története (Szerk. Buczkó József) 435-455.

Patay Pál

1977. Régi Harangok Budapest: Corvina Kiadó

Pásztor Éva

2022. Halmok könyve. Fejezetek Hajdúnánás kurgánjainak történetéből. Nánási Füzetek 34., Hajdúnánás

Perger Gyula

1993. Képoszlopok a Kisalföldön. In. A Kisalföld népi építésze. Szentendre-Győr. 357-385.

Peti Lehel

2005. Szakrális térátélés és szimbolikus ellenőrzése egy csángó falu környezetében. Korunk Harmadik folyam XVI/2. február, 62-67.

Péter Attila

1994. Keresztek Székelyudvarhelyen 1993-ban. Székelyudvarhely: Haáz Rezső Kulturális Egyesület

Péterffy László

1977. Faragott sírkövek és díszítményeik a nagykendi temetőben. Folklór Archívum 7. 79-163.

Péter Attila

1994. Keresztek Székelyudvarhelyen. Székelyudvarhely: Haáz Rezső Kulturális Egyesület

Pócs Éva

1990. Néphit. In. Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar néprajz VII. 527-692. Budapest: Akadémiai Kiadó

Rác István (szerk.)

1973. Hajdúnánás története. Hajdúnánás

Réthelyi Jenő

1984. Útszéli keresztek Keszthely környékén. Ethnographia, 95. 53-79.

Sarosac, Duro

2003. Magyarországi horvát, szeb és szlovén temetők, temetkezési szokások, sírjelek.

Pécs

Soós Sándor

2011. „Kontár ujjak faragdálták, de nem a kontár áhítat...” Út menti szakrális emlékek.
Esztergom-Budapesti Főegyházmegye. Dunakanyar-Pilis, Püski, Budapest

Sümegei György

2006. Szakrális emlékek a Duna-Tisza közéről. METEM. Budapest

G. Szabó Erzsébet – Grynaeus Tamás

2008. Kápolnák, kereszttek, képoszlopok. In. Grynaeus Tamás (szerk.) Köztéri szakrális
kisépítmények. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19.- METEM, Szeged-
Budapest, 7-21.

Szabó Andrea – Zomborka Márta – Szalay Ákos (szerk.)

2021. Váci kereszttek. Vác: Vác Város Önkormányzata

Szauter Dóra

2008. Kalocsa belterületének szakrális kisemlékei. In. Grynaeus Tamás (szerk.)
Köztéri szakrális kisépítmények. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár. 19.-
Metem, Szeged-Budapest, 133-152.

Szilágyi István

1980. Kálváriák. Építészeti hagyományok. Corvin. Budapest

Szikszai Szilvia

2008. A kiskunfélegyházi szakrális emlékek. In. Grynaeus Tamás (szerk.) Szegedi
Vallási Néprajzi Könyvtár 19.- METEM, Szeged-Budapest, 212.132.

Szilárdfy Zoltán

2003. A rózsza mint legszentebb virágszimbólum. In. Szilárdfy Zoltán : Ikonográfia –
Kultusztörténet. Képes tanulmányok. Budapest, 320-324.

Szőke Anna

2007. Útszéli kereszttek Kishegye település területén. In. Népi vallásosság a
Kárpát-medencében. 7/1. Konferencia Sepsiszentgyörgyön, 2005. szeptember.
Sepsiszentgyörgy—Veszprém, 357-371.

Szőke György

2014. Kereszttek nyomában Gyöngyösön és környékén. Gyöngyös: Kékes Turisztikai
Egyesület

Tóth Anna Judit

2017. Ünnepek a keresztény és a pogány kor határán. In. Vallásantropológiai

tanulmányok Közép-Kelet-Európából. 6. Budapest

Tóth Antal

2008. „Áldd meg határunkat...” Szakrális emlékek a röszei tanyavilágban. In: Grynaeus Tamás (szerk.) Köztéri szakrális kisépítmények. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19.- METEM, Szeged-Budapest, 172-190.

Trogmáyer Ottó

1982. A magyarcsanádi kőkereszt. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1980-81/1. 91-95.

Tusor Péter Dr. (Szerk.)

2009. A modernkori katolicizmus kezdetei Magyarországon. Egyetemi jegyzet. Pázmány Péter Katolikus egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet

Tüskés Gábor

1977. Keresztek, feszületek, kálváriák. Ethnographia 88, 195- 197. 1980. Útmenti és temetői feszületek Abaliget-Orfű környékén Ethnographia 91. évf. 91-123.

1988. Nepomuki Szent János tisztelete a szabadtéri emlékek tükrében. Karitatív emlékezési kísérlet. In: Ethnographia 99. 330-356.

Tüskés Gábor

1977. Keresztek, feszületek, Kálváriák. Ethnographia LXXXVIII. 195-197.

1978. Útmenti keresztek. Múzsák. Múzeumi Magazin, 9. 1978. 1. sz. 14-14.

1980. Útmenti és temetői keresztek Abaliget – Orfű környékén. Ethnographia. XCI. 98.113.

Tüskés Gábor – Knapp Éva

2001. Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Források, formák, közvetítők. Budapest.

Vajkai Aurél

1939. Adatok a népi orvosláshoz a Bakony-Balaton vidékén. In. Ethnographia 50. 65-69.

Valkay Zoltán

2000. Keresztek, szobrok Zentán és határában. In. Beszédes Valéria (szerk.) A ó Isten dicsőségére. Írások a vajdasági magyarság népi vallásosságáról. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, h.n. 2017-224.

Varga Ferenc

1985. Domaszéki viharharangok és körösztok. Szegedi Műhely 24, 67- 86.

Varga Zsuzsa

1982. Út menti kereszték. Magyar Néprajzi Lexikon 5., Akadémiai Kiadó, Budapest, 435-437.

Véghseő Tamás

2021. Görögkatolikusok Hajdú-Bihar megyében. Debrecen

XIV. HIVATKOZOTT TÉRKÉPEK

EKFT = Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1872.1785. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. Budapest. 20004.

MKFT = Második Katonai Felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánóság nagyfelbontású, színes térképei 1819-1869. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. Budapest. 2005.

HKFT = Harmadik Katonai Felmérés 1869-1887. A Magyar Szent Korona Országai 1:20.000. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. Budapest. 2007.

MKF = Magyarország Katonai Felmérése (1941). Arcanum Adatbázis Kft. DVD. Budapest, 2004.

KT = Habsburg Birodalom – Kataszteri térképek (XIX. század). Magyarország 1856-1860. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. Budapest 2010.